

MEĐUNARODNA EKONOMIJA

Tijana Radojević

Beograd, 2024.

UNIVERZITET SINGIDUNUM

Tijana Radojević

MEĐUNARODNA EKONOMIJA

Treće izdanje

Beograd, 2024.

MEĐUNARODNA EKONOMIJA

Autor:

Prof. dr Tijana Radojević

Recenzenti:

Prof. dr Sanja Filipović

Prof. dr Zoran Jović

Izdavač:

UNIVERZITET SINGIDUNUM

Beograd, Danijelova 32

www.singidunum.ac.rs

Za izdavača:

Prof. dr Milovan Stanišić

Priprema za štampu:

Jelena Petrović

Dizajn korica:

Aleksandar Mihajlović, MA

Godina izdanja:

2024.

Tiraž:

1500 primeraka

Štampa:

Caligraph, Beograd

ISBN: 978-86-7912-697-9

Copyright:

© 2024. Univerzitet Singidunum

Izdavač zadržava sva prava.

Umnožavanje pojedinih delova ili celine ove publikacije nije dozvoljeno.

PREDGOVOR

Udžbenik Međunarodna ekonomija napisan je prema Nastavnom planu i programu Univerziteta Singidunum u Beogradu i prevashodno je namenjen studentima Poslovnog fakulteta u Beogradu. Međutim, udžbenik mogu koristiti i studenti drugih ekonomskih fakulteta, na redovnim i posleddiplomskim studijama, kao i stručna lica zaposlena u privredi.

Osnovni cilj ovog udžbenika je da kroz teoriju i praktične primere predstavi aktuelna dešavanja na svetskom tržištu. Takođe, posebna pažnja je posvećena ulozi naše zemlje u međunarodnim dešavanjima. Kao krajnji ishod, studenti će steći i usvojiti znanja iz ove oblasti, koja će moći da primene u svojim budućim poslovnim aktivnostima.

Udžbenik obuhvata nekoliko oblasti, a pre svega: međunarodne ekonomske transakcije, spoljnotrgovinsku politiku i devizni režim, devizno poslovanje, konkurentnost na međunarodnom tržištu, međunarodne i regionalne finansijske institucije, regionalne ekonomske integracije, kao i proces tranzicije u međunarodnoj ekonomiji. Na taj način, studentima i drugim korisnicima udžbenik pruža široki spektar znanja iz navedenih oblasti.

Ovom prilikom želim da se zahvalim recenzetima ovog udžbenika, prof. dr Sanni Filipović i prof. dr Zoranu Joviću na dragocenim sugestijama i stručnoj pomoći prilikom pisanja teksta, kako bi ovaj udžbenik imao što kvalitetniji sadržaj. Za sam izgled i dizajn udžbenika posebne zasluge imaju Jelena Petrović, master i Aleksandar Mihajlović, master. Takođe, sa zahvalnošću ću prihvatiti sve dalje sugestije i kritike koje bi mogle doprineti da ovaj udžbenik u svojim narednim izdanjima još bolje ispunji svrhu kojoj je namenjen.

Zahvalnost dugujem i prof. dr Milovanu Stanišiću, predsedniku Univerziteta Singidunum, za dugogodišnju podršku i razumevanje, da istrajem u naučnim istraživanjima.

U Beogradu,
januara 2019. godine

Autor

SADRŽAJ

Predgovor	III
-----------	-----

I

OSNOVNI POJMOVI O MEĐUNARODNOJ EKONOMIJI	1
---	----------

1. MEĐUNARODNA PODELA RADA	2
1.1. Dinamički i statički pristup međunarodnoj podeli rada	4
1.2. Pojam svetskog tržišta	8
1.3. Globalizacija svetske privrede	10

II

SUBJEKTI U SVETSKOJ PRIVREDI	15
-------------------------------------	-----------

2. UČESNICI U SVETSKIM PRIVREDNIM TOKOVIMA	15
2.1. Transnacionalne kompanije	16
2.1.1. Nastanak transnacionalnih kompanija	16
2.1.2. Kompanije sa najvećom tržišnom vrednosti	17
2.1.3. Način delovanja	19
2.2. Banke i druge finansijske institucije	22
2.2.1. Periodi globalizacije bankarstva	22
2.2.2. Širenje banaka van granica matične države	23
2.2.3. Deset najvećih banaka u svetu	24
2.2.4. Osiguravajuća društva	25
2.2.5. Berze	26
2.3. Koncentracija u trgovini	26
2.4. Država	26

III

MEĐUNARODNE EKONOMSKE TRANSAKCIJE 29

3. VRSTE MEĐUNARODNIH EKONOMSKIH TRANSAKCIJA	30
3.1. Međunarodni promet robe	31
3.2. Međunarodni promet usluga	32
3.3. Međunarodno kretanje kapitala	34
3.3.1. Pojam i gledišta o kapitalu nekad i sad	34
3.3.2. Međunarodni regulatorni okviri za strana ulaganja	36
3.3.2.1. Multilateralni i bilateralni sporazumi	36
3.3.2.2. Vrste bilateralnih sporazuma	36
3.3.3. Oblici međunarodnog kretanja kapitala	37
3.3.4. Propisi i institucije za ulaganja u Srbiji	37
3.3.4.1. Zakon o ulaganjima	38
3.3.4.1.1. Osnovne odrednice zakona o ulaganjima	38
3.3.4.1.2. Ulaganja od posebnog značaja	39
3.3.4.1.3. Oblici državne pomoći	40
3.3.4.1.4. Subjekti podrške ulaganjima	40
3.3.4.1.5. Savet za ekonomski razvoj	41
3.3.4.1.6. Razvojna agencija Srbije	42
3.4. Intelektualna svojina u spoljnotrgovinskom poslovanju	42
3.4.1. Definicija i vrste	42
3.4.2. Kako se štiti intelektualna svojina?	43
3.4.3. Zaštita intelektualne svojine u Srbiji	45
3.5. Međunarodna migracija radne snage	46

IV

SPOLJNOTRGOVINSKA POLITIKA I DEVIZNI REŽIM 49

4. MERE SPOLJNOTRGOVINSKE POLITIKE	50
4.1. Regulatorni okviri i definicije	50
4.1.1. Principi spoljnotrgovinskog poslovanja	51
4.1.2. Mere koje utiču na spoljnotrgovinsko poslovanje	52
4.1.3. Režim spoljnotrgovinskog prometa robom	52
4.1.4. Režim spoljnotrgovinskog prometa usluga	53

4.1.5. Mere zaštite domaćeg tržišta	54
4.2. Carinski režim i carinska tarifa Srbije	55
4.2.1. Istorijat carinskog zakona i carinske tarife	55
4.2.2. Važnost carinske službe	58
4.2.3. Prethodni pojmovi i definicije u važećem carinskom režimu	58
4.2.3.1. Poreklo robe	59
4.2.3.2. Carinska vrednost robe	60
4.2.3.3. Ulazak robe u carinsko područje Srbije	61
4.2.3.4. Stavljanje robe u carinski postupak	62
4.2.3.5. Stavljanje uvozne robe u slobodan promet	62
4.2.3.6. Postupak izvoza	62
4.2.3.7. Slobodne zone i slobodna skladišta	63
4.2.3.8. Oslobođenje od plaćanja uvoznih dažbina	63
4.2.3.9. Mere za zaštitu intelektualne svojine na granici	65
4.3. Osnovi carinske tarife Srbije	66
4.4. Režim poslovanja u slobodnim zonama	68
4.4.1. Regulatorni okviri i osnovni pojmovi	68
4.4.2. Određivanje područja zone	68
4.4.3. Uređenje i upravljanje zonom	69
4.4.4. Poslovanje u zoni	70
4.4.5. Prestanak rada zone	71
4.4.6. Uprava za slobodne zone	72
4.5. Devizni režim Srbije	72
4.5.1. Osnovni regulatorni okvir	72
4.5.2. Plaćanja i naplate po tekućim poslovima sa inostranstvom	72
4.5.3. Prebijanje i prenos dugovanja i potraživanja	73
4.5.4. Režim zaštite platnog bilansa zemlje	74
4.5.5. Ostala pitanja deviznog režima	74

V

DEVIZNO POSLOVANJE I POSLOVANJE SA INOSTRANSTVOM	77
5. DEVIZNO POSLOVANJE	78
5.1. Međunarodni regulatorni okviri	78
5.1.1. Domaća regulativa deviznog poslovanja	78

5.1.1.1. Rezidenti i nerezidenti	78
5.1.1.2. Banka, platna institucija i izdavalac e-novca	79
5.1.1.3. Sredstva plaćanja, strana sredstva plaćanja i instrumenti plaćanja	80
5.1.1.4. Ostali važniji pojmovi	80
5.1.1.5. Plaćanja i naplate po osnovu redovnog izvoza i uvoza	81
5.1.1.6. Kapitalni poslovi	81
5.1.1.6.1. Lični i fizički prenosi sredstava plaćanja	82
5.1.1.7. Depozitni poslovi	83
5.1.1.8. Plaćanja po osnovu ugovora o osiguranju	83
5.1.1.9. Valutna klauzula	84
5.2. Poslovanje sa inostranstvom	85
5.2.1. Devizno tržište i kurs dinara	85
5.2.1.1. Učesnici na deviznom tržištu i vrste deviza i efektivnog stranog novca kojima se trguje	85
5.2.1.2. Vrste kupovine i prodaje na deviznom tržištu	88
5.2.1.3. Formiranje kurseva i objavljivanje kursnih lista	89
5.2.2. Devize i dinari u platnom prometu sa inostranstvom	91
5.2.2.1. Institucije platnog prometa	91
5.2.2.2. Platni promet korisnika budžetskih sredstava	91
5.2.2.3. Platni promet po finansijskim subordiniranim kreditima i zajmovima	92
5.2.2.4. Dozvoljenost posla - uslov naplate i plaćanja	92
5.2.2.5. Plaćanje između rezidenata i između rezidenata i nerezidenata u zemlji u dinarima i devizama	93
5.2.2.6. Plaćanje i naplaćivanje u zemlji u efektivnom stranom novcu	94
5.3. Obavljanje menjačkih poslova	95
5.3.1. Ovlašćeni menjači i uslovi za dobijanje ovlašćenja	95
5.3.2. Oduzimanje ovlašćenja	96
5.4. Sredstva obezbeđenja	97
5.4.1. Bankarska garancija	97
5.4.2. Menica	98
5.4.3. Jemstvo	99
5.5. Devizna kontrola	100

VI

CENOVNA I NECENOVNA KONKURENTNOST U MEĐUNARODNOJ EKONOMIJI

103

6. POJAM KONKURENTNOSTI I VRSTE	104
6.1. Teorije konkurentnosti	105
6.1.1. Klasična i neoklasična teorija	105
6.1.2. Savremena teorija konkurentnosti	107
6.2. Faktori konkurentnosti	108
6.2.1. Faktori na strani ponude	108
6.2.2. Faktori na strani tražnje	109
6.2.3. Faktori koji dovode do spajanja ili odbijanja ponude i tražnje	110
6.3. Mikro i makro konkurentnost	110
6.3.1. Konkurentnost na mikro nivou	110
6.3.2. Konkurentnost na makro nivou	111
6.4. Otvorenost domaće privrede prema svetu i konkurentnost	113
6.4.1. Otvorenost prema inostranstvu	113
6.4.2. Ekonomski i društveni faktori otvaranja domaće privrede prema inostranstvu	113
6.4.3. Kriza svetskog monetarnog sistema i njen uticaj na domaću privredu	115
6.5. Ekspanzija globalne ekonomije i konkurentnost	115
6.5.1. Tehnički progres i konkurentnost	117
6.5.2. Komparativne prednosti nacije	117
6.5.3. Konkurentne strategije	118
6.5.4. Razlike među nacionalnim ekonomskim prostorima	119
6.5.5. Potrebe i njihovo pokrivanje kao osnovni smisao organizacije ekonomskih odnosa	120
6.6. Upravljanje znanjem zasnovanom na vrednosti	120
6.7. Konkurentnost privrede Srbije	124
6.7.1. Mesto Srbije na svetskoj listi	124
6.7.2. Klasteri kao faktor konkurentnosti	126
6.7.3. Rizici u spoljnoj trgovini	126

VII

MEĐUNARODNE EKONOMSKE INSTITUCIJE 129

7. GLOBALNE EKONOMSKE INSTITUCIJE	130
7.1. Svetska trgovinska organizacija	130
7.1.1. Osnivanje i principi	130
7.1.2. Prednosti ulaska u STO	132
7.1.3. Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT)	132
7.1.4. Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS)	134
7.1.5. Međunarodni sporazum o trgovinskim aspektima prava industrijske svojine (TRIPS)	137
7.1.6. Upravljanje STO	138
7.1.7. Procedura učlanjenja u STO	140
7.1.8. Prijem Srbije u STO	141
7.2. Konferencija UN za trgovinu i razvoj	142

VIII

MEĐUNARODNE (SVETSKE) FINANSIJSKE INSTITUCIJE 145

8. MEĐUNARODNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE	146
8.1. Banka za međunarodne obračune (BIS)	146
8.1.1. Osnivanje i članstvo	146
8.1.2. Kapital BIS-a u SDR	146
8.1.3. Upravljanje Bankom	147
8.1.4. Poslovi i zadaci Banke	147
8.1.5. Uloga Bazelskog odbora za bankarsku superviziju	148
8.1.6. Odnosi Srbije sa BIS-om	149
8.2. Međunarodni monetarni fond	150
8.2.1. Kejnsov model novog monetarnog poretka	150
8.2.2. Specijalna prava vučenja umesto bankora	150
8.2.3. Kraj Bretonvudskog sistema	151
8.2.4. Organi i upravljanje fondom	151
8.2.5. Kvote - redovni prihodi fonda	152
8.2.6. Vrste pozajmica fonda	153
8.2.7. Saradnja Srbije sa fondom	154
8.3. Grupa Svetske banke	156

8.3.1. Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	156
8.3.2. Međunarodno udruženje za razvoj (IDA)	159
8.3.3. Međunarodna finansijska korporacija (IFC)	160
8.3.4. Multilateralna agencija za garantovanje investicija (MIGA)	162
8.3.5. Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (ICSID)	164

IX

REGIONALNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE 167

9. REGIONALNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE	167
9.1. Evropska investiciona banka (EIB)	167
9.1.1. Ciljevi osnivanja i članstvo	167
9.1.2. Kapital EIB	168
9.1.3. Odobravanje zajmova	169
9.1.4. Organizaciona struktura EIB	170
9.1.5. Ulaganje EIB u razvoj Srbije	171
9.2. Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD)	171
9.2.1. Ciljevi osnivanja i članstvo	171
9.2.2. Kapital banke	172
9.2.3. Odobravanje kredita	172
9.2.4. Upravljanje EBRD	173
9.2.5. Saradnja Srbije sa EBRD	173
9.3. Azijska banka za razvoj	174
9.4. Grupa Afrička banka za razvoj	175
9.5. Interamerička banka za razvoj	175
9.6. Islamska banka za razvoj	176

X

REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE RAZVIJENIH ZEMALJA 179

10. EKONOMSKE INTEGRACIJE RAZVIJENIH ZEMALJA	179
10.1. Evropska unija	179
10.1.1. Od Evropske ekonomske zajednice do Evropske unije	179
10.1.2. Jedinstveno Evropsko tržište	181
10.1.3. Zakonodavstvo Evropske unije	182

10.1.4. Oznaka CE (European Conformity)	183
10.1.5. Srbija i EU	184
10.1.6. Liberalizacija trgovine između Srbije i EU	185
10.2. Severnoamerička zona slobodne trgovine (NAFTA)	187

XI

EKONOMSKE INTEGRACIJE ZEMALJA U UBRZANOM EKONOMSKOM RAZVOJU I ZEMALJA U TRANZICIJI **189**

11. INTEGRACIJE ZEMALJA U RAZVOJU	190
11.1. Regionalne ekonomske integracije	190
11.2. Zemlje BRIKS-a	193
11.2.1. Razlozi osnivanja i članstvo	193
11.2.2. Glavne teme na održanim samitima	197
11.2.3. Osnivanje Razvojne Banke BRIKS-a	198
11.3. CEFTA sporazum	200
11.3.1. Potpisnice CEFTA sporazuma	200
11.3.2. Karakteristike i pogodnosi sporazuma CEFTA	201
11.3.3. Značaj CEFTA sporazuma za Srbiju	201
11.4. Ekonomska grupacija zemalja Južne Amerike (MERKOSUR)	202
11.4.1. Ciljevi osnivanja i članstvo	202
11.4.2. Procesi unutar Merkosura	204
11.4.3. Institucije Merkosura	205
11.4.4. Regionalni i međunarodni značaj Merkosura	206
11.5. Zemlje ASEAN-a	208
11.5.1. Ciljevi osnivanja i članstvo	208
11.5.2. Ekonomska snaga regiona	209
11.6. Zajednica Nezavisnih Država (ZND)	209

XII

TRANZICIJA U MEĐUNARODNOJ EKONOMIJI **211**

12. TRANZICIJA	211
12.1. Dva savremena procesa u međunarodnoj ekonomiji	211
12.2. Tranzicija u bivšim socijalističkim zemljama	213

12.2.1. Pojam, značaj i dometi tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama	213
12.2.2. Ciljevi tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama	214
12.2.2.1. Privatizacija	215
12.2.2.1.1. Modeli privatizacije	216
12.2.2.2. Liberalizacija	217
12.2.2.3. Nova uloga države u bivšim socijalističkim državama	218
12.2.2.4. Makroekonomska stabilizacija	219
12.3. Rezultati tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama	220
Literatura	225

I

OSNOVNI POJMOVI O MEĐUNARODNOJ EKONOMIJI

CILJ POGLAVLJA

Osnovni cilj učenja u ovom poglavlju je da se čitaoci, na malom broju strana, upoznaju sa istorijatom stvaranja međunarodne podele rada, koja je vodila ka stvaranju svetskog tržišta, tj. međunarodnih ekonomskih odnosa. Izlaganje daje objašnjenja o:

- ♦ *Nastanku i razvoju međunarodne podele rada;*
- ♦ *Prednostima specijalizacije koja daje veće proizvodne efekte;*
- ♦ *Povezanosti zemalja nakon specijalizacije u proizvodnji;*
- ♦ *Marksovoj tezi o razmeni ekvivalenata u međunarodnoj razmeni;*
- ♦ *Gledištima statičkog pristupa međunarodnoj podeli rada;*
- ♦ *Položaju nerazvijenih zemalja u stvaranju međunarodne podele rada;*
- ♦ *Dinamičkom pristupu međunarodnoj podeli rada;*
- ♦ *Odnosima razvijenih zemalja prema kolonijama u međunarodnoj podeli rada;*
- ♦ *Značaju vrednovanja faktora proizvodnje od kojih zavisi konkurentnost u međunarodnoj podeli rada;*
- ♦ *Pojmu svetskog tržišta;*
- ♦ *Vrsti podela svetskog tržišta;*
- ♦ *Uticaju kapitalističkog sistema na idiličnu sliku o svetskom tržištu;*
- ♦ *Uticaju svetskih i regionalnih organizacija na kretanja na svetskom tržištu;*
- ♦ *Pojavama globalizacije na svetskom tržištu u poslednja dva veka;*
- ♦ *Sličnostima krize iz 30-ih godina prošlog veka i aktuelne krize;*
- ♦ *Uticaju uvođenja evra na krizu u EU i evro-zoni;*
- ♦ *Samjuelsonovoj samoregulaciji tržišta (laissez-faire eri) i državnoj intervenciji;*
- ♦ *Posledicama liberalizma i neoliberalizma u ekonomiji.*

1. MEĐUNARODNA PODELA RADA

Raznovrsne potrebe pojedinaca i društva (potrošnja) zadovoljavaju se uložnim društveno korisnim radom (proizvodnja). U prvobitnoj zajednici čovek se bavio raznovrsnom proizvodnjom. Kasniji razvoj proizvodnih snaga vodio je ka specijalizaciji i ekonomiji obima, učinio je proizvodnju jednostranom, a potrošnju mnogostranom.

U okviru shvatanja da se raspoloživi rad mora rasporediti u svakom društvu na raznovrsne potrebe došlo je do tzv. principa zakona srazmerne raspodele rada, čija se primena proširila na sve oblike društvene proizvodnje.

“U ukupnosti raznovrsnih upotrebnih vrednosti ili robnih tela, ispoljava se ukupnost isto toliko raznolikih korisnih radova, različitih po rodu, vrsti, porodici, podvrsti, a što čini osnov društvene podele rada. Ona je uslov postojanja robne proizvodnje, mada, obrnuto, robna proizvodnja nije uslov za postojanje društvene podele rada. Upotrebne vrednosti ne mogu se sučeliti kao robe, ako se u njima ne nalaze kvalitativno različiti korisni radovi. U društvu čiji proizvodi po pravilu uzimaju oblik robe tj. u društvu proizvođača robe, razvija se ova kvalitativna razlika korisnih radova koji se kao individualni radovi samostalnih proizvođača vrše nezavisno jedni od drugih u mnogočlan sistem, u društvenu podelu rada.”¹ I dalje:

“U robnoj privredi, ma koliko trošeni nezavisno jedan od drugog, pojedinačni radovi su samo prirodni članovi društvene podele rada u svestranoj međusobnoj zavisnosti, koji radno vreme potrebno za proizvodnju njihovih proizvoda stalno svode na svoju srazmernu društvenu meru, jer je slučajnim i stalno kolebljivim odnosima razmene njihovih proizvoda radno vreme društveno potrebno za njihovu proizvodnju sprovodi silom kao regulatoran prirodni zakon, kao recimo, zakon zemljine teže. Pri tome radno vreme ima dvojaku ulogu: prvo, stvara neophodnu vezu između ukupnog društvenog fonda rada i različitih potreba; drugo, ako kao društvena odredba utroška pojedinačnih radova, preko kvantitativnih odnosa proizvedenih stvari u razmeni, reguliše udeo vlasnika robe u raspodeli društvenog proizvoda.”²

Specijalizacija je doprinela da se napravi ušteda u radu, a da tehnologija omogućiti veće efekte u proizvodnji. Na taj način je podela rada doprinela da se vrednuju i na maksimalan način iskoriste prednosti koje svaka zemlja poseduje. Čuveni ekonomista Adam Smith je na slikovit način opisao kako podela rada utiče na produktivnost. Naveo je primer proizvodnje dugmadi i došao do zaključka da ukoliko se primeni princip zajedničke proizvodnje i specijalizacije svaki pojedinac može da proizvede četirihiljade i osamsto dugmadi dnevno, a sa druge strane da je radio sam sve

1 Marks, K., Engels, F. (1977). *Kapital I*. Beograd: Institut za izračunavanje radničkog pokreta, Prosveta, str. 49-50.

2 Marks, K., Engels, F. (1977). *Kapital I*. Beograd: Institut za izračunavanje radničkog pokreta, Prosveta, str. 77.

operacije u najboljem slučaju mogao bi napraviti dvadeset. Vremenom, kako su se razvijale proizvodne snage, došlo se do zaključka da je najbolje da svako radi onaj deo u proizvodnji za koji je najposposobniji.³

Razvoj podele rada je krenuo od prirodne podele rada (podela po polu i uzrastu u prvobitnoj ljudskoj zajednici). Zatim je usledila podela rada po delatnostima (odvajanje zemljoradnje od stočarstva, negde oko 1500-te godine pre n.e.). Sledeća faza je odvajanje zanatstva od poljoprivrede i pojava manufakture u srednjem veku, izdvajanje trgovine i banaka u posebne delatnosti u XVI i XVII veku. Sa pojavom nauke nastala je tzv. tehnička podela rada u XIX i XX veku.

Vremenom kada su društvene potrebe toliko porasle da ih nijedna zemlja samostalno nije mogla zadovoljiti sopstvenom proizvodnjom, nastala je razvijena međunarodna podela rada.

Međunarodna podela rada je proces društvene reprodukcije koji prelazi granice jedne zemlje i odvija se u više zemalja.

Međunarodna trgovina je imala dominantan uticaj na ovu podelu jer se zahvaljujući njoj proizvodi iz jedne zemlje uz komercijalne uslove kreću u druge zemlje u zamenu za izvozne viškove te zemlje. Privilegiju u trgovini ostvaruje ona zemlja koja određene proizvode proizvodi pod najpovoljnijim uslovima, uz najniže proizvodne troškove. Iz tog razloga svaka zemlja se želi specijalizovati u proizvodnji onih proizvoda za koje ima najpovoljnije uslove proizvodnje i od kojih ostvaruje što veću korist u međunarodnoj razmeni. Povećana specijalizacija zemalja, sa druge strane, utiče na uvećanje međunarodne trgovine. U skladu sa tim, međunarodna podela rada dovodi do sve veće specijalizacije pojedinih zemalja za određene proizvode, a ta specijalizacija upućuje pojedine zemlje da sve šire razvijaju međunarodne trgovinske odnose.

Međunarodna podela rada je doprinela da kompletna svetska privreda postane međusobno povezana i međuzavisna. Ekonomska pozicija jednog subjekta, uslovljena je delatnošću i ponašanjem drugog subjekta. U skladu sa tim, onaj koji proizvodi košulju, zavisi od proizvođača platna, koje izrađuje neko drugi, obično iz druge zemlje. Ukoliko ne bi bilo međunarodne podele rada, privreda bi bila autarhična, sa nedovoljno korišćenim proizvodnim prednostima. Razvijenim zemljama, koje bi tehnološki mogle da proizvode kompletne proizvode, nije ekonomski isplativo da sve same proizvode. Stoga se i one specijalizuju i dele proizvodne procese, čak i kod proizvodnje istog proizvoda.

Klasična međunarodna podela rada koja se zasnivala na razmeni proizvoda u decenijama posle Drugog svetskog rata, zamenjena je praksom međunarodne proizvodnje globalnih međunarodnih monopola (multinacionalne i transnacionalne

3 Smith, A. (1970). *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Beograd: Kultura, Knjiga I, str. 50-51.

kompanije) koje međusobno razvijaju kooperaciju i dele proizvodnju u više zemalja. Time one ostvaruju prodaju za poznatog kupca na širem međunarodnom nivou i razvijaju direktnu međunarodnu podelu rada u proizvodnji istog proizvoda u jedinstvenom lancu na svetskom tržištu.

Ekonomski interes je glavni utemeljivač međunarodne podele rada, a posebno je stimulišu nejednaki i u dužem vremenu različiti uslovi proizvodnje i razmene u pojedinim zemljama. Nejednaka snabdevenost tržišta faktorima proizvodnje i različita sposobnost njihovog kombinovanja i korišćenja u pojedinim zemljama, dovode do razlika u cenama i ostvarenom profit. Iz tog razloga zemlje se sve više povezuju, kako bi koristile ne samo svoje nego i prednosti drugih zemalja, da se svako u međunarodnu trgovinu uključuje sa onim sa čime najobilnije raspolaže.

Izlazak na svetsko tržište, poseban akcenat stavlja na osavremenjavanje privredne strukture, brze tehnološke promene, povećanje produktivnosti-ekonomičnosti rada i što šire povezivanje sa svetskim tokovima. Sa druge strane svrha proizvodnje nije u njoj samoj, već u potrošnji. Postojanje konkurencije će omogućiti najjeftinije i najkvalitetnije zadovoljavanje ljudskih potreba, kako na domaćem, tako i na svetskom tržištu.

1.1. Dinamički i statički pristup međunarodnoj podeli rada

Proces ekonomskog razvoja dugo je smatran nekom vrstom sportskog takmičenja u kojem uspevaju samo najinteligentniji pojedinci i najdinamičnije nacije. Tako gledano narodi siromašnih zemalja prirodno su manje sposobni, neinteligentni, čak i lenji. No, često se zaboravlja da su u kolonijalnom periodu imperijalne sile intervenisale u Latinskoj Americi, Aziji, Africi, itd. Gotovo uvek pomoću sile, da bi promenile civilizaciju i lokalne kulture u cilju dominacije nad njihovim ekonomijama.

Slobodno se može reći da su veliki deo troškova prelaza na industrijalizaciju Zapadne Evrope platili Indija, Kina i druge zemlje, čijom su ekonomikom one vladale. Primer koji se odnosi na Indiju najbolji je dokaz, pošto su Britanci tamo vladali vek i po. Britanska Istočnoindijska kompanija srušila je svu industriju u Indiji, otvorila indijsko tržište za englesku robu, zatvorila englesko tržište za indijsku robu, izuzev za kojima je Engleska bila oskudna. Indija je postala poljoprivredna kolonija industrijske Engleske, snabdevajući je sirovinama, a otvarajući svoje tržište za englesku industrijsku robu. Uništenje industrije u Indiji je dovelo do ogromne nezaposlenosti, gladi i umiranja. Engleski guverner u Indiji Lord Bentink izvestio je 1834. godine da u Indiji *“beda jedva da može bilo sa čime da se uporedi u istoriji trgovine.”*⁴

Niko ne može potvrditi da u Indiji nije postojala tehnološka sposobnost, veština rukovođenja, obučena radna snaga, pa i početni kapital za industrijalizaciju. Istoričar Montgomeri Martin svedoči pred jednim komitetom britanskog parlamenta 1840.

4 Nehru, Dž. (1984). *Otkriće Indije*, Beograd: Rad, str. 124.

godine. "Indija je isto tako zemlja manufakture kao i poljoprivrede, a onaj koji pokušava da je svede na položaj poljoprivredne zemlje, traži da je spusti na lestvice civilizacije."⁵

"Dugotrajna potčinjenost jednog naroda i lišenost slobode donose mnoga zla, a možda najveće od njih leži u duhovnoj oblasti, u obeshrabrivanju i sputavanju narodnog duha. Teško je ovo izmeriti mada može da bude očevidno. Lakše je oceniti i izmeriti ekonomsko propadanje jedne nacije."⁶

Kroz ovakav razvoj su, slično kao i Indija, prošle zemlje koje se danas obeležavaju kao nedovoljno razvijene. Njihova je proizvodnja usmerena prema potrebama metropola, a one same su pretvorene u agrosirovinske priveske industrijskih zemalja. Uvlačenje tih zemalja u vrtlog svetskog tržišta izazvalo je, u uslovima kolonijalne zavisnosti, savremene probleme nedovoljno razvijenih zemalja.

Njihove su privrede disproporcionalne i usled toga, vrlo nestabilne i ranjive prema fluktuacijama na svetskom tržištu. Takođe privrede nedovoljno razvijenih zemalja nisu diversifikovane, nemaju industrije, te prevladava slabo produktivna poljoprivreda, u kojoj je zaposlena većina stanovništva i uopšte primarna produkcija. Ovakva međunarodna podela rada je vrlo nepovoljna za zemlje koje su pretežno proizvođači i izvoznici agrarno-sirovinskih produkata, jer je stvorila osnove za neekvivalentnu razmenu između visoko razvijenih i nedovoljno razvijenih zemalja, koja je urodila mnogobrojnim teškim posledicama. Stalno prelivanje viška rada u inostranstvo veoma je umanjilo mogućnosti domaće akumulacije, dakle i razvoja proizvodnih snaga. Nedovoljno razvijene zemlje pritišće agrarna prenaseljenost, koja je često velikih razmera (vrlo je ograničeno unutrašnje tržište). Rezultat svega toga je vrlo nizak životni standard i stagnacija razvoja proizvodnih snaga.

Kapitalizam je izvršio podelu rada u pojedinim zemljama onako kako je odgovaralo interesima buržoazije. To je tzv. "kolonijalna podela rada". Njena je karakteristika da je u kolonijama, razvijena sirovinska privredna struktura za snabdevanje finalne industrije metropole, a kolonije su istovremeno služile kao rezervoar za realizaciju industrijskih proizvoda razvijenih metropola. Razvijene metropole prisvojile su delatnosti koje proizvode višak vrednosti, a zemljama u razvoju ustupile one koje jedva mogu nadoknaditi utrošene faktore proizvodnje. Na taj su način nerazvijene zemlje integrisane u kapitalističko svetsko tržište, sa veoma siromašnom izvoznom strukturom. Prema raspoloživim podacima, prosečno preko 80% izvoznih prihoda zemalja u razvoju potiče od sirovina, kao na primer, od *naft*e: Libija (100%), Saudijska Arabija (100%), Irak (99%), Venecuela (95%), Nigerija i Kuvajt (93%), Gambija (92%), Alžir (91%), Gabon (86%); *bakar*: Zambija (90%), Čile (67%), Zair (66%); *kafa*: Burundi (87%), Uganda (76%); *kikiriki* Gambija (92%); *šećer*, Mauricijus (85%), Dominikanska Republika (65%), itd.

Na početku nastanka, međunarodna podela rada razvijala se u skladu sa prirodno-geografskim uslovima (klima, mineralna bogatstva i sl.). A počev od XV veka

5 Nehru, Dž. (1984). *Otkriće Indije*, Beograd: Rad, str. 373.

6 Nehru, Dž. (1984). *Otkriće Indije*, Beograd: Rad, str. 270.

mnoge zemlje su pretvorene u kolonije. Početno stvorene prednosti kolonijalnih sila kasnije su se uvećavale propulzivnom privrednom strukturom, visokom produktivnošću, monopolom nad razvijenom tehnologijom, te organizacionom strukturom svetskog tržišta, koje je u rukama transnacionalnih kompanija bogatih zemalja.

Statička koncepcija međunarodne podele rada (*Smith, Ricardo, Mill, Haberler, Ohlin*) ima za cilj da konzervira postojeće stanje u međunarodnoj privredi, da na bazi određenih, pre svega prirodnih prednosti, zemlje u razvoju trajno orijentišu da proizvode sirovine, a razvijene zemlje finalne industrijske proizvode, gde su navodno samo one konkurentne, prvenstveno zbog obučene radne snage, raspoložive tehnologije, kapitala, menadžmenta i marketinga.

Međunarodna podela rada u statičkim uslovima se, dakle, može definisati kao proces društvene reprodukcije koji prelazi granice jedne zemlje, pri čemu se niže faze u tom procesu uvek obavljaju u jednoj manje razvijenoj zemlji, a više faze prerade u drugoj razvijenijoj zemlji.

Statički pristup međunarodnoj podeli rada je, neistorijski u meri u kojoj se preporučuje zemljama u razvoju da svoju proizvodnju specijalizuju, zasnivaju isključivo prema sadašnjim prirodnim resursima, kao za sva vremena jedino važećim njihovim prednostima. Sami po sebi, prirodni resursi predstavljaju značajan početni faktor razvoja. Međutim, njihovo korišćenje, u stvari, zavisi od industrijalizacije, usmeravanja investicija, inovacija, brzog prikupljanja informacija, menadžmenta, marketinga, produktivnosti rada i niza drugih faktora i okolnosti.

Cilj dinamične koncepcije međunarodne podele rada je da se komparativne prednosti, uključivši ne samo prirodne nego i najsavremenije stečene faktore razvoja, transformišu u razvojne prednosti sa stanovišta zemalja u razvoju, pošto su za zemlje na istom nivou razvoja komparativne prednosti, prema raspoloživim faktorima razvoja i zdravoj konkurenciji, teorija koja se teško može pobiti. Jednake koristi od međunarodne specijalizacije dolaze tek na višem nivou razvoja, a dotle je nužan ubrzan privredni razvoj zemalja u razvoju.

Da bi proces industrijalizacije stvarno mogao da donese značajnije koristi zemljama u razvoju, to primorava ove zemlje da preispitaju rezultate dosadašnjeg razvoja i da iskoriste sve unutrašnje rezerve.

Cilj je svake ekonomije da svoje sirovine, po mogućnosti, sama prerađuje, kako bi ostvarila pozitivne izvozne rezultate na svetskom tržištu.

Ako izvozimo rezanu građu, za jedan kubik dobićemo 200 dolara, a ako izvezemo 40 stolica (iz jednog kubika građe) ostvarićemo 1.000 dolara, dakle pet puta više.

Potrebno je da zemlje u razvoju izvrše proizvodnu preorijentaciju koristeći svoje mogućnosti, prvenstveno tehnološki progres, što treba da dovede i do njihovog ekonomskog razvoja, kao preduslova sticanja ravnopravnosti u međunarodnoj podeli rada i međunarodnim ekonomskim odnosima.

Sigurno je da se to neće postići razvojem komplementarne privrede sa razvijenim zemljama, imitiranjem njihove strukture proizvodnje i potrošnje, nego stvaranjem uslova za unutrašnji razvoj svake zemlje prema raznolikim mogućnostima.

Značaj vrednovanja faktora proizvodnje od kojih zavisi konkurentnost i strukturne promene u međunarodnoj podeli rada, a prema stepenicama razvoja proizvodnih snaga, išao je sledećom istorijskom putanjom:

- ♦ Prirodno i prostim radom intenzivni proizvodi (klima, prirodna bogatstva, ekstenzivna zaposlenost i sl);
- ♦ Kapitalno intenzivni proizvodi;
- ♦ Naučno-tehnološki intenzivni proizvodi.

Marks je davno uočio da se proizvodi veće složenosti rada više vrednuju na domaćem, a posebno na međunarodnom tržištu. *“Komplikovaniji rad važi samo kao potenciran ili bolje reći multiplikovan prost rad, tako da manja količina komplikovanog rada jednaka većoj količini prostoga. Iskustvo pokazuje da se ovo reduciranje, ovo svođenje vrši stalno. Može neka roba biti proizvod i najkomplikovanijeg rada, a njena vrednost izjednačuje nju s proizvodom prostog rada, te zbog toga i sama predstavlja samo određenu količinu prostog rada.”*⁷

U izvozu razvijenih zemalja tehnologija i znanje (tj. složen kvalifikovan rad) predstavljaju najznačajniju stavku izvoza, kod nekih proizvoda i preko 80% u ceni koštanja, a samo 20% od cene tih proizvoda čine fizički rad i sirovine. Zbog toga su ove zemlje i najkonkurentnije na svetskom tržištu.

Ako pogledamo činjenicu da je savremeno okruženje složeno, nestabilno i nepredvidivo, onda nije teško zaključiti da se u tome okruženju mogu održati samo ona preduzeća i zemlje koje su dostigle visok stepen tehnološko-proizvodne produktivnosti i samostalnosti. Dinamički pristup međunarodnoj podeli rada zasniva se, prvenstveno, na intenzivnoj primeni nauke i tehnologije i na konkurentnosti svakog elementa proizvodne i prodajne cene. To, drugim rečima, znači da izvozne delatnosti i proizvodno-izvozni programi, moraju da sazrevaju u proizvodno-programskom, razvojno-tehnološkom, produktivnosno-troškovnom, organizacionom i marketinškom smislu, da bi dostigli nivo uspešnih proizvođača u svetskoj privredi i postali konkurentni na svetskom tržištu.

Industrijska snaga nacija u prošlosti je merena sposobnošću izgradnje rafinerija, čeličana i veličanstvenih građevina. U sadašnjosti ili, pak, još više u budućnosti, istorijska moć neke zemlje meri se sposobnošću da pravi mikroelektronske čipove

7 Marks, K., Engels, F. (1977). *Kapital I*. Beograd: Institut za izračunavanje radničkog pokreta, Prosveta, str. 51.

tzv. mikroprocesore za novu epohu informatike, što će učiniti kraj klasičnoj svetskoj industrijalizaciji. Zato se sve više pominju reči da se radi - o četvrtoj revoluciji - eri veštačke inteligencije.

1.2. Pojam svetskog tržišta

Pojam tržišta možemo definisati u opštem smislu kao skup svih tokova koje razmene ekonomski subjekti u jednom društvu u skladu sa zakonom ponude i tražnje, sa jedne strane imamo prodavce koji predstavljaju vrednost, a sa druge strane imamo kupce koji predstavljaju upotrebnu vrednost. Tržište se često definiše kao mesto gde se razmenjuju proizvodi i usluge putem novca, gde na strani ponude proizvođači obezbeđuju zadovoljavanje pojedinačnih ili opštih društvenih potreba, a na strani tražnje potrošači koji iskazuju svoje potrebe putem novčanih sredstava, a između njih su posrednici – trgovci.

Tržište možemo da delimo prema različitim kriterijumima: po geografskom prostoru na kome se odvija kupoprodaja robe (lokalno, nacionalno, regionalno i svetsko); prema vrsti robe koja se na njemu razmenjuje (tržište energenata, tržište čelika, tržište pamuka, tržište žitarica, tržište kafe, tržište hartija od vrednosti).

Proizvodnja i potrošnja na tržištu se povezuje preko cena, usklađuje se struktura na tržištu i ukazuje se koji se proizvodi traže i u kojim količinama. Snažan mehanizam alokacije svih proizvodnih komponenata predstavljaju upravo cene, koje daju važne informacije svim ekonomskim subjektima, utiču na njihovo ponašanje na tržištu.

Tržište je značajan regulator kompletne proizvodnje u robnoj privredi. Posmatrajući tržište kao skup svih robno-novčanih transakcija između ekonomskih subjekata možemo definisati četiri osnovne funkcije tržišta:

1. selektivna – vrši se izbor potrebnih proizvoda i predstavlja najefikasniji mehanizam da se utvrde potrebe i želje potrošača;
2. alokativna – dolazi do efikasne alokacije i izbora proizvodnih činilaca i na njemu deluje zakon vrednosti i ostali zakoni robne proizvodnje;
3. distributivna – vrši se raspodela vrednosti na pojedine subjekte na tržištu;
4. informativna - tržište pruža dragocene informacije o proizvodnji, trgovini, izvozu i uvozu, cenama, kamatama, deviznim kursovima.⁸

Tržište se do sada pokazalo kao najracionalniji sistem alokacije društvenih sredstava, bez obzira što ne daje konkretne efekte u infrastrukturnim delatnostima, kod javnih i kulturnih dobara, kao i kod delatnosti gde vladaju tipični monopolski odnosi. Često, tržište deluje kasnije (ex post), kao naknadna provera i korekcija i zbog toga je potrebno putem dobrog plana i marketinga predviđati njegova dejstva.

8 Unković, M., Stakić, B. (1996). *Međunarodni ekonomski odnosi*, Bijeljina: FTS, str. 16-17.

Identitet tržišta često zavisi od ukupnog sistema društvene reprodukcije. Kapitalistička privatna inicijativa, pre više od sto godina, ubrzala je ekonomski napredak toliko da je u buržoaskim slojevima stvorena iluzija, da je svet, konačno, posle dugog istorijskog perioda pronašao poredak koji odgovara ljudskoj prirodi i da je najvažniji zadatak društva otkloniti sve veštačke i političke prepreke koje ometaju njegov puni razvoj.

Ovu idealističku sliku tržišta dosta je izmenio savremeni kapitalizam. Proizvodne snage koje su pre više decenija prerasle okvire pojedinačnih kapitala, a kapitaliste pojedinačno naterale da se međusobno udruže u akcionarska društva, dobile su izraziti društveni karakter, pa su privatno kapitalističko prisvajanje i kapitalistički motivi privređivanja postali preuski i nedovoljni za normalno odvijanje procesa društvene reprodukcije. Krah privrede 1929-1933. godine bio je dokaz nesposobnosti privatnog kapitala da bude jedini nosilac kretanja i progresa. Ne ulazeći u suštinu kapitalističkog sistema država je, nizom mera, počev od monetarno-kreditnih, pa do nacionalizacije čitavih sektora privrede, potpomagala dalje ekonomsko kretanje društva. Sve se ovo zasnivalo na Kejnsovom učenju, koji je preporučio državi da nizom mera primora kapitaliste na investiranje i time omogući punu zaposlenost u privredi.

Svetsko tržište je nastalo zahvaljujući razvoju. Na svetskom tržištu dolazi do zbližavanja naroda, umnožavaju se ekonomske veze između raznih privrednih subjekata, i čini od njih jedinstvenu celinu. Svetsko tržište je osnova ekonomskog razvoja svih zemalja u svetu.

Svetsko tržište povezuje sve zemlje sveta, a ono deluje univerzalno i čini ih međusobno zavisnim. Upravo u tome i jeste uloga svetskog tržišta, zato se ono i zove svetsko, jer preko razmene robe, formiranja vrednosti koja postaje univerzalna, dovodi sve nacionalne privrede u međusobno zavistan odnos u svetu.

Odnosi na svetskom tržištu, danas se zasnivaju na principima konkurencije kao osnovne karakteristike međunarodnih ekonomskih odnosa. Sa druge strane, istovremeno je, u porastu i ograničavanje te konkurencije kroz sve različitije oblike institucionalizacije svetske privrede (Svetska trgovinska organizacija), osnivanjem regionalnih organizacija (Evropska unija, MERCOSUR), kao i putem zaključivanja bilateralnih sporazuma između pojedinih država (Srbija - Ruska Federacija).

Međutim, kao što nacionalna tržišta mogu izazvati disproporcije i krize u domenu nacionalne ekonomije, svetsko tržište uvek otkriva krize i nejednakosti u svetskoj privredi, a može biti i njihov autonoman uzročnik. Međutim, usled sve većeg naraštanja suprotnosti u svetskoj privredi, postoji i sve izraženija potreba za jedinstvom svetske privrede i svetskog tržišta posebno, pa se privredne krize brzo sele iz jedne zemlje u drugu srazmerno odnosu međuzavisnosti.

Izlazak na svetsko tržište, predstavlja mogućnost da se nacionalne ekonomije uključe u kompleksan sistem svetskih odnosa, unutar koga se nalazi isprepletana mreža nacionalnih privreda. Tehnološka revolucija, racionalno poslovanje i internacionalizacija proizvodnje podstiču zahteve za ovim uključivanjem, posebno u domenu internet tehnologija i elektronskog poslovanja u svim sferama savremenog poslovanja.

1.3. Globalizacija svetske privrede

“Globalizacija ima političku, ekonomsku, kulturnu, socijalnu, vojnu i ekološku dimenziju, utiče na bogatstvo i život ljudi. U ekonomskom smislu globalizacija znači pristup radu, kapitalu i sirovinama na svim tržištima i proizvodnju za sva ta tržišta, što bi trebalo da omogući operativnu efikasnost, smanjenje transakcionih troškova i povećanje trgovine, temeljene na komparativnim prednostima.”⁹

Globalizacija je dobila na značaju zahvaljujući sistemu liberalizacije trgovine, tj. uticaju Opšteg sporazuma o carinama i trgovini robom u okviru Svetske trgovinske organizacije i sistemu slobode međunarodnih plaćanja zahvaljujući MMF-u, kao i sistemu liberalizacije međunarodnog kretanja kapitala pod uticajem Svetske banke.

Najznačajnije globalizacije u svetskoj privredi su:

- ♦ Globalizacija u periodu 1850-1914. godine, koja je bila zasnovana na industrijskoj revoluciji i liberalizaciji svetske trgovine. Nosilac globalizacije u ovom periodu je bila Velika Britanija, sa ogromnom ekonomskom, trgovinskom i kolonijalnom snagom, a donekle i Francuska;
- ♦ Globalizacija u periodu kraj XX i početak XXI veka, koja je u toku, i čiji nosilac su SAD. Nastanku je prethodilo rušenje Berlinskog zida u jesen 1989. godine, kao i ukidanje socijalizma na istoku Evrope.

Ova druga globalizacija, posle nepune dve decenije dovela je do nove ekonomske krize, sličnu onoj iz tridesetih godina prošlog veka. Jedino iznenađenje u vezi sa krizom iz 2008. godine bilo je to što je ona začudila mnoge. Za nekolicinu analitičara (među koje spada i prof. Stiglic) ona je bila udžbenički slučaj koji nije bio samo predvidiv nego se i predviđao. Tržište je bilo neregulisano i preplavljeno likvidnošću i niskim kamatnim stopama. Došlo je do brzog rasta cena nekretnina na globalnom tržištu i naglog povećanja u odobravanju bankarskih kredita nelikvidnim dužnicima. Kada se tome doda i američki fiskalni i trgovinski deficit i saglasno tome akumulacija ogromnih dolarskih rezervi u Kini – neuravnotežena globalna privreda – jasno je da je situacija bila dosta kritična.

Ono što je razlikovalo ovu krizu od drugih koje su joj prethodile tokom prošlih četvrt veka bila je oznaka koju je nosila: “Proizvedeno u SAD”. I dok je prethodna kriza bila zadržana u granicama amerike, ova kriza “proizvedena u SAD”, proširila se brzo na celi svet. “Mi volimo da razmišljamo o našoj državi kao mašini koja pokreće globalni privredni rast, kao izvozniku uspešnih ekonomskih politika – a ne recesija. SAD su poslednji put izvezle ozbiljnu krizu tokom Velike depresije 1930-ih godina.”¹⁰

Sada znamo da nejednakost utiče na ekonomski učinak, tako da se ova pitanja ne mogu i ne smeju prosto ignorisati. Nejednakost utiče i na to kako naše demokratije

9 Stiglitz, J. (2002). *Protivurečnosti globalizacije*. Beograd: SBM-x, str. 285.

10 Stiglitz, J. (2013). *Slobodan pad – Amerika, slobodna tržišta i slom svetske privrede*. Novi Sad: prevod Akademska knjiga, str 31.

i naša društva funkcionišu. Međutim, mislim da bi nejednakost trebalo da nas se tiče, ističe prof. Stiglitz, ne samo zbog ovih posledica: u pitanju su i suštinski moralni problemi.

U Evropi, porast nejednakosti izazvao je evro. Iako ima mnogo faktora koji doprinose nedaćama Evrope, osnovna greška je samo jedna: stvaranje zajedničke valute, evra. Tačnije, stvaranje zajedničke valute bez stvaranja niza institucija koje bi omogućile oblasti, raznolikoj poput Evrope, da funkcioniše efikasno s jednom valutom. Osnovna hipoteza jeste da je evro produbio podelu – dovodeći do toga da slabe zemlje postaju sve slabije, dok jake postaju sve jače: na primer, nemački BDP, koji je 10,4 puta veći od grčkog 2007. godine, postao 15 puta veći od grčkog 2015. godine. Ali ovaj razdor doveo je i do porasta nejednakosti unutar država evrozone, naročito onih u krizi. To čak važi i za evropske države koje su napredovale u smanjivanju nejednakosti pre stvaranja evra. I to je univerzalna tema našeg doba: neoliberalni ekonomski program možda nije uspeo da poveća prosečne stope rasta, ali u jedno možemo biti sigurni: uspeo je da poveća nejednakost.

Štaviše, uz budžet Evropske unije od samo oko 1% BDP (za razliku od SAD, gde federalna potrošnja iznosi oko 20% BDP), vrlo se malo troši na nivou EU. Ali u domenu koji je od presudnog značaja za dobrobit pojedinačnih građana – monetarna politika koja je ključna u određivanju nezaposlenosti i životnih prihoda – vlast je centralizovana u Evropskoj centralnoj banci, osnovanoj 1998. godine. I uz snažna ograničenja deficitarne potrošnje, članicama nije data dovoljna fleksibilnost u vođenju fiskalne politike (poreza i rashoda) koja bi omogućila državi u nepovoljnim okolnostima da izbegne duboku recesiju.¹¹

Nije problem samo u tome što evrozona nije struktuirana da se prilagodi ekonomskoj različitosti u Evropi, već u tome što struktura evrozone, njena pravila i propisi, nisu postavljeni tako da podstiču rast, zaposlenost i stabilnost.

Ukoliko bi se u obzir uzela i pogrešna struktura evrozone, postojala bi mogućnost izbora. Evropa je odabrala najgore. Nametnula je štednju - neumereno smanjenje državne potrošnje. Zahtevala je izvesne “strukturne reforme”, promene u tome kako, na primer, ugrožene države vode svoje tržište rada i penzije. Ali, iznad svega, nije se usredsredila na one reforme koje bi najverovatnije zaustavile duboku recesiju u tim zemljama. Čak i da su besprekorno sprovedene, mere nametnute zemljama u krizi ne bi obnovile zdravu privredu tih zemalja, niti evrozone.¹²

Dok je u najvećem delu sveta tržišni fundamentalizam diskreditovan, naročito nakon svetske finansijske krize 2008. godine, ovo verovanje preživljava i cveta u dominantnoj sili evrozone, Nemačkoj. Ideje nalik onima koje su gurali MMF i Svet-ska banka širom sveta, dovele su do izgubljenih 25 godina u Africi, do izgubljene

11 Stiglitz, J. (2016). *Evro. Kako zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope*. Novi Sad: prevod Akademska knjiga, str. 34.

12 Stiglitz, J. (2016). *Evro. Kako zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope*. Novi Sad: prevod Akademska knjiga, str. 35.

decenije u Latinskoj Americi i do tranzicije iz komunizma u tržišnu privredu u bivšem Sovjetskom Savezu i istočnoj Evropi bila je u najmanju ruku razočarajuća.

Neuspehe evrozone, kako u njenoj strukturi tako i u politici, moguće je u velikoj meri pripisati kombinaciji promašene ekonomske ideologije dominantne u vreme stvaranja evra i nedostaka duboke političke solidarnosti. Ova kombinacija dovela je do evra koji je u sebi sadržao klicu sopstvenog uništenja.¹³

Evro nam pruža preciznu studiju slučaja o tome kako je to postignuto. Sada se (konačno) prihvata argument da ekonomska tržišta sama po sebi nisu efikasna. Nevidljiva ruka *Adama Smith-a* – po kojoj pojedinci koji teže zadovoljenju sopstvenih interesa, navodno, na kraju, rade u korist čitavog društva – nevidljiva je upravo zato što postoji. Premalo je pažnje bilo posvećeno nestabilnosti tržišne privrede. Krize su bile sastavni deo kapitalizma od samog početka.¹⁴

O nesposobnosti tržišta za samoregulaciju, piše i *Paul Samuelson*. U svojim izlaganjima on navodi da država sve više interveniše u privredi i zato ima potrebu da stalno donosi nove zakone i uvećava javne rashode i prikuplja veće poreske prihode. Amerika 19. stoleća, približila se kao i bilo koja druga ekonomija čistom *laissez-faire* društvu, sastavu koji je britanski istoričar Čarls Tomas nazvao “anarhija i policajac”. Ta filozofija je omogućila ljudima veliku ličnu slobodu da slede svoje ekonomske težnje i da ostvare stoleće brzog materijalnog napretka. No, kritičari su videli mnogo pukotina u *laissez-faire* idili. Istoričari su zabeležili periodične krize, ekstremna siromaštva i nejednakosti, duboko ukorenjenu rasnu diskriminaciju i trovanje vode, zemlje i vazduha zagađivanjem.¹⁵

Početkom 1890-ih, SAD su postepeno napuštale verovanja, da ona država upravlja najbolje, koja upravlja najmanje. Predsednici *Teodor Ruzvelt*, *Vudrou Vilson* i *Franklin Ruzvelt*, uprkos otporu probili su granice federalnom nadzoru u ekonomiji, oblikovali nova regulaciona i fiskalna oruđa za borbu protiv postojećih slabosti.¹⁶

Ustavna ovlašćenja države široko su tumačena i korišćena da se osigura javni interes i politiku ekonomskog sastava. Godine 1887. osnovana je savezna Međudržavna trgovačka komisija (ICC) da bi se regulisao železnički saobraćaj preko državnih granica. Uskoro su zatim *Šermanov antitrustovski zakon* i drugi zakoni usmereni protiv monopolističkih kombinacija ograničavanja trgovine.

Tokom 1930-ih godina, čitav skup industrija došao je pod ekonomsko regulisanje, u skladu s kojima država određuje cene, uslove izlaska i ulaska i standarde obezbeđenja. Uz regulisanje cena i standarda poslovanja, država je pokušavala zaštititi zdravlje i bezbednost, putem sve jačeg socijalnog regulisanja.

13 Stiglitz, J. (2016). *Evro. Kako zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope*. Novi Sad: prevod Akademski knjižica, str. 36.

14 Stiglitz, J. (2002). *Protivurečnosti globalizacije*. Beograd: SBM-x

15 Stakić, B., Jezdimirović, M. (2012). *Javne Finansije*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 41

16 Stakić, B., Jezdimirović, M. (2012). *Javne Finansije*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 41

„Ipak, povratak *laissez-faire* eri nije verovatan. Ljudi su prihvatili ograničenja država koja su menjala istinsku prirodu kapitalizma. Privatno vlasništvo je sve manje potpuno privatno. Slobodno je preduzetništvo sve više postajalo manje slobodno. Neopozivi razvoj je deo istorije.”¹⁷

Na kraju možemo izvući kratak zaključak: *liberalizam stvara unutrašnju oligarhiju, a neoliberalizam stvara međunarodnu oligarhiju, a i jedan i drugi vode u krizu.*

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Objasnite razvoj međunarodne podele rada kroz istoriju?
2. Navedite, objasnite prednosti specijalizacije proizvodnje i efekte koje daje?
3. Objasnite povezanost zemalja nakon specijalizacije u proizvodnji?
4. Objasnite koji je interes bio glavni pokretač međunarodne podele rada?
5. Objasnite Marksovu tezu o razmeni ekvivalenata u međunarodnoj razmeni?
6. Objasnite gledištima statičkog pristupa međunarodnoj podeli rada?
7. Objasnite položaj nerazvijenih zemalja u stvaranju međunarodne podele rada?
8. Objasnite dinamički pristup međunarodnoj podeli rada?
9. Objasnite odnos razvijenih zemalja prema kolonijama u međunarodnoj podeli rada?
10. Objasnite značaj vrednovanja faktora proizvodnje od kojih zavisi konkurentnost u međunarodnoj podeli rada?
11. Definišite svetsko tržište?
12. Nabrojte i objasnite vrste podela svetskog tržišta?
13. Objasnite uticaj kapitalističkog sistema na idiličnu sliku o svetskom tržištu?
14. Objasnite uticaj svetskih i regionalnih organizacija na kretanja na svetskom tržištu?
15. Navedite pojave globalizacije na svetskom tržištu u poslednja dva veka?
16. Objasnite sličnosti o uzrocima krize iz 30-ih godina prošlog veka i aktuelne krize?
17. Objasnite uticaj uvođenja evra na krizu u EU i evro-zoni?
18. Iznesite stav Samjuelsona o samoregulaciji tržišta (*laissez-faire* eri) i državnoj intervenciji?
19. Objasnite koje su posledice liberalizma, a koje neoliberalizma u ekonomiji?

17 Samjuelson, P. (1969). *Ekonomija*. Beograd: Vuk Karadžić, str. 279.

II

SUBJEKTI U SVETSKOJ PRIVREDI

CILJ POGLAVLJA

U cilju uspešnog obavljanja spoljnotrgovinskih i deviznih poslova, kako u tekućim tako i u kapitalnim transakcijama, neophodno je poznavanje subjekata i institucija koje učestvuju u tom procesu, a naročito:

- ♦ *Monopole i transnacionalne i multinacionalne kompanije;*
- ♦ *Kompanije sa najvećom tržišnom vrednošću i način njihovog delovanja;*
- ♦ *Banke i druge finansijske institucije;*
- ♦ *Periode globalizacije banaka;*
- ♦ *Forme širenja banaka van matične države;*
- ♦ *Deset najvećih banaka u svetu i njihov regionalni razmeštaj;*
- ♦ *Trendovi ukрупnjavanja, koncentracije i multinacionalizacije u osiguranju;*
- ♦ *Berze i njihov uticaj na ekonomska kretanja u svetu;*
- ♦ *Koncentracija u trgovini – formiranje trgovinskih lanaca;*
- ♦ *Uloga države u kreiranju i realizaciji međunarodnih ekonomskih odnosa.*

2. UČESNICI U SVETSKIM PRIVREDNIM TOKOVIMA

Za razvoj proizvodnje i međunarodne trgovine neophodno je da postoje sposobni subjekti, kao njihovi nosioci. Na svetskom tržištu subjekti se dele na one koji se neposredno bave proizvodnjom i spoljnom trgovinom (proizvodna i uslužna preduzeća), one koji pružaju finansijske usluge (banke, berze, investicioni fondovi i osiguravajuće kompanije) i one koji donošenjem određene regulative i pravila određuju uslove poslovanja (države i organi državne uprave, uključujući i međunarodne institucije).

2.1. Transnacionalne kompanije

Kao glavna odlika savremenog kapitalizma je velika koncentracija kapitala, koji se povezuje u različite forme transnacionalnih (kapital iz jedne zemlje se širi u više zemalja) ili multinacionalnih (kapital iz više zemalja se širi u više zemalja) kompanija. One posluju u svim delatnostima: naftna industrija, hemijska industrija, energetika, automobilska industrija, farmacija, elektronska industrija, industrija čelika, prehrambena industrija, trgovina, osiguranje i dr. Po kapitalu, koji doseže i do više stotina milijardi dolara, TNK - transnacionalne kompanije nadmašuju godišnji bruto proizvod mnogih zemalja.

U 2018. godini, najveća kompanija na svetu je Walmart, sa godišnjim prometom od 500 milijardi dolara i ostavarenim profitom od 9 milijardi dolara.

Transnacionalne kompanije obavljaju svoje poslovanje širom sveta (neke čak u preko 100 država) tako što koriste jeftinu radnu snagu, sirovine, tehnologiju, manje poreze, carine, kako bi ostvarile maksimalne rezultate u poslovanju i maksimizirale svoje profite. Najveće učešće u broju transnacionalnih kompanija i kapitalu pripada zemljama Azije i Pacifika (pre svega Kine i Japana), na koje otpada 35%, zatim sledi SAD sa 26,4% i Evropa čije je učešće 25,8%.¹⁸

2.1.1. Nastanak transnacionalnih kompanija

U periodu druga polovina XIX i početak XX veka slobodni kapitalizam prerasta u monopolski kapitalizam. Veliki monopoli nastaju u Holandiji, Engleskoj, Nemačkoj, a najveći razvoj doživeli su u SAD. Prve transnacionalne kompanije su britanska (1600) i holandska Istočnoindijska kompanija (1602), koja je 200 godina ostala najveća svetska kompanija. *Bayer AG* postaje transnacionalna kompanija 1865, *Singer* 1867, *Siemens* 1875. godine. Godine 1870. *Rockefeller* osniva prvu kompaniju za proizvodnju nafte *Standard Oil Company*. Godine 1892. osnovana je *General Electric Company*, a 1901. *United States Steel Corporation*. Kasnije im se pridružuju *General Motors*, *IBM*, *Procter & Gamble*, *Lewis*, *McDonald's*, *Coca Cola*, *Merryl Lynch*, *Microsoft* i drugi. Posle II svetskog rata dolazi do ekspanzije ovih kompanija, a vlasništvo im pre svega potiče iz SAD, EU i Japana.¹⁹

18 <http://fortune.com/global500/> (pristupljeno 11.11.2018)

19 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 64

U drugoj polovini XIX veka monopoli su toliko narasli da je već 1890. u SAD donet i prvi antimonopolski zakon, tzv. *Sherman Anti Trust Act*. Po ovom zakonu smatra se da u proizvodnji postoji monopol ukoliko četiri firme kontrolišu preko 50% određene proizvodnje. Svrha pomenutog zakona bila je da se stimuliše konkurencija, obaraju cene i otklanjaju sve druge slabosti monopola.²⁰

Koncentracija je postala sve produktivnija i ekonomičnija, a najviše je razvijena u industriji čelika, energetici, saobraćaju, mašinskoj industriji, elektronici i hemijskoj industriji.

Pul je sporazum koji se pravi između velikih kapitalista koji definišu kordiniranu akciju i zajednički nastup na tržištu, kroz udruživanje određenih interesa u proizvodnji. Uglavnom se dogovaraju oko cena.

Kartel je sporazum između kompanija u istoj privrednoj grani, u cilju monopol-ske vladavine na tržištu, tako što će se dogovoriti o podeli proizvodnje, nabavci sirovina, podeli tržišta, određivanju cena i uslova plaćanja. Najbolji primer kartela je OPEC (*The Organization of the Petroleum Exporting Countries*).

Trust podrazumeva da se kompanije trajno povezuju tako što dolazi do spajanja ili preuzimanja, najčešće, u okviru iste privredne grane (npr. trust čelika, trust kafe, trust aluminijuma).

Holding kompanija je preduzeće (grupa) koje ima na raspolaganju kontrolni paket akcija većeg broja preduzeća, koji su objedinjeni pod jedinstvenim rukovodstvom i većinskim vlasništvom.

Koncern (konglomerat) predstavlja najsloženiji oblik monopolske organizacije. U okviru koncerna veći broj preduzeća se grupiše, iz različitih privrednih grana. Ona se udružuju sporazumom u kome se regulišu zajednički interesi. To je, najčešće, sistem proizvodnih, transportnih, trgovinskih i bankarskih preduzeća koja su objedinjena pod jedinstveno rukovodstvo.²¹

2.1.2. Kompanije sa najvećom tržišnom vrednosti

U izveštaju *Fortune global 500* za 2018. godinu na prvom mestu po veličini prihoda je američka kompanija *Walmart* koja je zadržala vodeće mesto od prošle 2017. godine. Takođe, među prvih deset, tri su Kineske kompanije i jedna Japanska.

20 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 65

21 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 65-66

Tabela 1. 10 najvećih kompanija po prihodima za 2018.godinu

Rank ♦	Name ♦	Industry ♦	Revenue (USD millions) ♦	Revenue growth ♦	Employees ♦	Country ♦	Ref ♦
1	Walmart	Retail	\$500,343	▲ 3.0%	2,300,000		[1]
2	State Grid	Electricity	\$348,903	▲ 10.7%	913,546		[4]
3	Sinopec	Oil and gas	\$326,953	▲ 22.2%	667,793		[5]
4	China National Petroleum	Oil and gas	\$326,008	▲ 24.2%	1,470,193		[6]
5	Royal Dutch Shell	Oil and gas	\$311,870	▲ 29.9%	84,000	 	[7]
6	Toyota	Automotive	\$265,172	▲ 4.1%	369,124		[8]
7	Volkswagen	Automotive	\$260,028	▲ 8.2%	642,292		[9]
8	BP	Oil and gas	\$244,582	▲ 31.1%	74,000		[10]
9	Exxon Mobil	Oil and gas	\$244,363	▲ 17.4%	71,200		[11]
10	Berkshire Hathaway	Financials	\$242,137	▲ 8.3%	377,000		[12]

Izvor: <http://fortune.com/global500/> (pristupljeno 11.11.2018)

Walmart je osnovao Sam Walton 1962. godine, kao lanac hipermarketa, robnih kuća i prodavnica prehrambenih proizvoda u SAD. Kompanija danas, osim u Sjedinjenim Američkim Državama posluje i u Kanadi, Meksiku, Argentini, Brazilu, Čileu, Indiji, Japanu i Velikoj Britaniji, a svoje aktivnosti je proširila na najrazličitije vrste robne trgovine - od osnovnih namirnica kao što su mlečne prerađevine, preko kancelarijskog nameštaja i opreme, pa sve do kolica za bebe i auto opreme.

State Grid je kineska državna kompanija za proizvodnju i distribuciju električne energije. Najveća je kineska korporacija, sa najvećim prihodima i druga najveća kompanija na svetu. Osnovana je 2002. godine i trenutno pored Kine posluje u Australiji, Brazilu, Italiji i na Filipinima.

Sinopec Group - još jedna kineska kompanija za prerađu nafte, osnovana je 1998. godine sa sedištem u Peking. Sinopec grupa, koja objedinjuje tri najjače naftne kompanije u svetu, fokusirana je na proizvodnju naftnih derivata kao što su dizel gorivo, benzin i gorivo za mlazne motore.

China National Petroleum - kineska nacionalna naftna kompanija je samo jedna od tri kineske korporacije koje se nalaze na ovoj listi. China National Petroleum je osnovana 1988. godine i trenutno ima 30 internacionalnih projekata za istraživanje i proizvodnju u zemljama poput Kanade, Irana, Perua ili Tajlanda.

Royal Dutch Shell - Iako je kompanija osnovana u Velikoj Britaniji, sedište Dutch Shell-a se danas nalazi u Holandiji. Dutch Shell je jedna od Big Oil svetskih kompanija. Aktivna je u svakoj oblasti naftne i gasne industrije, uključujući istraživanje, distribuciju, prerađu i proizvodnju energenata.

Toyota danas najjača auto industrija u svetu, osnovao je 1937. godine Kiichiro Toyoda kao deo kompanije njegovog oca Toyota Industries. Danas, iz Toyotinih pogona izlazi 5 svetski poznatih brendova automobila: Daihatsu, Lexus, Hino, Ranz i naravno Toyota. Ovo je najveća japanska kompanija.

Volkswagen je osnovan 1937. godine u Berlinu, sa poslovnim aktivnostima koje su se ticale projektovanja, proizvodnje i distribucije putničkih i komercijalnih vozila, motocikala, turbokompresora i motora. To je kompanija koja ima najveću prodaju, a druga je po broju proizvedenih automobila u svetu. U njene brendove spadaju: Audi, Bentley, Bugatti, Ducati, Lamborghini, MAN, Porsche, Scania, SEAT, Škoda i Volkswagen.

BP plc (bivša kompanija British Petroleum Company plc i BP Amoco plc) je multinacionalna kompanija za naftu i gas sa sedištem u Londonu, Engleska. To je vertikalno integrisana kompanija koja posluje u svim oblastima naftne i gasne industrije, uključujući istraživanje i proizvodnju, preradu, distribuciju i marketing, petrohemi-kalije, proizvodnju energije i trgovinu. Takođe ima interese obnovljivih izvora ener-gije u biogorivima i vetroelektranama.

ExxonMobil je kompanija iz Sjedinjenih Američkih Država osnovana 1999. go-dine spajanjem dve kompanije: Exxon i Mobil. Bavi se preradom nafte i trenutno spada u tzv. Big Oil kompanije (naziv koji se koristi za šest ili sedam najvećih svetskih kompanija koje trguju naftom i naftnim derivatima). U njenom vlasništvu se nalazi ukupno 37 rafinerija u 21 svetskoj zemlji.

Berkshire Hathaway osnovan 1839. godine, ovaj američki konglomerat je trenut-no kontrolisan i vođen od strane Warren Buffett-a, jednog od najbogatijih ljudi na planeti. Holding kompanija Berkshire Hathaway danas u potpunosti poseduje BNSF železnice, Dairy Queen, GEICO i Helzberg Diamonds, a takođe ima akcije u Ameri-can Express, Coca-Cola Company, Kraft Heinz Company i United Airlines-u.

2.1.3. Način delovanja

Transnacionalne kompanije imaju impresivnu ekonomsku snagu, na osnovu koje povećavaju domet svog poslovanja širom sveta. One koriste faktore proizvodnje koji su rasprostranjeni svuda, naročito u državama u kojima obavljaju svoju primarnu delatnost. Na ovaj način se u potpunosti zaokružuje ciklus proizvodnje, tržišta, robe, finansija, radne snage, informacija, nauke i tehnologije. Transnacionalne kompanije posluju po principu sticanja što većeg profita. One premeštaju pogone širom sveta da bi iskombinovali faktore proizvodnje, ka najjeftinijoj i najkvalitetnijoj proizvodnji i teže da su što bliže ili na atraktivnim tržištima. Kapital, a posebno tehnologija kojom one vladaju daju im ogromnu pregovaračku moć u ostvarivanju njihovih interesa. Najveća je međuzavisnost kompanija i tehnoloških otkrića, a u pogledu raspoloživo-sti kapitala, one se samofinansiraju sa preko 90%.

Transnacionalne kompanije su posebno zainteresovane za investiranje u zemlje u razvoju. Ove zemlje su veoma isplative teritorije za kapitalna ulaganja, jer ima-ju nedostatak kapitala i tehnologije. Period od osamdesetih do dvehiljaditih godina je bio interesantan za američke kompanije da ulažu u zemlje u razvoju. U ovom

periodu je uloženo oko 320 milijardi dolara proizvodnog kapitala i ostvaren je priliv od oko 620 milijardi dolara profita. Najviše profita, multinacionale kompanije su ostvarile u sektoru nafte i gasa. “*Sedam sestara*” (*Exxon* (sada *ExxonMobil*), *Mobil* (sada *ExxonMobil*), *Chevron*, *Gulf Oil* (sada *Chevron*), *Texaco* (sada *Chevron*), *BP* i *Shell*) kontrolišu 38% svetske proizvodnje nafte. Neke od njih (npr. *Shell*) imaju svoja predstavništva u preko 100 zemalja. Ovih ”sedam sestara” stalno uvećava profite i proširuje geostrateški uticaj.²²

Pre nastanka naftne krizi iz 1973. godine, Sedam sestara je kontrolisalo oko 85% svet-skih rezervi nafte. Od tada se dominacija industrije preusmerila u kartel OPEC-a i držav-ne kompanije za naftu i gas u privredama na tržištu u razvoju, kao što su *Saudi Aramco*, *Gazprom* (Rusija), *China National Petroleum Corporation*, *National Iranian Oil Company*, *PDVSA* (Venecuela), *Petrobras* (Brazil) i *Petronas* (Malezija). Godine 2007, *Financial Times* ih je nazvao “*the new Seven Sisters*”.

Drugi značajni sektori su automobilska industrija, mašinogradnja, elektronika, banke, trgovina i usluge koje postaju sve profitonosnije. Dve unosne oblasti, gde se lociraju ove kompanije, od početka šezdesetih godina XX veka, su slobodne zone i *off shore* centri.

Slobodne zone pomogle su razvoj mnogih zemalja (Irska, Kina, Meksiko, Singapur, Hong Kong, Tajvan i slično). Karakteristika im je potpuna sloboda spoljnotrgo-vinskog i deviznog poslovanja za preduzeća koja u njima posluju (i u zemljama čija valuta nije konvertibilna), te značajno smanjenje (ili ukidanje) carina i poreza ako roba iz zone ide u izvoz.²³

Off shore centri posluju sa subjektima van teritorije zemlje na kojoj imaju sedište. Eksteritorijalnost (nerezidentni status odnosno nerezidentni poslovi) ogleda se u dva ključna elementa: vlasnik kompanije mora da bude strano lice, a kompanijama koje posluju u ovim centrima dozvoljeno je samo međusobno poslovanje i poslovanje sa subjektima izvan granica zemlje gde ima sedište. Pošto su u *off shore* zonama porezi mnogo niži nego kod redovnog poslovanja, obično u tim zonama strane kompanije otvaraju fiktivne firme za transfer novca. U oko 40 do 50 odsto novčanih tokova u svetu odvija se preko ovog “poreskog raja”. Suština je u izbegavanju ogromnih po-reskih obaveza. Neki od *off shore* centara su: Lihtenštajn, Kipar, Monako, Britanska devičanska ostrva, Kajmanska ostrva, Kukova ostrva, Bermudska ostrva, Holandski antili, Sent Kids i Nevie, Sent Vinsent i Grenadin, Aruba, i drugi.²⁴

22 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 70-71

23 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 73

24 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 73

Tabela 2. Off shore centri

Africa	Asia and Pacific	Europe	Middle East	Western Hemisphere
Djibouti	Cook Islands (FSF)	Andorra (FSF)	Bahrain (J) (OG) (FSF)	Anguilla (FSF)
Liberia (J)	Guam	Campione	Israel	Antigua (FSF)
Mauritius (OG) (FSF)	Hong Kong, SAR (J) (OG) (FSF)	Cyprus (OG) (FSF)	Lebanon (J) (OG) (FSF)	Aruba (J) (OG) (FSF)
Seychelles (FSF)	Japan	Dublin, Ireland (FSF)		Bahamas (J) (OG) (FSF)
Tangier	Labuan, Malaysia (FSF)	Gibraltar (OG) (FSF)		Barbados (J) (OG) (FSF)
	Macao, SAR (FSF)	Guernsey (OG) (FSF)		Belize (FSF)
	Marianas	Isle of Man (OG) (FSF)		Bermuda (J) (OG) (FSF)
	Marshall Islands (FSF)	Jersey (OG) (FSF)		British Virgin Islands (FSF)
	Micronesia	Liechtenstein (FSF)		Cayman Islands (J) (OG) (FSF)
	Nauru (FSF)	London, U.K.		Costa Rica (FSF)
	Niue (FSF)	Luxembourg (FSF)		Dominica
	Philippines	Madeira		Grenada
	Singapore (J) (OG) (FSF)	Malta (OG) (FSF)		Montserrat
	Tahiti	Monaco (FSF)		Netherlands Antilles (J) (OG) (FSF)
	Thailand	Netherlands		Panama (J) (OG) (FSF)
	Vanuatu (J) (OG) (FSF)	Switzerland (FSF)		Puerto Rico
	Western Samoa (FSF)			St. Kitts and Nevis (FSF)
				St. Lucia (FSF)
				St. Vincent and Grenadines (FSF)
				Turks and Caicos Islands (FSF)
				United States
				Uruguay
				West Indies (UK) (J)

Izvor: <https://www.imf.org/external/np/mae/osshore/2000/eng/back.htm#table1> (pristupljeno 11.11.2018)

2.2. Banke i druge finansijske institucije

2.2.1. Periodi globalizacije bankarstva

Banke su svoje poslovanje širile van granica svoje zemlje tako što su otvarale svoja predstavništva tj. filijale širom sveta. Sam proces ulaska banaka na nova tržišta se odvijalo kroz sledeće faze:²⁵

1. Prva faza obuhvata period od 1870-1914. godine. Ovo je period kada se dešava brži rast svetske trgovine u odnosu na svetsku proizvodnju (GDP) i još brži rast investicija u inostranstvu. Stvorena je potreba da se finansira rastuća trgovina sa inostranstvom, da se prate klijenti u prekookeanskim poslovima, kao i da se poboljša izvozna konkurentnost matičnih zemalja. Ovo je bilo doba zlatnog standarda, kada su važili fiksni kursevi.
2. Druga faza obuhvata period od 1920-1980. godine kada se nisu dešavale značajnije promene na finansijskom tržištu u pogledu liberalizacije i ulaska stranih filijala. Zapravo, usled ratnih iskustava i iskustava iz kriznih godina, države su primenjivale restriktivnu politiku kojom je ograničavano međunarodno kretanje kapitala, kao i ulazak banaka na inostrana tržišta. Tek u posleratnom periodu dolazi do pojačavanja međunarodne saradnje na polju međunarodne trgovine i finansija. U tom periodu je šezdesetih godina došlo do intenzivnijeg nekontrolisanog investiranja američkih dolara preko berze u Londonu, tzv. evro-dolara, za koji se vezuje početak aktuelne svetske finansijske krize (kršeći time pravila o kretanju kapitala utvrđena u Breton Vudsu).
3. Treća faza bi obuhvatila period od 1980. godine, kada se dešavaju krupne promene na svetskom tržištu, uključujući i bankarsko, naročito u zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji. Ovo je period intenzivne liberalizacije svih tokova: robe, usluga, ljudi i kapitala. Pored razvijenih zemalja, talas liberalizacije je, od devedesetih godina, zahvatio i zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, čime se otvaraju mogućnosti investiranja, širenja poslovanja i ulaska banaka na inostrana tržišta, širom sveta, kakve do tada nisu postojale. U ovom periodu je došlo do tzv. deregulacije bankarskog poslovanja u SAD koja su uvedena u vreme Ruzvelta, a koja su strogo razgraničavala komercijalno od investicionog bankarstva.

25 Kozomara, J., Stojadinović Jovanović, S. (2011). *Međunarodno poslovno finansiranje*. Beograd: Ekonomski fakultet, str. 138.

2.2.2. Širenje banaka van granica matične države

Širenje banaka van granica svoje matične zemlje, pogodovala su sledeće okolnosti:²⁶

- ♦ Ignorisanjem regulative koja je utvrđena Bretonvudskim sporazumom, o kontroli kretanja kapitala (član VIII Statuta MMF-a),
- ♦ Stavljanjem van snage propisa koje je Ruzvelt uveo u vreme Velike ekonomske krize pre 80. godina, a koji su stogo razgraničavali komercijalno od investicionog bankarstva i
- ♦ Osnivanjem Svetske trgovinske organizacije 1.1.1995. godine, koja je obuhvatila i sektor usluga, uključujući i finansijski sektor (regulisano Opštim Sporazumom o trgovini uslugama-GATS), gde su države članice preuzele obavezu da liberalizuju svoje tržište usluga.

Razvoj i ekspanzija finansijskih transnacionalnih kompanija naročito su bili dinamični u zadnjoj dekadi dvadesetoga i početkom dvadesetprvoga veka. U 2003. godini najveća finansijska kompanija *Allianz* iz Nemačke i 13 njih iz Trijade (EU, Japan i SAD) su se našle na listi 50 najvećih kompanija u svetu rangiranih prema prihodima. Treba primetiti da na istoj ovoj listi 1989. godine, nije bilo ni jedne kompanije koja pruža finansijske usluge.²⁷

Porast transnacionalnih finansijskih kompanija nije bio ograničen samo na razvijene zemlje, već je tokom devedesetih godina dvadesetoga veka, takođe, brzo raslo i strano prisustvo u finansijskom sektoru novih tržišta, naročito u Latinskoj Americi, zemljama novim članicama Evropske unije i Jugoistočnoj Evropi. U zemljama novim članicama Evropske unije i zemljama Jugoistočne Evrope došlo je do naglog priliva stranih filijala finansijskih transnacionalnih kompanija u vreme kada su se odvijale privatizacija i pripreme za članstvo u Evropsku uniju u drugoj polovini devedesetih godina dvadesetog veka.²⁸

Veće učešće finansijskih transnacionalnih kompanija, u ukupnom broju transnacionalnih kompanija, jeste posledica porasta učešća uslužnog sektora na račun proizvodnog sektora u aktivnostima transnacionalnih kompanija.

Banke su počele da šire svoju mrežu kroz tri modela:²⁹

- ♦ Osnivanje nove banke – *greenfield* investicija; *Greenfield* investicija, odnosno, osnivanje potpuno nove banke za matičnu banku investitora bi značilo počinjanje posla od samog početka, što ima svojih prednosti, ali i nedostataka.

26 Stakić, B. (2012). *Međunarodne finansijske institucije*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 20-21

27 *World Investment Report* <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2130> (pristupljeno 11.11.2018)

28 Kozomara, J., Stojadinović Jovanović, S. (2011). *Međunarodno poslovno finansiranje*. Beograd: Ekonomski fakultet, str. 118.

29 Kozomara, J., Stojadinović Jovanović, S. (2011). *Međunarodno poslovno finansiranje*. Beograd: Ekonomski fakultet, str. 139.

Nedostaci ovakvog prodora na inostrano bankarsko tržište pojavljuju se usled toga što treba duži period za privlačenje klijenata, da savlada jezičke barijere, da upozna kulturu i sl. Počinjanje posla od početka ima svojih prednosti, naročito ako kao alternativa stoji spajanje sa bankom u zemlji domaćinu, sa kojom se treba uskladiti i rešiti niz zajedničkih problema.

- ♦ Spajanje sa postojećom bankom u inostranstvu (*merger*), je vrlo čest slučaj u praksi, kako razvijenih država tako i država u tranziciji. Ovo je nešto povoljniji model i za domaću i stranu banku. Sa jedne strane koriste se pozitivna iskustva strane banke (naročito ako dolazi iz razvijenih država), a domaća banka nudi prednosti poznavanja domaćeg tržišta finansija.
- ♦ Kupovina postojeće banke u inostranstvu (*acquisitions*). Do ovog modela internacionalizacije dolazi najčešće u slučaju kada domaća banka ostane bez dovoljno kapitala, ili ako zapadne u veće dugove, pa se u tom slučaju kupovina obavlja po modelu “dug za ulog”, uz saglasnost centralne banke.

2.2.3. Deset najvećih banaka u svetu

Najnovija lista najvećih svetskih banaka još jednom je potvrdila rast kineske ekonomije i apsolutnu dominaciju azijskih banaka. Na vrhu liste nalaze se čak četiri banke iz Kine, koje ukupno raspolažu sa preko 13 000 milijardi dolara imovine. Koje još banke su se pozicionirale kao najbolje?

Tabela 3. 10 najvećih banaka u 2018. godini

Rank ↕	Bank name ↕	Total assets (US\$ billion) ↕
1	 Industrial and Commercial Bank of China	4,009.26
2	 China Construction Bank Corporation	3,400.25
3	 Agricultural Bank of China	3,235.65
4	 Bank of China	2,991.90
5	 Mitsubishi UFJ Financial Group	2,784.74
6	 JPMorgan Chase & Co.	2,533.60
7	 HSBC Holdings PLC	2,521.77
8	 BNP Paribas	2,357.07
9	 Bank of America	2,281.23
10	 Crédit Agricole	2,117.16

Banke iz Azije su na samom vrhu liste. Među najvećim bankama na svetu nalaze se tri finansijske grupe iz Evrope. Najveća evropska grupa sa imovinom preko 2.000 milijardi dolara je HSBC Holdings iz Velike Britanije. Francuska banka BNP Paribas zauzima osmu poziciju, dok je Crédit Agricole Grupa pretekla banku Wells Fargo i uspela da se nađe na listi najvećih svetskih banaka. Sa izuzetkom ove banke, ostatak liste banaka je uglavnom ostao nepromenjen. U poslednjih par godina najveće svetske banke su se održale na listi najvećih svetskih banaka, uz nekoliko rotacija na top 10 listi, a ostaje da vidimo kakva će situacija biti naredne godine i da li će neko uzdrmati suveren vrh liste kineskih banaka.

2.2.4. Osiguravajuća društva

Trendovi ukрупnjavanja, koncentracije i multinacionalizacije odvijaju se i u osiguranju. Najveća osiguravajuća kompanija je kineski Ping An Insurance Group, koji je generisao 106,6 milijardi američkih dolara prihoda i 9,5 mlrd dolara profita, a njegova tržišna kapitalizacija je 100,8 mlrd dolara. Ova kompanija, vođena tehnološkim napretkom, na kraju 2016. godine imala je 131 milion klijenata, što je 20% više u odnosu na početak iste godine, a gotovo četvrtina novih klijenata dolazi preko online kanala. Nemački Allianz nalazi se na drugom mestu među top osiguravačima, francuska Axa je na trećoj poziciji:

Tabela 4. 10 najvećih osiguravajućih kompanija

1. Ping An Insurance Group
2. Allianz Group
3. Axa Group
4. Japan Post Holdings
5. China Life Insurance
6. Prudential
7. Zurich Insurance Group
8. Chubb
9. AIA Group
10. Munich Re

Izvor: <https://www.forbes.com/> (pristupljeno 11.11.2018)

Rangiranje na ovoj listi je bazirano na kompozitnom rezultatu koji je kombinacija mera prihoda, profita, imovine i tržišne vrednosti. Među 25 najvećih svetskih osiguravača u 2017. godini, u Kini, Japanu i SAD-u sedište imaju po 4 osiguravajuće kuće, dok su

Švajcarska i Ujedinjeno Kraljevstvo baza za po 3 osiguravča, Nemačka ima 2 osiguravajuća društva, a Kanada, Francuska, Italija, Hong Kong i Tajvan po 1 osiguravajuću kuću.

2.2.5. Berze

Jedan od značajnih subjekata na svetkom finansijskom tržištu su berze. Na berzama se omogućuje da subjekti koji imaju višak kapitala kupuju raznovrsne *hartije od vrednosti* (HOV), da bi ostvarili zaradu, a subjekti kojima nedostaje kapital za razvoj i/ili za ostvarivanje likvidnosti da se snabdevaju na berzi prodajući raznovrsne hartije od vrednosti. Pored hartija od vrednosti, na berzama se obavlja i kupoprodaja standardizovanih roba i usluga, novca i deviza. Berze su pomogle da se ostvari liberalizacija u međunarodnom kretanju kapitala, a da se to ne odrazi destabilizirajuće na cene, kamate, delimično i na devizne kurseve.

Brokerske i dilerske firme, kao i berze, sve više šire mrežu svojih posrednika, kako bi bile prisutne kod potencijalnih partnera i proučavali i zadovoljavali njihove želje, mogućnosti i namere. U istom cilju se sve više naloga plasira elektronskim putem. Posebno značajni učesnici na svetskim berzama su razni fondovi (penzioni, zdravstveni, investicioni, hedž). Oni u razvijenim zemljama snabdevaju i do 40% tržišta kapitala koncentrišući sitne kapitale na razvojne projekte i štiteći vrednost uloga.

2.3. Koncentracija u trgovini

Koncentracija kapitala, pored banaka, odvija se u trgovini. Trgovinska kompanija *Walmart* (SAD) je prva kompanija na svetu. Razvila se pod sloganom “svaki dan niže cene”. Kompanija ima godišnji prihod u 2018. godini preko 500 milijardi dolara, *online* i u 8.500 prodavnica u 15 zemalja i posluje pod 55 različitih imena, zapošljava 2,3 miliona radnika. Nemačka firma *METRO* radi na principu “plati i nosi” (*cash and carry*), ima diskontne centre u preko 30 zemalja, 245 hiljada zaposlenih.

2.4. Država

Suverenitet svake države ima tri osnovna atributa: jasne državne granice, stanovništvo i efektivnu vlast (zakonodavna, izvršna i sudska). Stvar je svake demokratke države da ove tri funkcije dovede u sklad poštujući zakone, uz ekonomski prosperitet, ali i uz određeni nivo solidarnosti sa najsiromašnijim slojevima stanovništva, umereću i pravedenu poresku politiku i uz obezbeđivanje što boljih uslova za penzionere, zdravstvo, nezaposlene, školstvo, održavanje infrastrukture. Sve su to pitanja koja savremena država mora da obezbedi, pa stoga ne čudi što se i do 50% društvenog proizvoda razvijenih, naročito nordijskih zemalja redistribuira putem javnih prihoda i javnih rashoda u budžetima tih zemalja.

Na kraju treba istići i ekonomsku ulogu države u pojedinim sektorima, kao što su naoružanje i vojna oprema, objekti infrastrukture, u nekim zemljama energetski sektor i sl.

Stabilna i suverena država je ona koja ima institucije koje su u stanju da građanima garantuju slobodu i koja sankcioniše kršenje propisa. Za poslednjih pola veka nastalo je novih 120 država, tako da ih danas u svetu ima 195. Ovaj broj obuhvata 193 zemlje koje su članice Ujedinjenih nacija i dve zemlje koje su u statusu zemalja posmatrača: *the Holy See (Sveta stolica)* i *the State of Palestine (država Palestina)*.

Od 195 zemalja sveta:

- ♦ 54 zemlje su u Africi
- ♦ 48 u Aziji
- ♦ 44 u Evropi
- ♦ 33 u Latinskoj Americi i na Karibima
- ♦ 14 u Okeaniji
- ♦ 2 u Severnoj Americi

Snaga svake države se ogleda kroz sistem i sistemska rešenja. Država je jednom svojom stranom i element ekonomije. U tom smislu nije dovoljno ako se država u bilo kom periodu društvenog života tretira isključivo kao politička kategorija. Država, po pravilu, ne obavlja operativne poslove izvoza i uvoza, osim ako se radi o nabavkama za njene potrebe, poverava ih neposrednoj spoljnotrgovinskoj operativi. Izuzetno država osniva preduzeća, koja posluju u njeno ime i za njen račun i u tom slučaju govori se o državnoj trgovini tzv. "državi trgovcu". Sistem socijalizma (izuzev u Kini, Vijetnamu, Severnoj Koreji i Kubi) je srušen, pa bivše socijalističke zemlje sprovode privatizaciju državne imovine.³⁰

30 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 80

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Objasnite monopole i transnacionalne i internacionalne kompanije: pojam i proces nastanka; navedite kompanije sa najvećom tržišnom vrednosti?
2. Objasnite način delovanja transnacionalnih kompanija?
3. Navedite i objasnite periode globalizacije bankarstva?
4. Navedite i objasnite forme širenja banaka van granica matične zemlje; navedite deset banaka sa najvećim kapitalom na svetu i njihovu geografsku pripadnost?
5. Objasnite trendove ukрупnjavanja, koncentracije i multinacionalizacije osiguravajućih društava; navedite nekoliko društava sa najvećim kapitalom?
6. Objasnite ulogu berzi u savremenim ekonomskih i finansijskim tokovima u svetu; u kojoj meri berze doprinose svetskoj ekonomskoj krizi?
7. Objasnite koncentraciju kapitala u trgovini; navedite nekoliko primera u našoj zemlji?
8. Objasnite u kojoj meri savremena država utiče na kretanja u svetskim ekonomskim odnosima, sa osvrtom na našu zemlju?

III

MEĐUNARODNE EKONOMSKE TRANSAKCIJE

• • • • •

CILJ POGLAVLJA

Cilj ovog poglavlja je da studentima objasni najznačajnije vrste međunarodnih ekonomskih transakcija, a naročito:

- ♦ *Pojmovna objašnjenja o vrstama međunarodnih ekonomskih transakcija;*
- ♦ *Učešće pojedinih oblika ekonomskih transakcija u njihovom ukupnom obimu;*
- ♦ *Pojam, struktura, obim i klasifikacija međunarodnog prometa robe;*
- ♦ *Pojam, obim i klasifikacija međunarodnog prometa usluga prema GATS-u;*
- ♦ *Pojam i gledišta o međunarodnom kretanju kapitala nekad i sad;*
- ♦ *Međunarodni regulatorni okviri za strana ulaganja - pojam i vrste;*
- ♦ *Osnovne odrednice Zakona o ulaganjima u Srbiji;*
- ♦ *Vrste ulaganja prema značaju i kriterijumi za ulaganja u Srbiji;*
- ♦ *Podsticaju za ulaganja u Srbiji;*
- ♦ *Subjekti podrške ulaganjima u Srbiji;*
- ♦ *Uloga i značaj Saveta za ekonomski razvoj i Razvojne agencije Srbije;*
- ♦ *Vrste kapitalnih poslova prema odredbama Zakona o deviznom poslovanju(ZDP);*
- ♦ *Vrste kreditnih poslova sa inostranstvom, prema odredbama ZDP;*
- ♦ *Definisanje garancijskih posla i njihov treman prema odredbama ZDP;*
- ♦ *Pojam i vrste direktnih investicija između rezidenata i nerezidenata;*
- ♦ *Ulaganja u nepokretnosti i u hartije od vrednosti u Srbiji;*
- ♦ *Definicija i vrste intelektualne svojine i značaj u spoljnotrgovinskom poslovanju;*
- ♦ *Zaštita intelektualne svojine po vrstama u svetu i u Evropskoj uniji;*
- ♦ *Osnivanje i značaj Svetske organizacije za zaštitu intelektualne svojine (WIPO);*
- ♦ *Zaštita intelektualne svojine u Srbiji - propisi i institucije;*
- ♦ *Međunarodna migracija radne snage - koristi razvijenih zemalja od migracije.*

3. VRSTE MEĐUNARODNIH EKONOMSKIH TRANSAKCIJA

Međunarodne ekonomske transakcije obuhvataju sledeću strukturu:

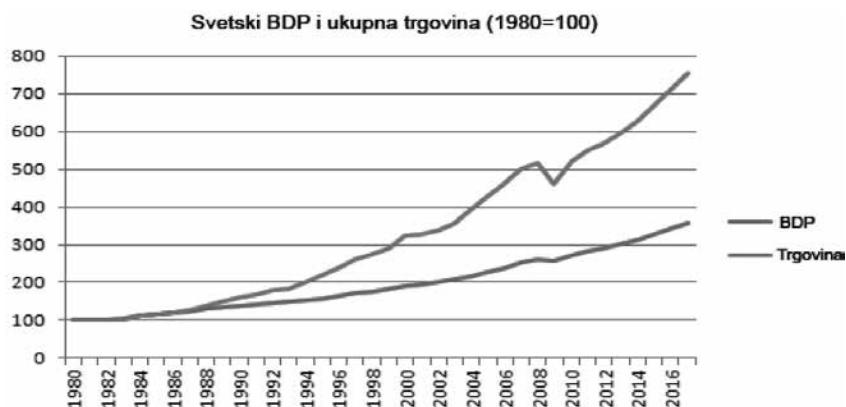
1. međunarodno kretanje robe;
2. međunarodno kretanje usluga;
3. međunarodno kretanje novca i kapitala;
4. međunarodni transfer tehnologije i
5. međunarodne migracije radne snage.

Postojanje ove strukture potvrđuje činjenica da se po ovim kategorijama vode podaci na nivou međunarodnih ekonomskih, finansijskih i drugih institucija.

Ključna prepreka u međunarodnoj ekonomiji je na koji način da se ove transakcije usaglasе na svetskom tržištu, iz razloga što postoje uobičajeni, a neretko i neopravdani dobiti i gubici pojedinih zemalja.³¹

U periodu globalizacije od 1980. godine do danas, glavna karakteristika svetske trgovine, je ta da je svetska trgovina rasla u proseku skoro dva puta brže od svetske proizvodnje. Učešće izvoza roba i usluga u BDP sveta iznosilo je 4,5% 1960., 10,2% 1980., 31,2% 2012., 45,3% 2016. godine, osim 2009. godine kada je zabeležen pad.

Grafikon 1. Stopa izvoza roba i usluga prema BDP sveta, 1980-2016/1980=100

Izvor: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018>
(pristupljeno 12.11.2018)

31 Krugman, P., Obstfeld, M. (2009). *Međunarodna ekonomija – teorija i politika*. Beograd: Data Status – prevod, str. 8-9.

Godišnji porast svetske trgovine robom i uslugama, u poslednjih 50 godina je bio oko 7% na godišnjem nivou. Usluge su u ovom periodu sve više dobile na značaju. Podaci Svetske trgovinske organizacije govore da je vrednost svetske trgovine robom porasla sa 2.000 milijardi USD 1980. na preko 17.000 milijardi 2017. godine, što je prosečno godišnje povećanje 7,4%. Usluge su imale vrednost od 367 milijardi 1980. i 5.176 milijardi 2017. godine i iskazale su veću stopu rasta, 8,3% prosečno godišnje.³²

Prema podacima STO, svetski izvoz komercijalnih usluga u 2017. godini dostigao je iznos od 5.279 miliona USD.³³

3.1. Međunarodni promet robe

Međunarodni promet robe zasniva se na uvozu i izvozu robe, tako što uvoz definišemo kao deo nacionalne potrošnje koji se zadovoljava kupovinom strane robe, a izvoz je deo nacionalne proizvodnje koji se prodaje inostranim subjektima na tržištu u cilju zadovoljavanja njihovih potreba. Svaka zemlja ima svoju privrednu strukturu koja je podložna promenama, i zavisi od primene novih tehnologija, promena u strukturi proizvodnje i potrošnje. Promene koje nastaju u spoljnotrgovinskoj strukturi, uvozu i izvozu, direktno zavise od promena u privrednoj strukturi jedne nacionalne ekonomije.

U svetskoj trgovini najveći značaj imaju energija, sirovine i repromaterijali koji čine oko 40% međunarodne razmene. Osnovna sredstva i investiciona oprema dobijaju sve veći značaj u međunarodnoj trgovini, one ostvaruju oko 30% međunarodnog robnog prometa (ranije je to bilo 10%).

Robu možemo klasifikovati na konkurentsku i komplementarnu, zavisnosti od toga da li se razmenjuje na osnovu razlike u cenama ili na osnovu nemogućnosti zamene date robe kada se zadovoljavaju određene potrebe. Konkurentska roba podrazumeva da je reč o istoj ili sličnoj robi koju istovremeno proizvodi više različitih proizvođača i na tržištu prodaju tu robu pod različitim uslovima. Komplementarna roba podrazumeva da je reč o robi kod koje potrošnja jedne robe traži povećanje potrošnje druge robe i u spoljnoj trgovini često su mogućnosti zamene uvozne robe domaćom robom veoma ograničene.

32 World Trade Statistical Review 2018 - https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm (pristupljeno 12.11.2018)

33 World Trade Statistical Review 2018 - https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm (pristupljeno 12.11.2018)

Sistematizacija robe prema sektorima statistike UN_SITC

Kada se analizira spoljna trgovina često se koristi analiza prema privrednim sektorima na bazi statistike UN tzv. SITC statistike:

- ♦ *sektor 0 hrana* (žive životinje, meso i prerada, mlečni proizvodi i jaja, riba i prerađevine, žitarice, voće i povrće, šećer i med, kafa, čaj kakao začini, stočna hrana i ostali proizvodi za hranu);
- ♦ *sektor 1 piće i duvan*;
- ♦ *sektor 2 sirove materije izuzev goriva* (sirova koža i krzna, uljano seme i plod, sirovi kaučuk, drvo, građa, pluta, celuloza i otpaci od hartije, tekstilna vlakna i otpaci, sirova gnojiva i minerali, metalne rude i otpaci metala, ostale životinjske i biljne sirovine),
- ♦ *sektor 3 mineralna goriva i maziva* (ugalj, koks i briketi, nafta i proizvodi nafte, električna energija);
- ♦ *sektor 4 ulja i masti* (životinjska i biljna);
- ♦ *sektor 5 hemijski proizvodi* (hemijski elementi i jedinjenja, katran i sl., boje - materije za štavljenje i bojenje, medicinski i farmaceutski proizvodi, eterična ulja i parfimerijske materije, veštačko đubrivo, eksplozivi i pirotehnički proizvodi, plastične materije i celulozne smole, ostale hemijske materije);
- ♦ *sektor 6 proizvodi klasirani po materijalu* (koža - izrade i urađeno krzno, izrade od kaučuka - regenerisana guma, izrade od drveta i plute, hartija karton i izrade, tekstilna prediva tkanine i gotov roba, izrade od metala -gvožđe i čelik, obojeni metali, izrade od minerala);
- ♦ *sektor 7 mašine i transportna sredstva* (mašine izuzev električnih, električne mašine i aparati, uređaji, transportna sredstva);
- ♦ *sektor 8 razni gotovi proizvodi* (sanitetski materijal grejni i za osvetljenje, nameštaj, putne, ručne torbe i ostali artikli, odeća, obuća, proizvodi precizne mehanike, ostali gotovi proizvodi) i
- ♦ *sektor 9 ostalo* (razne ostale transakcije).

*https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4E.pdf (pristupljeno 12.11.2018)

3.2. Međunarodni promet usluga

Philip Kotler, "uslugu definiše kao aktivnost, koja je neopipljiva i koju izvođač nudi korisnicima na tržištu, nad kojom se može steći vlasništvo, a koja može ali ne mora biti vezana sa nekim fizičkim proizvodom."³⁴

Dve izuzetno važne činjenice za sektor usluga su: prvo, od 01.01.1995. regulativa iz sektora usluga je globalizovana osnivanjem Svetske trgovinske organizacije, u okviru koje je zaključen Opšti Sporazum o trgovini uslugama (GATS), koji sve usluge svrstava u 12 grupa; i drugo, svetski izvoz usluga u 2017. godini iznosio je 5.279 miliona USD.³⁵

34 Kotler, P., (1991). *Marketing Management*. London: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 7th edition, str. 603

35 World Trade Statistical Review 2018 - https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm (pristupljeno 12.11.2018)

Usluge možemo podeliti prema različitim kriterijumima:

- ♦ materijalne i nematerijalne – materijalne su one iz kojih nastaje neko novo dobro, a nematerijalne su one koje kada se završe nestanu tzv. nevidljive usluge;
- ♦ faktorske i nefaktorske – faktorske su sastavni deo proizvodnje, a nefaktorske se na tržištu pojavljuju samostalno;
- ♦ profitne (komercijalne) i neprofitne (nekomercijalne) – profitne podrazumevaju zaradu profita, a neprofitne služe za obavljanje humanih delatnosti.

Za međunarodnu ekonomiju najvažnije su sledeće vrste usluga:³⁶

- ♦ usluge transporta,
- ♦ špedicije,
- ♦ kontrole kvaliteta,
- ♦ bankarske usluge,
- ♦ usluge osiguranja,
- ♦ turističke,
- ♦ građevinske i
- ♦ trgovinske usluge.

Usluge transporta podrazumevaju prevoz robe i putnika koji se obavlja svim prevoznim sredstvima u međunarodnom železničkom, pomorskom, drumskom, vazdušnom, rečnom, jezerskom i cevovodnom saobraćaju i svi poslovi koji povodom toga prevoza nastaju. Telekomunikacione usluge spadaju u ovu oblast, naročito danas Internet.

Usluge špedicije predstavljaju posredničke i pomoćne poslove u međunarodnom prometu robe, koje vrše specijalizovana preduzeća. Kompanije koje se bave špedicijom rade u svoje ime, a za račun lica čija se roba prevozi. U ove poslove, posebno, spadaju: zaključivanje ugovora o prevozu, otpremanje i dopremanje robe od/do transportnog sredstva (voz, brod, avion), ispostavljanje tovarnih listova, konosmana.

Kontrola kvaliteta obezbeđuje da se ugovori realizuju u količini i kvalitetu kako je dogovoreno i omogućuju da u spoljnu trgovinu ulaze samo ekološki, sanitarno i bezbednosno ispravne robe (proizvodi i usluge).

Usluge iz oblasti bankarstva donose državi devizni prihod (priliv) kroz aktivne bankarske usluge i sa druge strane devizni rashod (odliv) kroz pasivne bankarske usluge.

Usluge iz oblasti osiguranja omogućavaju sigurnije međunarodno kretanje robe, ljudi, kao i plaćanja i investicije u svetskoj privredi.

Turističke usluge podrazumevaju pružanje kompletnih aranžmana (prevoz, smeštaj i ishrana) i organizovanje turističkih putovanja.

36 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str.108-109

Građevinske usluge omogućavaju izvođenje građevinskih radova u inostranstvu koje predstavljaju jedan od najkompleksnijih oblika privrednih usluga.

Trgovinske usluge podrazumevaju posredovanje u trgovini tako što se prodaje i kupuje roba u svoje ime, a za tuđ račun.

3.3. Međunarodno kretanje kapitala

3.3.1. Pojam i gledišta o kapitalu nekad i sad

Međunarodno kretanje kapitala se definiše kao transfer realnih i finansijskih sredstava iz jedne zemlje u drugu, bez kontra transfera, ili bez kontra transfera za određeno vreme, a u cilju ostvarivanja ekonomskih i političkih interesa učesnika u tom transferu.³⁷

Motivi privatnog kretanja kapitala su ostvarivanje većeg profita, širenje tržišta, jeftina radna snaga i izbegavanja carinskih i drugih prepreka, dok su motivi kretanja javnog kapitala, pored ekonomskih i ostvarivanje političkog uticaja u zemljama u koje se kapital ulaže.

Šire posmatrano izvoz kapitala je poslednja faza liberalizacije međunarodne ekonomije koja vodi ka globalizaciji svetskog tržišta.

John Maynard Keynes u svojim naučnim radovima je neprekidno insistirao na tezi da „kontrola kretanja kapitala mora biti konstanta sistema“. To znači da svaka država mora neprekidno da kontroliše kretanje (izvoz i uvoz) kapitala. U suprotnom, na primeru Srbije, se može očekivati razaranje domaće privrede i bankarstva. Naime, kada je 1989. godine u Zakonu o stranim ulaganjima ukinut limit od 49% učešća u kapitalu, odnosno upravljanju, koliko su mogli imati strani ulagači, za nekoliko godina strani kapital je u potpunosti devastirao domaću privredu i banke što je dovelo do velikog broja otpuštanja radnika i gubljenja ključnih izvoznika i čitavih privrednih garana.

Statut Međunarodnog monetarnog fonda (MMF ima 189 članica, među koje spada i Srbija) dozvoljava da članice kontrolišu kretanje kapitalnih transakcija sa inostranstvom, ali ne dozvoljava uvođenje ograničenja u tekućim plaćanjima sa inostranstvom.

Međutim, pravila Svetske trgovinske organizacije i pravne tekovine Evropske unije (*Acquis Communautaire*) propisuju četiri slobode:

1. Slobodu kretanja robe,
2. Slobodu kretanja lica - radnika,
3. Slobodu kretanja usluga i
4. Slobodu kretanja kapitala.

37 Unković, M., (1980). *Međunarodno kretanje i položaj Jugoslavije*. Beograd:Naučna knjiga, str. 11.

To znači da države koje pristupe Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO je osnovana 01.01.1995. godine, a danas, krajem 2018. godine, ima 164 države – članice i 23 države-posmatrača, gde spada i Srbija - što čini oko 98% svetskog BDP), ne smeju uvoditi ograničenja na kretanje kapitala.³⁸

Kada je osnovana Svetska trgovinska organizacija, ostvaren je veoma važan korak na međunarodnom planu, posebno donošenjem *Sporazuma o investicionim merama koje se odnose na trgovinu* (TRIM – *Trade Related Investment Measures*). Ovaj sporazum obavezuje države članice da pružaju nacionalni tretman stranom investitoru. Takođe, ovim sporazumom ostvareni su bolji uslovi za strana ulaganja, izvršena je liberalizacija i harmonizacija regulative koja se odnosi na strane investicije.

Ako ostavimo po strani prve tri slobode navedene u AQ-i EU, ostaje nam da se pitamo šta znači - sloboda kretanja kapitala. Prvo, Kejnsova teza da „kontrola kapitala mora biti konstanta sistema“, „pada u vodu“, jer su nadnacionalni regulatorni okviri, u koje spadaju i propisi o osnivanju Svetske trgovinske organizacije i Ugovor o osnivanju Evropske unije (i direktive i drugi akti koji se donose na nivou EU), derogiraju ovu teorijsku postavku. Samim tim i odredba Statuta MMF-a koja dozvoljava ograničenja u kapitalnim transakcijama među članicama, se nije sprovodila u praksi iz istih razloga.

Najbolji prikaz o savremenom međunarodnom kretanju kapitala dao je francuski ekonomista *Thomas Piketty*, u knjizi „Kapital u XXI veku“.³⁹

Piketi piše o gramzivosti kapitala bez kontrole, slabosti slobodnog tržišta, raspodeli bogatstva u kapitalizmu tokom tri veka, slabljenju evropskog socijalnog modela na primeru Grčke. Tokom petnaest godina, Piketi i njegovi saradnici su radili na detaljnoj ekonomskoj i društvenoj analizi, na osnovu poreskih podataka u više od dvadeset najrazvijenijih zemalja u periodu koji obuhvata tri veka.

U knjizi je prikazano da stopa prinosa na kapital raste brže od stope privrednog rasta. Ako je stopa prinosa na kapital 5% godišnje, a stopa privrednog rasta 1%, u proseku je dovoljno da investiramo petinu dohotka od kapitala kako bi rastao istim ritmom kao ekonomija, a da konzumiramo ostale četiri petine. Iz tog razloga je potrebno razviti mehanizme socijalne, obrazovne i poreske institucije koje će sprečiti da dođe do ove koncentracije kapitala i produbljavanja nejednakosti koja je štetna u društvenom, političkom i ekonomskom smislu.

38 World Trade Organization - https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (pristupljeno 12.11.2018)

39 Piketi je knjigu objavio na francuskom 2013. godine pod naslovom *Le capital au XXIème siècle* (Seuil). Knjiga, „Kapital u XXI veku“ prodana je u milion i po primeraka i prevedena na tridesetak jezika, prevod na srpski - izdanje „Akademska knjiga“, Novi Sad, 2015.

3.3.2. Međunarodni regulatorni okviri za strana ulaganja

3.3.2.1. Multilateralni i bilateralni sporazumi

Regulatorni okvir za strana ulaganja zasniva se na različitim nacionalnim i međunarodnim principima i sporazumima:

- ♦ Međunarodni multilateralni sporazumi;
- ♦ Regionalni međunarodni sporazumi;
- ♦ Bilateralni sporazumi o podsticanju i zaštiti ulaganja koji se potpisuju između pojedinih zemalja;
- ♦ Rezolucije organa i međunarodnih organizacija, koje se najčešće daju u formi preporuka.

Međunarodni multilateralni sporazumi predstavljaju osnovna pravna pravila koja se donose u okviru međunarodnih organizacija u oblasti stranih ulaganja. U okviru Svetske trgovinske organizacije je donet sporazum o zaštiti prava intelektualne svojine (TRIMs). Takođe, u okviru MIGA doneta je Konvencija o osnivanju MIGA u okviru koje se definišu podsticaji za priliv investicija u zemlje članice.

Regionalni sporazumi se potpisuju između zemalja najčešće po geografskoj pripadnosti. Primeri regionalnih sporazuma su EU, NAFTA, ASEAN, MERCOSUR. Regionalni sporazumi često utiču na sadržaj bilateralnih sporazuma u oblasti zaštite ulaganja koje zaključuju pojedine zemlje između sebe.

Bilateralni sporazumi su sporazumi koje zaključuju sve države kako bi unapredile uzajamne ekonomske odnose i stvorile povoljnije uslove za strane ulagače.

Rezolucije organa i međunarodnih organizacija predstavljaju formalan tekst koji je usvojen od strane odgovarajućeg tela i često su neobavezujuće. One služe kao fleksibilno sredstvo za zaokruživanje pravnog okvira u oblasti stranih ulaganja između različitih država.

Danas se saradnja između država uglavnom ostvaruje na osnovu bilateralnih i regionalnih sporazuma.

3.3.2.2. Vrste bilateralnih sporazuma

Međunarodna saradnja između država se uglavnom ostvaruje putem bilateralnih sporazuma kroz koje se ujednačavaju pravila za strana ulaganja. Većina ovih bilateralnih sporazuma se potpisuje između razvijenih zemalja sa jedne strane, primarno orijentisanih na izvoz kapitala i sa druge strane nerazvijenih, koje su orijentisane na uvoz. U praksi su se izdefinisala dva modela bilateralnih sporazuma:

1. *Evropski model*, zasnovan na nacrtu Konvencije predstavljene od strane ministara OECD 1962. godine i
2. *Severnoamerički model* (*North-American model* - u okviru NAFTA sporazuma) koji je razvijen početkom osamdesetih godina.

Ovi modeli definišu sledeće oblasti: osnovne definicije u vezi sa stranim ulaganjima, tretman stranog ulagača, ključno osoblje, eksproprijaciju i rešavanje sporova između zemalja potpisnica sporazuma. Glavna razlika između ova dva modela se odnosi na tretman ulaganja. Kod Evropskog modela se odnosi na već izvršena ulaganja, a kod Severnoameričkog se odnosi na period pre nego što se ulaganje izvrši. Takođe, kod Severnoameričkog modela postoje veći zahtevi prema stranom ulagaču i veći broj odredaba koje se odnose na dobijanje dozvola za angažovanje stranih radnika.

I Evropski i Severnoamerički model imaju slične poglede kada je u pitanju nacionalni tretman i tretman najpovoljnije nacije koji se odnosi na stranog ulagača, slobodu transfera, adekvatnu i efektivnu naknadu u slučaju eksproprijacije, kao i obezbeđenje primene međunarodnog mehanizma prilikom rešavanja sporova između država potpisnica sporazuma.

3.3.3. Oblici međunarodnog kretanja kapitala

Kapital se prema kriterijumu izvoznika kapitala deli na privatni i javni kapital. Privatni kapital se plasira kroz multinacionalne kompanije, banke i fondove, a javni kapital preko države, državnih fondova i međunarodnih finansijskih institucija. Kapital se između država pojavljuje u sledećim oblicima:

- ♦ strane direktne investicije,
- ♦ strane portfolio investicije (tržište kapitala) i
- ♦ zajmovi i krediti.

3.3.4. Propisi i institucije za ulaganja u Srbiji

U cilju oživljavanja investicionih aktivnosti, u Srbiji postoji nekoliko osnovnih zakonskih akata koji regulišu oblast ulaganja, a to su, pre svih:

- ♦ Zakon o ulaganjima, („Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18);
- ♦ Zakon o tržištu kapitala, („Sl. glasnik RS“, br. 31/2011, 112/2015 i 108/2016);
- ♦ Zakon o deviznom poslovanju; („Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018);
- ♦ Zakon o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama, („Sl. glasnik RS“, br. 88/2011, 15/2016 i 104/2016);
- ♦ Zakon o autorskim i srodnim pravima, („Sl. glasnik RS“, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012 i 29/2016 - odluka US);

- ♦ Zakon o privrednim društvima, („Sl. glasnik RS“, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014 - dr. zakon, 5/2015 i 44/2018) i
- ♦ drugi zakoni koji regulišu ovu oblast.

3.3.4.1. Zakon o ulaganjima

3.3.4.1.1. Osnovne odrednice zakona o ulaganjima

Zakon o ulaganjima je usvojen u Skupštini Srbije krajem oktobra 2015. godine. Njime je zamenjen raniji Zakon o stranim ulaganjima, čime su izjednačeni uslovi za ulaganja koja vrše domaća i strana pravna i fizička lica. Istovremeno su stavljene van snage određene odredbe Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju i Zakona o regionalnom razvoju, a Razvojna agencija Srbije preuzela je funkcije Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza i i Nacionalne agencije za regionalni razvoj.

Ciljevi koji se žele ostvariti pomenutim zakonom su:

- ♦ unapređenje investicionog okruženja u Republici Srbiji;
- ♦ podsticanje direktnih ulaganja radi jačanja ekonomskog i privrednog razvoja, rasta zaposlenosti i sveukupnog društvenog poretka;
- ♦ izjednačavanje tretmana domaćih i stranih ulagača;
- ♦ povećanje efikasnosti u pružanju usluga organa vlasti koje se neposredno odnose na ulaganja;
- ♦ stvaranje privlačnijeg poslovnog ambijenta za domaće i strane ulagače.⁴⁰

Predmet ulaganja mogu biti: stvari, prava i novac, dok se nenovčani ulozi izražavaju u novcu. Ulagati se mogu i devize i efektivni strani novac koji se kupuju i prodaju na deviznom tržištu.

Pod ulaganjem se smatra:

- ♦ direktno ulaganje, odnosno ulaganje u materijalna i nematerijalna sredstva privrednog društva;
- ♦ indirektno ulaganje, odnosno sticanje udela ili akcija u privrednom društvu.⁴¹

Ulagáč je pravno ili fizičko lice koje je uložilo kapital, kao i lice koje je steklo ulaganje po jednom od napred navedenih osnova, na teritoriji Srbije.

Ulaganjem se ne smatra:

- ♦ novčano ili drugo potraživanje koje neposredno proizilazi iz komercijalnog ugovora;
- ♦ novčano potraživanje koje proističe iz kredita u vezi sa komercijalnim ugovorom.⁴²

40 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

41 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

42 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

Ulagачi uživaju slobodu ulaganja, u skladu sa Ustavom i zakonom.

Ulagач uživa punu pravnu sigurnost i pravnu zaštitu u pogledu prava stečenih ulaganjem.

Ulaganje neće biti predmet eksproprijacije bilo neposredno ili posredno merama koje imaju za cilj efekat koji je jednak eksproprijaciji.⁴³

Izuzetno, svojina i druga stvarna prava ulagača na nepokretnostima mogu se oduzeti ili ograničiti samo u javnom interesu, ako je takva mogućnost predviđena zakonom kojim se uređuje eksproprijacija, na nediskriminatoran način, po postupku propisanim tim zakonom, uz isplaćivanje odgovarajuće naknade bez odlaganja.

Strani ulagači, u pogledu svog ulaganja u svemu uživaju jednak položaj i imaju ista prava i obaveze kao i domaći ulagači, ako zakonom nije drugačije uređeno.

Ulagач, radi plaćanja prema inostranstvu koja su dozvoljena zakonom kojim se uređuje devizno poslovanje, može kupiti devize na deviznom tržištu u Srbiji.

Strani ulagač ima pravo da, nakon plaćanja svih poreskih i drugih obaveza po osnovu javnih prihoda, slobodno transferiše finansijska i druga sredstva u vezi sa ulaganjem, kao što su:

- ♦ prihodi (dividende, naknade za korišćenje prava intelektualne svojine i drugih srodnih prava, kamate i dr.);
- ♦ imovina koja mu pripadne posle gašenja privrednog društva, odnosno na osnovu prestanka ugovora o ulaganju;
- ♦ iznosi dobijeni od prodaje udela, ili akcija u kapitalu privrednog društva;
- ♦ iznosi dobijeni po osnovu smanjenja osnovnog kapitala privrednog društva;
- ♦ iznosi dobijeni od dopunskih uplata;
- ♦ naknade od eksproprijacije, odnosno od druge mere sa sličnim dejstvom.⁴⁴

Novčana sredstva mogu se prenositi u inostranstvo u valuti u kojoj se može trgovati na domaćem deviznom tržištu, u skladu sa propisom kojim se uređuju vrste deviza i efektivnog stranog novca koji se kupuje i prodaje na deviznom tržištu.

3.3.4.1.2. Ulaganja od posebnog značaja

Ulaganje od posebnog značaja jeste ulaganje čijim bi se sprovođenjem bitno uticalo na unapređenje konkurentnosti privredne grane ili sektora u Republici Srbiji ili njen ravnomeran regionalni razvoj ili kojim se u osnovna sredstva korisnika sredstava ulaže najmanje pet miliona evra ili otvara više od 500 novih radnih mesta povezanih sa investicionim projektom ako se ulaganje realizuje u jedinici lokalne samouprave koja se razvrstava u prvu ili drugu grupu prema stepenu razvijenosti, ili kojim se u osnovna sredstva korisnika ulaže više od dva miliona evra ili se otvara više

43 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

44 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

od 100 novih radnih mesta povezanih sa investicionim projektom, ako se ulaganje realizuje u jedinici lokalne samouprave koja se razvrstava u treću ili četvrtu grupu prema stepenu razvijenosti, odnosno u devastirano područje.

3.3.4.1.3. Oblici državne pomoći

Ulagači mogu ostvariti pravo na sledeće oblike državne pomoći za ulaganja, u skladu sa propisima kojima se uređuju:⁴⁵

1. dodela podsticaja;
2. poreski podsticaji i olakšice i oslobođenja od plaćanja taksi;
3. carinske povlastice;
4. sistem obaveznog socijalnog osiguranja;
5. davanje u zakup i otuđenje nepokretnosti i zemljišta u javnoj svojini;
6. drugi oblici državne pomoći, u smislu zakona kojim se uređuje kontrola i dodela državne pomoći.

O direktnim ulaganjima u Republiku Srbiju i dodeljenoj državnoj pomoći povezanoj sa tim ulaganjima vodi se javni registar.

3.3.4.1.4. Subjekti podrške ulaganjima

Subjekti podrške ulaganjima jesu:

- ♦ Savet za ekonomski razvoj;
- ♦ Ministarstvo nadležno za poslove privrede;
- ♦ Razvojna agencija Srbije;
- ♦ organ autonomne pokrajine, ili organizacija kojoj je povereno vršenje javnih ovlašćenja na nivou autonomne pokrajine;
- ♦ jedinica lokalne samouprave preko jedinice za lokalni ekonomski razvoj i podršku ulaganjima na nivou lokalne samouprave.⁴⁶

Organi vlasti dužni su da, u okviru svojih nadležnosti, omogućavaju nesmetano ulaganje, kao i da prate i kontrolišu ostvarivanje prava ulagača i izvršavanje obaveza ulagača, kao i preuzetih obaveza Republike u vezi sa ulaganjem.

Nadležni organ jedinice lokalne samouprave, instrumentima lokalne razvojne politike podstiče privlačenje ulaganja, brine o postojećim ulaganjima i njihovom proširenju, broju i ukupnoj vrednosti ulaganja i kvalitetu ulagača, primenjuje standarde povoljnog poslovnog okruženja i donosi odluke o merama za podsticanje konkurentnosti lokalne samouprave u privlačenju ulaganja.

45 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

46 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

Mere za podsticanje konkurentnosti sadrže naročito sledeće elemente:

- ♦ opredeljivanje organa, kao jedinice za podršku ulaganjima u lokalnu zajednicu;
- ♦ jačanje analitičke osnove za preciznije i na podacima zasnovano kreiranje razvojnih politika, instrumenata i mera u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja;
- ♦ uspostavljanje transparentnih mehanizama stalne komunikacije i saradnje sa privredom;
- ♦ pojednostavljivanje lokalnih procedura za realizaciju ulaganja;
- ♦ uravnotežavanje lokalnog tržišta rada;
- ♦ razvoj komunalne i lokalne ekonomske infrastrukture;
- ♦ korišćenje informacione i komunikacione tehnologije u cilju ostvarivanja efikasnije komunikacije;
- ♦ propisivanje lokalnih olakšica i podsticaja na osnovu lokalnih strateških dokumenata.

Standarde povoljnog poslovnog okruženja, određuje ministar nadležan za poslove privrede.

Poslove jedinice za lokalni ekonomski razvoj i podršku ulaganjima obavlja kancelarija za lokalni ekonomski razvoj, ili organ uprave, ili nosilac javnih ovlašćenja, ili pravno lice osnovano od jedinice lokalne samouprave, ili fizičko lice iz redova zaposlenih ili imenovanih lica, ili komora, asocijacija ili udruženje, koje znanjem i iskustvom može da pruži stručnu pomoć ulagaču, a koje je aktom jedinice lokalne samouprave određeno da te poslove obavlja.

3.3.4.1.5. Savet za ekonomski razvoj

Zakonom o ulaganjima obrazovan je Savet za ekonomski razvoj.

Predsednika i članove Saveta, imenuje Vlada, a njega čine ministar nadležan za poslove finansija, ministar nadležan za poslove rada i zapošljavanja, predsednik Privredne komore Srbije i direktor Razvojne agencije Srbije.

Administrativne i stručno-tehničke poslove Saveta obavlja Razvojna agencija Srbije. Savet ima sledeće nadležnosti:⁴⁷

- ♦ prati stanje u oblasti ulaganja i privrednog razvoja, javno promoviše ciljeve privrednog razvoja Srbije i podstiče njihovu realizaciju;
- ♦ donosi odluku o dodeli podsticaja za ulaganja, u skladu sa propisima;
- ♦ donosi Poslovnik o svom radu;
- ♦ podnosi Vladi jednom godišnje izveštaj o svom radu, koji se objavljuje na internet stranici Vlade;
- ♦ obavlja i druge poslove u skladu sa predmetnim zakonom.

47 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

3.3.4.1.6. Razvojna agencija Srbije

Za obavljanje razvojnih, stručnih i operativnih poslova podsticanja i realizacije direktnih ulaganja, promocije i povećanja izvoza, razvoja i unapređenja konkurentnosti privrednih subjekata, ugleda i razvoja Srbije u oblasti privrede i regionalnog razvoja, osnovana je Razvojna agencija Srbije sa statusom pravnog lica, sa sedištem u Beogradu a može imati organizacione jedinice i van njenog sedišta.⁴⁸

Statutom Agencije bliže se uređuju organizacija, delokrug poslovanja, zastupanje i druga pitanja od značaja za njen rad.

Organi Agencije su Upravni odbor, koji broji pet članova i direktor.

Sredstva za osnivanje Agencije obezbeđuju se iz: budžeta Republike Srbije; drugih izvora finansiranja u skladu sa zakonom, a sredstva za rad Agencije obezbeđuju se iz: prihoda koje ostvari obavljanjem poslova iz svoje nadležnosti; budžeta Republike Srbije; drugih izvora finansiranja, u skladu sa zakonom.

Zakonom je Agencija obavezana da vodi određene vrste evidencija na način koje propiše reosrni ministar.

3.4. Intelektualna svojina u spoljnotrgovinskom poslovanju

3.4.1. Definicija i vrste

Intelektualna svojina predstavlja jedan od najširih oblika kulturnog i naučnog rada, koji se sastoji od nematerijalnih dobara, i dobija sve veći značaj u međunarodnim ekonomskim odnosima i obuhvata:

- ♦ pisanje naučnih dela, knjiga, časopisa i novina,
- ♦ proizvodnju filmova, pozorišnih drama, likovnih i vajarskih dela, muzičkih dela koja se reprodukuju putem kompakt diskova i sl.,
- ♦ patente i druge raznovrsne tehnološke izume,
- ♦ dizajniranje raznovrsnih proizvoda i usluga,
- ♦ znakove za razlikovanje proizvoda i usluga: trgovinske žigove i geografsko poreklo i
- ♦ znanje i iskustvo.

Međunarodno udruženje računovođa (IFAC)⁴⁹ klasifikovalo je intelektualni kapital na sledeće vrste (oblike):

- ♦ patenti,
- ♦ autorska prava (*copyright*),

48 Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18

49 International Federation of Accountants, Klasifikacija intelektualnog kapitala, 1998.

- ♦ prava na dizajn,
- ♦ poslovne tajne (*know-how*),
- ♦ oznaka proizvoda (*trade mark*),
- ♦ oznaka usluga (*service mark*).

U eri savremenih informacionih tehnologija preovlađuje nevidljiva aktiva, npr. odnosi sa potrošačima, znanje zaposlenih, kreiranje, inovacije. Vrednost i bogatstvo se sastoji iz čitavog seta aktive i strategije koja ih povezuje. Ostali oblici intelektualne svojine (čija razmena ima za cilj prvenstveno sticanje profita, a koji se u praksi označavaju kao industrijska svojina), odnosno tehnologije prenose se iz zemlje u zemlju:

- ♦ u obliku kupoprodaje patenata i licenci,
- ♦ u obliku tzv. znakova razlikovanja i
- ♦ u obliku znanja i iskustva.⁵⁰

Najčešći način za prenos tehnologije je da bude nazavisna – sama za sebe ili kroz kooperaciju, lizing, franšizing, građevinski inženjering ili kao direktno ulaganje kapitala.

Transfer tehnologije između zemalja definiše se kroz samostalan ugovor ili može da bude sastavni deo nekog drugog ugovora (npr. ugovora o kupoprodaji opreme, ugovora o inženjeringu, ugovora o kooperaciji, ugovora o ulaganju kapitala, ugovora o lizingu, ugovora o franšizingu i sl.). U ugovoru se jasno definišu obaveze ugovornih strana: davaoca tehnologije sa jedne strane i korisnika tehnologije sa druge strane. Takođe se precizira način prenosa tehničke dokumentacije, na osnovu koje se proizvode proizvodi ili pruža usluga. Isto tako, jasno se definiše predmet tehnološke saradnje, oblik i namena tehnologije, cena njenog prenosa, način plaćanja, rok na koji se ugovor odnosi, i na kraju nadležni sud u slučaju spora pri realizaciji ugovora.⁵¹

3.4.2. Kako se štiti intelektualna svojina?

Intelektualna svojina se štiti međunarodnim konvencijama:

- ♦ Konvencija u oblasti industrijske svojine, i
- ♦ Konvencija u oblasti autorskog i srodnih prava.

U nezaštićena prava intelektualne svojine spadaju znanje i iskustvo, uključujući tehničku pomoć i konsalting, kao i svi izumi koji nisu patentirani.⁵²

50 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 375

51 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 375

52 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 376

Konvencije koje su donete u oblasti industrijske svojine su:

- ♦ *Pariska konvencija*, koja je doneta 1883. godine i ovom konvencijom je osnovana Pariska unija za zaštitu industrijske svojine. Definirano je da se industrijska svojina odnosi ne samo na industriju i trgovinu, nego i na određene grane poljoprivrednih i ekstraktivnih industrija i na sve fabrikovane, ili prirodne proizvode.
- ♦ *Konvencija o evropskom patentu* zaključena je 1973. godine, kako bi se ojačala saradnja između evropskih država u oblasti zaštite pronalazaka. Cilj je bio da se dobije zaštita na osnovu jedinstvenog postupka izdavanja patenata i uvođenjem jedinstvenih pravila o izdatim patentima.
- ♦ *Konvencija o evroazijskom patentu* doneta je 1994. godine u Ženevi i predstavlja je pandan evropskom patentu. Cilj ove konvencije je bilo da se na jednostavniji i ekonomičniji način ostvari zaštita kada se traži u više država i da se omogućiti lakši i brži pristup tehničkim informacijama o novom pronalasku.

Međunarodna klasifikacija patenata je definisana Evropskom konvencijom o međunarodnoj klasifikaciji patenata iz 1954. godine i Strazburgškim aranžmanom o međunarodnoj klasifikaciji patenata iz 1971. godine.

Za zaštitu žigova najznačajniji je Madridski aranžman o međunarodnom registrovanju žigova iz 1891. godine, a tada je obrazovana i Madridska unija.⁵³

Za modele i uzorke je u Hagu 1925. godine donet Haški sporazum o međunarodnom prijavljivanju industrijskih uzoraka i modela, dok je međunarodna klasifikacija industrijskih uzoraka i modela ustanovljena 1968. godine.

Ako govorimo o poreklu proizvoda onda je bitan *Lisabonski aranžman* o zaštiti oznaka porekla i njihovom međunarodnom registrovanju, kojim su se države članice obavezale da na svojoj teritoriji štite oznake porekla proizvoda drugih zemalja. Oznaka porekla znači geografsko ime zemlje, regiona, ili lokaliteta, koje služi da se označi proizvod koji odande potiče i čiji su kvalitet i karakteristike isključivo, ili bitno prouzrokovani geografskom okolinom, uključujući prirodne i ljudske faktore.⁵⁴

Sve oblasti industrijske svojine bliže su pravno regulisane i zaštićene u okviru TRIPS-a - Sporazumom zaključenim u okviru Svetske trgovinske organizacije.

Konvencije u oblasti autorskog i srodnih prava počinju od 1886. godine kada je doneta *Bernska konvencija za zaštitu književnih i umetničkih dela*. Konvencija je revidirana nekoliko puta, zadnji put 1971. godine. Konvencija ima oko 140 država članica, SAD su ratifikovale ovu konvenciju 1989. godine, a Rusija 1995. godine.

U Ženevi je 1952. godine doneta *Svetska (univerzalna) konvencija o autorskom pravu*. Cilj je bio da se jednom univerzalnom konvencijom uvede takav sistem zaštite

53 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 376

54 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 377

prava autora koji bi bio prihvatljiv za sve nacije i pridodat već postojećim međunarodnim sistemima zaštite radi većeg poštovanja prava čoveka i razvoja književnosti, nauke i umetnosti.⁵⁵

1996. godine donosi se WIPO *Ugovor o autorskom pravu*. Ovim ugovorom su definisana nova međunarodna pravila i precizirana su postojeća u skladu sa novim promenama u tehnološkom razvoju.

Pored autorskih prava, međunarodnim konvencijama su definisana i srodna prava. U srodna prava spadaju: izvođačka prava tj. prava interpretatora, prava proizvođača fonograma (zvučnih zapisa) i prava ustanova za radio difuziju.

Srodna prava su zaštićena Rimskom konvencijom koje je doneta 1961. godine i koja uređuje tri kategorije srodnih prava i daje njihove definicije: a) "umetnici izvođači - interpretatori", a to su: glumci, pevači, muzičari, igrači i druga lica koja predstavljaju, pevaju, recituju, deklamuju, igraju, ili izvode na bilo koji drugi način književna ili umetnička dela; b) "fonogram" je svako isključivo zvučno snimanje tonova nekog izvođenja, ili drugih zvukova, dok se pod "proizvođačem fonograma" smatra fizičko, ili pravno lice koje snima zvukove koji potiču od nekog izvođenja, ili druge zvukove; c) "emitovanje" podrazumeva prenos slike i zvukova putem radio talasa u cilju njihovog javnog saopštavanja.⁵⁶

3.4.3. Zaštita intelektualne svojine u Srbiji

Zaštita intelektualne svojine u Srbiji počinje u XIX veku. Kraljevina Srbija je jedna od 11 država (Srbija, Belgija, Brazil, Španija, Francuska, Gvatemala, Italija, Holandija, Portugal, Salvador, Švajcarska) koje su 20. marta 1883. godine potpisale Parisku konvenciju o zaštiti industrijske svojine i osnovala Parisku uniju za zaštitu industrijske svojine.

Kraljevina Srbija je u XIX veku imala dva zakona iz oblasti industrijske svojine, i to: Zakon o fabričkim i trgovinskim žigovima i Zakon o zaštiti mustara i modela, doneta 1884. godine. Još pre toga, Kraljevina Srbija je imala u trgovinskim ugovorima bilateralno regulisana pitanja zaštite industrijske svojine: u trgovinskom ugovoru sa Velikom Britanijom iz 1880. godine – zaštitu industrijske svojine za pripadnike dve zemlje; u trgovinskom ugovoru sa Austro - Ugarskom iz 1881. godine – zaštitu fabričkih i trgovinskih žigova i zaštitu uzoraka i modela; u trgovinskom ugovoru sa SAD iz 1881. godine - status najpovlašćenije nacije u oblasti industrijske svojine za pripadnike dve zemlje i u trgovinskom ugovoru sa Nemačkom iz 1882. godine – zaštitu modela, fabričkih i trgovinskih žigova.

55 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 377

56 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 378

Institucija nadležna za poslove industrijske, odnosno intelektualne svojine, od tada do danas više puta je menjala naziv, tako da se kroz svoju istoriju zvala: Uprava za zaštitu industrijske svojine (1920), Savezna uprava za pronalazaštvo (1948), Savezni ured za patente (1953), Savezna uprava za patente (1956), Uprava za patente (1958), Savezni zavod za patente (1967), Savezni zavod za intelektualnu svojinu (1994) i Zavod za intelektualnu svojinu (1996).⁵⁷

Zavod za intelektualnu svojinu Srbije je upravna institucija od prvorazrednog nacionalnog značaja za tehnološki i ekonomski razvoj zemlje. Aktivnosti Zavoda za intelektualnu svojinu su kompleksne i, u osnovi, atipične u odnosu na standardne poslove organa državne uprave. Pored toga što vodi upravni postupak za priznavanje prava industrijske svojine, Zavod je nacionalni centar za diseminaciju informacija koje se generišu delatnošću Zavoda. Povezan je u mrežu Evropske patentne organizacije (*Espacenet*) i Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (*WIPOnet*).

Upravni savet EPO je, 19. juna 2008. godine, doneo odluku da pozove Republiku Srbiju da pristupi Konvenciji o izdavanju evropskih патената.

3.5. Međunarodna migracija radne snage

Kada je u prethodnim izlaganjima bilo više reči o četiri slobode na kojima se zasniva savremena međunarodna ekonomija (sloboda kretanja robe, usluga, kapitala i radne snage), prednost nije data ni jednoj od navadenih sloboda. Međutim, pitanje migracije radne snage, iz godine u godinu postaje sve značajnije za sve zemlje sveta. Poznato je da najrazvijenije zemlje uzimaju najsposobniju radnu snagu iz privredno nerazvijenih zemalja, dok nerazvijene zemlje, uključujući i Srbiju, ulažu ogromna sredstva da školuju inženjere, tehnologe, lekare, informatičare i druge specijaliste, a zbog nemogućnosti njihovog zapošljavanja u zemlji, oni odlaze u razvijene zemlje, odmah dobijaju zaposlenja i solidne plate, a da države prijema u njih nisu uložile, takoreći ni jednog dolara. Tu pojavu nazivamo međunarodno prihvaćenim pojmom "*brain drain*" – odliv mozgova, koji sputava razvoj zemlje iz kojih, najčešće, mladi odlaze.

Pema podacima Svetske banke, 2000. godine u svetu je bilo 191 milion migranata, od kojih je 75% koncentrisano u 28 razvijenih država (samo u SAD 20% od ukupnog broja, 12% stanovništva čine imigranti koji daju oko 23% nataliteta).

Značajna imigraciona odredišta su i zemlje EU i Rusija. Velike istorijske migracije radne snage zabeležene su po otkriću Amerike, a posebno u XIX i prvim decenijama XX veka iz Evrope i drugih regiona u Ameriku, kao i u Afriku, Rusiju, Kanadu i Australiju. Evropa i Azija su od velikih geografskih otkrića do naših dana, poznate kao teritorije emigracije.

57 Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 379

Računa se da je od 1800. godine do danas evropski kontinent napustilo 80 miliona ljudi, koji su naselili Ameriku, Australiju, Novi Zeland.

Posle Drugog svetskog rata značajan region imigracije postala je i Zapadna Evropa, u koju se useljavalo nezaposleno aktivno stanovništvo iz južne i jugoistočne Evrope, Srednjeg Istoka, Afrike i Azije (najviše zemlje Mediterana).

Poslednjih godina, posebno od privredne krize iz 1973. godine dolazi do nezaposlenosti i u zemljama Zapada. Za vreme svetske finansijske krize 2008. godine, nezaposlenost je najveći krizni fenomen i najduže traje. Samo u 2009. godini bez posla je u svetu ostalo 34 miliona lica.

U prošlom veku, migracije su se kretale iz razvijenih u novoosnovane zemlje, a danas je obrnuta situacija, radna snaga odlazi iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje.

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Navedite pojam i objasnite vrste međunarodnih ekonomskih transakcija?
2. Navedite učešće pojedinih oblika međunarodnih ekonomskih transakcija u njihovom ukupnom obimu?
3. Navedite pojam, strukturu, obim i klasifikaciju međunarodnog prometa robe?
4. Navedite pojam, obim i klasifikacija međunarodnog prometa usluga prema GATS-u?
5. Navedite pojam i gledišta o međunarodnom kretanju kapitala nekad i sad?
6. Navedite međunarodne regulatorne okvire za strana ulaganja - pojam i vrste?
7. Navedite osnovne odrednice Zakona o ulaganjima u Srbiji?
8. Navedite vrste ulaganja prema značaju i kriterijumi za ulaganja u Srbiji?
9. Objasnite uloga i značaj Saveta za ekonomski razvoj i Razvojne agencije Srbije?
10. Navedite definiciju i vrste intelektualne svojine i značaj u spoljnotrgovinskom poslovanju?
11. Objasnite zaštitu intelektualne svojine po vrstama u svetu i u Evropskoj uniji?
12. Objasnite zaštitu intelektualne svojine u Srbiji - navedite propise i institucije?
13. Objasnite međunarodnu migraciju radne snage i koristi razvijenih zemalja od migracije?

IV

SPOLJNOTRGOVINSKA POLITIKA I

DEVIZNI REŽIM

CILJ POGLAVLJA

Glavni cilj ovog poglavlja je da studentima pruži dovoljno informaciju da mogu da upoznaju:

- ♦ *Regulatorne okvire i definicije spoljnotrgovinskog sistema zemlje;*
- ♦ *Principe na kojima počiva naš spoljnotrgovinski režim;*
- ♦ *Mere koje utiču na spoljnotrgovinsko poslovanje;*
- ♦ *Režim spoljnotrgovinskog prometa robom;*
- ♦ *Režim spoljnotrgovinskog prometa usluga;*
- ♦ *Mere zaštite domaćeg tržišta i ostale mere i režime;*
- ♦ *Istorijat carinskog zakona i carinske tarife Srbije;*
- ♦ *Važnost carinske službe;*
- ♦ *Osnovne pojmove i definicije u važećem carinskom režimu;*
- ♦ *Pojmove nepreferencijalno i preferencijalno poreklo robe;*
- ♦ *Način utvrđivanja carinske vrednosti robe;*
- ♦ *Način i postupak unošenja robe u carinsko područje Srbije;*
- ♦ *Carinski dozvoljeno postupanje i upotrebu robe;*
- ♦ *Stavljanje robe u carinski postupak i stavljanje uvozne robe u promet;*
- ♦ *Postupak izvoza domaće robe;*
- ♦ *Carinski tretman robe koja ulazi u slobodne zone i slobodna skladišta;*
- ♦ *Spisak oslobađanja uvoza i unosa robe od plaćanja uvoznih dažbina;*
- ♦ *Mere carinskih organa za zaštitu prava intelektualne svojine na granici;*
- ♦ *Osnove Carinske tarife Srbije;*
- ♦ *Regulatorne okvire i osnovne pojmove o slobodnim zonama u Srbiji;*
- ♦ *Postupak određivanja područja slobodne zone;*
- ♦ *Način uređivanja i upravlja slobodnom zonom;*

- ♦ *Poslovanje u slobodnoj zoni u Srbiji;*
- ♦ *Ulogu Uprave za slobodne zone;*
- ♦ *Slučajeve u kojima slobodna zona prestaje sa radom;*
- ♦ *Osnovne regulatorne okvire za utvrđivanje deviznog režima Srbije;*
- ♦ *Vrste i režim tekućih plaćanja u poslovanju sa inostranstvom;*
- ♦ *Upoznaju u kojim slučajevima je dozvoljeno prebijanje dugovanja i potraživanja sa inostranstvom;*
- ♦ *Upoznaju mere zaštite platnog bilansa Srbije; i*
- ♦ *Ostala važnija pitanja deviznog režima Srbije.*

4. MERE SPOLJNOTRGOVINSKE POLITIKE

4.1. Regulatorni okviri i definicije

Spoljnotrgovinsko poslovanje regulisano je Zakonom o spoljnotrgovinskom poslovanju⁵⁸, deviznim i carinskim propisima, propisima o poslovanju u slobodnim zonama i drugim zakonskim i podzakonskim propisima.

Već u prvim odredbama zakona navodi se da se spoljnotrgovinsko poslovanje obavlja „u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije (STO) i propisima Evropske unije (EU)“.

Spoljnotrgovinsko poslovanje je spoljnotrgovinski promet robe i usluga i obavljanje privrednih delatnosti stranog lica u Srbiji i domaćeg lica u drugoj državi, ili carinskoj teritoriji.⁵⁹

Spoljnotrgovinski promet je promet između domaćih i stranih lica koji se obavlja na osnovu ugovora zaključenih u skladu sa domaćim propisima i međunarodnim ugovorima.

Obavljanje privrednih delatnosti obuhvata direktno ulaganje i investicione radove stranog lica u Srbiji, odnosno domaćeg lica u drugoj državi, ili carinskoj teritoriji.⁶⁰

- ♦ Direktno ulaganje je osnivanje privrednog društva, ogranka, predstavništva, kupovina udela, ili akcija u kapitalu privrednog društva, dokapitalizacija privrednog društva i svaki drugi oblik ulaganja stranog lica u Srbiji, odnosno domaćeg lica u drugoj državi, ili carinskoj teritoriji.

58 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

59 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

60 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

- ♦ Investicioni radovi su projektovanje, građevinski i zanatski radovi, inženjerski radovi i svi ostali radovi i usluge na objektima koje vrši, odnosno pruža strano lice u Srbiji, odnosno domaće lice u drugoj državi, ili carinskoj teritoriji.

Domaće lice je pravno lice, ogranak domaćeg i stranog pravnog lica i preduzetnik koji imaju sedište, odnosno koji su registrovani u Srbiji, kao i fizičko lice koje ima prebivalište u Srbiji, osim fizičkog lica koje ima prebivalište, odnosno boravište van Srbije duže od godinu dana, dok se sva ostala lica smatraju stranim licem.⁶¹

4.1.1. Principi spoljnotrgovinskog poslovanja

Osnovni princip u međunarodnom prometu robom je sloboda kretanja, tj. sloboda izvoza i uvoza robe, koju pod jednakim uslovima obavljaju domaća i strana pravna lica, njihovi ogranci i preduzetnici.⁶²

Promet robom u spoljnoj trgovini može se ograničiti samo ukoliko je to dozvoljeno pravilima Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije, a što je preuzeto odredbama domaćeg zakona koji reguliše tu oblast.

Državni organi, verske, sportske, humanitarne i ostale organizacije, spoljnotrgovinski promet robom obavljaju isključivo za sopstvene potrebe. Ovaj princip važi i za domaća i strana fizička lica.⁶³

Tretman najpovlašćenije nacije se primenjuje u spoljnotrgovinskom prometu sa državom, ili carinskom teritorijom kojoj je ovaj tretman dodeljen međunarodnim sporazumom, ili odlukom Vlade. Ovaj princip podrazumeva da će roba koja je proizvedena u Srbiji biti izvezena u drugu državu po znatno povoljnijim uslovima, tj. carinske stope koje će se primenjivati na tu robu biće znatno niže. Tretman najpovlašćenije nacije ne uključuje uslove koji su odobreni sporazumom o slobodnoj trgovini, sporazumom o carinskoj uniji, aranžmanom o pograničnoj trgovini i uslove odobrene, ili zasnovane na prelaznim sporazumima o uspostavljanju zone slobodne trgovine, ili carinske unije.⁶⁴

Nacionalni tretman podrazumeva da strana roba uvezena na teritoriju Srbije neće imati manje povoljan tretman od tretmana koji ima slična domaća roba. Isti tretman i pod istim uslovima važi i za pružanje usluga.⁶⁵

61 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

62 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

63 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

64 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

65 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

Kada je u pitanju intelektualna svojina, takođe strana lica će imati ispit tretman kao i domaća lica.

U zakonu je isto tako definisano da se ne mogu uvoditi nova kvantitativna ograničenja u spoljnotrgovinskom prometu robom, ukoliko zakonom nije drugačije propisano.

4.1.2. Mere koje utiču na spoljnotrgovinsko poslovanje

Mere koje utiču na spoljnotrgovinsko poslovanje propisuju se, sprovode i tumače u skladu sa principima zakona i pravilima STO, propisima EU i obavezama iz međunarodnih sporazuma.

Mera koja se uvodi u spoljnotrgovinskom poslu, ne bi smela da naruši slobodu trgovine i konkurentnost učesnika u tom poslu. Sa druge strane mera se ukida u slučaju kada prestanu da postoje razlozi za njenu primenu, ili kada se promene okolnosti zbog kojih je mera uvedena.

4.1.3. Režim spoljnotrgovinskog prometa robom

Izvoz robe se definiše kao iznošenje, slanje, odnosno isporuka robe sa teritorije Republike Srbije na teritoriju druge države, ili carinske teritorije, u skladu sa carinskim propisima Srbije.⁶⁶

Uvoz robe predstavlja unošenje, dopremanje, odnosno isporuka robe sa teritorije druge države, ili carinske teritorije na teritoriju Srbije, u skladu sa carinskim propisima Srbije.⁶⁷

Tranzit robe je prelazak robe preko carinske teritorije Srbije, u skladu sa carinskim propisima Srbije.

Kvantitativno ograničenje je najveći ukupan obim pojedine robe određen po vrednosti, ili po količini koji može da se izveze, ili uveze u propisanom roku. Kvantitativno ograničenje raspodeljuje se na kvote, osim ako nije drugačije propisano.⁶⁸

Kvantitativno ograničenje uvoza može da se uvede radi: zaštite od prekomernog uvoza ili zaštite platnog bilansa.

Kvantitativno ograničenje izvoza može da se uvede privremeno, u cilju sprečavanja kritične nestašice osnovnih proizvoda, ili radi ublažavanja posledica takve nestašice u Srbiji.⁶⁹

66 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

67 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

68 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

69 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

Raspodelu kvota obavlja nadležno ministarstvo u skladu sa:

- ♦ ekonomskom opravdanošću količine robom obuhvaćenu kvotom,
- ♦ stepena iskorišćenosti ranije dodeljenih kvota i
- ♦ mogućnošću dodele kvote licima kojima ranije nisu dodeljivane kvote.

Kvota se raspodeljuje:

- ♦ izdavanjem dozvola na neautomatski način za uvoz, odnosno izvoz dodeljene kvote,
- ♦ otpisivanjem od strane nadležnog carinskog organa, u momentu carinjenja robe, prema redosledu prihvatanja carinske deklaracije.⁷⁰

Dodeljena kvota je neprenosiva.

Kvota se može iskoristiti u roku koji ne može biti duži od godinu dana od dana njene dodele. Broj isporuka tokom roka u kome se kvota može iskoristiti nije ograničen.

Dozvola je isprava koja se, na zahtev podnosioca, izdaje za uvoz, izvoz, ili tranzit pojedine robe. Izdavanje dozvole može biti automatsko i neautomatsko:

- ♦ Automatsko izdavanje dozvole je izdavanje dozvole kada se zahtev odobrava u svim slučajevima uz podnetu propisanu dokumentaciju;
- ♦ U ostalim slučajevima radi se o neautomatskom izdavanju dozvole.

O zahtevu za izdavanje dozvole odlučuje nadležno ministarstvo.

4.1.4. Režim spoljnotrgovinskog prometa usluga

Spoljnotrgovinski promet usluga obavlja se u skladu sa zakonom, međunarodnim sporazumima i preuzetim obavezama Srbije. Ovde treba imati u vidu posebno Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS), koji je zaključen u okviru Svetske trgovinske organizacije. Zakonom je definisano da je slobodno pružanje usluga domaćeg lica u drugoj državi, ili carinskoj teritoriji.

Strana lica na teritoriji Srbije pružaju usluge u skladu sa propisima koji uređuju pružanje pojedinih vrsta usluga (na primer, uluga turizma, saobraćajnih usluga, itd.).

Dan pružanja usluge u spoljnotrgovinskom prometu određuje se ugovorom. Ministarstvo propisuje dan pružanja usluge ako taj dan nije određen, ili odrediv na osnovu ugovora.⁷¹

70 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

71 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

4.1.5. Mere zaštite domaćeg tržišta

Kako bi se zaštitilo nacionalno tržište, Vlada može da propiše sledeće mere zaštite:

- ♦ antidampinške mere;
- ♦ kompenzatorne mere;
- ♦ mere za zaštitu od prekomernog uvoza;
- ♦ mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa.

Antidampinške mere

„Antidampinška mera“ je posebna dažbina na uvoz proizvoda, koja se uvodi radi otklanjanja negativnih uticaja damping.⁷²

„Damping“ je uvoz proizvoda u Srbiju po ceni koja je niža od normalne vrednosti sličnih proizvoda u državi, ili carinskoj teritoriji izvoza.

„Normalna vrednost“ je cena sličnog proizvoda na tržištu države, ili carinske teritorije izvoza, utvrđena u normalnim uslovima trgovine u toj državi, ili carinskoj teritoriji izvoza, ili u slučaju nedovoljne prodaje na domaćem tržištu, cena koštanja uvećana za prodajne, opšte i administrativne troškove.

Ukoliko se utvrdi da postoji damping ili određena šteta za domaću industriju, Vlada uvodi antidampinške mere na predlog ministarstva.

Kompenzatorne mere

„Kompenzatorna mera“ je posebna dažbina na uvoz proizvoda, koja se uvodi radi otklanjanja negativnih uticaja subvencionisanja, koje se vrši u državi, ili carinskoj teritoriji porekla, odnosno izvoza proizvoda.⁷³

„Subvencija“ je direktni, ili indirektni finansijski doprinos, ili bilo koja podrška cenama, ili dohotku koju vrši vlada u državi, ili carinskoj teritoriji porekla, odnosno izvoza proizvoda u korist proizvođača, proizvodnje, izvoza, ili transporta tih proizvoda u Republiku Srbiju, čime primaoci subvencije ostvaruju korist.

Ukoliko se utvrdi da postoji subvencija ili šteta za domaću industriju, Vlada uvodi kompenzatornu meru na predlog ministarstva.

Mere za zaštitu od prekomernog uvoza

Mera za zaštitu od prekomernog uvoza se može primeniti na neki proizvod samo ukoliko se utvrdi da se takav proizvod uvozi u povećanim količinama, u apsolutnim, ili relativnim vrednostima u odnosu na domaću proizvodnju i pod uslovima da

72 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

73 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

prouzrokuje, ili preti da izazove ozbiljnu štetu domaćoj industriji, koja proizvodi slične, ili direktno konkurentne proizvode.⁷⁴

Mere zaštite se preduzimaju kada imamo značajno opšte pogoršanje položaja domaće industrije ili preti opasnost od nastajanja ozbiljne štete po domaću industriju. Vlada propisuje bliže uslove za primenu mera za zaštitu od prekomernog uvoza.

Mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa

Mera za zaštitu ravnoteže platnog bilansa se uvode ukoliko je neophodno da se zaustavi znatno opadanje deviznih rezervi ili uvećaju veoma niske devizne rezerve.⁷⁵

Kako bi se zaštitila ravnoteža u platnom bilansu moguće je da se uvedu mere zasnovane na ceni u vidu uvoznih dažbina ili zahteva za polaganjem uvoznog depozita.

Mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa primenjuju se samo u meri koja je opravdana pod propisanim uslovima, a stepen mera će se postepeno smanjivati sa poboljšavanjem platnog bilansa. Mere za zaštitu ravnoteže platnog bilansa ne mogu da se uvedu, ni da se primene radi zaštite domaćih proizvođača. Vlada propisuje bliže uslove za primenu mera za zaštitu ravnoteže platnog bilansa na predlog nadležnog ministarstva, odnosno Narodne banke Srbije.⁷⁶

4.2. Carinski režim i carinska tarifa Srbije

4.2.1. Istorijat carinskog zakona i carinske tarife

„Carinska profesija, jedna od najstarijih (dolazi odmah iza svešteničke, vladalačke i vojničke), izdražala je mnoge potrebe i napade, ali je ostala, sačuvala se i razvila. Broj carinika i carinarnica pokazuje veličinu jedne države. U svemu tome je i veličina carinske profesije“. Ovim rečima završio je tekst na temu svoje profesije Veljko Velikić, carinski službenik iz Vršca, u listu „Carinik“ novembra 1926. godine.*

*<http://www.upravacarina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/IstorijatZakonaITarife.aspx> (pristupljeno dana 14.11.2018)

Carina datira još iz srednjeg veka, ubirala ih je država ili pojedini gradovi. Kod starih Grka u Atini plaćala se dažbina od 2% na uvoz i izvoz robe preko Pireja. Rimljani su ih takođe carine delili kao državne i provincijske, ili gradske. Još u rimsko

74 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

75 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

76 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon

doba carine su predstavljale značajan prihod državne blagajne. Na pojedinim saobraćajnim mestima u provincijama postojale su carinske postaje (*stationes*), gde je carina naplaćivana prilikom prolaska robe. Visina carine iznosila je 2,5% (*quadragesimo*) od vrednosti uvezene robe. Naplata carinskih prihoda davana je i pod zakup, u početku čak zakupcima iz redova domicilnog stanovništva, a kasnije, od sredine II veka, naplaćivali su je službenici koji su u našim krajevima nosili naziv *publicum portarii Illyrici et ripae Thraciae*. U srednjem veku osim izvoznih i uvoznih, plaćala se i provozna, takoreći tranzitna carina.⁷⁷

Najstariji sačuvani carinski pravni zakon vezan za naše prostore jeste Dubrovački carinski statut – *Liber statutorum doane* – iz 1277. godine. Osim pravnih običaja i domaćih pisanih pravnih izvora, u Srbiji je već početkom XIII veka ušao u upotrebu prvi pisani pravni izvor vizantijskog porekla. Sava Nemanjić, Sv. Sava, po proglašenju autokefalnosti srpske pravoslavne crkve 1219. godine izdao je *Nomokanon*, skup crkvenih i svetovnih pravnih propisa.⁷⁸

Oslanjajući se na njega u vreme razvijene feudalne države 1349. godine, nastao je Dušanov zakonik, dopunjen 1354. godine, kojim je normiran najveći broj društvenih odnosa. Srednjovekovni srpski vladari naplatu carine obično su davali u zakup, najčešće Dubrovčanima, da bi se dolaskom Turaka na Balkan potpuno promenila i struktura prihoda. Najznačajniji je bio porez u novcu, takozvani desetak, u „zemaljskim proizvodima”, radnoj snazi, „nahijski prirez”, prihod od kazni i, na kraju, prihod od carina, prevoza i ribolova. Oslobođenjem od Turaka, prihod od carina i prevoza preko skela počeo se prikupljati prvi put u maju 1804. godine, kada je Karađorđe ustanovio carinarnicu sa skelom na Ostružnici. Kao i pod turskom vlašću, carina je iznosila 3%. Vazalna Srbija morala je svoje carinske tarife da sastavlja u skladu sa postojećim odredbama Portinih ugovora i Knez Miloš se u tom pogledu verno pridržavao Portinih uputstava. Prvu carinsku tarifu propisao je 1. marta 1819. godine, a dopunio je 16. decembra 1822. godine. Ova tarifa obuhvatala je ukupno 31 stavku (najveća carina bila je za konje i goveda, po 2 groša po grlu, na svinje 20 para, a na ovce 10 para po grlu). Za ostalu robu predviđeno je da se u odnosu na vrednost uzima po 2 pare na svaki groš. Navedena tarifa važila je sve do 7. marta 1828. godine kada je zamenjena novom. Nova tarifa obuhvatala je 71 stavku i po visini carine bila je nešto niža od prethodne. Uvozno-izvozne carine naplaćivane su i prema drugim pašalucima. Sedam godina kasnije, 3. jula 1835. godine, propisan je „kratki dodatak” tarife iz 1828. godine kojim je propisana carina za 8 stavki (sedam vrsta stoke i pšenicu), za proizvode koji se izvoze u Tursku, a koja je bila veoma visoka (za konje čak 20 groša, a za volove i svinje po 10).⁷⁹

77 Uprava carine Srbije <http://www.upravacarina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/IstorijatZakonaITarife.aspx> (pristupljeno 14.11.2018)

78 Uprava carine Srbije <http://www.upravacarina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/IstorijatZakonaITarife.aspx> (pristupljeno 14.11.2018)

79 Uprava carine Srbije <http://www.upravacarina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/IstorijatZakonaITarife.aspx> (pristupljeno 14.11.2018)

Prvi Carinski zakon o opštoj carinskoj tarifi donet je 5. juna 1883. godine i tada je prestala da važi tarifa iz 1863. godine. Po novoj tarifi ukinute su provodne carine po ugledu na evropske države, a uvozna roba bila je raspoređena u 18 grupa, sa 63 tarifna broja, razvrstana po strukama, a ne po alfabetu kao ranije. Nova carinska tarifa od 2. aprila 1892. godine sadržavala je i zaštitne carine. Naš prvi Carinski zakon datira od 21. maja 1850. godine, zatim slede carinski zakoni iz 1863. i 1897. godine, a Carinski zakon Kraljevine Srbije koji je donet 23. januara 1899. godine detaljno reguliše postupak carinjenja, predviđa mogućnost skladištenja robe i utvrđuje postupak za povraćaj pogrešno naplaćenih dažbina. Sa manjim izmenama i dopunama korišćen je i u Kraljevini Jugoslaviji.

Nakon Drugog svetskog rata u porušenoj i potpuno opustošenoj zemlji prvi propisi kojima se uređuju određena pitanja iz oblasti carina doneti su 1945. godine, a prvi Carinski zakon stupio je na snagu 1948. godine i njime su po prvi put propisani instituti carinskog sistema, kao što su carinska roba, carinsko područje, carinska linija, pogranični pojas, mere carinskog nadzora. Sledi Carinski zakon iz 1959. godine, koga je pratilo i donošenje Uredbe o privremenoj opštoj carinskoj tarifi. Ona je sadržavala i odredbe o carinskim povlasticama i oslobođenjima za različite kategorije uvoznika.⁸⁰

Kako je razvoj društva zahtevao i modernizaciju carinskog sistema, 1973. godine donet je novi Carinski zakon, čija je osnovna karakteristika da sveobuhvatnije reguliše materiju carinskog postupka u železničkom i drumskom saobraćaju. Dalja modernizacija carine nastavlja se novim Carinskim zakonom iz 1976. godine, koji je menjan i dopunjavao više puta (1979, 1982. i 1984. godine), prateći promene u privredi i potrebe učesnika u carinskom postupku sve do današnjih dana.

Aktuelni Carinski zakon primenjuje se od 3. maja 2010. godine i predstavlja veoma značajan korak u usaglašavanju srpskog zakonodavstva sa propisima Evropske unije, podrazumevajući standardizaciju procedura i modernizaciju rada carinske administracije. Carinska tarifa je takođe trpela izmene zbog usklađivanja Carinske nomenklature sa stepenom razvoja tehnike i tehnologije savremenog društva, još od potpisivanja ratifikacije Konvencije o harmonizovanom sistemu od strane bivše Jugoslavije 1987. godine, do današnjih dana. Nomenklatura carinske tarife, koju primenjujemo na svrstavanje proizvoda, usklađena je sa Kombinovanim nomenklaturom Evropske unije, uz stalno praćenje izmena i usklađivanje sa Harmonizovanim sistemom. Jednom rečju, danas je carina stručan, kompetentan i moderan sistem u kojem se intenzivno radi na institucionalnoj modernizaciji i transformaciji radi približavanja najboljoj svetskoj praksi.⁸¹

80 Uprava carine Srbije <http://www.upravacarina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/IstorijatZakonaITarife.aspx> (pristupljeno 14.11.2018)

81 Uprava carine Srbije <http://www.upravacarina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/IstorijatZakonaITarife.aspx> (pristupljeno 14.11.2018)

4.2.2. Važnost carinske službe

Carinska služba svake države predstavlja veoma važan državni organ, čija je primarna funkcija, istorijski posmatrano, bila prikupljanje dažbina. Danas je mesto i uloga carine u velikoj meri drugačija. Osim što je važna karika u lancu podrške međunarodnoj trgovini, savremena carinska služba ima i izuzetno značajnu ulogu u bezbednosnom sistemu svake države, kao segment sistema bezbednosti u okviru borbe protiv međunarodnog terorizma i transnacionalnog kriminala i u sistemu sveukupne zaštite građana.

Uprava carina je izvršni organ Vlade Srbije u sastavu Ministarstva finansija, koji sprovodi carinsku politiku Republike Srbije. Uprava carina pojednostavljivanjem postupaka, modernizacijom sistema carinskog poslovanja, obrazovanjem zaposlenih i jačanjem saradnje sa drugim domaćim institucijama i službama, kao i aktivnim učešćem u međunarodnoj i regionalnoj carinskoj saradnji, doprinosi obezbeđivanju stalnih javnih prihoda, efikasnom odvijanju međunarodne trgovine, kao i očuvanju bezbednosti, sigurnosti i sveukupne zaštite.⁸²

Svoje poslove i zadatke Uprava carina obavlja preko 15 područnih jedinica – carinarnica, u okviru kojih su, kao uže unutrašnje jedinice, organizovane carinske postave i carinski referati. Carinarnice preko svojih organizacionih jedinica sprovode carinski postupak u putničkom i robnom prometu – mere carinskog nadzora, carinjenje robe, suzbijanje nelegalnog uvoza, carinski upravni i carinski prekršajni postupak, prodaju carinske robe i prinudnu naplatu carinskih dažbina.⁸³

Uprava carina obezbeđuje pravilnu i jednoobraznu primenu propisa iz svog delokruga rada, kontroliše rad carinarnica, sprovodi drugostepeni carinsko-upravni postupak, vrši koordinaciju rada, suzbija krijumčarenje i sprovodi carinske istrage, vrši informatičke, organizaciono-kadrovske, finansijsko-materijalne, opšte i poslove nabavke.

4.2.3. Prethodni pojmovi i definicije u važećem carinskom režimu

Carinski režim Srbije uređen je Carinskim zakonom⁸⁴, a carinska tarifa Zakonom o Carinskoj tarifi.⁸⁵

Carinski propisi se donose kako bi zaštitili ekonomske, fiskalne i finansijske interese Srbije, zaštitili Srbiju od nezakonite i ilegalne trgovine, kako bi obezbedili bezbednost i zaštitu ljudi i životne sredine i kako bi olakšali međunarodnu trgovinu.

82 Uprava carine Srbije <http://www.carina.rs/lat/ONama/Stranice/ONama.aspx> (pristupljeno 14. 11. 2018)

83 Uprava carine Srbije <http://www.carina.rs/lat/ONama/Stranice/ONama.aspx> (pristupljeno 14. 11. 2018)

84 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

85 Zakon o Carinskoj tarifi, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2005; 61/2007; 05/2009

Carinski organ je dužan da kontroliše međunarodni promet robe, doprinoseći slobodnoj trgovini, sprovođenju spoljašnjih aspekata domaćeg tržišta i principa koji se odnose na trgovinu, kao i opštoj bezbednosti u lancu trgovine.

Zakonom je definisano i carinsko područje koje obuhvata teritoriju i teritorijalne vode Republike Srbije, kao i vazdušni prostor iznad Republike Srbije i ograničeno je carinskom linijom koja je istovetna s granicom Republike Srbije.⁸⁶

Mere carinske kontrole mogu obuhvatiti pregled robe, uzimanje uzoraka, proveru podataka navedenih u deklaraciji, kao i proveru verodostojnosti dokumenata, pregled računa i drugih evidencija privrednih subjekata, pregled prevoznih sredstava, putničkog prtljaga i druge robe koju lica nose sa sobom, ili na sebi, kao i sprovođenje službenih ispitivanja i drugih sličnih radnji.⁸⁷

Uvozne i izvozne dažbine utvrđuju se na osnovu Carinske tarife.

4.2.3.1. Poreklo robe

Nepreferencijalno poreklo robe propisuje se radi:

- ♦ primene Carinske tarife, sa izuzetkom preferencijalnih tarifnih mera;
- ♦ primene mera koje nisu tarifne, a koje su utvrđene propisima kojima se uređuje trgovina robom;
- ♦ pripreme i izdavanja uverenja o poreklu.⁸⁸

Robom poreklom iz određene države smatra se roba koja je u potpunosti dobijena, ili proizvedena u toj državi kao i:

- ♦ minerali izvađeni u toj državi;
- ♦ biljni proizvodi koji su dobijeni u toj državi (ubrani, požnjeveni, izvađeni i dr.);
- ♦ životinje okočene, izležene i uzgojene u toj državi;
- ♦ proizvodi dobijeni od živih životinja koje su u toj državi uzgojene;
- ♦ proizvodi dobijeni lovom i ribolovom u toj državi;
- ♦ proizvodi dobijeni morskim ribolovom i drugi proizvodi izvađeni iz mora izvan teritorijalnih voda neke države, sa plovilima koja su registrovana, ili upisana u registar u toj državi i koja plove pod zastavom te države;
- ♦ proizvodi dobijeni, ili proizvedeni na brodovima - fabrikama od proizvoda poreklom iz te države, ako su ti brodovi - fabrike registrovani, ili upisani u registar u toj državi i plove pod zastavom te države;

86 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

87 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

88 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

- ♦ proizvodi izvađeni sa morskog dna (podmorja), ili iz sloja zemlje ispod tog morskog dna, izvan teritorijalnih voda, ako ta država ima isključiva prava eksploatacije morskog dna (podmorja), ili iz sloja zemlje ispod tog morskog dna;
- ♦ ostaci i otpaci proizvoda dobijenih kao rezultat proizvodnih procesa u toj državi i upotrebljavanih predmeta ako su prikupljeni u njoj, a mogu se koristiti samo za ponovno dobijanje sirovina;
- ♦ roba proizvedena na teritoriji te države, isključivo od napred navedenih proizvoda, ili od njihovih derivata (sekundarnih proizvoda), u bilo kojoj fazi proizvodnje.⁸⁹

Carinskim, ili drugim propisima može se predvideti obaveza podnošenja isprave kojom se dokazuje poreklo robe.

Carinski organ može, u slučaju opravdane sumnje, iako je isprava o poreklu robe podneta, zahtevati dodatni dokaz o poreklu robe u skladu s pravilima utvrđenim odgovarajućim propisima.

Pravilima o preferencijalnom poreklu utvrđuju se uslovi za sticanje porekla koje roba mora da ispuni radi ostvarivanja prava na napred propisane povlastice.⁹⁰

Pomenuta Pravila obuhvataju:

- ♦ pravila utvrđena u napred navedenim međudržavnim međunarodnim ugovorima, za robu koja je obuhvaćena tim ugovorima;
- ♦ pravila koja propisuje Vlada za robu koja ima pravo povlastice na osnovu preferencijalnih tarifnih mera.

Vlada propisuje način dokazivanja porekla robe, način izdavanja uverenja o poreklu robe i određuje organe za izdavanje uverenja i za davanje mišljenja o poreklu robe.

4.2.3.2. Carinska vrednost robe

Carinska vrednost utvrđuje se radi primene Carinske tarife, kao i netarifnih mera utvrđenih posebnim propisima kojima se uređuje trgovina robom.

Carinska vrednost uvezene robe je transakcijska vrednost, odnosno stvarno plaćena cena, ili cena koja treba da se plati za robu koja se prodaje radi izvoza u Republiku Srbiju, a po potrebi usklađena sa zakonskim odredbama, pod uslovom da:

- ♦ nema ograničenja za kupca u pogledu raspolaganja robom, ili njenom upotrebom, osim ograničenja koja:
 - » su uvedena, ili se zahtevaju na osnovu zakona, ili koja zahtevaju državni organi Srbije,

89 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

90 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

- » ograničavaju geografsko područje na kom roba može ponovo da se proda, ili
- » bitno ne utiču na vrednost robe;
- ♦ prodaja, ili cena nisu predmet nekih uslova, ili nekog ograničenja čija vrednost ne može da se utvrdi u odnosu na vrednost odnosne robe;
- ♦ nikakav prihod od naknadne preprodaje, raspolaganja robom, ili njene upotrebe od strane kupca neće uticati neposredno, ili posredno na prodavca, osim ako može da se izvrši odgovarajuće zakonsko usklađivanje i
- ♦ kupac i prodavac nisu međusobno povezani ili, ako su povezani, da je transakcijska vrednost prihvatljiva za carinske organe.⁹¹

Pod stvarno plaćenom cenom, ili cenom koju treba platiti podrazumevaju se sva plaćanja koja je izvršio, ili koja treba da izvrši kupac prodavcu, ili u korist prodavca za uvezenu robu i obuhvata sva plaćanja koja je kupac izvršio, ili koja treba da izvrši, kao uslov za prodaju uvezene robe prodavcu, ili nekoj trećoj strani da bi se ispunila obaveza prodavca. Nije neophodno da oblik plaćanja bude prenos novčanih sredstava. Plaćanje može da se izvrši akreditivima, ili prenosivim instrumentima plaćanja i može da se izvrši neposredno ili posredno.⁹²

Stvarno plaćena cena, ili cena koja treba da se plati odnosi se na cenu uvezene robe. Prenos dividendi, ili druge isplate kupca prodavcu, koje se ne odnose na uvezenu robu, nisu deo carinske vrednosti.

4.2.3.3. Ulazak robe u carinsko područje Srbije

Roba se može uneti u carinsko područje Srbije preko graničnih prelaza u vreme kada su oni otvoreni za promet.⁹³

Promet robe koja podleže fitosanitarnoj, veterinarskoj i drugim propisanim kontrolama, dozvoljen je samo preko onih graničnih prelaza, koji su u skladu sa odgovarajućim propisima namenjeni za unošenje i iznošenje takve robe.

Roba koja se unosi u carinsko područje Srbije mora biti obuhvaćena sažetom deklaracijom, osim robe koja se bez zaustavljanja prevozi kroz vazdušni prostor Srbije.⁹⁴

Sažeta deklaracija se podnosi ulaznom carinskom organu, koji može odobriti da se sažeta deklaracija podnese drugom carinskom organu, pod uslovom da mu taj drugi carinski organ odmah, elektronskim putem, prosledi, ili učini dostupnim sve neophodne podatke.

91 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

92 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

93 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

94 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

Carinski organ može prihvatiti da se umesto sažete deklaracije podnese obaveštenje privrednog subjekta i omogući pristup podacima neophodnim za sažetu deklaraciju u kompjuterskom sistemu tog subjekta.

4.2.3.4. Stavljanje robe u carinski postupak

Roba nad kojom treba da se sprovede carinski postupak mora da bude obuhvaćena deklaracijom za taj carinski postupak.

Domaća roba prijavljena za izvoz, pasivno oplemenjivanje, tranzit, ili za postupak carinskog skladištenja, biće pod carinskim nadzorom od trenutka prihvatanja deklaracije pa do trenutka dok ne napusti carinsko područje Srbije, dok ne bude uništena, ili dok se ne poništi deklaracija.⁹⁵

4.2.3.5. Stavljanje uvozne robe u slobodan promet

Stavljanjem robe u slobodan promet, strana roba stiče carinski status domaće robe.

Stavljanje robe u slobodan promet podrazumeva primenu mera trgovinske politike, ispunjavanje ostalih formalnosti u vezi sa uvozom robe i plaćanje svih propisanih uvoznih dažbina, poreza, akciza i drugih naknada u skladu s carinskim i drugim propisima.⁹⁶

Roba koja se stavlja u slobodan promet po sniženoj stopi carine, ili bez plaćanja uvoznih dažbina, zbog svoje upotrebe u određene svrhe, ostaje pod carinskim nadzorom sve dok postoje uslovi zbog kojih je odobrena snižena stopa carine, ili zbog kojih uvozne dažbine nisu plaćene, dok se roba ne izveze, ili ne uništi, ili dok se ne dozvoli njena upotreba u drugačije svrhe od onih koje su propisane za primenu snižene stope carine, odnosno bez plaćanja uvoznih dažbina, ako su plaćene uvozne dažbine.⁹⁷

4.2.3.6. Postupak izvoza

U postupku izvoza carinski organ odobrava iznošenje domaće robe iz carinskog područja Srbije. U postupku izvoza primenjuju se izvozne formalnosti uključujući primenu trgovinskih mera i obračunava se izvozna carina ako je propisana.⁹⁸

Domaća roba namenjena iznošenju iz carinskog područja Srbije stavlja se u izvozni postupak, osim u slučaju robe stavljene u postupak pasivnog oplemenjivanja, ili u postupak tranzita.

95 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

96 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

97 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

98 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

Izvozna deklaracija podnosi se carinskom organu nadležnom prema sedištu, ili prebivalištu izvoznika, ili prema mestu u kome se roba pakuje odnosno utovara za izvoz.

Puštanje robe za izvoz odobrava se pod uslovom da se roba izveze iz carinskog područja Srbije u stanju u kome je bila u trenutku prihvatanja izvozne deklaracije.⁹⁹

4.2.3.7. Slobodne zone i slobodna skladišta

Slobodne zone i slobodna skladišta su delovi carinskog područja Srbije, ili prostori koji se nalaze na tom području i odvojeni su od ostalog dela carinskog područja, u kojima se:

- ♦ u svrhu naplate uvoznih dažbina i primene uvoznih mera trgovinske politike za stranu robu, smatra se da nije u carinskom području Srbije, pod uslovom da nije stavljena u slobodan promet, ili da nije stavljena u drugi carinski postupak, ili da se ne koristi, ili troši u slobodnoj zoni, ili slobodnom skladištu pod drugim uslovima, a ne pod uslovima koji su utvrđeni carinskim propisima;
- ♦ na domaću robu, na koju se u slučaju smeštaja u slobodnu zonu, ili slobodno skladište, kada je to predviđeno propisima, primenjuju mere koje se primenjuju kod izvoza robe.¹⁰⁰

Područje, mesto ulaza i izlaza iz slobodnih zona i slobodnih skladišta podležu merama carinskog nadzora.

Lica i prevozna sredstva koja ulaze u, ili izlaze iz slobodne zone, odnosno slobodnog skladišta podležu carinskoj kontroli.

Carinski organ može pregledati robu koja ulazi, izlazi, ili ostaje u slobodnoj zoni, ili u slobodnom skladištu.

Domaća roba, kao i strana roba, može se smestiti u slobodnu zonu, ili u slobodno skladište.

Na zahtev zainteresovanog lica, carinski organ će potvrditi da li je roba koja je smeštena u slobodnu zonu, ili u slobodno skladište domaća, ili strana roba.

Smeštaj robe u slobodnoj zoni, ili slobodnom skladištu nije vremenski ograničen.

4.2.3.8. Oslobođenje od plaćanja uvoznih dažbina

Oslobođeni su od plaćanja uvoznih dažbina - strana lica:

- ♦ šefovi stranih država, izaslanici šefova stranih država u specijalnoj misiji, kao i članovi njihove pratnje - na predmete namenjene službenoj i ličnoj upotrebi;
- ♦ međunarodne organizacije - na predmete namenjene službenim potrebama;

99 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

100 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

- ♦ međunarodne i druge strane humanitarne organizacije - na robu namenjenju pružanju humanitarne pomoći;
- ♦ diplomatska i konzularna predstavništva stranih država - na predmete namenjene službenim potrebama;
- ♦ šefovi stranih diplomatskih i konzularnih predstavništava i članovi njihovih užih porodica - na predmete namenjene ličnoj upotrebi.¹⁰¹

Oslobođeni su od plaćanja carine u skladu sa odredbama međunarodnih ugovora:

- ♦ diplomatsko osoblje stranih diplomatskih predstavništava i članovi njihovih užih porodica - na predmete namenjene ličnoj upotrebi;
- ♦ osoblje stranih diplomatskih i konzularnih predstavništava - na predmete domaćinstva.

Oslobođeni su od plaćanja uvoznih dažbina - fizička lica:

- ♦ putnici koji dolaze iz inostranstva - na predmete koji služe njihovim ličnim potrebama za vreme putovanja (lični prtljag), nezavisno od toga da li ih nose sa sobom, ili su ih dali na prevoz vozaču;
- ♦ domaći putnici, pored predmeta ličnog prtljaga - na predmete koje unose iz inostranstva, ako nisu namenjeni preprodaji;
- ♦ strani državljani koji su dobili državljanstvo i strani državljani koji su dobili azil, odnosno odobrenje za stalno nastanjenje u Srbiji - na predmete za svoje domaćinstvo, osim na motorna vozila;
- ♦ domaći državljani - članovi posada domaćih brodova i domaći državljani, koji su po ma kom osnovu bili na radu u inostranstvu neprekidno najmanje dve godine - na predmete domaćinstva, osim na motorna vozila;
- ♦ domaći i strani državljani - na pošiljke male vrednosti koje besplatno primaju od fizičkih lica iz inostranstva, pod uslovom da te pošiljke nisu komercijalne prirode;
- ♦ domaći državljani i strani državljani stalno nastanjeni u Srbiji - na predmete nasleđene u inostranstvu;
- ♦ domaći državljani, strani državljani stalno nastanjeni u Srbiji, privredna društva, zajednice i druge organizacije - na odlikovanja, medalje, sportske trofeje, i druge predmete koje dobijaju u inostranstvu na takmičenjima, izložbama i priredbama od međunarodnog značaja;
- ♦ naučnici, književnici i umetnici - na sopstvena dela koja unose iz inostranstva;
- ♦ domaći državljani koji žive u pograničnom pojasu - na proizvode zemljoradnje, stočarstva, ribarstva, pčelarstva i šumarstva dobijene sa svojih imanja koja se nalaze u pograničnom pojasu susedne države, kao i na priplod i ostale proizvode dobijene od stoke koja se zbog poljskih radova, ispaša, ili zimovanja nalazi na tim imanjima;

101 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

- ♦ vozači motornih vozila - na gorivo i mazivo u rezervoarima koji su fabrički ugrađeni u motorno vozilo;
- ♦ osobe sa invaliditetom, odnosno organizacije osoba sa invaliditetom - na predmete namenjene za obrazovanje, zapošljavanje, ili poboljšanje društvenog položaja osoba sa invaliditetom, kao i na rezervne delove, komponente, ili dodatke koji su posebno napravljeni za te proizvode;
- ♦ građani na specifičnu opremu, uređaje i instrumente za zdravstvo i na rezervne delove i potrošni materijal za korišćenje te opreme, za ličnu upotrebu, koji se ne proizvode u Republici Srbiji.¹⁰²

Pravna i druga lica ne plaćaju uvozne dažbine i u nekim drugim slučajevima, kao što su: Crveni krst, vatrogasna društva, naučna, sportska i druga društva, humanitarne i verske organizacije, muzeji i umetničke galerije, uvoz specifične opreme za zdravstvo, organizacije koje se bave zapošljavanjem invalida, oprema za zaštitu životne sredine, plakete i medalje stečene u inostranstvu, reklamne materijale i uzorke, predmete koji se koriste na međunarodnim sajamovima, žigovi, patentni modeli uz prateće isprave i pošiljke male vrednosti.

4.2.3.9. Mere za zaštitu intelektualne svojine na granici

Uvoz, izvoz, ili tranzit robe kojim se povređuju prava intelektualne svojine, utvrđena propisima koji uređuju to pitanje i međunarodnim ugovorima, nije dozvoljen.

Carinski organ, na zahtev nosioca prava intelektualne svojine, prekinuće carinski postupak i zadržati robu u slučaju postojanja sumnje da se uvozom, izvozom, ili tranzitom robe koja je predmet carinskog postupka povređuju prava intelektualne svojine.

Zahtev može biti pojedinačan, ako se odnosi na jednu pošiljku, ili opšti. Nosilac prava dostavlja carinskom organu detaljne podatke o originalnoj robi, proizvođačima i distributerima takve robe, kao i sve ostale podatke koje carinskom organu mogu pomoći da identifikuje pošiljke za koje postoji sumnja da povređuju prava intelektualne svojine.

Mere za zaštitu prava intelektualne svojine, ne primenjuju se na manje količine nekomercijalne robe koja se nalazi u ličnom prtljagu putnika, ili koja se šalje u manjim pošiljkama.

102 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon

4.3. Osnovi carinske tarife Srbije

Carinska tarifa uređena je Zakonom o Carinskoj tarifi,¹⁰³ sadrži u sebi:

- ♦ pravila o obračunavanju carine;
- ♦ sistem naziva robe koja se uvozi, unosi, ili prima u carinsko područje Srbije, odnosno izvozi, iznosi, ili šalje iz carinskog područja Srbije razvrstani po odeljcima i glavama Carinske tarife;
- ♦ sistem numeričkog označavanja robe (tarifni brojevi, tarifni podbrojevi i tarifne oznake) u Carinskoj tarifi,
- ♦ pravila o svrstavanju pojedine robe u tarifne brojeve, tarifne podbrojeve i tarifne oznake Carinske tarife.

Na robu koja se uvozi u carinsko područje Srbije, carina se obračunava i naplaćuje primenom stope carine određene Carinskom tarifom, propisanu za odnosnu robu, na carinsku vrednost te robe (*metod ad valorem*).

Izuzetno, na robu za koju je u odgovarajućoj koloni Carinske tarife pored stope carine predviđena i specifična carina u minimalnom i maksimalnom iznosu, u slučajevima kada je carina obračunata metodom ad valorem manja od specifične carine, primenjuje se minimalna specifična carina, a kada je carina obračunata metodom ad valorem veća od maksimalne specifične carine, primenjuje se maksimalna specifična carina.¹⁰⁴

Napлата specifične carine iskazane u evrima vrši se u dinarskoj protivvrednosti po zvaničnom kursu važećem na dan utvrđivanja iznosa uvoznih dažbina.

Stope predviđene u Carinskoj tarifi primenjuju se na robu poreklom iz zemalja na koje se primenjuje klauzula najvećeg povlašćenja, ili koje tu klauzulu primenjuju na robu poreklom iz Srbije.

Na uvoz robe poreklom iz zemalja sa kojima Srbija ima zaključene sporazume o slobodnoj trgovini, primenjuju se stope carine predviđene tim sporazumima.

Na robu iz ostalih zemalja primenjuju se stope predviđene u Carinskoj tarifi, uvećane za 70%.

Carinsku tarifu čini nomenklatura roba i stope, odnosno iznos carine propisane za pojedine robe navedene u toj nomenklaturi.

Nomenklatura obuhvata:

- ♦ naimenovanja odeljaka, glava, razdela, tarifnih brojeva i tarifnih podbrojeva s njihovim numeričkim oznakama;
- ♦ napomene uz odeljke i glave, napomene za tarifne podbrojeve i dodatne napomene;
- ♦ osnovna pravila za primenjivanje Carinske tarife.¹⁰⁵

103 Zakon o Carinskoj tarifi, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009

104 Zakon o Carinskoj tarifi, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009

105 Zakon o Carinskoj tarifi, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009

Pod pojmom „tarifni broj“ podrazumeva se naimenovanje robe, koje obuhvata jedan proizvod, ili više proizvoda i koji je označen četvorocifrenom oznakom, kod koje prva dva broja označavaju broj glave kojoj tarifni broj pripada, a druga dva - redni broj tarifnog broja u toj glavi.

Pod pojmom „tarifni međupodbroj“ podrazumeva se naimenovanje robe koje obuhvata jedan proizvod, ili više proizvoda i koje nije označeno numeričkom oznakom pošto se dalje raščlanjava na tarifne podbrojeve.

Pod pojmom „tarifni podbroj“ podrazumeva se naimenovanje robe koje obuhvata jedan proizvod, ili više proizvoda i koje je označeno numeričkom oznakom sa najmanje šest cifara.¹⁰⁶

Numeričke oznake kojima su označeni tarifni brojevi i tarifni podbrojevi nazivaju se tarifne oznake.

Tarifni stav obuhvata: tarifnu oznaku sa deset cifara, naimenovanje tarifnog podbroja, jedinicu mere i stopu, odnosno iznos carine propisanu za robu iz tog tarifnog podbroja.

Vlada uredbom najkasnije u novembru tekuće godine za narednu godinu usklađuje nomenklaturu Carinske tarife sa Kombinovanom nomenklaturom Evropske unije, koja će se primenjivati na svrstavanje proizvoda u Carinskoj tarifi. Uredba obuhvata i stope, odnosno iznos carine utvrđene ovim zakonom, odnosno zaključenim sporazumima o slobodnoj trgovini primenjene na usklađenu nomenklaturu.

Usklađivanje nomenklature vrši se u skladu sa obavezama preuzetim međunarodnim ugovorima i obuhvata izmene, odnosno dopune naimenovanja, numeričkih oznaka, napomena, uključujući i napomene za tarifne stavove i Osnovnih pravila za primenjivanje Carinske tarife.

Svrstavanje robe u Carinsku tarifu predstavlja određivanje tarifnog stava za tu robu, u skladu sa predmetnim zakonom i propisima donetim na osnovu tog zakona.

Odluke o svrstavanju koje je doneo Komitet za Harmonizovani sistem (*Harmonized System Committee*), a koje je kao klasifikaciona mišljenja u skladu sa odredbama¹⁰⁷ Međunarodne Konvencije o Harmonizovanom sistemu naziva i šifarskih oznaka robe¹⁰⁸ potvrdila Svetska carinska organizacija, obavezne su za primenu.

Odluke o svrstavanju objavljene u „Službenom listu Evropske Unije“ (*Official Journal of the European Union*) obavezne su za primenu.

Nesastavljeni proizvodi, ili proizvodi u rastavljenom stanju, čiji se delovi uvoze sukcesivno, preko jedne carinarnice, ili više carinarnica, mogu se, na zahtev carinskog obveznika, svrstati u tarifni stav sastavljenog proizvoda, uz primenu stope carine za sastavljen proizvod. Carinjenje tih proizvoda vrši se na način koji propiše ministar nadležan za poslove finansija.

106 Zakon o Carinskoj tarifi, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009

107 Član 8. stav 2. Konvencije

108 „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 6/87, 14/91 i „Sl. list SRJ“, br. 2/97

4.4. Režim poslovanja u slobodnim zonama

4.4.1. Regulatorni okviri i osnovni pojmovi

Osnovni regulatorni okvir za osnivanje, zatim poslovanje u slobodnim zonama i osnivanje Uprave za slobodne zone, je Zakon o slobodnim zonama.¹⁰⁹

Slobodnom zonom se smatra deo teritorije Srbije koji je posebno ograđen i označen, na kome se obavljaju delatnosti pod uslovima utvrđenim predmetnim zakonom.

Osnivač zone može biti organ lokalne samouprave, privredno društvo, odnosno preduzetnik, koji je doneo odluku, ili zaključio ugovor sa drugim osnivačem o osnivanju zone, a koji preko privrednog društva za upravljanje zonom podnosi zahtev za dobijanje saglasnosti za određivanje područja zone.

Privredno društvo za upravljanje zonom je, privredno društvo koje obezbeđuje uslove za nesmetano obavljanje delatnosti u zoni.

Korisnik zone je pravno i fizičko lice koje obavlja delatnost u zoni.

Osnivanje zone je donošenje odluke nadležnog organa lokalne samouprave, privrednog društva, odnosno preduzetnika, ili zaključenje ugovora o osnivanju zone između organa lokalne samouprave, privrednog društva, odnosno preduzetnika.

Saglasnost Vlade je akt kojim Vlada određuje područje slobodne zone;

Područje zone je zemljište koje je određeno katastarskim parcelama i površinom iskazanom u odgovarajućim mernim jedinicama.¹¹⁰

4.4.2. Određivanje područja zone

Zahtev za davanje saglasnosti za određivanje područja zone privredno društvo za upravljanje zonom podnosi Vladi preko ministarstva nadležnog za poslove finansija, a područje zone određuje se davanjem saglasnosti Vlade.

Ministarstvo nadležno za poslove finansija ocenjuje ekonomsku opravdanost podnetog zahteva i svoje mišljenje dostavlja Vladi.

Određivanje područja zone je ekonomski opravdano ako se na osnovu priloženog elaborata i drugih priloženih dokaza može oceniti da će se postići pozitivni efekti u pogledu privlačenja stranog kapitala, proizvodnje robe i pružanja usluga, zapošljavanja, transfera savremenih tehnologija, privrednog restrukturiranja, i ako će poslovanje u zoni doprineti ostvarenju strategije razvoja i mera ekonomske politike Vlade.

Vlada utvrđuje bliže kriterijume za ocenu ekonomske opravdanosti određivanja područja zone.¹¹¹

109 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

110 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

111 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

4.4.3. Uređenje i upravljanje zonom

Zonom upravlja privredno društvo za upravljanje zonom, registrovano za upravljanje zonom.

Zonom može upravljati samo jedno privredno društvo za upravljanje zonom. Privredno društvo za upravljanje zonom utvrđuje organizacione i tehničke uslove za obavljanje delatnosti u zoni i to: radno vreme zone, kretanje lica i robe u zoni, obaveze privrednog društva za upravljanje zonom u vezi osiguranja prostornih, tehničkih i organizacijskih uslova korišćenja zone, mere zaštite na radu u zoni i mere zaštite životne sredine, prava i obaveze korisnika zone u odnosu na osnivača zone i sl. Privredno društvo za upravljanje zonom zaključuje ugovore sa korisnicima zone o međusobnim pravima i obavezama.¹¹²

Privredno društvo za upravljanje zonom je dužno da u roku od 90 dana po isteku kalendarske godine dostavi Upravi za slobodne zone, izveštaj o poslovanju u zoni, koji sadrži sledeće podatke: prihod privrednog društva za upravljanje zonom; broj korisnika i delatnost koju obavljaju; ukupnu vrednost proizvedene robe i pruženih usluga u zoni; ukupan obim uvoza i izvoza u zoni; iznos uloga stranog kapitala; broj lica zaposlenih kod privrednog društva za upravljanje zonom i broj lica zaposlenih kod korisnika.

Korisnici zone mogu biti osnivač zone, privredno društvo za upravljanje zonom, kao i druga domaća i strana pravna i fizička lica. Oni obavljaju privrednu delatnost u zoni u skladu sa propisima, a na osnovu ugovora kojim su regulisana međusobna prava i obaveze sa privrednim društvom za upravljanje zonom.

Zona mora biti ograđena, vidljivo obeležena i označena kao slobodna zona, na ulazima i izlazima iz zone, kao i s rečne strane. Zona se može sastojati iz više delova pod uslovom da oni čine funkcionalnu celinu. Zona, ili njen deo, ako se zona sastoji od više delova, mora biti ograđena, obeležena i uređena tako da se promet robe i lica u zonu, ili iz nje može odvijati samo kroz određene izlaze, ili ulaze zone. Ograda, ulazi i izlazi moraju biti odgovarajuće uređeni, osigurani i noću osvetljeni.¹¹³

Privredno društvo za upravljanje zonom mora obezbediti prostorije za rad carinske službe.

Na robu koja se unosi i iznosi iz zone, kao i na robu smeštenu u zoni, primenjuju se mere carinskog nadzora i kontrole u skladu sa odredbama zakona koji uređuje carinski sistem i carinski postupak.

112 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

113 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

4.4.4. Poslovanje u zoni

Korisnik može u zoni obavljati proizvodnju i pružati usluge, u skladu sa propisima. Obavljanjem delatnosti i pružanjem usluga u zoni ne sme se ugrožavati životna sredina, zdravlje ljudi, materijalna dobra i bezbednost zemlje.¹¹⁴

Spoljnotrgovinsko poslovanje u zoni vrši se slobodno, u skladu sa ugovorom. Izvoz robe i usluga iz zone i uvoz robe i usluga u zonu su slobodni i ne podležu kvantitativnim ograničenjima, niti se na taj uvoz i izvoz primenjuju mere komercijalne politike.

U zonu se ne može uvoziti, niti se iz zone može izvoziti roba čiji je uvoz, odnosno izvoz zabranjen.

Roba koja se unosi i iznosi iz zone, kao i roba smeštena u zoni, ima tretman carinske robe, a iznošenje, odnosno unošenje robe korisnik prijavljuje nadležnoj carinarnici. Korisnik može privremeno izneti robu iz zone na drugi deo teritorije Srbije, odnosno uneti robu u zonu sa drugog dela teritorije Srbije radi stavljanja u postupak aktivnog, odnosno pasivnog oplemenjivanja. Korisnik može privremeno izneti robu iz zone na drugi deo teritorije Srbije i uneti robu u zonu sa drugog dela teritorije Srbije radi ispitivanja, atestiranja, opravke i marketinškog prezentiranja. Nadležan carinski organ odobrava carinski dozvoljeno postupanje sa robom, u navedenim slučajevima, u skladu sa zakonom koji uređuje carinski sistem i carinski postupak.

Uverenje da je roba proizvedena u zoni izdaje carinski organ koji vrši nadzor u toj zoni, pod propisanim uslovima.

Na uvoz robe namenjene obavljanju delatnosti i izgradnji objekata u zoni ne plaća se carina i druge uvozne dažbine.

Roba koja se iz zone stavlja u promet na teritoriju Srbije podleže obavezi plaćanja carine i drugih uvoznih dažbina, u skladu sa odredbama zakona kojim se uređuju carinski sistem i carinski postupak.¹¹⁵

Od kada je (2006. godine) usvojen novi Zakon o slobodnim zonama, u Srbiji je formirano 14 takvih zona, od kojih sve, manje, ili više, uspešno posluju, a to su:

- ♦ Apatin
- ♦ Beograd
- ♦ Kragujevac
- ♦ Kruševac
- ♦ Novi Sad
- ♦ Pirot
- ♦ Priboj

114 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

115 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

- ♦ Smederevo
- ♦ Svilajnac
- ♦ Subotica
- ♦ Šabac
- ♦ Užice
- ♦ Vranje
- ♦ Zrenjanin.

Prema podacima iz Izveštaja o poslovanju slobodnih zona, za 2017. godinu, u zonama radi 28.366 ljudi. Vrednost investicija, realizovanih u slobodnim zonama u periodu od 2008. do 2017. godine, dostigla je iznos od oko 2,3 milijarde evra, od čega je 1,8 milijardi investirano u periodu od 2012. do 2017. godine. Treba, međutim, naglasiti da priliv investicija i pokretanje proizvodnje u slobodnim zonama aktivira i zaleđe tih zona, odnosno privredna društva koja se pojavljuju kao dobavljači, špediteri, transporteri multinacionalnih kompanija, tako da priliv novca koji su privukle slobodne zone znatno nadmašuje iznos od 2,3 milijarde evra.

4.4.5. Prestanak rada zone

Saglasnost kojom se određuje područje zone, prestaje da važi aktom Vlade:¹¹⁶

- ♦ ako se u toku rada zone utvrdi da su trajno prestali tehnički uslovi propisani za njeno osnivanje;
- ♦ ako je odgovorno lice privrednog društva za upravljanje zonom, kao i odgovorno lice u pravnom licu, čiji je pravni sledbenik privredno društvo za upravljanje zonom pravosnažno osuđeno za krivično delo protiv privrede, imovine, nedozvoljene trgovine i protiv službene dužnosti;
- ♦ na predlog ministarstva nadležnog za poslove finansija, ako se ne postižu ciljevi koji su bili planirani za osnivanje zone;
- ♦ na zahtev privrednog društva za upravljanje zonom.

Akt o prestanku važenja saglasnosti za određivanje područja donosi Vlada, na predlog ministarstva nadležnog za poslove finansija.

Zona prestaje sa radom po isteku roka od 90 dana od dana donošenja akta Vlade o prestanku važenja saglasnosti za određivanje područja zone.

Korisnik zone zadržava pravo svojine na izgrađenim objektima, stvarima i pravima koje je uvezao, odnosno uneo u zonu i ima pravo da u slučaju prestanka rada zone nastavi sa radom u skladu sa propisima koji važe za poslovanje na teritoriji van zone.

¹¹⁶ Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

4.4.6. Uprava za slobodne zone

Radi obavljanja poslova državne uprave u oblasti slobodnih zona, osnovana je Uprava za slobodne zone, koja obavlja tri grupe poslova:

- ♦ razvoj slobodne zone u funkciji interesa države;
- ♦ promociju slobodnih zona;
- ♦ kontrolu i nadzor rada slobodne zone.

4.5. Devizni režim Srbije

4.5.1. Osnovni regulatorni okvir

Osnovni regulatorni akt za devizno poslovanje je Zakon o deviznom poslovanju, koji je usvojen u Skupštini Srbije 2006. godine, sa kasnijim izmenama i dopunama.¹¹⁷ Važno je napomenuti da su pomenutim zakonom regulisani i tekuće devizno poslovanje i kreditni i drugi kapitalni poslovi sa inostranstvom, kao i druge transakcije sa inostranstvom, što ranije nije bio slučaj.

4.5.2. Plaćanja i naplate po tekućim poslovima sa inostranstvom

S obzirom na to da smo u ovom poglavlju elaborirali tekuće spoljnotrgovinsko poslovanje tj. promet robe i usluga sa inostranstvom, u nastavku ćemo objasniti uslove plaćanja i naplata po tim poslovima. Od izuzetne je važnosti znati razlikovati tekuće od kapitalnih poslova sa inostranstvom, jer su režimi regulisanja tih poslova uglavnom različiti, a sledstveno tome se primenjuju i drugi domaći propisi i međunarodni standardi.

Plaćanje, naplaćivanje i prenos po tekućim poslovima između rezidenata i nereзиденata vrši se slobodno (što je u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije).¹¹⁸

Plaćanja i prenosi po osnovu tekućih poslova obuhvataju, bez ograničenja:

1. plaćanja po osnovu spoljnotrgovinskih poslova i po drugim tekućim poslovima sa inostranstvom u smislu zakona koji uređuje spoljnotrgovinsko poslovanje;
2. plaćanja po osnovu otplate dela glavnice i kamata na kredite;
3. povraćaj sredstava uložених u investicije, kao i prenos u inostranstvo i unos dobiti po osnovu direktnih investicija;

117 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

118 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

4. prenose u korist fizičkih lica po osnovu: penzija, invalidnina i ostalih socijalnih primanja, prenose po osnovu poreza i taksi, međudržavne saradnje, likvidiranih šteta po osnovu ugovora o osiguranju, prenose po osnovu pravnosnažnih i izvršnih odluka, prenose po osnovu dobitaka u igrama na sreću, naknada za koncesije, članarina i kazni (penala) i druge prenose, kao i prenose po osnovu iznosa troškova potrebnih za izdržavanja porodice.¹¹⁹

Izvoz i uvoz robe, ili usluga ugovoreni u devizama, ili dinarima koji nisu naplaćeni, odnosno plaćeni u roku dužem od godinu dana od dana izvršenog izvoza, ili uvoza, kao i roba, ili usluga unapred naplaćena, odnosno plaćena u devizama, ili dinarima, koja nije izvezena, odnosno uvezena u roku dužem od godinu dana od dana izvršene naplate, odnosno plaćanja, smatraju se komercijalnim kreditima i zajmovima.

4.5.3. Prebijanje i prenos dugovanja i potraživanja

Rezident - pravno lice, ogranak stranog pravnog lica i preduzetnik mogu izvršiti prebijanje dugovanja i potraživanja po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga rezidenata, koji se ne smatra komercijalnim kreditima i zajmovima, na način i o postupku koji propše Vlada.¹²⁰

Banka, rezident - pravno lice, preduzetnik i ogranak stranog pravnog lica mogu izvršiti prebijanje dugovanja, ili potraživanja po osnovu kreditnih poslova sa inostranstvom u devizama sa potraživanjem, ili dugovanjem po osnovu tih poslova, realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga, kao i po osnovu direktnih investicija i ulaganja u nepokretnosti shodno odredbama predmetnog zakona, na način koji propiše Narodna banka Srbije.¹²¹

Banke, odnosno rezidenti, osim rezidenata - fizičkih lica i nerezidenti, mogu prenositi, odnosno platiti, ili naplatiti potraživanja i dugovanja koja su nastala po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga rezidenata, koji se ne smatra komercijalnim kreditima i zajmovima. Ovi poslovi mogu se vršiti samo na osnovu ugovora zaključenog između prenosioca i primaoca potraživanja i dugovanja, uz obavezu prenosioca da dužnika iz osnovnog posla obavesti o izvršenom prenosu potraživanja, odnosno obavezu prenosioca da pribavi saglasnost poverioca iz osnovnog posla za prenos dugovanja. Ugovor naročito sadrži identifikacione podatke o ugovornim stranama, podatke o osnovu po kom su nastala potraživanja i dugovanja koja su predmet prenosa, uključujući i podatke o dužniku, odnosno poveriocu, kao i podatke o valuti i iznosu potraživanja i dugovanja koji su predmet prenosa.

119 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

120 Uredba o načinu prebijanja dugovanja i potraživanja po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga: „Sl. glasnik RS“, br. 59/2013

121 Odluka o načinu prebijanja i dugovanja po osnovu kreditnih poslova sa inostranstvom u devizama „Sl. glasnik RS“, br. 50/2013

4.5.4. Režim zaštite platnog bilansa zemlje

U slučaju nastupanja ozbiljnijih poremećaja u platnom bilansu, kada kretanje kapitala prouzrokuje, ili preči da prouzrokuje ozbiljne poteškoće u sprovođenju monetarne politike i politike deviznog kursa, koje su rezultat prekomernog priliva, ili odliva kapitala iz Republike, Vlada, na predlog Narodne banke Srbije, može doneti neophodne zaštitne mere po poslovima regulisanim deviznim zakonom.¹²²

Zaštitne mere mogu se primenjivati dok traju poremećaji zbog kojih su donesene, a najduže šest meseci od dana njihovog donošenja.

Narodna banka Srbije, ili Vlada može uvesti dodatne zaštitne mere, ako je to neophodno, sa ciljem sprovođenja sankcija Organizacije ujedinjenih nacija, ili drugih međunarodnih organizacija čiji je Republika Srbija član, koje ove organizacije sprovode prema drugim zemljama.¹²³

4.5.5. Ostala pitanja deviznog režima

Ostala pitanja deviznog režima regulisana su odredbama Zakona o deviznom poslovanju, a obrađena su u poglavlju „Devizno poslovanje i platni promet sa inostranstvom“.

To se, pre svega, odnosi na: definisanje rezidenata i nerezidenata; poslovanja banaka i ostalih platnih institucija; definisanje kapitalnih poslova; lične i fizičke prenose sredstava plaćanja; depozitne poslove; valutnu kaluzulu; devizno tržište i kurs dinara; vrste kupovina i prodaja na deviznom tržištu; instrumente platnog prometa sa inostranstvom i instrumente obezbeđenja u poslovanju sa inostranstvom, i brojna druga pitanja.

122 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

123 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Navedite i objasnite regulatorne okvire i definicije spoljnotrgovinskog sistema zemlje?
2. Navedite i objasnite principe na kojima počiva naš spoljnotrgovinski režim?
3. Navedite mere koje utiču na spoljnotrgovinsko poslovanje?
4. Navedite osnovne elemente režima spoljnotrgovinskog prometa robom?
5. Navedite osnove režima spoljnotrgovinskog prometa usluga i vezu sa pravilima GATS-a?
6. Navedite i objasnite mere zaštite domaćeg tržišta i ostale mere i režime?
7. Objasnite ukratko istorijat carinskog zakona i carinske tarife Srbije?
8. Objasnite važnost carinske službe i poslove koje ona obavlja?
9. Objasnite osnovne pojmove i definicije u važećem carinskom režimu?
10. Objasnite pojmove nepreferencijalnog i preferencijalnog porekla robe?
11. Objasnite način utvrđivanja carinske vrednosti robe i značenje pojma „ad valorem“?
12. Objasnite način i postupak unošenja robe u carinsko područje Srbije?
13. Objasnite carinski dozvoljeno postupanje i upotrebu robe?
14. Objasnite stavljanje robe u carinski postupak i stavljanje uvozne robe u promet?
15. Objasnite postupak izvoza domaće robe?
16. Objasnite carinski tretman robe koja ulazi u slobodne zone i slobodna skladišta?
17. Navedite nekoliko slučajeva oslobađanja uvoza i unosa robe od plaćanja uvoznih dažbina?
18. Objasnite mere carinskih organa za zaštitu prava intelektualne svojine na granici?
19. Objasnite osnove Carinske tarife Srbije i usklađenost sa međunarodnim standardima?
20. Objasnite regulatorne okvire i osnovne pojmove o slobodnim zonama u Srbiji?
21. Objasnite postupak određivanja područja slobodne zone i organe koji učestvuju u tom postupku?
22. Objasnite način uređivanja i upravlje slobodnom zonom?
23. Objasnite poslovanje u slobodnoj zoni u Srbiji?
24. Objasnite ulogu Uprave za slobodne zone?
25. Navedite slučajeve u kojima slobodna zona prestaje sa radom?
26. Navedite osnovne regulatorne okvire za utvrđivanje deviznog režima Srbije?

V

DEVIZNO POSLOVANJE I POSLOVANJE SA INOSTRANSTVOM

CILJ POGLAVLJA

Svrha učenja ovog poglavlja je da upoznate međunarodne i domaće regulatorne okvire za devizno poslovanje i platni promet sa inostranstvom, a naročito:

- ♦ *Međunarodne i domaće regulatorne okvire poslovanja sa inostranstvom;*
- ♦ *Pojam rezidenata i nerezidenata i razlikovanje od domaćih i stranih lica;*
- ♦ *Finansijske institucije preko kojih se realizuje poslovanje sa inostranstvom;*
- ♦ *Vrste tekućih transakcija sa inostranstvom i vreme njihove realizacije;*
- ♦ *Vrste kapitalnih transakcija sa inostranstvom i njihova klasifikacija i značaj;*
- ♦ *Valutna klauzula i njen značaj pri zaključivanju ugovora u zemlji i sa inostranstvom;*
- ♦ *Funkcionisanje deviznog tržišta i vrste transakcija na tom tržištu;*
- ♦ *Formiranje kursa na deviznom tržištu i pojam deviznog fiksinga;*
- ♦ *Obavljanje menjačkih poslova i institucije koje kontrolišu ovlašćene menjače;*
- ♦ *Plaćanje i naplaćivanje u zemlji u efektivnom stranom novcu;*
- ♦ *Sredstva obezbeđenja u međunarodnom poslovanju: bankarska garancija, me-
nica, jemstvo;*
- ♦ *Zaštitne mere i organi i institucije koje kontrolišu devizno poslovanje.*

5. DEVIZNO POSLOVANJE

5.1. Međunarodni regulatorni okviri

U vreme globalizacije, znatno veći broj regulatornih okvira donosi se na globalnom nivou, dok se na nivou država donose propisi koji najvećim delom preuzimaju međunarodne norme iz određenih oblasti, radi njihove primene u datoj zemlji, uz minimalnu slobodu odstupanja od datih okvira. Pritom, u slučaju odstupanja, ili kolizije sa međunarodnim regulama, prednost se daje međunarodnim aktima. Takav je slučaj i sa deviznim i spoljnotrgovinskim propisima Srbije. To se može ilustrovati odredbom člana 1. st. 1. Zakona o spoljnotrgovinskom poslovanju, koji glasi: „*Ovim zakonom uređuje se spoljnotrgovinsko poslovanje u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije (STO) i propisima Evropske unije (EU)*“.¹²⁴

Ranije su na međunarodnom nivou donošeni uglavnom tehnički propisi, ili standardi radi njihovog jednoobraznog primenjivanja u domaćoj praksi, na primer, o menici, o čeku, o Carinskoj tarifi, zatim jednoobrazna pravila Međunarodne trgovinske komore u Parizu o dokumentarnim akreditivima, bankarskaim garancijama, bankarskim doznakama, kasnije ISO standardi, itd.

Osnivanjem Svetske trgovinske organizacije, došlo je stvaranja trećeg stuba u međunarodnim ekonomskim odnosima, pored MMF-a i Svetske banke, čime je globalna ekonomija zaokružena.

5.1.1. Domaća regulativa deviznog poslovanja

Zakon o deviznom poslovanju, koji je usvojen u Skupštini Srbije 2006. godine, sa kasnijim izmenama i dopunama¹²⁵ je osnovni regulatorni akt koji uređuje devizno poslovanje. U cilju boljeg razumevanja istog, stoga ćemo obraditi njegove osnovne odrednice.

5.1.1.1. Rezidenti i nerezidenti

Početkom globalizacije, ranije korišćeni izrazi „domaće lice i strano lice“, zamenjeni su pojmovima „rezident i nerezident“, jer su i njihova značenja različita. Na primer, jedno fizičko lice koje ima državljanstvo (rezidentnost) neke druge države, ako osnuje u Srbiji preduzeće, ili banku, kao pravno lice koje obavlja privrednu delatnost u našoj zemlji, po našim propisima, to pravno lice dobija status „rezidenta“.

124 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br.36/2009, 36/2011 – dr zakon, 88/2011 i 89/2015 - dr. zakon

125 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

Zakon definiše lica koja imaju status rezidenta, a to su:¹²⁶

- ♦ pravno lice koje je registrovano i ima sedište u Republici;
- ♦ preduzetnik - fizičko lice koje je registrovano u Republici i koje radi sticanja dobiti, u vidu zanimanja, obavlja zakonom dozvoljenu delatnost;
- ♦ ogranak stranog pravnog lica upisan u registar kod nadležnog organa u Republici;
- ♦ fizičko lice koje ima prebivalište u Republici, osim fizičkog lica koje ima boravak u inostranstvu duži od godinu dana;
- ♦ fizičko lice - strani državljani koji na osnovu dozvole za boravak, odnosno radne vize boravi u Republici duže od godinu dana, osim diplomatsko - konzularnih predstavnika stranih zemalja i članova njihovih porodica;
- ♦ korisnici sredstava budžeta Republike Srbije, korisnici sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i korisnici sredstava budžeta lokalne vlasti, kao i drugi korisnici javnih sredstava koji su uključeni u sistem konsolidovanog računa trezora;
- ♦ diplomatsko, konzularno i drugo predstavništvo u inostranstvu koje se finansira iz budžeta Republike i domaći državljani zaposleni u tim predstavništvima, kao i članovi njihovih porodica.

Nerezidenti su sva lica koja nisu napred navedena.

Kada je u pitanju oporezivanje dobiti pravnih lica,¹²⁷ data je nešto drugačija klasifikacija poreskih rezidenata i nerezidenata, što je predmet regulisanja predmetnog zakona.

5.1.1.2. Banka, platna institucija i izdavalac e-novca

Banka je rezident - akcionarsko društvo sa sedištem u Republici, koje ima dozvolu za rad Narodne banke Srbije¹²⁸ i obavlja depozitne i kreditne poslove, poslove platnog prometa i kreditne poslove sa inostranstvom, kao i druge poslove u skladu sa zakonom.¹²⁹

Platna institucija je rezident - pravno lice sa sedištem u Republici koje ima dozvolu Narodne banke Srbije za pružanje platnih usluga kao platna institucija, u skladu sa zakonom kojim se uređuju platne usluge.¹³⁰

Izdavalac elektronskog novca je lice sa sedištem u Republici koje izdaje elektronski novac, u skladu sa zakonom kojim se uređuju platne usluge, kao i strana

126 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

127 Zakon o porezu na dobit pravnih lica, „Sl. glasnik RS“, broj 25/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 91/2015 - dr. propis, 112/2015, 113/2017. Ova oblast je predmet izučavanja javnih finansija.

128 Odluka o davanju ovlašćenja bankama za obavljanje poslova sa inostranstvom, kao i u uslovima za oduzimanje tog ovlašćenja, „Sl. glasnik RS“, br. 5/2007

129 Zakon o bankama, „Sl. glasnik RS“, br. 107/2005, 91/2010 i 14/2015

130 Zakon o platnim uslugama, „Sl. glasnik RS“, br. 139/2014 i 44/2018

institucija elektronskog novca, odnosno nerezident - pravno lice koje obavlja poslove koji odgovaraju poslovima institucije elektronskog novca u smislu zakona kojim se uređuju platne usluge.

5.1.1.3. Sredstva plaćanja, strana sredstva plaćanja i instrumenti plaćanja

Sredstva plaćanja su dinar i strana sredstva plaćanja.

Strana sredstva plaćanja su:¹³¹

1. devize - potraživanja u inostranstvu koja glase na stranu valutu;
2. efektivni strani novac - potraživanja u gotovini, odnosno papirni ili kovani novac koji glasi na stranu valutu.

Instrumenti plaćanja su: čekovi, menice, akreditivi, doznake, platne kartice i drugi instrumenti plaćanja - potraživanja od izdavaoca - nerezidenta, koja glase na stranu valutu i mogu se unovčiti u stranu valutu.

Napred navedene pojmove treba dobro razlikovati jer se, na primer, za devize primenjuje jedan kurs, a za efektivni strani novac drugi.

5.1.1.4. Ostali važniji pojmovi

Od ostalih važnijih pojmova navedenih u Zakonu o deviznom poslovanju, navešćemo sledeće:¹³²

- ♦ Hartije od vrednosti su hartije od vrednosti određene zakonom koji uređuje tržište kapitala.
- ♦ Domaće hartije od vrednosti su hartije od vrednosti koje emituje rezident na domaćem i stranom tržištu, a mogu glasiti i na stranu valutu ako je to propisano posebnim zakonom.
- ♦ Strane hartije od vrednosti su hartije od vrednosti koje emituje nerezident.
- ♦ Dugoročne hartije od vrednosti su dužničke hartije od vrednosti, sa rokom dospeća dužim od jedne godine.
- ♦ Kratkoročne hartije od vrednosti su dužničke hartije od vrednosti, sa rokom dospeća do godinu dana.
- ♦ Finansijski derivati su finansijski instrumenti koji uređuju tržište kapitala.
- ♦ Devizno tržište je tržište na kome se kupuju i prodaju devize i efektivni strani novac.
- ♦ Menjački poslovi su poslovi kupovine od fizičkih lica i prodaje tim licima efektivnog stranog novca i čekova koji glase na stranu valutu.

131 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

132 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

- ♦ Tekući poslovi su poslovi zaključeni između rezidenata i nerezidenata čija namena nije prenos kapitala.
- ♦ Kapitalni poslovi su poslovi između rezidenata i nerezidenata čija je namena prenos kapitala.

5.1.1.5. Plaćanja i naplate po osnovu redovnog izvoza i uvoza

Od izuzetne je važnosti znati razlikovati tekuće, od kapitalnih poslova sa inostranstvom, jer su režimi regulisanja tih poslova uglavnom različiti, a sledstveno tome se primenjuju i drugi domaći propisi i međunarodni standardi.

Komercijalni krediti i zajmovi predstavljaju izvoz i uvoz robe, ili usluga ugovoreni u devizama, ili dinarima koji nisu naplaćeni, odnosno plaćeni u roku dužem od godinu dana od dana izvršenog izvoza, ili uvoza, kao i roba, ili usluga unapred naplaćena, odnosno plaćena u devizama, ili dinarima, koja nije izvezena, odnosno uvezena u roku dužem od godinu dana od dana izvršene naplate, odnosno plaćanja.¹³³

Rezident - pravno lice, ogranak stranog pravnog lica i preduzetnik mogu izvršiti prebijanje dugovanja i potraživanja po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga rezidenata, koji se ne smatra komercijalnim kreditima i zajmovima, na način i o postupku koji propše Vlada.¹³⁴

5.1.1.6. Kapitalni poslovi

Plaćanje, naplaćivanje i prenos po kapitalnim poslovima između rezidenata i nerezidenata vrše se slobodno, osim ako deviznim zakonom nije drugačije propisano. Kapitalni poslovi, shodno odredbama Zakona o deviznom poslovanju, su:¹³⁵

- ♦ Direktnе investicije. To su ulaganja rezidenta u inostranstvu i nerezidenta u Republici u pravno lice, sa ciljem da se uključi u upravljanje poslovima tog pravnog lica. Pod ovim ulaganjem smatra se: a) osnivanje pravnog lica, ogranka, ili predstavništva, b) kupovina udela, ili akcija u kapitalu pravnog lica, c) dokapitalizacija pravnog lica kao i d) svaki drugi oblik ulaganja kojim ulagač stiče najmanje 10% učešća u osnovnom kapitalu, odnosno najmanje 10% glasačkih prava, u roku ne dužem od godinu dana od dana prvog ulaganja u to pravno lice u slučaju sukcesivnih ulaganja (radi dostizanja praga od 10%). Pod ovim ulaganjem smatraju se i krediti i zajmovi sa rokom dospeća od pet godina, ili dužim ukoliko imaju prirodu podređenog potraživanja (subordinirani krediti i zajmovi);

133 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

134 Uredba o načinu prebijanja dugovanja i potraživanja po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga, „Sl. glasnik RS“, br. 59/2013

135 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

- ♦ Ulaganja u nepokretnosti;
- ♦ Poslovi sa hartijama od vrednosti. To su poslovi sa dugoročnim i kratkoročnim hartijama od vrednosti i vlasničkim hartijama od vrednosti;
- ♦ Poslovi sa finansijskim derivatima;
- ♦ Poslovi sa investicionim i dobrovoljnim penzijskim fondovima;
- ♦ Kreditni poslovi u Republici su krediti koje banka odobrava rezidentu u devizama;
- ♦ Kreditni poslovi sa inostranstvom;
- ♦ Garancijski poslovi;
- ♦ Depozitni poslovi su poslovi na osnovu ugovora o depozitu između nerezidenta i banke, kao i između rezidenta i banke u inostranstvu;
- ♦ Poslovi osiguranja. Ovi poslovi obuhvataju plaćanja premija i osiguranih iznosa na osnovu ugovora između osiguravajućeg društva - nerezidenta i rezidenta kao osiguranika kao i između osiguravajućeg društva - rezidenta i nerezidenta kao osiguranika, u skladu sa zakonom koji uređuje osiguranje;
- ♦ Jednostrani prenosi sredstava plaćanja (lični i fizički).

5.1.1.6.1. Lični i fizički prenosi sredstava plaćanja

Prema podacima Narodne banke Srbije, procenjuje se da je u 2017. godini ukupan priliv deviza po osnovu doznaka, penzija, invalidnina i po drugim osnovama, iznosio oko 2,8 mlrd. evra, što je više za oko 7,5% nego prethodne godine. To je iznos koji predstavlja oko 8% BDP Srbije i veći je od priliva deviza po osnovu stranih ulaganja (što je 6% BDP). Doznake su vrlo stabilan godišnji priliv deviza i stižu na oko 800.000 adresa u zemlji, a služe kao neformalna pomoć i štite domaćinstva od većeg siromaštva, jer čine oko jedne trećine njihovih prihoda. Ova sredstva se koriste za popunu platnog bilansa zemlje, jer je spoljnotrgovinski bilans naše zemlje konstantno deficitaran. Zbog povećanja migracije očekuje se da će se ubuduće ovaj iznos neprekidno uvećavati iz godine u godinu.

Prema zakonskim odredbama ove devize spadaju u kapitalne odnose sa inostranstvom, a njihov prenos se vrši u dva oblika, kao lični i kao fizički prenos sredstava plaćanja.

Lični prenos sredstava plaćanja je prenos sredstava iz Republike u inostranstvo, ili iz inostranstva u Republiku koji se ne zasniva na izvršenju posla (nekomercijalni prenos), vrši se između rezidenta fizičkog lica i nerezidenta, uključuje poklone i pomoć, nasleđstva, rente, podmirenje duga useljenika i sredstava koja iznose iseljenici. Znači ova sredstva se šalju preko banaka, ili putem drugih kanala finansijskih institucija (tzv. brzi prenos sredstava plaćanja).¹³⁶

136 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

Fizički prenos sredstava plaćanja je svaki prenos gotovine u dinarima, kao i prenos efektivnog stranog novca i hartija od vrednosti iz Republike i u Republiku.¹³⁷ To je gotov novac koji iznosimo, ili unosimo sa sobom. Prema važećim propisima građani prilikom jednog prelaska granice mogu izneti gotov novac (evre, dinare i druge valute) u vrednosti od 10.000 evra. Što se unosa valuta tiče iznos nije ograničen, ali se iznos preko 10.000 evra mora prijaviti carini.

5.1.1.7. Depozitni poslovi

Banka, bez ograničenja, drži devize i na računima kod banaka u inostranstvu.¹³⁸

Rezidenti mogu držati devize na računu kod banke u inostranstvu pod uslovima i na način koji propiše Narodna banka Srbije.¹³⁹ Nerezident može na računu kod banke držati devize i dinare bez ograničenja, u skladu sa deviznim zakonom.

Narodna banka Srbije propisuje uslove pod kojima banke mogu da otvaraju račune nerezidentima i način vođenja tih računa.¹⁴⁰

Nerezident koji posluje preko nerezidentnog računa i rezident - ogranak stranog pravnog lica koji posluje preko rezidentnog računa, vrše prenos sa tih računa u inostranstvo pod uslovom da su prethodno izmirili poreske obaveze iz tog posla prema Republici, o čemu podnosi potvrdu nadležnog poreskog organa o izmirenim poreskim obavezama. Strana banka koja drži sredstva na računu kod banke u Republici ne podleže ovoj obavezi. Prenos sredstava u inostranstvo sa namenskih računa nerezidenta otvorenih za trgovanje hartijama od vrednosti ne podleže pomenutoj obavezi, ukoliko je tako uređeno međunarodnim ugovorom o izbegavanju dvostrukog oporezivanja.

Prenos sredstava u inostranstvo, sa štednog deviznog i dinarskog računa nerezidenta kod banke, vrši se slobodno.

5.1.1.8. Plaćanja po osnovu ugovora o osiguranju

Rezidenti - društva za osiguranje mogu da vrše plaćanja radi deponovanja i ulaganja u inostranstvo, u skladu sa odredbama zakona koji uređuje poslove osiguranja.¹⁴¹

Rezident može plaćati premije osiguranja na osnovu ugovora o osiguranju koji je zaključen sa nerezidentom - osiguravajućim društvom, pod uslovom da je takav ugovor dozvoljen zakonom koji uređuje poslove osiguranja.

137 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

138 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

139 Odluka o uslovima pod kojima i načinu na koji rezidenti mogu držati devize na računu kod banke u inostranstvu, „Sl. glasnik RS“, 31/2012, 71/2013, 98/2013, 125/2014, 102/201 i 37/2018

140 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

141 Zakon o deviznom poslovanju „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

5.1.1.9. Valutna klauzula

Ugovaranje valutne klauzule je jedna od mogućih mera zaštite od potencijalnih poslovnih rizika u poslovanju sa inostranstvom, ili pri zaključivanju ugovora u zemlji sa pozivom na stranu valutu, u skladu sa Zakonom o deviznom poslovanju i Zakonom o obligacionim odnosima.¹⁴²

Zbog izuzetnog značaja pitanja rizika u svim oblastima poslovanja, Međunarodna organizacija za standardizaciju je, u verziju ISO 9001 iz 2015. godine unela zahteve za uvođenje, primenu, održavanje i poboljšanje sistema menadžementa kvalitetom.¹⁴³

Pored navedenog ISO standarda, 2009. godine uveden je i Standard ISO 31000:2009.¹⁴⁴ – proces upravljanja rizikom. To je prva međunarodna norma globalnog karaktera za upravljanje rizicima u svetu i podrazumeva ovlašćenja, resurse i sastav upravljanja rizicima u organizaciji koja omogućuje efikasno upravljanje rizicima. U Srbiji su u primeni ISO standardi pod oznakom SRPS ISO 9000:2015; SRPS ISO 9001:2015, SRPS ISO 9004:2009.

Banke u Srbiji su, prilikom odobravanja kredita u švajcarskim francima, za kupovinu nepokretnosti, umesto monetarnog nominalizma, koji prihvata Srbija kao i većina evropskih država (Francuska, Italija, Švajcarska) primenile monetarni valorizam „uvezen“ iz Austrije, pa su kredite indeksirane u švajcarskim francima, isplaćivale u dinarima, a planove otplate sačinjavale u švajcarskoj valuti. Time je prekršena odredba člana 1065. Zakona o obligacionim odnosima, prema kojoj su korisnici kredita bili dužni da banci plaćaju kamatu i rate na dobijeni iznos novca u dinarima, koje su dobili, umesto da vraćaju u švajcarskim francima, koje nisu dobili. Time su štetne posledice prenete na korisnike kredita i to u tolikoj meri da su došli u situaciju da ne mogu da ispunjavaju svoje obaveze – da uredno vraćaju kredite uvećane za kamatu.

Imajući u vidu činjenicu da je odredbama člana 78. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, koji je Srbija potpisala sa EU, predviđena obaveza naše zemlje da dostigne nivo zaštite potrošača, koji je u primeni u EU, naša zemlja će morati da se pridržava tih obaveza, uključujući i odluku Evropskog suda pravde od 20.9.2017. godine. Ovakva odluka Evropskog suda pravde proistekla je primenom Direktive EEZ93/13 od 5.4.1993. godine, o nepoštenim uslovima u potrošačkim ugovorima. S obzirom na to, da su kod odobravanja kredita sa valutnom klauzulom u švajcarskim francima banke povredile pravo potrošača na informisanost, treba očekivati da će se domaći sudovi ponašati u skladu sa presudom ESP.

142 Zakon o obligacionim odnosima „Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 57/1989, „Sl. list SRJ“, br. 31/1993 i „Sl. list SCG“, br. 1/2003 – Ustavna povelja (ZOO)

143 Sistem menadžementa kvalitetom, ISO 9001:2015, ISO 2015.

144 Februara 2018. godine, ISO/TC 262 izvršio je reviziju ovog standarda i uveo novu pod oznaku ISO 31000:2018

Na dan 05.10.2017. godine broj uzetih kredita sa valutnom klauzulom u evrima bio je 87.619, a sa valutnom klauzulom u švajcarskim francima 17.780.¹⁴⁵

Pored valutne klauzule, u zaštitne klauzule ubrajaju se još i monetarna klauzula, indeksna klauzula i klauzula klizne skale.

5.2. Poslovanje sa inostranstvom

5.2.1. Devizno tržište i kurs dinara

Svi oblici ekonomskih transakcija sa inostranstvom, u krajnjoj liniji se efektui-
raju u međunarodnim plaćanjima, odnosno u međunarodnom kretanju kapitala. U
tržišnim ekonomijama postoji određeni stepen slobode u međunarodnim plaćanjima
koja se vrše preko bankarskog sistema. Pojedini nacionalni bankarski sistemi,
odnosno nacionalna i internacionalna tržišta novca međusobno se povezuju preko
deviznih tržišta. Uslov za efikasno funkcionisanje deviznih tržišta jeste da su na nji-
ma ispunjeni određeni uslovi stabilnosti odnosno da kursne oscilacije uvek vode ka
stabilnim ravnotežnim deviznim kursovima.

U spoljnotrgovinskom i deviznom sistemu realan valutni paritet i realni, stabilni
devizni kurs, uređuje član VIII Statuta Međunarodnog monetarnog fonda.

Realni kursevi su osnova za funkcionisanje deviznog tržišta i polazna platforma
za realno odmeravanje nivoa zaštite domaće privrede, odnosno podsticanja izvoza.

Celokupan devizni promet se odvija u između preduzeća i ovlašćenih banaka. De-
vizno tržište održavaju međusobno ovlašćene poslovne banke, uz učešće domaćih de-
viznih rezidenata sa devizama za obavljanje njihovih legitimnih ekonomskih transak-
cija sa inostranstvom. Kupovine i prodaje deviza se obavljaju po kursu koji se formira
slobodno na deviznom tržištu, na bazi ponude i potražnje deviza svakog radnog dana.

5.2.1.1. Učesnici na deviznom tržištu i vrste deviza i efektivnog stranog novca kojima se trguje

Devize i efektivni strani novac mogu se kupovati i prodavati samo na deviznom
tržištu, za namene koje su dozvoljene zakonom.¹⁴⁶

Kupovina i prodaja deviza i efektivnog stranog novca na deviznom tržištu u Re-
publici vrši se neposredno:¹⁴⁷

1. između banaka i rezidenata, kao i između banaka i nerezidenata;
2. između banaka;

145 Čatić, P. (2017). Valutna klauzula u ugovorima o kreditu između dva susreta pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava. *Pravni život*, Vol.11, str, 432.

146 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

147 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

3. između banaka i Narodne banke Srbije;
4. između rezidenata koji imaju ovlašćenje za obavljanje menjačkih poslova i Narodne banke Srbije;
5. između banaka i rezidenata koji imaju ovlašćenje za obavljanje menjačkih poslova;
6. između rezidenata-korisnika sredstava budžeta Srbije i Narodne banke Srbije.

Kupovinu i prodaju efektivnog stranog novca na deviznom tržištu obavlja banka, Narodna banka Srbije, kao i drugi rezidenti koji u skladu sa zakonom obavljaju menjačke poslove.

Za primenu pomenutih odredaba Narodna banka Srbije, donela je Odluku o uslovima i načinu rada deviznog tržišta.¹⁴⁸ Navedenom odlukom propisan je i način formiranja zvaničnog srednjeg kursa dinara prema stranim valutama. Na deviznom tržištu mogu se kupovati i prodavati devize i efektivni strani novac koji su utvrđeni odgovarajućom odlukom Narodne banke Srbije.¹⁴⁹

Pomenutom Odlukom propisuju se vrste deviza i efektivnog stranog novca koje banke, Narodna banka Srbije, javni poštanski operator – rezident koji menjačke poslove obavlja na osnovu posebnog zakona kojim se uređuje njegova delatnost, kao i rezidenti – pravna lica i preduzetnici koji imaju ovlašćenje za obavljanje menjačkih poslova (ovlašćeni menjači), mogu kupovati i prodavati na deviznom tržištu.

Banke na deviznom tržištu mogu kupovati i prodavati sledeće vrste deviza i efektivnog stranog novca, i to:

1. australijski dolar (AUD),
2. kanadski dolar (CAD),
3. kineski juan ženminbi (CNY),
4. hrvatsku kunu (HRK),
5. češku krunu (CZK),
6. dansku krunu (DKK),
7. mađarsku forintu (HUF),
8. japanski jen (JPY),
9. kuvajtski dinar (KWD),
10. norvešku krunu (NOK),
11. rusku rublju (RUB),
12. švedsku krunu (SEK),
13. švajcarski franak (CHF),
14. funtu sterlinga (GBP),

148 Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, „Sl. glasnik RS“, br. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 i 37/2018

149 Odluka o vrstama deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu, „Sl. glasnik RS“, br. 3/2018

15. američki dolar (USD),
16. rumunski lej (RON),
17. tursku liru (TRY),
18. bugarski lev (BGN),
19. konvertibilnu marku (BAM),
20. evro (EUR),
21. poljski zlot (PLN).

Narodna banka Srbije na deviznom tržištu može kupovati i prodavati sledeće vrste deviza:

1. australijski dolar (AUD),
2. kanadski dolar (CAD),
3. kineski juan ženminbi (CNY),
4. hrvatsku kunu (HRK),
5. češku krunu (CZK),
6. dansku krunu (DKK),
7. mađarsku forintu (HUF),
8. japanski jen (JPY),
9. kuvajtski dinar (KWD),
10. norvešku krunu (NOK),
11. rusku rublju (RUB),
12. švedsku krunu (SEK),
13. švajcarski franak (CHF),
14. funtu sterlinga (GBP),
15. američki dolar (USD),
16. rumunski lej (RON),
17. tursku liru (TRY),
18. bugarski lev (BGN),
19. konvertibilnu marku (BAM),
20. evro (EUR),
21. poljski zlot (PLN).

Narodna banka Srbije na deviznom tržištu može kupovati i prodavati sledeće vrste efektivnog stranog novca:

1. evro (EUR),
2. američki dolar (USD),
3. švajcarski franak (CHF).

Ovlašćeni menjač, kao i javni poštanski operator, koji ima zaključen ugovor o obavljanju menjačkih poslova s bankom, odnosno s više banaka, u skladu s tim ugovorom i propisom kojim se uređuju uslovi i način obavljanja menjačkih poslova, pri obavljanju menjačkih poslova može kupovati i prodavati sledeće vrste efektivnog stranog novca:

1. australijski dolar (AUD),
2. kanadski dolar (CAD),
3. kineski juan ženminbi (CNY),
4. hrvatsku kunu (HRK),
5. češku krunu (CZK),
6. dansku krunu (DKK),
7. mađarsku forintu (HUF),
8. japanski jen (JPY),
9. kuvajtski dinar (KWD),
10. norvešku krunu (NOK),
11. rusku rublju (RUB),
12. švedsku krunu (SEK),
13. švajcarski franak (CHF),
14. funtu sterlinga (GBP),
15. američki dolar (USD),
16. rumunski lej (RON),
17. tursku liru (TRY),
18. bugarski lev (BGN),
19. konvertibilnu marku (BAM),
20. evro (EUR),
21. poljski zlot (PLN).

5.2.1.2. Vrste kupovine i prodaje na deviznom tržištu

Na deviznom tržištu se obavlja spot terminska i svop kupovina i prodaja deviza, kao i kupovina i prodaja deviza s datumom izvršenja kraćim od spot valute.¹⁵⁰

Spot kupovina i prodaja deviza, jeste kupovina i prodaja deviza za dinare s datumom izvršenja dva radna dana od dana zaključenja kupopodajnog ugovora, odnosno dana trgovanja (spot valuta).

150 Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, „Sl. glasnik RS“, br. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 i 37/2018

Terminska kupovina i prodaja deviza, jeste kupovina i prodaja deviza za dinare s datumom izvršenja na određeni dan posle spot valute.

Svop kupovina i prodaja deviza, jeste istovremeno ugovaranje kupovine deviza za dinare i prodaje deviza za dinare s različitim datumima izvršenja.

Poslovi kupovine i prodaje deviza i efektivnog stranog novca između učesnika na deviznom tržištu mogu se obavljati elektronski, telefonom, telefaksom, u pismenoj formi, kao i u direktnom kontaktu prisutnih lica.

Međubankarsko devizno tržište je depo deviznog tržišta, na kome se obavljaju poslovi kupovine i prodaje deviza i efektivnog stranog novca između Narodne banke Srbije i banaka, odnosno između banaka.

Ugovor o kupovini, ili prodaji deviza i efektivnog stranog novca na Međubankarskom deviznom tržištu se, po pravilu, smatra zaključenim u trenutku kad ponudilac primi prihvatanje ponude. Odlukom su propisani uslovi pod kojima Narodna banka Srbije može ograničiti obavljanje poslova kupovine/prodaje deviza na deviznom tržištu (zbog neurednog izvršavanja preuzetih obaveza).

5.2.1.3. Formiranje kursa i objavljivanje kursnih lista

Banke i Narodna banka Srbije kupuju i prodaju devize na Međubankarskom deviznom tržištu po kursovima koji se slobodno formiraju (kotiraju) na osnovu ponude i tražnje. Banka jednom dnevno, na početku svakog radnog dana, slobodno formira i objavljuje svoju kursnu listu za devize i kursnu listu za efektivni strani novac – primenom principa pravilno ukrštenih kursa i u skladu sa međuvalutnim odnosima na inostranim tržištima koji važe u vreme formiranja tih kursnih lista.¹⁵¹

Narodna banka svakog radnog dana utvrđuje zvanični srednji kurs dinara prema evru – na osnovu podataka o zaključenoj spot prodaji deviza (evra) i zaključenoj prodaji deviza (evra) s datumom izvršenja kraćim od spot valute tog radnog dana na Međubankarskom deviznom tržištu.

Kursom dinara prema evru, smatra se protivvrednost jedinice strane valute – evra u dinarima.¹⁵²

Narodna banka objavljuje podatak o zvaničnom srednjem kursu dinara prema evru na svojoj Internet prezentaciji, po pravilu do 18,00 časova svakog radnog dana, a koji se primenjuje od 8,00 časova narednog radnog dana.¹⁵³

Primenom principa pravilno ukrštenih kursa i u skladu sa međuvalutnim odnosima na inostranim tržištima, Narodna banka svakog dana utvrđuje zvanični srednji kurs prema drugim devizama i valutama koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu.

151 Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, „Sl. glasnik RS“, br. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 i 37/2018

152 U pitanju je tzv. „devizni fiksing“

153 Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, „Sl. glasnik RS“, br. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 i 37/2018

Narodna banka istovremeno formira i svoju kursnu listu za devize i efektivni strani novac koje objavljuje i primenjuje od 8,00 časova tog radnog dana.

Kupovni i prodajni kursevi Narodne banke za devize i efektivni strani novac formiraju se oduzimanjem, odnosno dodavanjem marži za devize, odnosno za efektivni strani novac u odnosu na zvanični srednji kurs dinara, pri čemu visinu tih marži guverner utvrđuje odlukom.

Ovlašćeni menajč i javni poštanski operator – rezident koji menjačke poslove obavlja na osnovu posebnog zakona kojim se uređuje njegova delatnost, svoju kursnu listu za efektivni strani novca formiraju slobodno, jednom dnevno, na početku svakog radnog dana, u skladu sa kursnom listom za efektivni strani novac banke, odnosno banaka s kojima imaju zaključen ugovor o obavljanju menjačkih poslova, i ona važi do objavljivanja naredne kursne liste tog ovlašćenog menjača, odnosno javnog poštanskog operatora.

Banke kupovinu i prodaju deviza, odnosno efektivnog stranog novca s rezidentima i nerezidentima, obavlja po kursovima u rasponu kupovnih i prodajnih kurseva za devize zaključno sa datumom spot valute, odnosno za efektivni strani novac, iz svoje važeće kursne liste.

Narodna banka kupuje od banaka efektivni strani novac i prodaje tim bankama, primenom kupovnog, odnosno prodajnog kursa za efektivni strani novac iz svoje važeće kursne liste.

Narodna banka s rezidentima koji imaju devizne račune kod nje (budžetski korisnici) – pri kupovini i prodaji deviza i efektivnog stranog novca primenjuje kupovne i prodajne kurseve sa svoje važeće kursne liste, ako je to utvrđeno međunarodnim ugovorima/sporazumima kojima se odobravaju donacije, ili krediti za finansiranje budžetskog deficita (podrška budžetu).

Kada Narodna banka obavlja terminsku i/ili svop kupovinu i prodaju deviza s rezidentima - korisnicima budžeta, primenjuju se ugovoreni kursevi za terminsku, odnosno svop kupovinu/prodaju deviza u zavisnosti od tekućih tržišnih i monetarnih kretanja, kao i od ročnosti transakcije kupovine/prodaje deviza.

Ovlašćeni menjač i javni poštanski operator kupuju i prodaju efektivni strani novac primenom kupovnog, odnosno prodajnog kursa iz svoje važeće kursne liste – u rasponu između kupovnog i prodajnog kursa.

Banke su dužne da Narodnoj banci, elektronski svakog radnog dana do 10,00 sati dostavljaju propisane podatke o kupovini/prodaji deviza od rezidenata i nerezidenata, kupovini i prodaji efektivnog stranog novca, izveštaj o valutno indeksiranim depozitima i kreditima, o vrstama kupovine/prodaje deviza – spot, terminskim i svop i druge propisane podatke.¹⁵⁴

154 Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, „Sl. glasnik RS“, br. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 i 37/2018

5.2.2. Devize i dinari u platnom prometu sa inostranstvom

5.2.2.1. Institucije platnog prometa

Prema odredbama Zakona o deviznom poslovanju, platni promet sa inostranstvom obavlja se u devizama i u dinarima preko banke.

Rezidenti mogu obavljati platni promet sa inostranstvom i preko izdavaoca elektronskog novca - radi plaćanja i naplate po osnovu elektronske kupoprodaje robe i usluga. Platni promet sa inostranstvom rezidenti mogu obavljati i preko platne institucije i javnog poštanskog operatora koji pruža platne usluge, u skladu sa zakonom kojim se uređuju platne usluge.¹⁵⁵

Prijem sredstava iz inostranstva preko izdavaoca elektronskog novca rezidenti - humanitarne organizacije mogu ostvarivati i po osnovu donacija u humanitarne svrhe.¹⁵⁶

Banka drži devize i kod druge banke, odnosno kod Narodne banke Srbije.

Rezident - pravno lice, ogranak stranog pravnog lica i preduzetnik drži devize na deviznom računu kod banke, ili ih prodaje banci.

Narodna banka Srbije propisuje uslove pod kojima banke otvaraju devizne račune i način vođenja tih računa i deviznih štednih uloga rezidenata.¹⁵⁷

Visina, način obračuna i plaćanja kamate, kao i valuta u kojoj se plaćaju kamate i glavnica, utvrđuju se ugovorom između banke i rezidenta.

Narodna banka Srbije propisuje rezidentima obavezu izveštavanja o plaćanju, na plaćivanju i prenosu po poslovima platnog prometa sa inostranstvom.¹⁵⁸

5.2.2.2. Platni promet korisnika budžetskih sredstava

Rezidenti - korisnici sredstava budžeta Republike Srbije, korisnici sredstava organizacija za obavezno socijalno osiguranje i korisnici sredstava budžeta lokalne vlasti, kao i drugi korisnici javnih sredstava koji su uključeni u sistem konsolidovanog računa trezora, devizne račune vode kod Uprave za trezor u okviru sistema konsolidovanog računa trezora koji se vodi kod Narodne banke Srbije, osim ako posebnim zakonom, ili međunarodnim ugovorom nije drugačije propisano, a devize i efektivni strani novac koji ostvare u svom poslovanju mogu da prodaju Narodnoj banci Srbije. Ovi rezidenti platni promet sa inostranstvom obavljaju preko Narodne banke Srbije.¹⁵⁹

155 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

156 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

157 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

158 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

159 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

5.2.2.3. Platni promet po finansijskim subordiniranim kreditima i zajmovima

Platni promet po finansijskim i subordiniranim kreditima i zajmovima u devizama, kreditima i zajmovima koje od nerezidenta uzimaju rezidenti - fizička lica i ogranci stranih pravnih lica, kao i po kreditima i zajmovima u dinarima koji rezidentima odobravaju međunarodne finansijske organizacije i razvojne banke, ili finansijske institucije čiji su osnivači strane države, može se vršiti samo ukoliko su rezidenti o tim poslovima prethodno izvestili Narodnu banku Srbije. Pod napred navedenim uslovom, vrši se i platni promet po komercijalnim kreditima i zajmovima u devizama i dinarima za finansiranje odloženog plaćanja i plaćanja unapred robe i usluga koje kreditor, ili zajmodavac odobrava dužniku - kupcu po spoljnotrgovinskom prometu robe i usluga tako što po nalogu kupca obavezu izmiruje neposredno prodavcu.¹⁶⁰

Platni promet po ostalim kreditnim poslovima sa inostranstvom može se vršiti i bez prethodnog izveštavanja Narodne banke Srbije o tim poslovima.

Narodna banka Srbije propisuje bliže uslove i način obavljanja platnog prometa sa inostranstvom po tekućim i kapitalnim poslovima.¹⁶¹

5.2.2.4. Dozvoljenost posla - uslov naplate i plaćanja

Rezident može izvršiti naplatu, odnosno plaćanje i drugom nerezidentu, a ne nerezidentu kome duguje, odnosno od koga potražuje, po tekućem, ili kapitalnom poslu, pod uslovom da je taj posao dozvoljen deviznim zakonom.¹⁶²

Rezident - dužnik po dinarskom kreditu koji uzima od međunarodne finansijske organizacije i razvojne banke, ili finansijske institucije čiji su osnivači strane države može izvršiti plaćanje i drugoj međunarodnoj finansijskoj organizaciji i razvojnoj banci, ili finansijskoj instituciji čiji su osnivači strane države, a ne onoj kojoj duguje po tom poslu.¹⁶³

Napred navedeni poslovi mogu se vršiti samo na osnovu ugovora zaključenog između svih učesnika u poslu, ili izjave rezidenta da je obavešten o izvršenom prenosu potraživanja, odnosno da je saglasan sa prenosom dugovanja.

Rezident - javno preduzeće i pravno lice sa državnim kapitalom, ili pravno lice koje je u procesu restrukturiranja, ili privatizacije može izvršiti naplatu, odnosno plaćanje i drugom nerezidentu po napred navedenim poslovima samo na osnovu

160 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

161 Odluka o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2007, 31/2007, 38/2010 i 111/2015. i Uputstvo za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom „Sl. glasnik RS“, br. 24/2007, 31/2007, 41/2007, 3/2008, 61/2008, 120/2008, 38/2010, 92/2011, 62/2013, 51/2015, 111/2015 i 82/2017

162 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

163 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

ugovora, saglasnosti, ili izjava zaključenih između svih učesnika u poslu, uz prethodno pribavljenu saglasnost Vlade, osim ako je u pitanju rezident - pravno lice koje je Republika osnovala posebnim zakonom radi finansiranja izvoza.¹⁶⁴

Rezidenti su dužni da o promenama po napred navedenim kreditnim poslovima sa inostranstvom, na propisan način, izveste Narodnu banku Srbije.¹⁶⁵

5.2.2.5. Plaćanje između rezidenata i između rezidenata i nerezidenata u zemlji u dinarima i devizama

Plaćanje, naplaćivanje i prenos između rezidenata i između rezidenata i nerezidenata u Republici se vrši u dinarima. Izuzetno, plaćanje, naplaćivanje i prenos u Republici mogu se vršiti i u devizama po osnovu:¹⁶⁶

1. deviznog kreditiranja u zemlji pravnom licu za plaćanje uvoza robe i usluga sa inostranstvom i rezidentu – fizičkom licu radi kupovine nepokretnosti u zemlji;
2. kupovine potraživanja i preuzimanja dugovanja koji su nastali po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga rezidenta, koji se ne smatra komercijalnim kreditima i zajmovima i po osnovu kreditnog posla sa inostranstvom – na osnovu ugovora;
3. uplate depozita kao sredstva obezbeđenja;
4. premija osiguranja i prenosa po osnovu životnih osiguranja;
5. po osnovu prodaje i davanja u zakup nepokretnosti;
6. donacija u humanitarne, naučne i kulturne svrhe, u skladu sa propisima kojima se uređuju donacije;
7. garancijskih poslova koje banke vrše u skladu sa propisima o bankama (izdaje i prima garancije, avale, jemstva i druga sredstva obezbeđenja), po osnovnom poslu koji se vrši u devizama;
8. naknade troškova za službeni put u inostranstvo, koji se može izvršiti i u efektivnom stranom novcu;
9. uplate zarada rezidentima – fizičkim licima koji su upućeni na privremeni rad u inostranstvo po osnovu ugovora o izvođenju investicionih radova u inostranstvu, kao i zaposlenima u diplomatsko-konzularnim predstavništvima, organizacijama u sastavu UN i međunarodnim finansijskim organizacijama u Republici;

164 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

165 Odluka o izveštavanju o kreditnim poslovima sa inostranstvom „Sl. glasnik RS“, br.56/2013 i 4/2015

166 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

10. kupoprodaje softvera i drugih digitalnih proizvoda na internetu koji se isporučuju isključivo putem telekomunikacionih, digitalnih, ili informaciono-tehnoloških uređaja, pod uslovom da se plaćanje vrši korišćenjem platne kartice, ili elektronskog novca preko pružaoca platnih usluga sa sedištem u Republici.

Plaćanje, naplaćivanje i prenos mogu se vršiti i u devizama po osnovu programa i projekata koji se finansiraju iz razvojne pomoći Evropske unije u kojima učestvuje Republika, pri čemu sredstva mogu biti prosleđivana do ugovarača, odnosno korisnika i projektnih partnera u skladu sa odgovarajućim ugovorom za sprovođenje aktivnosti na osnovu razvojne pomoći EU.¹⁶⁷

Banka može po nalogu nerezidenta – kupca robe, ili usluge, kome odobrava komercijalni kredit za finansiranje odloženog plaćanja i plaćanja unapred robe i usluga, vršiti u Republici plaćanje u devizama rezidentu – prodavcu te robe, ili pružaocu usluge u spoljnotrgovinskom prometu.

Dozvoljeno je ugovaranje u devizama u Republici s tim što se plaćanje i naplaćivanje po tim ugovorima vrši u dinarima.

5.2.2.6. Plaćanje i naplaćivanje u zemlji u efektivnom stranom novcu

Narodna banka Srbije donela je Odluku o slučajevima i uslovima plaćanja, naplaćivanja, uplata i isplata u efektivnom stranom novcu¹⁶⁸ koje su kupuju i prodaju na deviznom tržištu.

Rezident – pravo lice, preduzetnik i ogranak stranog pravnog lica mogu, u obavljanju delatnosti za koju su registrovani, vršiti naplatu u efektivnom stranom novcu u sledećim slučajevima:¹⁶⁹

- ♦ Po osnovu izvoza robe i usluga koji se ne može naplatiti preko banke, do iznosa od 10.000 evra po transakciji;
- ♦ Po osnovu prodaje robe na međunarodnom aerodromu u slobodnim carinskim prodavnicama i pružanja usluga ishrane i pića u ugostiteljskim objektima posle carinske kontrole;
- ♦ Po osnovu prodaje goriva i maziva, te otpreme i prihvata stranih vazduhoplova i brodova;
- ♦ Po osnovu prodaje putničkih karata za međunarodni saobraćaj koja se vrši za račun nerezidenta;

¹⁶⁷ Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

¹⁶⁸ Odluka o slučajevima i uslovima plaćanja, naplaćivanja, uplata i isplata u efektivnom stranom novcu, „Sl. glasnik RS“, br. 51/2015, 3/2016, 29/2016, 91/2016, 24/2017 i 29/2018

¹⁶⁹ Odluka o slučajevima i uslovima plaćanja, naplaćivanja, uplata i isplata u efektivnom stranom novcu, „Sl. glasnik RS“, br. 51/2015, 3/2016, 29/2016, 91/2016, 24/2017 i 29/2018

- ♦ Po posnovu prodaje putničkih karata stranim državljanima – migrantima koji dolaze iz zemalja u kojima su njihovi životi u opasnosti, u domaćem železničkom putničkom prevozu organizovanom radi tranzita tih lica preko teritorije Srbije između graničnih stanica u Srbiji;
- ♦ Po osnovu naplate putarine za vozila strane registracije;
- ♦ Po osnovu naplate naknade za upotrebu državnog puta u Srbiji za vozila registrovana u inostranstvu.

5.3. Obavljanje menjačkih poslova

5.3.1. Ovlašćeni menjači i uslovi za dobijanje ovlašćenja

Prema odredbama Zakona o deviznom poslovanju¹⁷⁰ menjačke poslove mogu da obavljaju:

1. banke i rezident - privredni subjekt koji menjačke poslove obavlja na osnovu posebnog zakona kojim se uređuje njegova delatnost;
2. rezidenti - pravna lica i preduzetnici koji imaju ovlašćenje Narodne banke Srbije za obavljanje menjačkih poslova (ovlašćeni menjač).

Rešenje o izdavanju ovlašćenja za obavljanje menjačkih poslova (ovlašćenje), na osnovu podnetog zahteva, izdaje Narodna banka Srbije kada utvrdi da podnosilac zahteva ispunjava sledeće uslove:¹⁷¹

1. da je kao privredni subjekat registrovan kod nadležnog organa;
2. da sa bankom ima zaključen ugovor o obavljanju menjačkih poslova koji ne proizvodi pravno dejstvo ako privredni subjekt nema ovlašćenje;
3. da vlasnik, odnosno osnivač privrednog subjekta, odnosno direktor/član upravnog odbora i/ili drugo odgovorno lice privrednog subjekta, odnosno direktor/član upravnog odbora i/ili drugo odgovorno lice osnivača privrednog subjekta i radnik koji će neposredno obavljati menjačke poslove nije pravno-snažno osuđen za krivična dela protiv privrede, imovine, života i tela, protiv javnog reda i mira, službene dužnosti, pranja novca, finansiranja terorizma i pravnog saobraćaja i/ili za drugo krivično delo i/ili privredni prestup koji to lice čine nepodobnim u vezi sa obavljanjem menjačkih poslova;
4. da privredni subjekt - pravno lice koje podnosi zahtev i osnivač privrednog subjekta - pravno lice nije osuđeno pravnosnažnom presudom za krivično delo, kao i da se protiv njega ne vodi krivični postupak, u smislu zakona kojim se

170 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018 - napomena do 31.12.2018. godine ovlašćenja za obavljanje menjačkih poslova i oduzimanje tih ovlašćenja vršilo je Ministarstvo finansija Republike Srbije – Poreska uprava.

171 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

uređuje odgovornost pravnih lica za krivična dela i/ili da nije osuđeno pravno-snažnom presudom za privredni prestup koji to lice čine nepodobnim u vezi sa obavljanjem menjačkih poslova, u smislu zakona kojim se uređuje privredni prestup;

5. da je organizaciono i kadrovski osposobljen i tehnički opremljen za obavljanje menjačkih poslova.

Pod kadrovskom osposobljenošću za obavljanje menjačkih poslova podrazumeva se da radnici koji neposredno obavljaju menjačke poslove kod privrednog subjekta imaju najmanje srednju stručnu spremu i sertifikat za obavljanje menjačkih poslova, osim u slučaju da privredni subjekt menjačke poslove obavlja na osnovu posebnog zakona kojim se uređuje njegova delatnost.¹⁷²

Pod organizacionom osposobljenošću podrazumeva se obezbeđenje adekvatnog poslovnog prostora.

Pod tehničkom opremljenošću podrazumeva se obezbeđenje adekvatne opreme i informacionog sistema koji omogućava obavljanje menjačkih poslova na propisan način.¹⁷³

Narodna banka Srbije propisuje bliže uslove i način davanja ovlašćenja, kao i bliže uslove i način obavljanja menjačkih poslova i kontrole obavljanja tih poslova.¹⁷⁴

Narodna banka Srbije propisuje postupak i uslove za sticanje sertifikata za obavljanje menjačkih poslova, utvrđuje jedinstveni program obuke za obavljanje menjačkih poslova i uslove koje moraju da ispunjavaju predavači koji vrše obuku.

Certifikat za obavljanje menjačkih poslova izdaje Narodna banka Srbije, o čemu vodi odgovarajući registar.

5.3.2. Oduzimanje ovlašćenja

Narodna banka Srbije donosi rešenje o oduzimanju ovlašćenja za obavljanje menjačkih poslova kad utvrdi:¹⁷⁵

1. da je ovlašćeni menjač prestao da ispunjava uslove za obavljanje menjačkih poslova predviđene deviznim zakonom i propisom Narodne banke Srbije;
2. da ovlašćeni menjač nije počeo sa radom u roku od 30 dana od dana prijema ovlašćenja;
3. da je ovlašćenje izdato na osnovu neistinitih i netačnih podataka;

172 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

173 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

174 Odluka o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova, „Sl. glasnik RS“ br. 84/2018 i Uputstvo za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova „Sl. Glasnik RS“, br. 51/2015 i 3/2016

175 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

4. da ovlašćeni menjač nije izvršio nalog za otklanjanje nepravilnosti, odnosno nezakonitosti iz rešenja Narodne banke Srbije;
5. da ovlašćeni menjač bez opravdanog razloga ne obavlja menjačke poslove u trajanju dužem od pet radnih dana.¹⁷⁶

Narodna banka Srbije donosi rešenje o oduzimanju ovlašćenja za obavljanje menjačkih poslova i ako ovlašćeni menjač u pisanoj formi podnese zahtev Narodnoj banci Srbije za prestanak obavljanja menjačkih poslova.

Narodna banka Srbije donosi rešenje o privremenoj zabrani obavljanja menjačkih poslova na kontrolisanom menjačkom mestu u periodu do 30 radnih dana, ako ovlašćeni menjač ne omogućiti ovlašćenom licu Narodne banke Srbije uvid u poslovne knjige i drugu dokumentaciju, ili onemogućiti pregled predmeta, prostorija, ili drugih objekata, odnosno ne dozvoli privremeno oduzimanje efektivnog stranog novca, čekova i gotovine u dinarima.¹⁷⁷

Rešenje Narodne banke Srbije je konačno i protiv njega se može pokrenuti upravni spor, ali tužba protiv tog rešenja ne može sprečiti niti odložiti njegovo izvršenje.

5.4. Sredstva obezbeđenja

Izvoznik, prodavac može koristiti razna preventivna sredstva obezbeđenja naplate, kao što su bankarske garancije, menice, jemstvo trećih lica, ili založnog prava na robu, a najčešće su zainteresovani da svoj posao zaštite kroz osiguranje potraživanja preko institucija za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova, naročito ako se radi o većoj vrednosti izvoza ili izvozu na kredit.

5.4.1. Bankarska garancija

Bankarskom garancijom se obavezuje banka prema primaocu (korisniku) da će mu za slučaj da mu treće lice ne ispuní obavezu o dospelosti, izmiriti obavezu ako budu ispunjeni uslovi navedeni u garanciji. Bankarska garancija je, prema tome, pismena obaveza banke da će na način i pod uslovima predviđenim u samom tekstu garancije isplatiti određeni iznos o roku.¹⁷⁸

U garancijskim poslovima pojavljuju se najmanje tri učesnika, a samim tim i tri pravna odnosa (nezavisna jedan od drugog). Učesnici su:

- ♦ Poverilac – korisnik garancije,
- ♦ Dužnik – nalogodavac,
- ♦ Banka garant – izdavalac garancije (garant).

176 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

177 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

178 Zakon o obligacionim odnosima „Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 57/1989, „Sl. list SRJ“, br. 31/1993 i „Sl. list SCG“, br. 1/2003 – Ustavna povelja (ZOO)

Međutim, moguće je učešće i više banaka, do čega dolazi onda kada poverilac zahteva da mu domaća banka izda garanciju i to na bazi kontra-garancije inostrane banke čije se sedište nalazi u domicilu njegovog dužnika. S druge strane, poverilac može tražiti potvrđivanje velike poznate banke, pored potvrđivanja banke dužnika (supergarancija).

Klasifikacija bankarskih garancija se definiše prema sledećim kriterijumima:

- ♦ Vrsta ugovora, ili drugog pravnog posla čije se izvršenje obezbeđuje garancijom,
- ♦ Uslov koji mora da bude ispunjen da bi se isplatio garantni iznos,
- ♦ Odnos bankarske garancije prema osnovnom poslu.

Licitaciona garancija ili garancija za učešće na licitaciji, predstavlja takvu garanciju kojom se banka obavezuje da će korisniku garancije (kupcu, naručiocu, investitoru) isplatiti garantnu sumu za slučaj da učesnik na licitaciji čija je ponuda prihvaćena ne ispunji one obaveze koje su predviđene u licitacionim uslovima.

Garancija za dobro izvršenje posla je takva garancija kojom se banka obavezuje da će korisniku garancije (investitoru, naručiocu, kupcu) isplatiti određenu sumu novca ako dužnik iz osnovnog posla (prodavac, davalac usluga) ne ispunji, ili ne ispunji kako valja svoje ugovorne obaveze. Ova garancija nema tretman kreditnog posla sa inostranstvom.

Garancija za vraćanje avansa je garancija kojom banka preuzima obavezu da će korisniku garancije isplatiti garantnu sumu za slučaj da isporučilac (izvođač radova, prodavac) ne ispunji svoje ugovorne obaveze za koje je položen avans, ili ne vrati avans na drugi način.

Supergarancija – poverilac iz osnovnog ugovora može zahtevati da mu dužnik pored garancije pribavi supergaranciju od neke treće banke. U praksi dolazi onda kada poverilac nema dovoljno poverenja u banku koja je prvobitno izdala garanciju.

Kontragarancija – najčešće do kontragarancije dolazi onda kada propisi zemlje korisnika naređuju da garanciju izda banka koja ima sedište u zemlji korisnika, dok se nadležni nadzor za izdavanje garancije nalazi u drugoj zemlji. Isplatom garantnog iznosa korisniku garancije banka u zemlji korisnika stiče pravo da se za isplaćeno regresira od inostrane banke (banke u zemlji nadležnog nadzora) po osnovu izdate kontragarancije.

Osnovni međunarodni regulatorni akt za bankarske garancije su Jednoobrazna pravila MTK za garancije na poziv – URDG 758.

5.4.2. Menica

Menica je strogo formalna isprava koja se izdaje u formi propisanoj Zakonom o menici¹⁷⁹ i glasi na određenu novčanu sumu. Menica je instrument sa tri učesnika:

179 Zakon o menici, „Sl. list FNRJ“, br. 104/46, „Sl. list SFRJ“, br. 16/65, 54/70 i 57/89, „Sl. list SRJ“, br. 46/96 i „Sl. list SCG“, br. 1/2003 - Ustavna povelja

trasant, trasat i primalac novca. Kada je trasat banka, menica je takođe i ček. Menica je prenosiv dokument, isplativ po nalogu neke kompanije, koja može da prenese menicu indosiranjem i transferom vlasništva.

Menica je jedinstvena po tome što primalac novca ne mora da prenese menicu trasatu. Umesto toga, primalac novca može da prenese menicu drugom učesniku, koji može menicu da podnese trasatu na naplatu, ili da je prenese opet drugom učesniku. Primalac novca indosira menicu svojim potpisom.

Menica sadrži sledeće bitne elemente: Oznaku da je menica, napismeno u samom slogu isprave, na jeziku na kome je ona sastavljena, Bezuslovni uput da se plati određeni iznos novca, ime onog koji treba da plati (trasat), označenje dospelosti, mesto gde plaćanje treba da se izvrši, ime onog kome se, ili po čijoj naredbi se mora platiti (remitent), označenje dana i mesta izdavanja menice i potpis onoga ko je izdao menicu (trasant).

Prema načinu izdavanja, menice se dele na: trasirane i sopstvene.

Trasirana menica predstavlja hartiju od vrednosti kojom se njen izdavalac (trasant) obavezuje da će, po njegovom nalogu, drugo lice (trasat) izvršiti isplatu menične sume trećem licu (remitentu), o roku dospeća menice.

Sopstvena menica predstavlja menicu kojom se njen izdavalac (trasant) obavezuje da će izvršiti isplatu meničnog iznosa, trećem licu (remitentu), o roku dospeća menice. U ovom slučaju trasant i trasat su jedno lice.

Menica je našla široku primenu u međunarodnom platnom prometu. Pored toga, menica se koristi i kao sredstvo obezbeđenja izvršenja ugovorenih obaveza.

5.4.3. Jemstvo

Jemstvo spada u red ličnih (personalnih) obezbeđenja, tj. takvih obezbeđenja kod kojih treće lice (jemac) odgovara poveriocu celom svojom imovinom u slučaju da dužnik iz osnovnog posla ne ispuni, ili ne ispuni kako valja svoju punovažnu, ili dospeću obavezu. Davanjem izjave o jemstvu, jamac u stvari, pristupa (incedira) već postojećem dugu glavnog dužnika, međutim i dalje ostaje u obavezi da ispuni ono na šta se obavezao ugovorom, ili drugim pravnim poslom. Prema tome, jemstvo se kumulira sa obavezom glavnog dužnika, pa se tako povećava broj subjekata na dužničkoj strani što (dodatno) obezbeđuje poverioca.

Jemstvo je po svom karakteru i pravnim dejstvima akcesorni, sporedni, ili zavisan pravni posao koji, samim tim, nema niti može da ima, svoju samostalnu pravnu egzistenciju, nego je zavistan, ili uslovljen postojanjem nekog ugovora, ili drugog pravnog posla.

5.5. Devizna kontrola

Devizno poslovanje podleže deviznoj kontroli, a kontrolu vrše organi kontrole: Narodna banka Srbije, carinski organi, odnosno drugi nadležni organi koji imaju pravo da, radi provere, zahtevaju svu dokumentaciju o tom poslovanju kao i drugu dokumentaciju neophodnu za deviznu kontrolu.¹⁸⁰

Narodna banka Srbije vrši kontrolu deviznog poslovanja banaka, institucija elektronskog novca sa sedištem u Republici i platnih institucija - u postupku koji je utvrđen zakonom kojim se uređuje njihovo poslovanje.

Narodna banka Srbije vrši kontrolu platnog prometa sa inostranstvom koji obavlja javni poštanski operator - u postupku koji je utvrđen zakonom kojim se uređuju platne usluge.¹⁸¹

Narodna banka Srbije vrši kontrolu deviznog poslovanja rezidenata i nerezidenata i menjačkog poslovanja - u postupku koji je utvrđen deviznim zakonom i propisom Narodne banke Srbije kojim se bliže uređuju uslovi i način vršenja kontrole.

Kontrola je postupak provere i utvrđivanja zakonitosti i pravilnosti obavljanja menjačkih i deviznih poslova shodno propisima kojima se uređuje devizno poslovanje.

Narodna banka Srbije može u toku kontrole, uz izdavanje potvrde, privremeno oduzeti devize, efektivni strani novac, čekove, hartije od vrednosti, dinare, predmete, isprave i dokumentaciju, ako postoji osnovana sumnja da su upotrebljeni, ili bili namenjeni, ili nastali izvršenjem krivičnog dela, ili prekršaja. U postupku kontrole Narodna banka Srbije odlučuje rešenjem, koje je konačno. Protiv rešenja može se voditi upravni spor, ali tužba protiv ovog rešenja ne može sprečiti ni odložiti njegovo izvršenje.¹⁸²

Carinski organ vrši kontrolu iznošenja iz Republike i unosenja u Republiku, efektivnog stranog novca, dinara, čekova i hartija od vrednosti u putničkom, robnom i poštanskom saobraćaju.¹⁸³

Carinski organ na graničnom prelazu privremeno oduzima od rezidenta i nerezidenta, uz izdavanje potvrde, dinare i efektivni strani novac, čekove i hartije od vrednosti koji glase na stranu valutu koji prelaze iznos koji propiše Narodna banka Srbije.

Organi kontrole dužni su da sarađuju u vršenju devizne kontrole i da stavljaju na raspolaganje podatke, nalaze i informacije kojima raspolažu, a potrebni su za vršenje devizne kontrole kao i da, po potrebi, angažuju druge nadležne organe.

Narodna banka Srbije utvrđuje autentičnost efektivnog stranog novca (stranih novčanica i kovanog novca) ako postoji sumnja u njihovu autentičnost. Narodna banka Srbije propisuje način postupanja sa efektivnim stranim novcem za koji postoji sumnja da je falsifikovan.

180 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

181 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

182 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

183 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

Devize, efektivni strani novac, čekove i hartije od vrednosti, koje su privremeno oduzeli zbog osnovane sumnje da je izvršeno krivično delo, ili prekršaj - organi kontrole dužni su da deponuju na račun Narodne banke Srbije, ili u ostavu kod Narodne banke Srbije, a dinare - na račun Narodne banke Srbije u roku od dva radna dana od dana njihovog oduzimanja.¹⁸⁴

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Navedite i objasnite najvažnije međunarodne i domaće regulatorne okvire ekonomskih odnosa sa inostranstvom, posebno deviznog poslovanja?
2. Navedite i objasnite rezidente i nerezidente i navedite primere?
3. Navedite finansijske institucije koje mogu obavljati devizno poslovanje u zemlji i sa inostranstvom; navedite sredstva plaćanja, strana sredstva i instrumente plaćanja?
4. Nabrojte i objasnite tekuće poslove sa inostranstvom i vreme u kojem se realizuju?
5. Nabrojte i objasnite kapitalne poslove sa inostranstvom?
6. Šta znate o ličnom i fizičkom prenosu sredstava plaćanja; u čemu je razlika između njih?
7. Definišite valutnu klauzulu i objasnite njen značaj; navedite primer iz prakse?
8. Navedite regulatorne okvire za rad deviznog tržišta, učesnike i nivoe trgovanja i vrste deviza i efektivnog stranog novca kojim se trguje?
9. Navedite i objasnite vrste trgovanja na deviznom tržištu i način formiranja kursa?
10. Objasnite plaćanja i naplaćivanje u zemlji u efektivnom stranom novcu i navedite primere?
11. Navedite osnovne regulatorne okvire za obavljanje menjačkih poslova, organ koji izdaje ovlašćenja i uslove koje treba menjač da ispuni za obavljanje tih poslova?
12. Šta znate o bankarskoj garanciji kao sredstvu obezbeđenja u međunarodnom poslovanju; navedite akt MTK Pariz koji reguliše poslovanje sa garancijama?
13. Objasnite menicu i jemstvo kao sredstva obezbeđenja u međunarodnom poslovanju?
14. Navedite organe devizne kontrole i njihove nadležnosti u zemlji?

184 Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

VI

CENOVNA I NECENOVNA KONKURENTNOST U MEĐUNARODNOJ EKONOMIJI

CILJ POGLAVLJA

Cenovna i necenovna konkurentnost pokazuju sposobnost privrede zemlje i pojedinih privrednih subjekata da plasiraju proizvode i usluge na svetskom tržištu, pa je iz tog razloga cilj poglavlja:

- ♦ *Da objasni pojam konkurentnosti i vrste konkurentnosti;*
- ♦ *Da prikaže teorije konkurentnosti, od klasičnih teorija do savremenih teorija;*
- ♦ *Da objasni faktore konkurentnosti;*
- ♦ *Da detaljnije elaborira mikro, makro i integralnu konkurentnost;*
- ♦ *Da objasni značaj otvorenosti privrede jedne zemlje prema svetu i konkurentnost;*
- ♦ *Da dovede u vezu ekspanziju globalne ekonomije i konkurentnost;*
- ♦ *Da objasni faktore koji utiču na konkurentnost u trgovini;*
- ♦ *Da elaborira upravljanje znanjem zasnovanom na vrednosti;*
- ♦ *Da istraži konkurentnost privrede Srbije na svetskom tržištu.*

6. POJAM KONKURENTNOSTI I VRSTE

Konkurentnost podrazumeva potpunu dominaciju na tržištu u odnosu prema drugim konkurentima, rivalima.

Pitanja od koji se polazi pri analizi konkurentnost su:¹⁸⁵

1. Kako izgleda konkurentsko okruženje?
2. Šta su naši konkurenti uradili poslednjih godina?
3. Šta smo mi uradili u odnosu na njih u istom periodu?
4. Na koji način oni mogu ugroziti našu konkurentnost, pa i budućnost?
5. Kakvi su naši planovi u budućnosti?
6. Kreirati pravu viziju razvoja usmerenu na potrošače.
7. Boriti se za sticanje tehnoloških prednosti i
8. Da poznajete svoje potrošače i da oni poznaju vas.

Konkurentnost zavisi od spremnosti privrede za promene, ideja, vizija, tehnologije i sposobnog menadžmenta.¹⁸⁶

Peter Drucker smatra da bi jedna kompanija bila konkurentna, neophodno je da uradi sledeće:

1. Permanentno unapređenje poslovnog procesa;
2. Stalno aktiviranje i uvođenje novih modela uspeha;
3. Konstattna inovacija koja pokreće sistemski proces u kompaniji.¹⁸⁷

Kada govorimo o konkurentnosti, konkurentnost možemo posmatrati kao makro, mikro i integralnu konkurentnost.

Makro konkurentnost predstavlja konkurentnost jedne nacionalne ekonomije. Makro konkurentnost posmatramo preko sposobnosti države da svoje nacionalne resurse specijalizuje u pravcu rasta realnog dohotka i standarda stanovništva, kao i pozitivnog salda tekućeg platnog bilansa.

Mikro konkurentnost predstavlja konkurentnost na nivou jedne kompanije. Mikro konkurentnost je sposobnost određene kompanije da učestvuje i pobeđuje u svetskoj ponudi konkretnog proizvoda ili usluge.¹⁸⁸

Integralna konkurentnost objedinjuje i mikro i makro konkurentnost.

185 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 178

186 Mašić, B. (2009). *Strategijski menadžment*. Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 18.

187 Drucker, P. (2001). *Inovacije i preduzetništvo*. Beograd: Grmeč, Privredni pregled, str. 64

188 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 179

U međunarodnoj ekonomiji danas se sve više koristi termin integralna konkurentnost, koja podrazumeva da na svetskom tržištu vlada rivalitet između uspešnih kompanija i njihovih banaka i da im u svemu tome pomaže država. Na svetskom tržištu se danas pored cena, kao glavnog faktora konkurentnosti, uvodi i niz tzv. necenovnih faktora, kao što su kvalitet, asortiman, preferencije potrošača, način plaćanja i kreditiranja, rokovi isporuka, servisiranje, mogućnost kontra kupovine od strane isporučilaca i uopšte pomoć razvoju zemlje kupca, kao i savremeni marketing i menadžment.¹⁸⁹

6.1. Teorije konkurentnosti

6.1.1. Klasična i neoklasična teorija

U spoljnoj trgovini, pre nego što se pojavio liberalizam, imali smo merkantilističku teoriju (XVI-XVIII vek). Merkantilistička teorija je prva teorija konkurentnosti, po kojoj su plemeniti metali (zlatno i srebro) jedini izvor društvenog bogatstva i država bi trebala da odgovarajućim merama spoljnotrgovinske politike omogući njihov veći priliv u zemlju, a sa druge strane da smanji njihov odliv iz zemlje. Zemlja bi trebala da podstiče izvoz, a destimuliše uvoz. Merkantilizam je bio dosta neelastičan sistem, koji nije dozvoljavao ravnomeran razvoj međunarodne trgovine.

U XVIII i XIX veku dolazi do promena na svetskom tržištu, jer dolazi do razvoja privrede i kapitalističkih odnosa. U ovom periodu se razvila klasična škola spoljne trgovine sa svojim predstavnicima *Adam Smith*, *David Ricardo*, *John Stuart Mill*. *Adam Smith* je bio predstavnik teorije apsolutnih prednosti i svoje stavove je izneo u delu *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* (1776).¹⁹⁰ Teorija apsolutnih prednosti polazi od toga da država uvozi robu iz inostranstva koja je jeftinija od domaće robe, a da izvozi robu koja se proizvodi uz najniže troškove u svetu i to tamo gde će se postići njena najviša cena. "Prirodne prednosti koje neka zemlja ima nad drugim zemljama u proizvodnji izvesne robe često su toliko velike da sav svet priznaje da je uzalud boriti se sa tim prednostima".¹⁹¹ S obzirom na to da se, prema *Smith-ovoj* teoriji apsolutnih prednosti, dobra proizvode i razmenjuju pod najpovoljnijim uslovima i najjeftinije, zaštita tržišta je nepotrebna, a njegova otvorenost (liberalizam) najbolje je rešenje. "Ali narod će najverovatnije kupovati jeftinije, kad najsavršenijom slobodom trgovanja dâ podstreka svim narodima da mu donesu dobra koja treba da kupi. Iz istih razloga biće najverovatnije da će skuplje prodavati kad su njegova tržišta popunjena najvećim brojem kupaca".¹⁹² Najveći nedostatak *Smith-ove* teorije jeste oslanjanje spoljne trgovine samo na apsolutne prednosti, zbog čega je ona postala statična.

189 Unković, M. (2014). *Konkurentnost privrede*. priredio B. Stakić, Beograd: HESPERIAedu, str. 17

190 Smith, A. (2007). *Bogatstvo naroda*. Zagreb: Masmedija, prevod. str. 628-629.

191 Smith, A. (2007). *Bogatstvo naroda*. Zagreb: Masmedija, prevod. str. 628-629.

192 Smith, A. (2007). *Bogatstvo naroda*. Zagreb: Masmedija, prevod. str. 636-637.

Analizirajući *Smith-ovu* teoriju, *David Ricardo* je postavio pitanje: šta će se desiti ako neka zemlja nijedan proizvod ne proizvodi jeftinije od drugih zemalja, da li će ona uopšte učestvovati u međunarodnoj razmeni?¹⁹³ On smatra da svaka zemlja treba da se bavi nekom proizvodnjom i da učestvuje u međunarodnoj razmeni, ako ne na principima apsolutnih, onda na principima relativnih prednosti. Naime, zemlja ne mora svaki proizvod da proizvodi apsolutno jeftinije, već su važni i uporedni odnosi dve, ili više zemalja, gde jedna zemlja, koja apsolutno jeftinije proizvodi sve proizvode, za sebe treba da zadrži one proizvode u kojima ima veću produktivnost - pa u relativnim odnosima najviše dobija, a da drugim zemljama ustupi proizvode u kojima je manje produktivna. U tom slučaju u međunarodnoj specijalizaciji i razmeni, veće koristi od međunarodne trgovine imaće sve zemlje koje u njoj učestvuju, pogotovo što je produktivnost u izvoznim sektorima veća od prosečne produktivnosti u svakoj zemlji.¹⁹⁴

Ricardo je 1827. godine objavio delo “*Principi političke ekonomije i oporezivanja*”, u kome je izložio svoje stavove, takođe on je bio pristalica liberalne svetske trgovine.¹⁹⁵

Prilikom analize konkurentnosti i *Smith* i *Ricardo* su analizirali isključivo prirodne faktore i to samo one na strani ponude, dok je *John Stuart Mill* prvi ukazao na značaj tražnje u objašnjavanju spoljne trgovine.¹⁹⁶ On je pošao od pretpostavke da sve zemlje u razmeni dobijaju (bogate se) ako se međusobno specijalizuju. Do pojave teorije recipročne tražnje još uvek nije bilo odgovora na pitanje koliko koja zemlja učestvuje u ostvarenoj dobiti od specijalizacije. Prema *Mill-u*, to zavisi od intenziteta međusobne (recipročne) tražnje dve zemlje. Ako je, na primer, intenzitet tražnje u obe zemlje za proizvodima druge zemlje isti, odnosno, uvek će više dobiti zemlja čiji se proizvodi više traže, na štetu zemlje čiji se proizvodi manje traže. Može se zaključiti da je *Mill-ov* doprinos teoriji spoljne trgovine veliki. On je u ovu teoriju uveo elemente potrošačke tražnje, ukusa, raspoloženja i subjektivnog dejstva kupaca, te obrazložio kakvi su uticaji spoljne trgovine na nacionalno bogatstvo, cene i platni bilans.¹⁹⁷

Teorija *David* *Ricarda* nije bila u mogućnosti da objasni zašto su komparativne prednosti između zemalja različite. Odgovor na ovo pitanje pokušao je da dà švedski ekonomista *Eli Heckscher* 1919. godine, a potom i njegov učenik *Bertil Ohlin*¹⁹⁸ 1933. godine. Njihovo učenje dopunio je američki ekonomista *Paul Samuelson*, pa se zato ova teorija naziva *Heckscher – Ohlin - Samuelson* model (H.O.S. model).¹⁹⁹ Ova

193 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 169

194 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 169

195 Rikardo, D. (2012). *Principi političke ekonomije i oporezivanja*. Beograd: Službeni glasnik, prevod

196 Mill, J.S. (1848). *Principles of Political Economy*. United Kingdom: John W. Parker

197 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 171

198 Ohlin, B. (1955). *La Politique du commerce extérieur*, Paris: Dunad

199 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 172

teorija spada u neoklasničnu teoriju međunarodne trgovine i nosi naziv standardna teorija međunarodne trgovine. Ovi naučnici su dokazali da se primenom teorije komparativnih prednosti, skuplji domaći proizvodi zamenjuju jeftinijim uvoznim i da se domaći proizvodi skuplje prodaju na svetskom, nego na domaćem tržištu. Najuspešniji predstavnik među ovim ekonomistima je Šveđanin *Bertil Ohlin*, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju za 1977. godinu. Svoje poglede on je izneo u delu “*Međuregionalna i međunarodna trgovina*.”

Komparativnu prednost ima ona zemlja koja prilikom proizvodnje određene vrste robe koristi faktore kojima ta zemlja obiluje. Na primer, Australija ima prednosti u proizvodnji vune, Finska u proizvodnji drveta i papira, Belgija u proizvodnji crne metalurgije, SAD u proizvodnji pšenice (prirodni faktor), automobila i kompjutera (obučena radna snaga i raspoloživi kapital), Nemačka u mašinogradnji, hemiji, Japan kod automobila, u elektronici, hemiji i slično.²⁰⁰

Bertil Ohlin je pošao od pretpostavke da su rad i kapital između država pokretni tj. mobilni, a njihove proporcije promenljive tokom vremena. Njegova teorija je predstavljala dinamičku koncepciju međunarodne podele rada i konkurentnosti.

Američki ekonomista *Paul Samuelson*,²⁰¹ dopunio je *Ohlinovu* teoriju uvodeći razlike u ukusima i tražnji. Postavio je pitanje da li će do trgovine doći i između dve zemlje kod kojih su proizvodni troškovi i cene identični. Po njegovom mišljenju, do trgovine će doći i u tom slučaju, jer postoje razlike u ukusima u pojedinim zemljama. On je naveo primer Norveške i Švedske, koje po približno istim troškovima mogu proizvesti ribu i meso. Međutim, pošto Šveđani više vole meso, a Norvežani ribu, doći će do izvoza ribe iz Švedske u Norvešku i do izvoza mesa iz Norveške u Švedsku.²⁰²

6.1.2. Savremena teorija konkurentnosti

Najnovija, četvrta - industrijska revolucija, donela je velike promene na svetskom tržištu. Ona je usmerena ka digitalnim tehnologijama, koje će znatno uticati na poslovno tržište, budućnost posla i nejednakost u prihodima. Revolucija, koju nazivaju 4.0, sa sobom donosi totalnu automatizaciju proizvodnje tj. proizvodnju koje je potpuno nezavisna od ljudskog faktora. Automatizacija same proizvodnje ide na račun sajberfizičkih sistema koji su omogućeni internetom stvari (*internet of things*) i *cloud computing-om*, odnosno oblakom. Rezultat ove četvrte industrijske revolucije jeste „pametna fabrika“ tj. kompanije će moći da stvore sopstvene pametne mreže koje će moći same sebe da kontrolišu.

200 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 173

201 Samuelson, P. (1969). *Ekonomija*. Beograd: Vuk Karadžić, str. 701-702.

202 Samuelson, P. (1969). *Ekonomija*. Beograd: Vuk Karadžić, str. 701-702.

Najznačajnije promene će biti u poljima nanotehnologije, nerotehnologije, veštačke inteligencije, biotehnologije, razvoja sistema skladištenja energije i 3D štampača.

Razvijene zemlje će moći brzo da se prilagode ovim promenama, ali u isto vreme smatra se da zemlje u razvoju su te koje mogu izvući najviše koristi. Četvrta industrijska revolucija ima potencijal da podigne nivo globalnih prihoda i da poboljša kvalitet života čitavih populacija. Postupak transformacije će doneti dobro samo onima koji su sposobni za inovaciju i prilagođavanje.

Savremene teorije konkurentnosti se zasnivaju na:²⁰³

- ♦ primeni novih tehnika i tehnologija u proizvodnji, kao i uvođenje novih proizvoda,
- ♦ promeni uloge pojedinih faktora proizvodnje i odnosa među njima,
- ♦ promeni strukture proizvodnje i zaposlenosti, uključujući jačanje sektora usluga,
- ♦ mobilnosti ne samo proizvoda i usluga, nego i faktora proizvodnje između zemalja.

Ovome treba dodati i uvođenje savremenog marketinga i menadžmenta.

6.2. Faktori konkurentnosti

Konkurentnost u međunarodnoj trgovini podrazumeva sposobnost prodavca tj. izvoznika da proširi svoje poslovanje na nova tržišta, da sa povoljnijim uslovima proizvodnje i prodaje udovolji zahtevima potrošača na stranim tržištima i da ih privuče za kupovinu svojih proizvoda. Iz tog razloga je neophodno da se analiziraju faktori koji na neposredan način utiču na konkurentnost određenog proizvoda i konkurentnog proizvođača na svetskom tržištu. Faktore možemo da podelimo u sledeće grupe:

- ♦ faktori koji deluju na strani ponude;
- ♦ faktori koji deluju na strani tražnje;
- ♦ faktori koji dovode do spajanja, ili odbijanja ponude i tražnje (uslovi kupoprodaje).

Sagledaćemo, zatim, mikro i makro faktore konkurentnosti kao i merenje konkurentnosti.

6.2.1. Faktori na strani ponude

Kada se formira ponuda za inostrano tržište, da bi se dostigao određeni nivo konkurentnosti, neophodno je da ta ponuda sadrži konkurentne proizvode za koje postoji tražnja na svetskom tržištu. Ponuda bi trebala da bude u obimu koji se traži na tom tržištu, odgovarajućem asortimanu, konkurentnim cenama i odgovarajućem kvalitetu.

203 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 174

Razvijene zemlje smatraju da su najplodonosnije izvozne grane u privredi koje imaju visok stepen obrade: mašingradnja, saobraćajna sredstva, elektronika, hemijska industrija, građevinarstvo na principu inženjeringa i da stalno nastaju novi, unosniji izvozni proizvodi. Sa druge strane zemlje u razvoju na svetskom tržištu nastupaju sa proizvodima zasnovanim na prirodnim resursima.²⁰⁴

Da bi ponuda na svetskom tržištu bila konkurentna neophodno je konstantno osavremenjavanje i inoviranje načina prodaje. Kako bi jedna nacionalna ekonomija bila sposobna za sve složenije uslove poslovanja na svetskom tržištu, potrebno je da se sve više povezuje sa kompanijama na inostranim tržištima putem različitih oblika saradnje sa inostranstvom: zajednička strana ulaganja, dugoročna proizvodna kooperacija, poslovno tehnička saradnja, razni oblici transfera tehnologije, franšizing.

Za konkurentsku ponudu na svetskom tržištu veoma je bitno kako funkcioniše devizno tržište tj. kako se raspolaže devizima.

6.2.2. Faktori na strani tražnje

Tražnja predstavlja polaznu osnovu i pre početka proizvodnje, kako bi se ostvarila prodaja na inostranom tržištu. Ona je nužan uslov da bi se postigli pozitivni rezultati u spoljnoj trgovini.

Ponuda koju formiramo mora biti u ravnoteži da tražnjom na tom novom tržištu. Iz tog razloga, neophodno je kontinuirano pratiti ponašanje i želje stranih potrošača, odnosno morfologiju i privredna kretanja na stranim tržištima.

Istorijski gledano uvek se postavljalo pitanje da li je značajnija ponuda ili tražnja na svetskom tržištu. Čuveni engleski ekonomista *Alfred Marshall* pomirio je ove stavove odgovarajući, da je pitanje da li je značajnija ponuda, ili tražnja lišeno smisla, isto kao i pitanje “*da li gornje, ili donje sečivo makaza seče papir*”.²⁰⁵ U određenim periodima, zavisno od trenutnog stanja u proizvodnji sa jedne strane i potrošnji sa druge strane, nekada dolazi do izražaja ponuda, a nekada tražnja. Period do 1929. godine i početak velike privredne krize je obeležio veći značaj ponude, gde ponuda sama sebi stvara tražnju. Međutim, posle 1929. godine dolazi do naglog smanjenja kupovne moći na tržištu i tada veći značaj na tržištu preuzima tražnja. Period od 1980. godine vraća ponovo značaj ponude na svetsko tržište.

Danas u eri primene novih tehnologija na tržištu, svakako se i ponuda i tražnja moraju meriti i uravnotežavati, tj. njihovo međusobno ukrštanje daje najbolje izvozne rezultate na svetskom tržištu.

204 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 181

205 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 182

6.2.3. Faktori koji dovode do spajanja ili odbijanja ponude i tražnje

Faktori koji dovode do spajanja, ili odbijanja ponude i tražnje u spoljnoj trgovini nazivaju se i faktori konkurentnosti u užem smislu. Među ovim faktorima najznačajniji su:²⁰⁶

1. kvalitet i tehnološka svojstva proizvoda;
2. cena, korigovana instrumentima spoljnotrgovinske politike u zemlji izvoznici i zemlji uvoznici;
3. način plaćanja;
4. rokovi isporuke i način održavanja;
5. organizacija nastupa na stranim tržištima i marketing;
6. razvojno osposobljavanje privrede zemlje kupca;
7. ostali faktori konkurentnosti.

U ostale faktore konkurentnosti, najčešće, se ubrajaju:²⁰⁷

- ♦ blizina kupca (sa stanovišta transporta najpovoljnija je, obično, trgovina sa susjednim zemljama);
- ♦ tradicija u saradnji (dobri poslovni partneri se samo iz krajnje nužde napuštaju);
- ♦ bliskost naroda oličena u sličnosti jezika (razvijena trgovina Velike Britanije i SAD i Nemačke sa Austrijom, Belgijom, Holandijom, Danskom i Švajcarskom, Srbije sa Rusijom i Italije sa Španijom i sl.);
- ♦ geografski položaj zemlje (ako je zemlja, po prirodi tranzitna, nastaje niz spoljnotrgovinskih poslova, posebno iz oblasti reeksporta, tranzita, dorade, prerade i obrade), što je, na primer slučaj Irske, Turske, Singapura, Hong Konga, Holandije, Srbije i sl.;
- ♦ sistem obrazovanja;
- ♦ ugled zemlje u svetu.

6.3. Mikro i makro konkurentnost

6.3.1. Konkurentnost na mikro nivou

Konkurentna prednost na svetskom tržištu se postiže primenom inovativnih rešenja u proizvodnji i plasmanu proizvoda na nova tržišta u odnosu na konkurente na tom tržištu. Posmatrajući velike svetske kompanije, svaka od njih je imala određeni inovativni pristup na tržištu. Taj inovativni pristup ne odnosi se samo na novu tehnologiju u proizvodnji, nego i na nove poslovne metode i načine poslovanja, koji

206 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 183

207 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 189

ponekad u praksi deluju sasvim obično. Inovacije se mogu primeniti na sam dizajn proizvoda, proces proizvodnje, marketing, način obuke ljudskih resursa. Primena inovacija omogućava da kompanija ostvari konkurentsku prednost na tržištu, na način da zadovolji potrebe kupaca koje su konkurenti zanemarili. Postizanje konkurentne prednosti putem primene inovacija često je zasnovano na novim metodama i tehnologijama koje konkurenti nisu u mogućnosti da primene zbog njihovog straha od ubrzanog zastarevanja njihovih ranijih ulaganja.²⁰⁸

Sa druge strane, primena inovacija je često u suprotnom kontekstu od organizacionih principa većine kompanija, jer mnoge kompanije pružaju veliki otpor ka promenama.²⁰⁹ Međutim, vremenom kako kompanije sazrevaju na tržištu, tako ih okruženje inicira na promene.

Osnovne pretpostavke na kojima se zasnima konkurentnost na mikro nivou, su:²¹⁰

- ♦ Izgradnja brenda;
- ♦ Liderstvo u troškovima;
- ♦ Diferencijacija sa konkurencijom;
- ♦ Fokusiranje na izbor jednog uskog segmenta u okviru privredne grane;
- ♦ Kvalitet, jer u razvijenim državama cene nisu presudne za kupce;
- ♦ Elementi mikrokonkurentnosti;
- ♦ Ostali elementi marketinga (istraživanje tržišta, pozicioniranje, kontrola).

Na svetskom tržištu prednost imaju kompanije koje određenim faktorima konkurentnosti uspeju da zadovolje preferencije stranih kupaca i pobede konkurenciju.

6.3.2. Konkurentnost na makro nivou

Konkurentnost zavisi od političkih, tehnoloških i socijalnih trendova u okruženju - *Teorija PEST* (politika, ekonomija, socijala (društvo), tehnologija).

Teorija *PEST* se zasniva na čudesnoj raznolikosti izvora energije – hidrogenske, sunčane, geotermalne, energije od plime mora, od biomase i atomske energije. Proizvodnja će se zasnivati na raznolikoj tehnološkoj osnovici – od mikroprocesora, elektronike i informatike, korišćenja kosmosa i upotrebe morskog dna, do biološkog inženjeringa, industrije gena. Biološka revolucija, to najmoćnije otkriće posle razbijanja atoma, omogućiće stvaranje potpuno novih izvora sirovina i novu revoluciju visokih prinosa u poljoprivredi.

208 Porter, M. (2007). *Konkurentska prednost*. Novi Sad: Asee, str. 111

209 Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Palgrave, str. 12

210 Unković, M. (1991). *Međunarodna trgovinska politika*. Beograd: Savremena administracija

U strukturi međunarodne razmene, natprosečan rast imaće visoki sofisticirani proizvodi, odnosno mašine i oprema i tzv. istraživačko intenzivni proizvodi, proizvedeni u skladu sa dostignućima Treće industrijske revolucije, kao i informatika, koju već nazivamo Četvrtom industrijskom revolucijom.

Kada se posmatra nivo konkurentnosti određene države, smatra se da su sledeći faktori presudni:

- ♦ Geografski položaj zemlje,
- ♦ Prirodna bogatstva (plemeniti gasovi, minerali, nafta),
- ♦ Radna snaga,
- ♦ Populacija zemlje.

Ova četiri faktora se nazivaju pasivnim faktorima konkurentnosti, jer ih države nasleđuju tj. ne mogu mnogo da utiču na njih. Čuveni ekonomski teoretičar *Michael Porter* je potvrdio da je ekonomski razvoj jedne nacionalne ekonomije teško ostvarljiv ukoliko se bazira na ovim naslednim tj. pasivnim faktorima konkurentnosti. On je definisao faktore na koje države mogu da utiču kako bi podigle nivo konkurentnosti tzv. Porterov dijamant.²¹¹

1. faktori proizvodnje;
2. uslovi tražnje;
3. nivo razvijenosti povezanih i pratećih industrija i
4. strategija, struktura i rivalitet kompanije.²¹²

Faktori proizvodnje: u faktore proizvodnje spadaju: prirodni resursi, kapital, radna snaga, infrastruktura, lokacija države, znanje i iskustvo. U razvijenim zemljama, najznačajnije faktore proizvodnje države stvaraju, kao na primer visoko kvalifikovanu radnu snagu. Da bi se postigla konkurentnost na tržištu potrebna su stalna ulaganja u faktore proizvodnje, kao i primena novih tehnoloških inovacija.

Uslovi tražnje: važan faktor kod makro konkurentnosti. Ukoliko je domaća tražnja zahtevna, to omogućuje jednoj nacionalnoj ekonomiji da stekne prednost za konkurentnost u inostranstvu tj. da na brži način se prilagođava inovacijama na svetskom tržištu. Možemo da kažemo da je priroda domaćih kupaca najvažniji faktor makro konkurentnosti.

Nivo razvijenosti povezanih i pratećih industrija: ovaj faktor makro konkurentnosti utiče na konkurentnost cena na svetskom tržištu. Ukoliko su cene povezanih i pratećih industrija visoke, to sa sobom povlači i visoke cene proizvoda i usluga na svetskom tržištu i teško će biti konkurentni.

Strategija, struktura i rivalitet kompanije: ovaj faktor je u direktnoj vezi sa menadžmentom kompanije. Upravljačka struktura kompanija se razlikuje od zemlje do zemlje i ne postoji univerzalan obrazac za upravljanje kompanijom.²¹³

211 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 174

212 Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Palgrave, str. 70

213 Porter, M. (2008). *O konkurenciji*. Beograd: Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju, str. 183

6.4. Otvorenost domaće privrede prema svetu i konkurentnost

6.4.1. Otvorenost prema inostranstvu

Savremena međunarodna podela rada, bitno se razlikuje od Rikardijanske (britansko sukno i portugalsko vino), što je rezultat tržišnih zakonitosti, zatim ekonomske supremacije (monopoli, kartelni sporazumi, tehnološki monopoli, integracione grupacije), nekih privrednih grupacija, pa i čitavih država u svetskoj privredi, dejstva političkog i geopolitičkog, odnosno vojnog faktora. Pošto u svim ovim faktorima formiranja međunarodne podele rada element sporazumnosti i nacionalne koordinacije nije u značajnijoj meri zastupljen, u anglosaksonskoj ekonomskoj literaturi termin „međunarodna podela rada“ se izbegava. Teorija spoljne trgovine pokušava da objasni kako je nastala i kako se menja data međunarodna specijalizacija u proizvodnji. Ona traži implicitne kriterijume na osnovu kojih je stvarna specijalizacija izvršena. Ti kriterijumi bez sumnje mogu da budu od koristi i pri planskom izboru proizvodne strukture kojom se želi otvoriti domaća, prema svetskoj privredi.

Jedan sasvim originalan doprinos utvrđivanja ove zakonitosti dat je i u ekonomskoj literaturi. *Vladimir Pertot* je, izučavajući empirijski *per capita* izvozne i uvozne stope u velikom broju zemalja na različitim stupnjevima ekonomske razvijenosti, u odnosu na dinamiku svetske prosečne spoljnotrgovinske stope, utvrdio da se robna razmena sa inostranstvom, posle izvesnog pada u periodu od prvobitne nerazvijenosti, do primene aktivne politike industrijalizacije, izvanredno povećava u periodu od početka formiranja novih industrijskih izvoznih viškova, do postizanja višeg stepena privredne razvijenosti. Zatim sledi spoljnotrgovinsko sazrevanje i prezrevanje sa relativnim padom nacionalne spoljnotrgovinske stope.

6.4.2. Ekonomski i društveni faktori otvaranja domaće privrede prema inostranstvu

Otvaranje prema inostranstvu je istovremeno svesno izlaganje sopstvene privrede širokom spektru uticaja inostranih privreda koji se prenose razmenom robe i usluga, migracijom faktora proizvodnje i koordinacijom ekonomskih politika.

Među ključnim dugoročnim determinantama otvorenosti nacionalne, prema svetskoj privredi, *posebno mesto pripada veličini zemlje i konfiguraciji njenih proizvodnih resursa*. Po pravilu, su velike zemlje, faktorima proizvodnje svestrano i ravnomerno obdarene, u manjoj meri uključene u svetsko tržište, nego male zemlje siromašne nekim faktorima proizvodnje. Srbija, bez sumnje, spada u red malih, faktorima proizvodnje neravnomerno snabdevenih zemalja. Pod veličinom zemlje u ovom smislu ne podrazumeva se samo površina, već i broj stanovnika, odnosno veličina tržišta.

Likvidnosti u međunarodnim plaćanjima nisu bile ni u kakvom razumnom odnosu prema privrednoj aktivnosti i trgovini u svetu. Inflacija se iz SAD izvozila putem deficita platnog bilansa, nekontrolisanim stvaranjem dolarskih potraživanja u ostalom delu sveta. Međunarodna zajednica danas više nije spremna da novi međunarodni monetarni sistem zasniva na nekoj dominantnoj valuti. Ovo je posebno *važno napomenuti posle uključivanja kineskog juana u SDR od 01.10.2016. godine*. Sve više država izvoznica nafte želi da svoju robu prodaje za druge valute: evro, juan, ili kripto valute (primer Venecuele od 2018. godine).

Stepen zavisnosti privrede od svetskih tržišta nije beznačajan. Nesumnjivo je da skoro svi ranije navedeni faktori zahtevaju i dalje povećanje stepena njene uključenosti u svetsku privredu. Postavlja se, međutim, pitanje: do koje granice se u tom pravcu može i treba ići? Iako su granice uključenosti u međunarodnu podelu rada različite za razne zemlje, postoje najmanje jedan teorijski i nekoliko ekonomsko-političkih faktora koji te granice određuju.

Kada zavisnost od tokova u svetskoj privredi premaši određenu granicu, problemi održavanja spoljno-ekonomske ravnoteže postaju veoma složeni i za zemlje sa konvertibilnom valutom, a pogotovu za one zemlje koje još nisu uvele konvertibilnost svojih valuta. Konvertibilnost valute je uslov za punu integrisanost u međunarodne finansijske odnose i platni mehanizam koji sa svoje strane omogućavaju odvijanje ostalih oblika međunarodnih ekonomskih odnosa.

Empirijska istraživanja *Kuznets-a*²¹⁴ uglavnom potvrđuju ovakav stav. Prema njegovim podacima, ukupna svetska razmena (zbir izvoza i uvoza) učestvovala je u svetskoj proizvodnji sa svega oko 3% u 1800. godini, ali čitavih 33% u 1913. godini. Posle sloma zlatnog standarda i početka ere intervencionističke politike u većem delu sveta, udeo spoljne trgovine u BDP sveta bitno se smanjio.

Umesto da i u neto izrazu preuzme najveću odgovornost za celokupan izvoz, industrija je (između 1962. i 1968.) oko 80% do 83,4% svojih izvoznih prihoda trošila na uvoz reproduktionog materijala. Zahvaljujući tome što i saobraćaj ima značajno učešće u uvozu sirovina, goriva i reproduktionog materijala, udeo reproduktionog materijala u ukupnom uvozu povećan je sa 51% u 1955. godini na 60,2% u 1970. godini.

Privredna struktura zemlje je bitna determinanta stepena otvorenosti prema svetskoj privredi. U zavisnosti od toga u kojoj meri su u njoj zastupljeni sektori proizvodnje koji mogu ekonomično da proizvode samo u velikim serijama, (primer automobilske industrije), po pravilu veća od domaćeg, variraće i stepen usmerenosti privrede u celini, na međunarodne procese reprodukcije.

U nekim slučajevima geopolitički položaj zemlje može biti veoma značajna determinanta otvorenosti domaće, prema svetskoj privredi. Zemlje koje su locirane na raskršću

214 Kuznets, S. (1967). Quantitative Aspects of the Economics Growth of Nations: X. Level and Structure of Foreign – Trade; Long-Term Trends. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 15. No 2. Part II., str. 7

svetskih puteva, ili na spoju kontinenata, ne samo da su tranzitno tržište robe, usluga i kapitala, već u velikoj meri mogu da se u te tokove uključe i sa svojim proizvodima.

6.4.3. Kriza svetskog monetarnog sistema i njen uticaj na domaću privredu

Kriza međunarodnog monetarnog sistema već je hronična, a njeni uzroci su dovoljno poznati. Ne ulazeći, stoga, ovom prilikom u uzroke krize međunarodnog monetarnog sistema, odnosno u intervalutnim odnosima u svetu, potrebno je ukazati na osnovne ciljeve reforme međunarodnog monetarnog sistema, na postojeće predloge reforme njegovih pojedinih elemenata, i na prilagođavanja koja su u našem sistemu spoljnoekonomskih odnosa u toj svetlosti neophodna.

U osnovi, reformisani međunarodni monetarni sistem treba da obezbedi uslove za:

1. samostalnije vođenje nacionalnih politika usmeravanja efektivne tražnje u skladu sa ciljevima i uslovima razvoja koji u različitim zemljama nameću različite kompromise između pune zaposlenosti i stabilnost cena;²¹⁵
2. nesmetanu ekspanziju međunarodne trgovine;
3. uravnoteženje platnih bilansa;
4. stabilnost u međunarodnim ekonomskim odnosima;
5. rešavanje specifičnih platnobilansnih problema zemalja u razvoju;
6. transfer kapitala iz razvijenih u manje razvijene zemlje u cilju finansiranja prirednog i stabilizacionih programa.

Činjenica da ovaj sistem ciljeva nije konzistentan i da iza njega stoje višestruko različito grupisani nacionalni ekonomski i politički interesi, samo po sebi ukazuje na složenost problema koje reforma međunarodnog monetarnog sistema ima da rešava.

6.5. Ekspanzija globalne ekonomije i konkurentnost

Kao rezultat multiplikovanog delovanja globalizacije, formira se *globalna ekonomija*, koja se karakteriše kao ekonomija u kojoj postoji slobodan protok robe, usluga, ljudi, znanja i ideja preko geografski ograničenih područja. Metafizički rečeno, čitav svet postaje jedinstveno globalno tržište.

Svaka kompanija koja želi da ostvari konkurentsku prednost na tržištu, potrebno je da dođe do mesta gde će da obezbedi najbolje sirovine, zatim da od tih sirovina napravi finalne proizvode i da ih proda na svetskom tržištu, reči su *Lee Kun Hee*, prvog čoveka Samsunga. *Michael Porter* je takođe ukazao da u procesu globalizacije u međunarodnoj ekonomiji glavni nosioci trgovine su kompanije, a ne države.

215 Fleming, J. (1972). Towards a New Regime for International Payments. *Journal of International Economics*, Vol.2, str. 344.

Na osnovu *Shanghai list*²¹⁶ univerziteta koji se nalaze na vrhu u svetu, osam od deset najboljih u svetu jesu američke, a 17 od 20, takođe su američki. Takođe, doprinose i domaćoj akumulaciji ljudskog kapitala, pošto se istraživači, inženjeri i preduzetnici širom sveta useljavaju u SAD kako bi u punoj meri ostvarili svoj obrazovni i ekonomski potencijal. Ova činjenica trebalo bi da podseti Amerikance na to koliko je dominacija na planu visokog školstva važna za unutrašnju vitalnost, internacionalni prestiž i globalni uticaj njihove zemlje.

Treća prednost Amerike je njeno relativno jaka demografska baza, posebno ako se uporedi sa onom iz Evrope, Japana i Rusije. Američka brojna populacija od 329 miliona ljudi²¹⁷ predstavlja "udarnu iglu" globalnog prestiža. Štaviše, Americi ne pretili populaciono starenje, ni populaciono opadnje u budućnosti. Prema podacima UN, u 2050. godini Amerika će imati oko 403 miliona stanovnika, od kojih će 21,6 % biti stariji od 65 godina. Za vreme tog perioda, EU će se spustiti sa 497 na 493 miliona stanovnika, s tim što će 2050. godine, 28,7% njih biti stariji od 65 godina. Brojevi za Japan još su drastičniji, broj stanovnika opasće sa 127 miliona 2010.godine na 101 milion 2050. godine, s tim što će 37,8 % biti starije.

Uticaj aktuelne ekonomske politike. Ciljevi zaposlenih i preduzeća su pod snažnim uticajem aktuelne ekonomske politike. Na ove ciljeve ekonomska politika utiče najčešće kroz poresku politiku, politiku zapošljavanja i motivacionu politiku. Politika mora da bude tako podešena da zaslužuje poverenje i podršku rukovodilaca i radnika.²¹⁸

Značaj kooperacije i specijalizacije. Moderni razvoj proizvodnih snaga omogućio je razvoj kooperacije i specijalizacije, kao najsavremenijih oblika organizacije društvene proizvodnje. Cilj svakog oblika organizacije društvenog rada je u produktivnosti rada.

Ostvarivanje konkurenstke prednosti. Ostvarivanje konkurenstke prednosti predstavlja specifičan odgovor kompanija na impulse iz okruženja. U suštini to je specifičnost svake međunarodno orijentisane kompanije, jer usaglašavajući posebne sposobnosti, sa kritičnim faktorima uspeha na ciljnom tržištu, preduzeće u suštini identifikuje svoje konkurenstke prednosti.

Jedina konkurenstka prednost je da se stalno primenjuju inovacije i nova saznanja. Konkurencija tj. pritisak koji ona stvara, dovodi do alokativne efikasnosti, što znači da se proizvodi upravo ono što je potrebno (što kupci žele da kupe) i to u onoj količini koja je potrebna. Drugo, konkurencija omogućava proizvodnu efikasnost, što znači da se to što se proizvodi, proizvodi uz najniže moguće troškove po jedinici proizvoda. Treće, konkurencija, načelno posmatrano, omogućava dinamičku efikasnost, što znači ulaganja u poboljšavanje proizvoda i procesa proizvodnje, što će u

216 <http://www.shanghairanking.com/> (pristupljeno 18.11.2018)

217 <http://www.census.gov/popclock/> (pristupljeno 18.11.2018)

218 Prema stavu *Russella Ackoffa*, koji je pisao da postoje četiri pristupa, ili filosofije poslovanja, odnosno stava preduzeća prema budućnosti: neaktivistički, reaktivistički, preaktivistički i interaktivistički.

budućnosti dovesti do zadovoljavanja onih potreba koje u ovom trenutku nisu zadovoljene uz najniže moguće troškove. Konačno, što se često zaboravlja, konkurencija ima izuzetno važnu selektivnu funkciju, kojom se razdvajaju uspešna i neuspešna (neefikasna) preduzeća - ta preduzeća napuštaju granu, često tako što odlaze u stečaj. Ovo razdvajanje zdravih i nezdravih je važno za održavanje društvenog blagostanja.

Ako komparativne prednosti shvatimo dinamički, jer njih ne određuje samo rad, kapital i prirodni uslovi, već i čitav niz drugih faktora, onda se može reći da je jedna zemlja konkurentna u izvozu onih proizvoda za koje ima komparativne prednosti. Za ispitivanje komparativnih prednosti važne su i carine u inostranstvu.

6.5.1. Tehnički progres i konkurentnost

U ekonomiji su već dugo bili svesni da je tehnološki progres glavni izvor ekonomskog rasta. Još je i sam *Robert Solow*, u svom radu iz 1957. godine, ustanovio da se 85% rasta proizvodnje u SAD duguje rezidualnoj komponenti (komponenti tehnološkog rasta), dok akumulaciji kapitala i rastu radne snage samo 15%. *Grossman i Helpman* su ustanovili da svesno trošenje sredstava na istraživanje i razvoj novih proizvoda i procesa generiše endogeni tehnički progres.

6.5.2. Komparativne prednosti nacije

Komparativne prednosti jedne nacije se neće u potpunosti reflektovati u rastućoj produktivnosti ukoliko nacionalna preduzeća nemaju pristup stranom tržištu. Bitan zadatak za vladu je da sledi politiku otvorenog tržišta i omogući pristup svim stranim privredama. Zadatak trgovinske politike bi trebalo da bude otvaranje tržišta i eliminisanje nelojalne prakse, a ne zaštita domaćih monopolista. Standardi za intervenciju bi trebalo da budu bazirani na dokazivanju nelojalne prakse, ili nelojalne konkurencije.

Novi teorijski model uvodi koncept ljudskog kapitala, kao krucijalni faktor koji objašnjava proces međunarodne razmene. Zemlja koja je više orijentisana ka budućnosti stoga više troši na obrazovanje, odnosno investira u ljudski kapital, uživa viši nivo realnog dohotka per capita u ravnoteži. Zemlje bogate ljudskim kapitalom zauzimaju vodeću poziciju u relativno većem broju grana visoke tehnologije i izvoze te proizvode u zamenu za radno-intenzivne proizvode tradicionalnih manufakturnih sektora.

Prvi oblik takve zloupotrebe je predatorno formiranje cena. Objasnimo mehanizam ove zloupotrebe. Učesnik na tržištu obara svoju prodajnu cenu ispod svojih troškova i usled toga beleži finansijske gubitke. Međutim, ovim ponašanjem tera svoje konkurente da takođe obore cene (inače će ostati bez kupaca, odnosno bez prihoda od prodaje), što takođe dovodi do (njihovih) finansijskih gubitaka. Onaj koji se

upušta u predatorno formiranje cena nada se da će bolje podneti finansijske gubitke od konkurenata, da će konkurente “oterati” u stečaj, da će time ojačati svoj dominantan položaj i konačno, uspostaviti monopol, kako bi onda mogao da podigne svoje cene na nivo monopolskih i na taj način eksploativno zloupotrebi svoj monopolski položaj.

6.5.3. Konkurentne strategije

Postizanje konkurentnosti na svetskom tržištu zavisi od toga koliko je kompanija sposobna da odgovori na potrebe svojih kupaca. Konkurentnost može da se ispolji kroz niže cene u odnosu na konkurente ili kroz pružanje određene usluge koja je jedinstvena na tržištu. Konkurentsku prednost možemo da posmatramo kao kvalitativnu i kvantitativnu.

Promenljivost tržišta, podrazumeva primenu kombinacije strategije koje će obezbediti minimalne troškove uz maksimalan kvalitet i zadovoljstvo potrošača. Strategija uveliko zavisi od postojećeg položaja kompanije na tržištu: tržišni lider nastoji da proširi ukupnu tržišnu potražnju, tržišni izazivač pokušava agresivnim strategijama da umani tržišni udeo lidera u svoju korist, tržišni nišer se drži strategije specijalizacije, popunjavajući slobodne tržišne prostore.

Strategiju pozicioniranja sprovodimo u cilju: osnaživanja trenutne pozicije u svesti potrošača, zauzimanja novih tržišnih segmenata i repozicioniranja, promene trenutne slike proizvoda/kompanije u svesti potrošača.

Poređenje zapravo ima dva oblika: prvo, pozicioniranje prema drugom proizvodu, direktnom konkurentu, najčešće tržišnim liderom, sa namerom da se privuku korisnici proizvoda sa kojim se poredimo. Drugi oblik pozicioniranja prema drugom proizvodu ne podrazumeva direktno pozicioniranje prema konkurenciji radi preuzimanja kupaca proizvoda sa kojim vršimo upoređivanje, već se poređenje koristi kao referentna tačka za utvrđivanje sopstvene pozicije.

Funkcija cena je dvojaka. Cena su sredstvo ekonomske kalkulacije i u tom svojstvu ona treba realno da izražavaju troškove i vrednost proizvodnje i da služe njihovom međusobnom upoređivanju.

Druga funkcija cena sastoji se u usmeravanju privrednog razvoja i pružanju odgovarajućih ekonomskih podsticaja. Ukoliko plan nema direktivni karakter koji preduzeća obavezuje da proizvodi tačno određene proizvode i po utvršenim troškovima, i da vrše određene investicije, onda je potrebno da proizvođači putem cenovnog mehanizma budu podsticani da proizvode ono što odgovara osnovnim intencijama plana.

Spoljna trgovina omogućuje održavanje monopolske cene na unutrašnjem tržištu, koje je od inostrane konkurencije zaštićene politikom monopolskog protekcionizma. Podrškom politici neekvivalentne razmene, monopoli održavaju visoke cene

industrijskim proizvodima, što podiže njihove cene i do 100% u odnosu na klasičnu konkurenciju. U vreme zlatnog standarda cene i nadnice formirale su se slobodno i potpuno elastično, vladale su multinacionalizam međunarodnih plaćanja i slobodna konkurencija. Roba se kretala svojim prirodnim tokovima u zavisnosti od odnosa cena, novac je bio ujednačen, a pasivna i aktivna trgovina saldirale su se i prenosile iz zemlje u zemlju.²¹⁹

6.5.4. Razlike među nacionalnim ekonomskim prostorima

Privredni subjekti upoređuju svoj položaj u unutrašnjim i spoljno-ekonomskim odnosima i na osnovu toga pristupaju procesu odlučivanja. Oni ulaze u spoljno-ekonomske odnose ako se njihov položaj poboljšava kroz:

- ♦ ekonomsko povezivanje (razdvajanje) privrednih subjekata iz pojedinih zemalja u proizvodnom kombinovanju s različitim obimom i intenzitetom;
- ♦ ekonomsko povezivanje (razdvajanje) nacionalnih ekonomskih prostora i podprostora s različitim obimom;
- ♦ ujednačavanje, ili koordiniranje (konfrontacija) strategije razvoja, ili strategija međunarodnih ekonomskih odnosa zemalja, ili pojedinih proizvodnih subjekata s ujednačavanjem, ili koordiniranjem (konfrontacijom) vrednosnih i alokacijskih sistema.

Prema Heldu „Globalizacija je širenje granica koje omogućuju slobodno kretanje ljudi, roba, informacija, normi i institucija, uz delovanje integrativnih snaga.“²²⁰

Globalizacije se u najvećoj meri ogleda kroz: a) ubrzanu i masovnu tehnološku standardizaciju svih oblasti proizvodnje i života ljudi, b) usklađivanje makroekonomskih i razvojnih politika različitih grupa zemalja, zatim kroz kvalitativne promene koje karakterišu međunarodnu razmenu i to, natprosečni rast izvoza visoko sofisticiranih proizvoda, rast intrafirmske razmene i c) rast izvoza iz zemalja u razvoju uslovljen je prilivom direktnog stranog kapitala.²²¹

Razlike među nacionalnim ekonomskim prostorima mogu se svrstati u pet osnovnih grupa:

- ♦ razlike u geografskoj veličini i u geopolitičkom položaju ekonomskog prostora u međunarodnom sistemu;
- ♦ razlike u raspoloživosti, kvalitetu i lokaciji prirodnih, ljudskih i ostalih ekonomskih faktora proizvodnog kombinovanja i ekonomskoj razvijenosti prostora;

219 Zlatni standard je važio u periodu od 1870. do 1914. godine. Kursevi svih valuta bili su fiksirani prema zlatu.

220 Held, D. (1995). *Democracy and Global Order*, England:Stanford, str. 20.

221 Popović, T. (1999). *Aktuelna kretanja u međunarodnom okruženju i Jugoslavija - modeli tranzicije i tranzicioni potencijal Jugoslavije*, in: Petrović Milenko (ed) *Izazovi razvoja na prelazu u XXI vek*, Beograd:Institut ekonomskih nauka

- ♦ razlike u društveno-političkom i političkom sistemu i sistemima društvenog vrednovanja;
- ♦ razlike u društveno-ekonomskoj organizaciji i u strategijama privređivanja pojedinih slojeva ekonomskih subjekata;
- ♦ razlike u parametarskim obeležjima kružnog toka (procesa) društvene reprodukcije i ekonomskom mehanizmu interakcije čovek - faktori razvoja (model privređivanja).

Na veoma složen i krivudav način ekonomska misao je - pod uticajem prakse - pronalazila nove situacije u kojima je relativna prednost spoljne trgovine.

6.5.5. Potrebe i njihovo pokrivanje kao osnovni smisao organizacije ekonomskih odnosa

Svako društvo se oslanja na određenu strukturu, slojevitost, rang-listu i intenzitet potreba. One su rezultat njihovog ekonomskog i društvenog razvoja. Ali i posledica uticaja potreba, prihvaćenih u drugim društvenim sistemima.

Sam pojam ekonomske vrednosti izrasta iz ograničenih mogućnosti pokrivanja potreba.

Svako ograničavanje, ili sužavanje ekspanzije u procesu reprodukcije može otvoriti problem zaposlenosti ljudskog i ostalog ekonomskog potencijala. Stoga svako društvo - oslanjajući se na vrednosne sudove i sistem vrednovanja - utvrđuje potrebnu (opravdanu) proizvodnju. Zatim, traži i iznalazi način za obezbeđivanje zaposlenosti ljudskog, prirodnog i ostalog ekonomskog potencijala. Ove dve komponente sačinjavaju suštinu temeljnog ekonomskog zadatka utvrđivanja i pokrivanja društveno priznatih potreba uopšte.

Spoljnoekonomski odnosi su od posebnog značaja ukoliko omogućavaju sadržajnu ekstenziju procesa reprodukcije i dodaju ekonomskom prostoru nove potencijale proizvodnje i potreba. Oni tada proširuju ekonomski potencijal zemlje, a stavljaju sopstveni na raspolaganje drugim državama. Spoljnoekonomski odnosi sa ovog stanovišta nisu ni dobri ni loši, nego su ekspandirajuća, ili retardirajuća komponenta reprodukcije i izraz međuzavisnosti nacionalnih ekonomskih prostora.

6.6. Upravljanje znanjem zasnovanom na vrednosti

1. U kojoj meri znanje utiče na uspeh kompanije ukoliko se ono vrednuje na odgovarajući način, najbolje ilustruju primeri iz prakse uspešnih firmi.
2. Kako kompanije mogu da se pripreme za veći uspeh u ekonomiji znanja: Globalno delovanje je postalo zahtev na tržištu, ukoliko kompanija želi da opstane

i bude konkurentna. U isto vreme, menadžeri se suočavaju sa sve većim brojem sve složenijih izazova. „Misli globalno, deluj lokalno“; „Proizvodi jeftino i za masovnu upotrebu“; „Ne radi prvo na razvoju, pa tek onda na plasmanu, nego se istovremeno usavršavaj i trguj“. To je japanski način razmišljanja.

3. Prodavci nameštaja: Dok su ranije ljudi kupovali nameštaj „za ceo život“, sada ga kupuju „dok ne naiđe nova moda“. Rezultat? Samo oni najbrži na tržištu, mogu da se nadaju da će ostvariti profit. Trgovci nameštajem, takođe su primorani da postanu i kompanije za dizajn enterijera, jer kupci očekuju da budu u mogućnosti da biraju kompletan enterijer u jednoj prodavnici i da ona pritom zadovolji širok spektar različitih ukusa;
4. Loše mesto za početak: *Hughes Space & Communications Company* upravljaju bazom znanja koja sadrži sva prethodna iskustva o radu na projektima, uključujući i reakcije klijenata na isporučene proizvode/usluge. *Chevron* je ustanovio tim za tzv. najbolja iskustva, za pronalaženje skrivenih riznica znanja u kompaniji. To je rezultiralo izradom mape resursa i baze najboljih iskustava i obezbeđivanje novih znanja koje uvećava vrednost.
5. Uvećavati KNOVA faktor: Potencijal koji kompanija ima za stvaranje dodatne vrednosti, zove se KNOVA – faktor vrednosti znanja (*The KNOVA – knowledge value*). Ovo pokazuje da u ekonomiji znanja taj potencijal zavisi od dva bitna elementa: nivoa usluga koje pruža kompanija i intenziteta korišćenja znanja kompanije i nivoa u kom kompanija koristi znanje da bi proizvela proizvod, ili pružila usluge;
6. Upravljanje tokovima znanja na operativnom planu: Kompanije koje su shvatile potrebu distribucije informacija kroz organizaciju primenjuju raznovrsne tehnike za operativno upravljanje tokovima znanja. Njihov glavni zadatak je da povežu ljude sa sistemom koji se koristi za podelu i prenos znanja. Zamenjena takvog shvatanja novim, koji proizilazi iz ideje „Moć je u razmeni znanja“. Vođenje umesto upravljanja je važno zbog toga što je „birokratija samoj sebi najveći neprijatelj. Ona sprečava ljude da rade svoj posao i koče ideje koje mogu da zadovolje potrebe klijenata.“
7. Napredovanje u ekonomiji znanja – integrisani pristup: „Naš pristup upravljanja znanjem kao vrednošću ima četiri ključne oblasti: tržište i strategiju, strukturu i procese, ljude i motivaciju i znanje i sisteme. Peto, tu je sposobnost predviđanja, koristeći (decentralizovano) znanje da bi se dobila celokupna slika budućih tržišnih izazova. I na kraju, šesto, potrebna vam je sposobnost da trajete, koja od profesionalaca traži da se posvete kompaniji, nudeći im zauzvrat osećaj smisla tako što ćete pružajući osećaj smisla, od profesionalca, zauzvrat, dobiti posvećenost kompaniji.“
8. Kupci biraju novu ekonomiju: Možda je popularnost Interneta doprinela dramatičnoj promeni u proizvodima i uslugama koje su ljudi želeli i kupovali. Od

januara 1997. do januara 1998. glavni indikatori kupovine su se pomerili sa kola, hrane, životnih namirnica i odeće, na sofisticiranije proizvode i usluge, kao što su telefonske usluge, kablovska televizija i kućni kompjuteri. Lična potrošnja je skočila sa 0,9% na 12,5%.

9. E-trgovina, revolucionarno menja doživljaj kupovine: *Amazon.com*, nekada onlajn knjižara, želi da postane onlajn šoping centar za ceo svet. Njihov cilj je da postanu prvi izbor klijenta za pronalaženje i otkrivanje svega što žele da kupe onlajn. Kao najbolji od svih elektronskih trgovaca, jedno je sigurno, napraviće revoluciju u maloprodaji i postaviti standarde za e-trgovinu. Njegovi zadivljeni investitori, neprestano su poslovali sa gubitkom, dok se njegova tržišna vrednost u roku od samo tri godine povećavala sa svega 503 miliona dolara na čitavih 22,1 milijarde dolara počev od januara 1999. godine. To nije iznenađenje, jer Amazon vredi više od svih američkih knjižara, uključujući i *Barnes&Nobel* i *Bordel*, zajedno.
10. Usluge znanja cvetaju: Ako pogledamo unazad na dostignuća koja su nas dovele do savremene ekonomije, videćemo kako je poljoprivreda doživela vrhunac razvoja 1890.godine, kada su farmeri, lovci, šumari i ribari proizvodili blizu 30% bruto nacionalnog dohotka. Do 1990.godine poljoprivreda je, međutim, pala na ne više od 8% BND-a. Istu sudbinu je doživelo i industrijsko doba. Industrije, kao što su proizvodnja, građevinarstvo i javne komunalne usluge su fantastično rasle tokom sedamdesetih godina, ali sada opadaju, klizeći na nešto malo iznad 35% BND. Baš kao što je industrija nekad porasla i premašila poljoprivredu, tako i usluge danas preuzimaju značaj industrije. Komunikacije, trgovina, finansije, ovo su samo neke od usluga koje sada, sa 57% BDP-a, vode svetski ekonomski razvoj. U Evropi su snažne ekonomije zasnovane na industriji u opadanju, a u mnogim zemljama, uključujući i Francusku, Nemačku, Italiju, Holandiju, Španiju, Švedsku i Veliku Britaniju, usluge su te koje obezbeđuju veći deo BDP-a.
11. Kako da upravljamo tokovima zasnovanim na stvaranju vrednosti? Kao što smo videli, ljudski resursi će imati presudnu ulogu u ekonomiji znanja. Oni će biti u mogućnosti da traže bolje uslove rada, veću autonomiju i veće zadovoljstvo poslovm koji obavljaju. To znači da takve profesionalce neće biti lako vezati za samo jednu kompaniju. Pojam zaposlenja za ceo život, je stran ovoj novoj vrsti stručnjaka. Oni će lako menjati poslove, idući tamo gde osećaju da će postići bolje rezultate. Ali kada takav radnik izađe iz firme, veći deo znanja odlazi sa njim.
12. Moć ljudima – ili mašinama? Kakva će biti uloga ljudi i rada u ekonomiji znanja? Tehnologija će se razviti do takvog stepena da veštine potrebne za upravljanje njom više neće biti neophodne. U najmanju ruku, ne one manuelne – ali ni inteligentne veštine – kakve su nam poznate danas. Danas, mašine postepeno ulaze u oblasti u kojima ih tradicionalno nije bilo. Način na koji se

bankovni automati svuda pojavljuju to dokazuje bolje nego bilo šta drugo. Prvo su se pojavili ispred banaka, kao da se “od ljudi očekivalo da i dalje uđu u banku” da bi podigli novac. Da li će oni ući unutra ili će novac podići napolju, izgledalo je nevažno. Sada se bankovni automati pojavljuju svuda.

13. Važnost nacionalnih država opada: Društvena pitanja postaju sve više odgovornost globalnih korporacija. Kako njihova važnost raste, tako važnost nacionalnih država opada. Finansije, zaposlenost i znanje, sve su to oblasti kojima sada upravljaju korporacije – a to nacionalnim vladama ostavlja manje manevarskog prostora i mogućnosti da utiču na uslove rada i obezbede održivi nivo zaposlenosti. Globalne korporacije će se prve suočiti sa novim pravilima koja se pojavljuju u ekonomiji znanja. One će postati svetski modeli i zauzeće svoje vodeće pozicije ozbiljnije nego ikada pre. Njihova vodeća pozicija, međutim, znači da će ih druge kompanije pažljivo posmatrati da bi bile sigurne da se pokoravaju pravilima na način koji se od njih očekuje.
14. Decentralizacija vlasti i centralizacija znanja: Decentralizacija vlasti će povećati sposobnost vaše kompanije da odgovori na promene na lokalnom tržištu. Timovi su dobili oblasti za koje će biti odgovorni – na primer, kvalitet, bezbednost, itd. – i mada su već obučeni, insistiranje na odgovornosti je teže nego njeno ispoljavanje. U svakom slučaju rezultat je povećan angažman zaposlenih u kompaniji.
15. Pametno znanje: Šta je znanje? Ljudi su pokušavali da odgovore na ovo pitanje hiljadama godina. Najpoznatiji i najpoštovaniji filozofi su pokušali da nađu odgovor i nisu uspeali. U kontekstu upravljanja znanjem kao vrednošću postoji, međutim, jedno mnogo relevantnije pitanje o samom znanju koje glasi „Kako da steknem znanje zasnovano na vrednosti?“ Svakodnevne informacije o radu naše kompanije prelaze preko naših stolova. Informacije o obrtu, tržištu, profitu. Potom vi koristite sve te informacije za donošenje odluka, a rezultati tih odluka – bilo dobri, ili loši – se pokazuju u završnom računu. To je neprestani proces učenja zasnovan na informacijama i označen kao *feedback* učenje. Ali sa stalnim usavršavanjem i ekspanzijom tehnologije, količina informacija kojima smo bombardovani sve više raste i dostiže gotovo gargantuovske razmere. To nas emotivno i intelektualno iscrpljuje. Top menadžment je tu da osigura da sadržaj bude odgovarajući i strateški fokusiran na vrednost koju je potrebno dodati kompaniji. Sve šira primena informacionih tehnologija u organizaciji će verovatno značiti da će uloga korporativnog centra nestati u budućnosti. Već sada veliki broj IT mreža direktno povezuju operative i strateške procese. Sve ovo ukazuje da će, kako sadržaj postaje značajniji, jedinice morati da igraju uloge drugačije od onih na koje su navikle u industrijskom dobu.
16. Vladavina timova: Timovi su ključna reč u novoj ekonomiji znanja, jer su oni sila koja može da razbije tiraniju funkcionalne organizacije. Menadžment zasnovan na timu obezbeđuje vašoj kompaniji konkurentsku prednost, jer vam

pomaže da jednom zauvek iskoračite iz koncepta funkcionalnosti. Međutim, timovi koji rade u izolaciji, ne predstavljaju potpuno rešenje. Jer, u novoj ekonomiji znanja, suštinski je u povezivanju različitih timova znanja.

17. Značaj vizije: Ono što moramo da uradimo, je da razvijemo jasnu ideju o važnim karakteristikama budućnosti u kojoj bismo želeli da radimo. To znači da moramo da pratimo trendove koji bi mogli da utiču na naš svet i naš posao.
18. Ljudska kreativnost će biti u središtu ekonomije znanja: Mašine će sve više funkcionisati na nivou kompleksnosti ljudskog mozga, kao neka vrsta *hard*, ili „čvrste strane“ znanja. U isto vreme, ljudi, profesionalci, će svojom intuicijom, osećajima i emocijama doprinositi njegovoj *soft*, ili „mekoj strani“. Ipak, postoje „mašine pirati“ koje vrebaju iza ugla sa onim što nazivamo „mašinskom kreativnošću“. Reč je o mašinama koje preuzimaju sposobnost za „meki pristup“. Trenutno to nije dovoljno razvijeno, ali se u ljudima pojavljuje blagi strah da će biti zamenjeni mašinama.
19. Manje vremena za navikavanje: Brzina inovacija u oblasti informacione tehnologije je takva da kompanije i društvo, imaju sve manje vremena da pronađu načine da zamene poslove koji su zahvaljujući tim inovacijama postali suvišni. Ovaj problem će se uvećavati: danas, veštačka inteligencija jede tradicionalnu. Uzmimo primer standardizacije mobilne komunikacije koja je stvorila diskontinuitet i brz prelazak sa fiksne na mobilnu infrastrukturu. Kako nadgledati radnike znanja koji rade kod kuće, pitanje je koje su navele vodeće konsultantske kompanije, nudeći savete o tome kako sa distance upravljati onima koji rade kod kuće. Primena koncepta diskontinuiteta i zahteva klijenata u ovom smislu može donekle da nam pojasni svet pred nama.
20. *Outsourcing* i *insourcing*: Neke kompanije će angažovati spolja, ili ustupati (*outsourcing*) poslove samo radnicima iz grupe proizvodnih. One takođe mogu da odluče da angažuju spolja (*insourcing*) radnike iz grupe talentovanih. Na primer, jedan od holandskih proizvođača automobilskih delova je ustanovio tehnološki centar u Istočnoj Evropi iz kojeg će dobijati (*insourcing*) proizvode visokog stepena i sofisticirane obrade, a ne poslove niskog stepena obrade. Postoji veliki broj ruskih naučnika koji preko Interneta nude svoje usluge.

6.7. Konkurentnost privrede Srbije

6.7.1. Mesto Srbije na svetskoj listi

Indeks globalne konkurentnosti (IGK) vezuje se za delovanje Svetskog ekonomskog foruma (SEF) koji IGK zasniva na 12 stubova konkurentnosti koji su podeljeni u tri grupe.

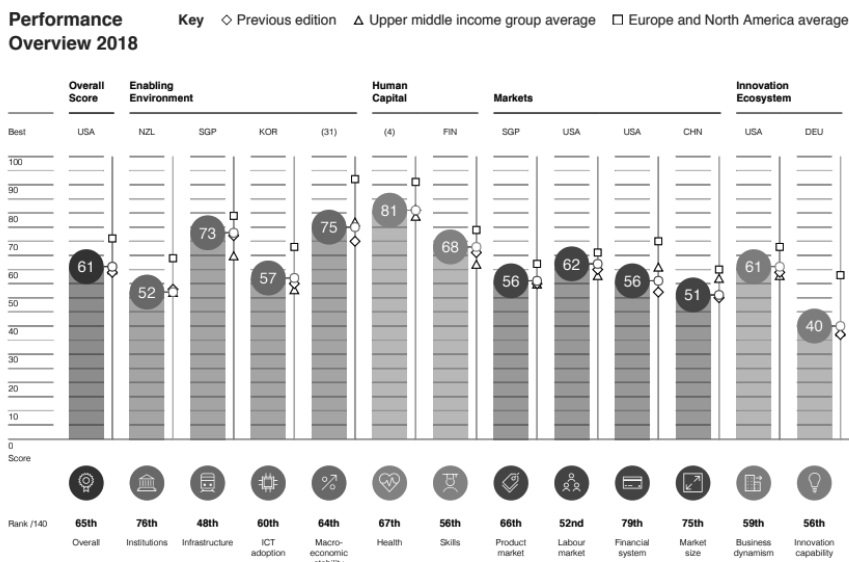
Prva grupa su tzv. Osnovni zahtevi koja uključuje stubove (1) Institucije, (2) Infrastruktura, (3) Makroekonomska stabilnost, (4) Zdravstvo i primarno obrazovanje.

Drugu grupu čine tzv. Faktori povećanja efikasnosti koju formiraju stubovi: (5) Visoko obrazovanje i obuka, (6) Efikasnost tržišta dobara, (7) Efikasnost tržišta rada, (8) Razvijenost finansijskog tržišta, (9) Tehnološka spremnost i (10) Veličina tržišta.

Treća grupa su: Faktori inovativnosti i soficeranosti koju formiraju poslednja dva stuba, (11) Soficeranost poslovnih procesa i (12) Inovacije.

IGK, kao kompozitni indeks, formira se kao ponderisani prosek vrednosti svakog od navedenih stubova. Inače, svaki od navedenih stubova sam po sebi predstavlja kompozitni indeks koji se formira kao ponderisan prosek indikatora čije vrednosti se dobijaju iz dva tipa izvora – primarnih i sekundarnih. Svi podaci, bilo da je reč o primarnim, ili sekundarnim, normiraju se na skali od 1 do 7 (1 - najlošija ocena, 7 – najbolja ocena), što je ujedno i raspon mogućih vrednosti za sve indikatore, stubove konkurentnosti pa i sam indeks globalne konkurentnosti. Imajući u vidu strukturu IGK, konkurentnost koju reprezentuje, mogli bismo grubo definisati kao skup institucija, politika i činilaca koji određuju stepen produktivnosti zemlje. Na osnovu Izveštaja Svetskog ekonomskog foruma za 2018. godinu, Srbija je zauzela 65. mesto na rang listi od 140. zemalja, dok je u 2017. godini bila na 70. mestu.²²²

Slika 1. Indeks globalne konkurentnosti – Srbija 2018

Izvor: <https://www.weforum.org> (pristupljeno 18.11.2018)

222 The Global Competitiveness Report 2018 <https://www.weforum.org> (pristupljeno 18.11.2018)

6.7.2. Klasteri kao faktor konkurentnosti

Klaster, engl. *Cluster* (grozd, skup) predstavlja dobrovoljno poslovno povezivanje obrazovnih i naučnih institucija, malih proizvođača organske hrane, prerađivača prehrambenih proizvoda, finansijskih institucija, marketing organizacija, institucija za kvalitet, trgovinskih organizacija, sredstava informisanja, projekat menadžera, javnog sektora i drugih zainteresovanih lica, a u cilju povećanja konkurentnosti sektora/regiona u poslovanju na inostranom tržištu.

Prednosti klastera ogledaju se u sledećem: 38% u EU je zaposleno u nekom od klastera; pravila WTO i EU ne dozvoljavaju zabranu uvoza; visoke subvencije EU poljoprivredi: oko 40 mlrd evra. Klaster je osnovni pokretač inovacija i zapošljavanja

Klasteri podrazumevaju stvaranje veze između određenih znanja, infrastrukture i pratećih industrija, kako bi se ostvarila što veća produktivnost na svetskom tržištu. Klasteri su geografske aglomeracije kompanija, dobavljača, provajdera usluga i pridruženih povezanih komplementarnim, ali i pozitivnim eksternim efektima.²²³ Klasteri dobijaju na značaju poslednje dve decenije i njihova osnovna karakteristika je da svi članovi postaju međusobno zavisni i da se stvaraju strateška partnerstva između dobavljača i kupaca. Kako se privreda jedne nacionalne ekonomije razvija, tako i značaj klastera raste.

6.7.3. Rizici u spoljnoj trgovini

Spoljna trgovina i kretanja na domaćem i međunarodnom tržištu, povezani su sa rizicima: proizvodnim, trgovinskim, finansijskim – posebno bankarskim. Svi se oni prelamaju preko finansijskih rizika, tako da je glavne finansijske rizike sistematizovala Banka za međunarodne obračune iz Bazela, prvi put 1975. godine, pod nazivom BAZEL I i kasnije 1988. godine, BAZEL II. Posle velike krize iz 2007-2008. godine, usvojen je i BAZEL III.

Rizici definisani u BAZEL-u i nisu menjani, samo su tehnički usavršavani, radi efikasnije zaštite privrednih aktera na tržištu.

Rizici u BAZELU I, iz 1975. godine su sledeći: kreditni rizik, rizik zemlje, tržišni rizik, rizik kamatne stope, rizik likvidnosti, operativni rizik i valutni rizik.

Kod procene rizika od strane stranog investitora uzima se: stav Vlade domaćina prema stranom kapitalu, koliko je Vlada efikasna i ispunjava zahteve u pogledu deficita budžeta i deficita tekućeg bilansa, kolika je stopa inflacije i kakva je opšta stabilnost zemlje, kakvi su sudovi, da li presuđuju efikasno i pravedno i da li se dovoljno bore protiv kriminala i korupcije.

223 Porter, M. (1998). Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Governments, and Institutions. *Harvard Business School Working Paper*, No. 98-080

Politički rizik se može svesti na najmanju moguću meru ukoliko se ostvari saradnja sa zemljom domaćinom, zapošljavanjem što većeg broja domaćih fizičkih i umnih ljudi, investiranjem u prave projekte i odgovarajuće ponašanje okruženja prema stranom kapitalu. Zajedničko ulaganje se često preporučuje jer ono poboljšava javno mišljenje o istom.

Rizik eksproprijacije takođe se može smanjiti kroz korišćenje stranih tržišta kupaca i dobavljača, kao i stranih tehnologija. Politički rizici se obično osiguravaju, npr. kod *Lloyds Bank* iz Londona, Agencije za garantovanje investicija (MIGA), Izvoznouvozne banke iz Indije (*Exim bank*) i korporacije za međunarodne privatne investicije SAD (OPIC - *The Overseas Private Investment Corporation*). Politički rizik se može odnositi na eksproprijaciju, nekonvertibilnost valuta, rat i revoluciju. U svakom slučaju, pre ulaganja, je potrebno posvetiti veliku pažnju političkom riziku. Iako u izuzetno teškim uslovima i uz konstantni pad konkurentnosti na svetskom tržištu.

PITANJA ZA DISKUSIJU

1. Navedite pojam konkurentnosti i objasnite vrste konkurentnosti?
2. Objasnite klasičnu, neoklasičnu i savremenu teoriju konkurentnosti?
3. Navedite i objasnite faktore konkurentnosti?
4. Navedite i objasnite faktore konkurentnosti na mikro nivou?
5. Navedite i objasnite faktore konkurentnosti na makro nivou?
6. Objasnite otvorenost privrede prema svetu i konkurentnost?
7. Objasnite ekspanziju globalne ekonomije i konkurentnost?
8. Šta znate o upravljanju znanjem zasnovanom na vrednosti?
9. Navedite podatke o konkurentnosti Srbije – njeno mesto na svetskoj listi?
10. U kojoj meri su klasteri faktori konkurentnosti u svetu i kod nas?
11. Navesti i objasniti rizike u spoljnoj trgovini?

VII

MEĐUNARODNE EKONOMSKE INSTITUCIJE

CILJ POGLAVLJA

Suština globalizacije je u stvaranju globalnih ekonomskih i finansijskih institucija i davanje veće uloge tim organizacijama. Na prvom mestu je osnivanje Svetske trgovinske organizacije, kao pravnog subjekta za regulisanje svih međunarodnih ekonomskih tokova, za razliku od GATT-a (General Agreement on Tariffs and Trade) koji nije imao tu ulogu i koji je, kao sporazum, regulisao samo robne tokove između država - potpisnica. Ciljevi ovog poglavlja su sledeći:

- ♦ *Upoznavanje sa fazama pregovora koje su vodile ka osnivanju STO;*
- ♦ *Upoznavanje sa osnovnim principima na kojima funkcioniše STO;*
- ♦ *Isticanje prednosti koje države stižu ulaskom u STO;*
- ♦ *Upoznavanje sa Opštim sporazumom o carinama i trgovini (GATT);*
- ♦ *Upoznavanje sa regulativom sektora usluga u okviru STO (GATS);*
- ♦ *Izučavanje Međunarodnog sporazuma o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS);*
- ♦ *Upoznavanje sa procesom upravljanja STO;*
- ♦ *Upoznavanje sa procedurom učlanjivanja u STO;*
- ♦ *Upoznavanje sa dostignutim nivoom razgovora za pristupanje Srbije STO;*
- ♦ *Upoznavanje sa ulogom Konferencije UN za trgovinu i razvoj (UNCTAD).*

7. GLOBALNE EKONOMSKE INSTITUCIJE

7.1. Svetska trgovinska organizacija

7.1.1. Osnivanje i principi

Osnivanjem Svetske trgovinske organizacije 1994. godine, koja je počela sa radom 01.01.1995. godine, stvoren je treći stub (posle MMF-a i Svetske banke) regulative u međunarodnim ekonomskim odnosima, odnosno zaokružena je globalizacija svetske ekonomije i finansija.

Proces osnivanja STO trajao je veoma dugo, skoro pola veka, tj. od potpisivanja Opšteg sporazuma o trgovini i carinama (GATT-a) 1947. godine. Prethodile su mu brojne runde (osam) pregovora o liberalizaciji spoljne trgovine i smanjenja, pa i ukidanja carina, da bi se povećao obim međunarodne razmene i time doprinelo ekonomskom rastu i razvoju.

GATT je trebalo da bude privremeni sporazum do osnivanja Međunarodne trgovinske organizacije, ali do toga nije došlo zbog protivljenja SAD.

Osnovni principi i sistemi trgovanja u okviru STO su:

1. Trgovina bez diskriminacije (klauzula najpovoljnije nacije i nacionalni tretman – isti tretman domaće i strane robe);
2. Liberalizacija trgovine (postepeno kroz pregovore);
3. Predvidivost (kroz obavezivanje i transparentnost);
4. Promovisanje lojalne konkurencije;
5. Podsticanje razvoja i ekonomskih reformi, posebno zemalja u razvoju.

U prvih sedam rundi pregovori su vođeni uglavnom u vezi liberalizacije u sektoru industrije, dok je u osmoj rundi pregovora u GATT-u (1986-1994) po prvi put razgovarano o:

- ♦ zaštiti u oblasti poljoprivrede,
- ♦ načinu trgovanja u oblasti tekstilne industrije,
- ♦ načinu trgovine uslugama i
- ♦ zaštiti prava intelektualne svojine.

Tabela 1. Runde pregovora u okviru GATT-a

Godina	Mesto	Teme	Zemlje
1947	Ženeva	Carine	23
1949	Ansi	Carine	13
1951	Torkaj	Carine	38
1956	Ženeva	Carine	26
1960-1961	Ženeva („Dilon runda“)	Carine	26
1964-1967	Ženeva („Kenedi runda“)	Carine i antidamping	62
1973-1979	Ženeva (Tokijska runda)	Carine, necarinske mere, „okvirni sporazumi“	102
1986-1994	Ženeva (Urugvajska runda)	Carine, necarinske mere, pravila, usluge, intelektualna svojina	123

Izvor: Vodič kroz svetsku trgovinsku organizaciju WTO, ISAC Fund, 2015. <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2017/11/WTO.pdf>

STO je nasledila sve postignute sporazume GATT-a.

Sporazum o poljoprivredi (smatra se osetljivim sektorom) predviđa postepeno prevođenje necarinskih barijera na carine i postupno poništavanje subvencija vezanih za izvoz.

Sporazum u oblasti tekstila predviđa poništavanje kvantitativnih ograničenja.

Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS) predviđa potpuno liberalnu trgovinu komercijalnim uslugama koja je zasnovana na principima nediskriminacije.

Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS) reguliše zaštitu intelektualne svojine.

Osnivanjem STO napravljen je ključan potez na međunarodnom planu investiranja, a posebno donošenjem *Sporazuma o investicionim merama koje se odnose na trgovinu* (TRIMs – *Trade Related Investment Measures*). Ovim sporazumom države članice se obavezuju, da stranom investitoru pruže nacionalni tretman tj. tretman kao što ima domaći investitor. Takođe, ovim sporazumom su definisani bolji uslovi za strane ulagače, tj. izvršena je liberalizacija i harmonizacija pravne regulative koja se odnosi na strane direktne investicije.

Za razliku od GATT-a, STO je organizacija tj. pravno lice; predviđa rigorozne mere za neizvršenje obaveza; ima šire nadležnosti (nadgledanje nacionalnih politika, rešavanje trgovinskih sporova, itd).

Odlučivanje u STO je po principu „jedna država – jedan glas“, za razliku od MMF i Svetske banke gde broj glasova zavisi od vrednosti uloga, slično načinu upravljanja u akcionarskom društvu. Sedište STO je u Ženevi.

Sredinom 2018. godine STO ima 164 države – članice i 23 države - posmatrača, gde spada i Srbija²²⁴ - što čini oko 98% svetske trgovine.

7.1.2. Prednosti ulaska u STO

Pristupanje članstvu Svetske trgovinske organizacije omogućuje jednoj nacionalnoj ekonomiji potpunu integraciju u međunarodne ekonomske tokove. Takođe, članstvo u STO je jedan od preduslova za ulazak u Evropsku uniju.

Prednosti pristupanja u Svetsku trgovinsku organizaciju se prepoznaju u sledećim odlikama:

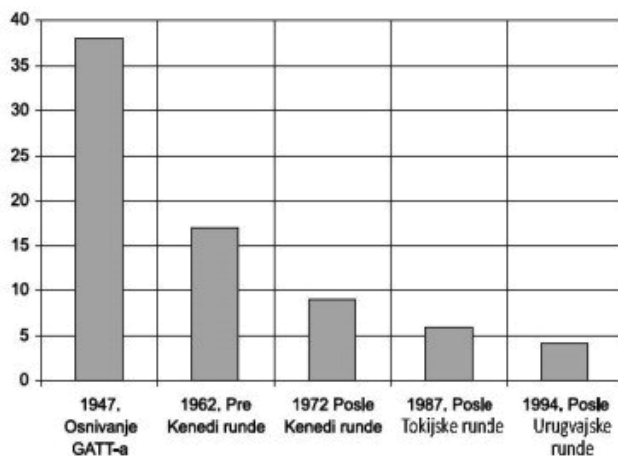
- ♦ države imaju mogućnost da izađu na nova tržišta pod izjednačenim uslovima;
- ♦ članstvo u STO je pokazatelj stranim ulagačima da je reč o stabilnoj nacionalnoj ekonomiji;
- ♦ u međunarodnoj trgovini se koriste unapred dogovorena pravila;
- ♦ za rešavanje sporova koji nastanu između zemalja članica, koriste se unapred dogovoreni mehanizmi;
- ♦ princip najpovoljnije nacije koji podrazumeva ravnopravnost u korišćenju pogodnosti i olakšica koje proizlaze iz mera preduzetih u trgovinskim odnosima između članica STO.

7.1.3. Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT)

Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT) nastao je 1974. godine i njega su tada ratifikovale 23 države. Osnovni cilj ovog sporazuma je bio da olakša međunarodnu saradnju između država članica i da doprinese liberalizaciji međunarodne trgovine. Unutar samog sporazuma je održano osam rundi pregovora o multilateralnim trgovinskim barijerama koje su se odnosile na smanjenje carina ili njihovo potpuno ukidanje, odnosno umanjivanje drugih prepreka koje sprečavanju razvoj međunarodne trgovine. Razvijene zemlje su imale dominantnu ulogu prilikom donošenja odluka u GATT i ovaj sporazum je na prvom mestu zadovoljavao njihove interese.

224 <https://www.wto.org/> (pristupljeno 19.11.2018)

Grafikon 1. Smanjivanje procenta carina u trgovini

Izvor: Vodič kroz svetsku trgovinsku organizaciju WTO, ISAC Fund, 2015. <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2017/11/WTO.pdf>

Trgovinski protekcionizam tj. carinsko opterećenje je dejstvom GATT, tj. vođenjem multilateralnih trgovinskih pregovora, od 1947. godine sa 38% smanjen na 4% 1994. godine.

Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT) definisan je kroz četiri dela.

Prvi deo GATT definiše *klauzulu najvećeg povlašćenja i koncesione liste*. Klauzula najvećeg povlašćenja podrazumeva da su članice GATT obavezne da proizvodima drugih zemalja članica, daju tretman u spoljnoj trgovini, koji nije nepovoljniji od tretmana koji se daje bilo kojoj drugoj zemlji članici. Suština je da nijedna zemlja ne može dati drugoj posebne trgovinske povlastice, ili je diskriminisati: sve zemlje su jednake i sve dele koristi od smanjivanja trgovinskih prepreka.²²⁵

Takođe, ovde su definisane i liste carinskih koncesija. Koncesije predstavljaju carinske povlastice koje države definišu bilateralnim sporazumom. Države koje donesu listu carinskih koncesija dužne su da ih prijave u GATT, kako bi ih GATT kontrolisao.

Zemlje članice su, takođe, dužne da prijave svoje carinske tarife u GATT. Kada ih GATT iskontrolise, carinske stope u budućem periodu mogu samo da se dalje smanjuju, nikako da se povećavaju.

Drugi deo GATT definiše princip tzv. *nacionalnog tretmana i necarinske prepreke*. Princip nacionalnog tretmana podrazumeva da kada strani proizvod uđe na novo tržište, on mora imati isti tretman kao i domaći proizvod.

225 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 282

Takođe, definisane su i tzv. necarinske prepreke. Ova vrsta prepreka predstavlja najveću barijeru u trgovini, mnoge od njih je teško i otkriti. One se odnose na: kvote, kontingente, prelevmane, dozvole, uvozne takse, izvozne subvencije i slično. Necarinske prepreke su dozvoljene da se primenjuju u izuzetnim okolnostima, ukoliko dođe do platnobilansnih poteškoća u jednoj nacionalnoj ekonomiji, velike nezaposlenosti, poremećaja na tržištu, zaštite zdravlja i slično.

Isto tako, definisana su i određena tehnička pitanja koja se odnose na: utvrđivanje carinske vrednosti, tehnike carinjenja, tranzitna roba, oznake porekla robe, standardi kvaliteta. Svrha ovih odredbi jeste da spreče tzv. administrativni protekcionizam i diskriminaciju, i da obezbede primenu klauzule najvećeg povlašćenja i lojalnu međunarodnu trgovinsku konkurenciju.²²⁶

Treći deo GATT odnosi se na *proceduralna pitanja*. Ova pitanja regulišu organe i način rada GATT, kazne, prekršaje, odredbe o multilateralnim trgovinskim pregovorima, mogućnost povlačenja koncesija i slično. Takođe, definisan je i *antidamping postupak* koji podrazumeva da zemlja izvozi po cenama nižim od tržišnih i na taj način nelojalnom konkurencijom nanosi štetu domaćim proizvođačima.

Isto tako, definisana je i mogućnost uvođenja *kompensatornih carina*. Ova vrsta carina ima za cilj da anulira izvozne premije i proizvodne subvencije u zemlji izvoza.

Četvrti deo GATT nazvan je *Trgovina i razvoj*. U ovom delu zemlje u razvoju su dobile veći značaj. Razvijene zemlje su prihvatile Opštu šemu carinskih povlastica za proizvode poreklom iz zemalja u razvoju, koji se izvoze na tržišta razvijenih zemalja.

7.1.4. Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS)

Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS) uredio je liberalizaciju usluga. Države, takođe, vode pregovore i ratifikuju bilateralne sporazume u vezi sa potpisivanjem određenih koncesija u vezi sa trgovinom uslugama.

Sporazum o trgovini uslugama definisan je kroz tri segmenta: prvi segment je vezan za obaveze u vezi sa trgovinom uslugama koji će se primenjivati na sve članice STO; drugi segment definiše nacionalne liste koncesija u vezi sa uslugama i treći segment definiše određene specifičnosti prilikom liberalizacije određenih vrsta usluga.

U prvom delu sporazuma usluge su podeljene na:²²⁷

- ♦ usluge koje se pružaju sa teritorije jedne zemlje na teritoriji druge zemlje (PTT, telekomunikacione usluge i sl);
- ♦ usluge koje se pružaju na teritoriji jedne zemlje korisnicima iz neke druge zemlje (na primer u turizmu);

226 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 283

227 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 284-285

- ♦ usluge koje se obezbeđuju putem komercijalnog prisustva privrednih subjekata jedne zemlje na teritoriji neke druge zemlje (na primer bankarske usluge, trgovinske, ili građevinske usluge, itd.); i
- ♦ usluge koje pružaju fizička lica, državljani jedne zemlje, na teritoriji neke druge zemlje (razne vrste profesionalnih usluga).

U drugom delu definisane su obaveze i discipline zemalja članica. Najznačajnija odredba odnosi se na *klausulu najvećeg povlašćenja*, kojom se određuje da će svaka članica STO “*odmah i bezuslovno dodeliti uslugama, ili pružaocima usluga neke druge članice, tretman koji nije nepovoljniji od tretmana koji ta članica dodeljuje sličnim uslugama, ili pružaocima usluga bilo koje druge zemlje*”.²²⁸

U trećem delu sporazuma definisane su obaveze o pristupu tržištu i nacionalni tretman. Obaveze o pristupu tržištu sve zemlje članice preuzimaju na osnovu svojih nacionalnih lista koncesija. Nacionalni tretman podrazumeva da svi imaju isti tretman prilikom pružanja usluga (i strani i domaći pružaoci usluga).

U četvrtom delu sporazuma definisani su uslovi za dalju liberalizaciju usluga, koja se postiže daljim pregovorima, uglavnom na svakih pet godina.

U petom delu definisani su postupci u vezi sa rešavanjem sporova između zemalja članica u vezi sa trgovinom uslugama. Uspostavljen je i Savet za usluge, čije su nadležnosti određene posebnom odlukom.

Posebna pitanja Sporazuma o uslugama regulisana su aneksima, kojih ima osam.²²⁹

- ♦ Aneks o izuzecima od primene klauzule najpovlašćenije nacije svih onih sporazuma, koji se ne mogu podvrgnuti njenoj primeni. Uslov za uključivanje tih sporazuma na listu izuzeća je njihovo ograničeno trajanje (ne duže od 10 godina), nakon čega se izuzeta mera mora podvesti pod opštu disciplinu. Po stupanju na snagu STO nova izuzeća moraju se podvrgnuti posebnoj proceduri odobrenja koja je za to predviđena u Sporazumu o osnivanju STO;
- ♦ Aneks o kretanju fizičkih lica koja pružaju usluge na osnovu Sporazuma, predviđa da članice STO mogu da pregovaraju o specifičnim obavezama koje će se primenjivati na lica koja pružaju usluge po Sporazumu. Sporazum se, pri tome, ne primenjuje na mere koje se odnose na državljanstvo, mesto boravka, ili stalno zaposlenje;
- ♦ Aneks o uslugama vazdušnog saobraćaja isključuje iz obuhvata Sporazuma prava preleta (koje se, uglavnom, regulišu bilateralnim sporazumima). Aneksom se, međutim, omogućava obuhvatanje usluga popravke i održavanja aviona, marketing usluga vazdušnog saobraćaja i kompjuterskog sistema rezervacija karata. Odredbe aneksa preispituju se svakih pet godina. Kasnije su (2007.godine) liberalizovane usluge preleta aviona, bez obzira na količinski reciprocitet preleta;

228 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 285

229 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 286-287

- ♦ Aneks o uslugama pomorskog saobraćaja, reguliše da se primena klauzule najvećeg povlašćenja, kao i izuzetaka od nje, uslovljava rezultatom dodatnih pregovora koji će se specifično organizovati u tri glavne oblasti: pristupu i upotrebi lučkih kapaciteta, pomoćnim uslugama i prekomorskom transportu;
- ♦ Aneks o telekomunikacionim uslugama odnosi se na mere koje pogađaju pristup javnim telekomunikacionim mrežama, njihovoj upotrebi i njihovim uslugama. Aneksom je, takođe, ukazano na potrebu zemalja u razvoju da jačaju razvoj mreža kako bi se uključile u razmenu i svih ostalih usluga na ravnopravnoj osnovi. I ova vrsta usluga je liberalizovana u GATS-u;
- ♦ Aneks o turističkim uslugama. Reguliše nužnost liberalizacije i jednakog tretmana domaćih i stranih turista vezano za putovanja, ugostiteljstvo, putničke agencije i sl.;
- ♦ Aneks o uslugama bankarstva i osiguranja. Reguliše pravo članica STO da mogu da preduzmu tzv. prudencijalne mere, radi zaštite investitora, štednih uloga, imalaca polisa, kao i radi obezbeđenja integriteta i stabilnosti finansijskog sistema. U odnosu na nacionalni tretman, izričito se ukazuje na pristup obračunskom sistemu i platnom prometu koji su u nadležnosti javnih tela, kao i državnom finansiranju i refinansiranju. Sporazumom se predviđa obaveza članica STO da ne uvođe restrikcije na međunarodne transfere i plaćanja povodom tekućih transakcija. Jedino se odredbama koje se odnose na slučaj platnobilansnih teškoća, koje članica može imati, dozvoljava privremeno uvođenje restrikcija u ograničenom obimu, dok se teškoće ne otklone, odnosno ne ublaže;
- ♦ Aneks o profesionalnim uslugama. Odnosi se prvenstveno na usluge lekara, inženjera, računovođa, revizora, advokata i drugih poznatih profesija. Ovim aneksom je osnovana Radna grupa za profesionalne usluge.

Prema klasifikaciji STO, sve usluge su klasifikuju u dvanaest kategorija:

1. *Profesionalne usluge*: računovodstvene, usluge oporezivanja, medicinske i stomatološke, veterinarske, arhitektonske, inženjerske, kompjuterske, usluge vezane za nekretnine, usluge lizinga, ostale poslovne usluge – usluge propagande, istraživanja tržišta, menadžerskog konsaltinga, tehničkog testiranja i analiza, naučnog i tehničkog konsaltinga, itd;
2. *Usluge komuniciranja gde spadaju*: poštanske usluge, kurirske usluge, telekomunikacione usluge (telefonske usluge, usluge telegrama, elektronska pošta, zvučna pošta, pretraživanje baza podataka, elektronska razmena podataka (EDI), konverzija kodova i protokola, on-line informacije), audio vizuelne usluge (proizvodnja i distribucija igranih filmova i video traka, projekcija igranih filmova, usluge radija i televizije, snimanje zvuka);
3. *Građevinske i ostale usluge u vezi sa građevinarstvom*; (građevinski radovi na zgradama, niskogradnja, instalacioni radovi i montaža, završni radovi na zgradama);

4. *Distributivne usluge*: (komisione, trgovina na malo, trgovina na veliko, franšizing);
5. *Obrazovne usluge*: Osnovno obrazovanje, Srednje obrazovanje, Više obrazovanje; Obrazovanje za odrasle, Ostale usluge obrazovanja;
6. *Komunalne usluge*;
7. *Finansijske usluge*: (usluge osiguranja i reosiguranja, brokerske i agentske usluge, bankarske i druge finansijske usluge: depozitni poslovi, pozajmice svih vrsta, finansijski lizing, poslovi plaćanja i transfer novca, garancije i jemstva, trgovina za svoj račun, ili za račun klijenta na berzi, ili na slobodnom tržištu, učestvovanje u izdavanju svih vrsta hartija od vrednosti, brokerski novčani poslovi, upravljanje sredstvima kao što je gotovina, penzioni fondovi itd., usluge poravnjanja i prebijanje finansijskih potraživanja i dugovanja, finansijskih sredstava, uključujući i hartije od vrednosti, savetodavne i druge pomoćne finansijske usluge, obezbeđenje i prenos finansijskih informacija i obrada finansijskih podataka kao i softvera pružalaca finansijskih usluga);
8. *Zdravstvene i socijalne usluge*: (bolničke usluge, socijalne usluge i ostale usluge);
9. *Turizam i usluge vezane za putovanja*: (hoteli i restorani, uključujući i ugostiteljstvo, putničke agencije i usluge turoperatora, usluge turističkih vodiča i ostale usluge);
10. *Usluge rekreacije, usluge vezane za sport i kulturu*: (usluge zabave, uključujući i pozorišta i cirkuse, usluge novinskih agencija, biblioteke, arhivi, muzeji i usluge vezane za kulturu, sport i rekreaciju);
11. *Saobraćajne usluge*: (usluge u pomorskom saobraćaju, unutrašnji vođeni transport, usluge vazdušnog saobraćaja, svemirski saobraćaj, železnički saobraćaj, drumski saobraćaj, cevni saobraćaj, pomorske usluge u svim vidovima saobraćaja i ostale saobraćajne usluge);
12. *Ostale usluge* koje nisu uključene na drugom mestu.

7.1.5. Međunarodni sporazum o trgovinskim aspektima prava industrijske svojine (TRIPS)

Međunarodni sporazum o trgovinskim aspektima prava industrijske svojine (TRIPS) je regulisao način zaštite industrijske svojine. Cilj ovog sporazuma je bio da primeni osnovne principe GATT u oblasti intelektualne i industrijske svojine (patenti, znak ili žig, model, geografska oznaka porekla, dizajn, znanje i iskustvo i slično). Ovim sporazumom je definisano da nijedna zemlja (odnosno njeni subjekti) ne sme da koristi tuđa znanja, bez saglasnosti vlasnika tih znanja, niti da ih zloupotrebi.

Sporazum je definisao maksimalne rokove zaštite određenih oblika intelektualne i industrijske svojine. Književa i naučna dela se štite 70 godina, patenti 20 godina, a sa inovacijama 25 godina. Industrijski dizajn (modeli i uzorci) štite se 10 godina. Industrijski, uslužni i trgovinski žig (znak), kao i geografska oznaka porekla proizvoda štiti se sve dok kompanija uspešno i zakonito postoji. Predviđeni su postupci efikasne zaštite, uključujući i rigorozne kazne i oduzimanje imovine i dobiti po osnovu krivotvorenja (krađe) intelektualne i industrijske svojine.²³⁰

U okviru Svetske trgovinske organizacije donesen je i *Sporazum o uslovima za strana ulaganja* kojim se reguliše liberalizacija robe koja se uvozi u okviru stranog direktnog ulaganja i koja ima isti tretman kao i domaća roba. Ovim sporazumom je zabranjena primena mera:²³¹

- ♦ kojima se zahteva da kompanija stranog ulagača moraju da kupuju i koriste proizvode domaćeg porekla (tzv. zahtev za lokalnim sadržajem koji mora biti izbegavan);
- ♦ kojima se ograničava da preduzeće stranog ulagača nabavlja i koristi uvezene proizvode zavisno od obima i vrednosti lokalnih proizvoda koje to preduzeće izvozi (zahtev o bilansiranju trgovine);
- ♦ kojima se preduzeće stranog ulagača ograničava da za potrebe sopstvene proizvodnje može da uvozi samo u onoj količini i vrednosti koja je vezana za količinu, odnosno vrednost njegove lokalne proizvodnje namenjene izvozu (zahtev o vezivanju uvoza za izvoz);
- ♦ kojima se za preduzeća stranog ulagača ograničava pristup deviznim sredstvima za potrebe uvoza za njegovo preduzeće, na iznos koji je vezan za devizni priliv koji to preduzeće ostvari (devizne restrikcije);
- ♦ kojima se preduzeću stranog lica, na bilo koji način, ograničava izvoz (zahtev u vezi sa obaveznom prodajom na domaćem tržištu).

7.1.6. Upravljanje STO

Konferencija ministara je najviši organ u STO, a sednica se mora održati najmanje jednom u dve godine. Ona odlučuje o svim najvažnijim pitanjima multilateralnih trgovinskih sporazuma.

Generalni Savet je telo zaduženo za rešavanje sporova i telo za razmatranje trgovinskih politika, i on čini drugi nivo vlasti. Sastavljen je od članica STO-a koje za svoj rad odgovaraju Ministarskoj konferenciji.

230 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 288

231 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 288

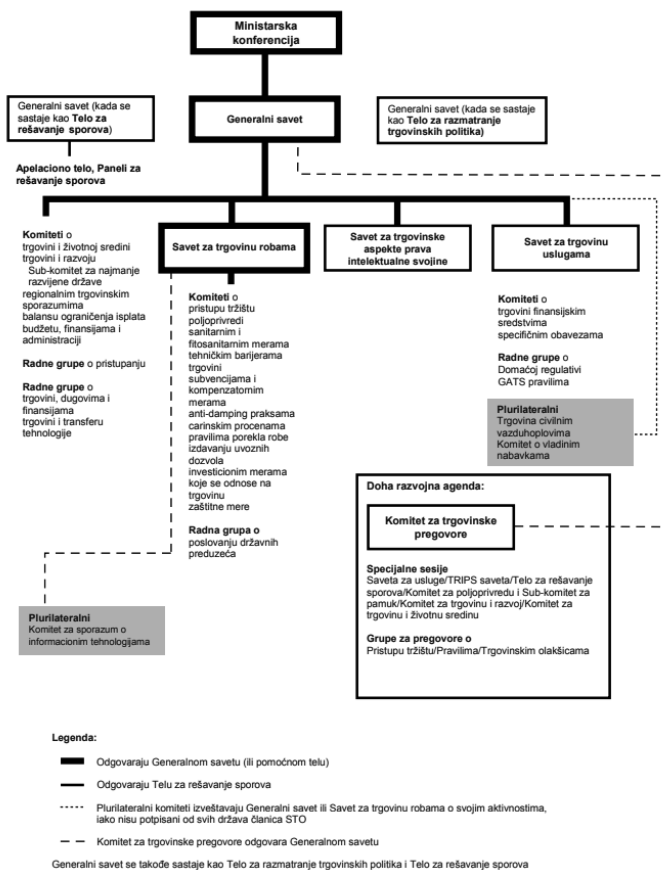
Treći nivo vlasti čine *Saveti za svaku oblast trgovine* i to:

- ♦ Savet za trgovinu robama;
- ♦ Savet za trgovinu uslugama i
- ♦ Savet za trgovinske aspekte prava intelektualne svojine (TRIPS).

Ovi Saveti imaju svoja pomoćna tela. Šest drugih tela (komiteta) odgovaraju Generalnom Savetu. Oni se bave pitanjima trgovine i razvoja, životne sredine, regionalne trgovine i administrativnim pitanjima.

Četvrti nivo vlasti čine tela za svaku oblast trgovine. Tako Savet za robe ima 11 komiteta koji se bave pitanjima poljoprivrede, antidamping merama, pristup tržištu. Ovom Savetu odgovara Nadzorno telo za tekstil (čine ga: predsedavajući i 10 članova), koje obaveštava STO o novim politikama, ili merama i aktivnostima državnih kompanija.

Slika 1. Institucionalni okvir funkcionisanja Svetske trgovinske organizacije

Izvor: Vodič kroz svetsku trgovinsku organizaciju WTO, ISAC Fund, 2015.
<http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2017/11/WTO.pdf>

7.1.7. Procedura učlanjenja u STO

Procedura učlanjenja započinje se kada zemlja kandidat dostavi svoj zahtev Generalnom savetu STO u kome izražava želju da postane članica STO. Generalni savet razmatra zahtev i odlučuju da li se osniva Radna grupa. Zadatak Radne grupe je da preispita zahtev za pristupanje STO i da dostavi Generalnom savetu, odnosno Ministarskoj konferenciji STO preporuke u vezi sa uslovima pod kojima zemlja kandidat može da pristupi ovoj organizaciji (nacrt Protokola o pristupanju).

Na čelu Radne grupe je predsedavajući, koji je izabran nakon konsultacija između članica STO i zemlje kandidata. Član Radne grupe može biti svaka od članica STO kao i predstavnici MMF i Svetske banke, organizacije koje na osnovu svojih Sporazuma sa STO, imaju status posmatrača u Radnoj grupi za pristupanje.

Rad na pripremi pregovora sa STO obavlja se u okviru tri radne grupe, kao i podgrupe, u okviru tih radnih grupa.

1. *Radna grupa za robu* (industrijski i poljoprivredni proizvodi), bila bi zadužena za pripremu ponuda za određivanje stepena osetljivosti određenih industrijskih proizvoda na smanjenje carinskih zaštita.
2. *Radna grupa za usluge* bila bi zadužena za pripremu inicijalne ponude u oblasti usluga. Pitanje liberalizacije sektora usluga i usklašivanje propisa već je pokrenuto i u okviru Pakta za stabilnost u jugoistočnoj Evropi, u cilju približavanja propisa Evropske unije.
3. *Radna grupa za poljoprivredu* bila bi zadužena za pripremu inicijalne ponude za pregovore u poljoprivredi. Ponuda bi uključila smanjenje ukupne carinske zaštite (u okviru Radne grupe za robu) i nivoa subvencija.

Procedura prijema u članstvo STO je striktno propisana i važi za sve buduće članice.

Postupak prijema se odvija sledećim redosledom:

- ♦ Podnošenje zahteva za prijem u članstvo;
- ♦ Generalni savet odlučuje o zahtevu i formira radnu grupu za pristupanje;
- ♦ Podnošenje Memoranduma o spoljnotrgovinskom režimu;
- ♦ Pitanja država članica i odgovori države - kandidata;
- ♦ Zasedanje formirane Radne grupe za pristupanje države - kandidata;
- ♦ Vođenje bilateralnih i multilateralnih pregovora o robi;
- ♦ Vođenje bilateralnih i multilateralnih pregovora o uslugama;
- ♦ Izveštaj Radne grupe i Protokol o pristupanju;
- ♦ Generalni savet glasa o prijemu u članstvo;
- ♦ Prijem u punopravno članstvo STO u roku od 30 dana po ratifikaciji.

Ključni dokumenat u procedure prijema u članstvo u STO je Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu. U njemu se detaljno opisuje režim spoljne trgovine određene zemlje i između ostalog obuhvata informacije o trenutno važećim carinskim stopama, a u prilogu se dostavljaju kopije važećih zakonskih regulativa i propisa koji regulišu tu oblast, na jednom od zvaničnih jezika STO (engleski, francuski, španski).

Odluku o pristupanju, nakon pregovora, donosi Ministarska konferencija dvotrećinskom većinom.

Proces prijema u članstvo STO je različit od zemlje do zemlje. Najbrži postupak pristupanja STO je bio slučaj Kirgistan - 2 godine i 4 meseca (od dana podnošenja memoranduma do konačnog pristupanja). Kini je trebalo najduže – 15 godina i 5 meseci. U proseku treba 6 godina. Hrvatskoj je trebalo 6 godina i 5 meseci. Litvanija, Moldavija i Makedonija oko sedam godina. Međutim, efektivni pregovori traju oko tri godine.

7.1.8. Prijem Srbije u STO

Među najznačajnijim izazovima za uspešno zatvaranje pregovora sa EU u Poglavlju 30 - Ekonomski odnosi sa inostranstvom, je obaveza članstva Srbije u STO. Interno, članstvo se osporava zbog potrebe za promenom aktuelnog zakona o GMO-u (*Genetically modified organism*).

Odluka o ponošenju zahteva za članstvo u STO, Vlada Republike Srbije donela je na sednici održanoj 19. novembra 2004. godine.²³² Odluka se bazirala na principu „dvostrukog koloseka“, a imajući u vidu punu autonomiju spoljnotrgovinske politike Srbije (u okviru zajednice Srbije i Crne Gore).²³³

Kada je oformljena Radna grupa za pristupanje u STO²³⁴, Srbija je odredila svog predstavnika koji će je zastupati pri sekretarijatu STO u Ženevi u toku pregovora.

Srbija je od 2005. godine otvorila postupak pregovaranja o pristupanju STO i od tada završila pregovore sa većinom članica, osim sa nekoliko zemalja među kojima su SAD, Ukrajina i Rusija.

Srbija mora da se saglasi sa odredbom koja se odnosi na GMO. Puna zabrana prometa i kultivacije GMO nije u skladu sa pravilima STO, ali zemlja može da ima određeni period tranzicije. Imajući u vidu opredeljenje Srbije ka članstvu u Evropskoj uniji, koja zahteva prethodno članstvo Srbije u STO pre ulaska u EU, jasno je da bi najadekvatnije rešenje za problem GMO legislative bilo da Srbija prihvati model

232 Prijava STO podneta 10. decembra 2004. godine

233 Odredbom člana 72. Ustava Republike Srbije dato je pravo Srbiji da uređuje i obezbeđuje svoj međunarodni položaj i odnose sa drugim državama i međunarodnim organizacijama.

234 Radna grupa osnovana 15. februara 2005. godine https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_serbia_e.htm (pristupljeno 19.11.2018)

propisa o GMO koji ima Evropska unija. Ovo tim pre što zakonodavstvo EU ima restriktivan odnos prema prometu GMO, čineći ovaj promet de facto i u praksi neostvarivim, uz napomenu da pitanje kultivacije GMO useva ne tretiraju pravila STO, te je zabrana sađenja dozvoljena za članice STO koje to žele.

Srbija za ulazak u STO treba da prihvati opšte pravilo te organizacije o prometu, sve robe bez ograničenja. To podrazumeva i promet genetski modifikovanih organizama (GMO), ali se kasnije mogu propisati posebni uslovi za uvoz, izvoz i uzgajanje takvih biljaka kao što su to uradile druge države.

Srbija je danas, krajem 2018. godine i dalje van članstva u ovoj organizaciji, iako je najveći deo multilateralnih i bilateralnih pregovora o pristupanju okončan još 2011. godine.

Ulazak u STO bi omogućio domaćim privrednicima da pod znatno povoljnijim uslovima izvoze i u države sa kojima Srbija sada nema sporazume koji regulišu trgovinske odnose. Ulaskom u STO Srbija takođe pristupa i efikasnom mehanizmu za rešavanje trgovinskih sporova sa drugim državama.

7.2. Konferencija UN za trgovinu i razvoj

(United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD)

Konferencija UN za trgovinu i razvoj (UNCTAD), je osnovana 1964. godine sa sedištem u Ženevi, čije su članice sve zemlje-članice UN, 194 zemlje.²³⁵ Cilj osnivanja ove organizacije trebalo je da bude da se bori za popravljavanje položaja zemalja u razvoju, ali to razvijene zemlje nisu prihvatile. Ipak UNCTAD se izborio od 1971. godine za uvođenje neregipročnih mera, odnosno jednostranih preferencijala koje razvijene zemlje treba da odobravaju zemljama u razvoju koje one izvoze na tržišta razvijenih zemalja. UNCTAD se bavi analizom kretanja stranih direktnih investicija u svetu i godišnje objavljuje sledeće publikacije: *Trade and Development Report*, *Handbook of International Trade Statistics* i *World Investment Report (WIR)*.

235 <https://unctad.org> (pristupljeno dana 19.11.2018)

PITANJA ZA DISKUSIJU

1. Navedite faze (runde) pregovora u okviru GATT-a koje su prethodile osnivanju STO?
2. Nabrojte i objasnite principe na kojima funkcioniše STO?
3. Navedite prednosti koje države stižu ulaskom u STO?
4. Objasnite odredbe Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT)?
5. Objasnite regulativu Opšteg sporazuma o trgovini uslugama i objasnite klasifikaciju sektora usluga (GATS)?
6. Objasnite Međunarodni sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS)?
7. Objasnite organe i proces upravljanja STO?
8. Objasnite procedure učlanjivanja države u STO i dužinu trajanja tog postupka?
9. Objasnite dostignuti nivo učlanjivanja Srbije u STO i razlog zastoja u tom postupku?
10. Objasnite ulogu Konferencije UN za trgovinu i razvoj (UNCTAD)?

VIII

MEĐUNARODNE (SVETSKE) FINANSIJSKE INSTITUCIJE

CILJ POGLAVLJA

Cilj izučavanja u ovom poglavlju su najvažnije svetske finansijske institucije, koje čine okosnicu međunarodnih finansija. U izlaganjima će se čitaoci upoznati sa:

- ♦ *Osnivanjem Banke za međunarodne obračune u Bazelu, njenom kapitalu, organima i radnim telima, poslovima i zadacima;*
- ♦ *Ulozi BIS banke u kreiranju međunarodne regulative za poslovanje banaka;*
- ♦ *Ulozi Bazelskog odbora za bankarsku superviziju - odnosi Srbije sa BIS-om;*
- ♦ *Kejnsovim i Vajtovim modelom (planom) osnivanja MMF-a;*
- ♦ *Uvođenjem specijalnih prava vučenja - SDR (papirnog novca) MMF-a;*
- ♦ *Razlozima prestanka izvornog MMF-a 1971. tj. 1973. godine i prelazak na "plivajuće" kurseve;*
- ♦ *Organima upravljanja i kvotama članica MMF-a;*
- ♦ *Politikom kurseva valuta i valutnim odborom MMF-a;*
- ♦ *Vrstama pozajmica MMF-a – nepovlašćeni krediti;*
- ♦ *Vrstama kreditnih aranžmana MMF-a pod povlašćenim uslovima;*
- ♦ *Vrstama kreditne pomoći MMF-a u vanrednim situacijama;*
- ♦ *Posrednim olakšicama MMF-a i otpis duga prezaduženim zemljama;*
- ♦ *Saradnji Srbije sa MMF-om i njenoj konstituci;*
- ♦ *Ciljevima osnivanja Međunarodne banke za obnovu i razvoj, osnivačkim kapitalom i kvotama članica i njenim organima?*
- ♦ *Uslovima odobravanja kredita od strane IBRD i obimu i namenama odobrenih zajmova banke;*
- ♦ *Ciljevima osnivanja Međunarodnog udruženja za razvoj (IDA), kapitalu i uslovima odobravanja kredita članicama;*

- ♦ *Ciljevima osnivanja Međunarodne finansijske korporacije, uslovima kreditiranja i nameni odobravanja kredita i o drugim aktivnostima IFC;*
- ♦ *Ciljevima osnivanja Multilateralne agencije za garantovanje investicija od ne-komercijalnih rizika (MIGA) i Međunarodnog centra za rešavanje investicionih sporova (ICSID);*

8. MEĐUNARODNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE

8.1. Banka za međunarodne obračune (BIS)

8.1.1. Osnivanje i članstvo

Banka za međunarodne obračune (*Bank for International Settlements - BIS*), predstavlja najstariju međunarodnu finansijsku instituciju, koja je osnovana 1930. godine.²³⁶ Sedište banke je u Bazelu u Švajcarskoj, osnovana je kao pravno lice po švajcarskom pravu i ima dva predstavništva, jedno u Hong Kongu, a drugo u Meksiko Sitiju za Ameriku.

Države koje su osnovale BIS banku su: Belgija, Francuska, Italija, Japan, Nemačka, Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija. Danas, banka ima 60 članica i njen cilj je da ostvari međunarodnu saradnju između centralnih banaka i da vodi računa o monetarnoj i finansijskoj stabilnosti u svetu. Banka sarađuje sa preko 170 centralnih banaka širom sveta.²³⁷

8.1.2. Kapital BIS-a u SDR

Kada je Banka osnovna, njen upisani kapital je bio 1.500 miliona zlatnih franaka. Ukupno je bilo 600.000 akcija. Nominalna vrednost akcije je bila 2.500 zlatnih franaka. Jedan zlatni franak, u period kada je banka osnovana, je vredeo 0,29032258 grama čistog zlata. Kapital Banke se od 2003. godine predstavlja u specijalnim pravima vučenja (SDR).²³⁸

Narodna banka Kraljevine Jugoslavije postala je član BIS banke 1931. godine. Upisani kapital iznosio je 8.000 akcija, od čega je polovina uplaćena tada, a druga polovina

²³⁶ Član 1. Statuta Banke <https://www.bis.org/about/statutes-en.pdf>

²³⁷ <https://www.bis.org/> (pristupljeno 21.11.2018)

²³⁸ Jovanović Gavrilović, P. (2010). *Međunarodno poslovno finansiranje*, Beograd: Ekonomski fakultet, str. 294

1969. godine.²³⁹ Ukupna vrednost tih akcija iznosila je oko 20 miliona zlatnih švajcarskih franaka, tj. 1,33% od ukupnog kapitala. Sukcesijom imovine bivše Jugoslavije, SR Jugoslaviji je pripalo 2.920 akcija, čija je pojedinačna vrednost 16.000 švajcarskih franaka, kao i zlato i devize deponovani u BIS u vrednosti od 160 miliona dolara.²⁴⁰

8.1.3. Upravljanje Bankom

Upravljanje Bankom se odvija na tri nivoa:

1. Bord direktora,
2. Generalna skupština centralnih banaka članica,
3. Menadžment Banke.

Jednom godišnje se organizuje redovno zasedanje generalne skupštine centralnih banaka članica. Na generalnoj skupštini imaju pravo da glasaju svih 60 članova centralnih banaka. Broj glasova zavisi od broja akcija koje svaka od centralnih banaka ima u BIS-u. Takođe se, u okviru banke, na svaka dva meseca, održavaju i redovni sastanci guvernera centralnih banaka članica.

U okviru BIS banke organizovano je šest odbora, koja su pod nadzorom tri više grupe u okviru Bazelskog procesa:

1. Grupa za globalnu ekonomiju vrši nadzor nad sledećim odborima: Odbor za globalni finansijski sistem, Odbor za plaćanja i tržišne infrastrukture i Odbor za tržište.
2. Grupa svih guvernera, koja uključuje svih 60 centralnih banaka članica BIS-a, nadgleda rad dva odbora: Odbor za upravljanje centralnom bankom i Odbor Irvinga Fišera za statistiku centralnih banaka.
3. Grupa guvernera i šefova supervizije obezbeđuje nadzor nad Bazelskim odborom za bankarsku superviziju.

U okviru BIS-a organizovana su i tri udruženja koja takođe učestvuju u Bazelskom procesu: Odbor za finansijsku stabilnost, Međunarodno udruženje supervizora osiguranja i Međunarodna asocijacija osiguravača depozita. Svaka od njih ima poseban pravni identitet i vlastiti aranžman upravljanja.²⁴¹

8.1.4. Poslovi i zadaci Banke

BIS banka predstavlja centralnu banku svih centralnih banaka. Centralne banke članice ostvaruju saradnju u mnogim poslovima, uključujući i poslove sa zlatom. Da

²³⁹ Stakić, B. (2012). *Međunarodne finansijske institucije*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 39

²⁴⁰ Jovanović Gavrilović, P. (2010). *Međunarodno poslovno finansiranje*, Beograd: Ekonomski fakultet, str. 296

²⁴¹ <https://www.bis.org/> (pristupljeno 21.11.2018)

bi se koristili krediti od strane BIS-a, neophodno je da članice prvo deponuju određeni deo svojih zlatnih i deviznih rezervi. Uslovi pod kojima Banka odobrava sredstva su dosta povoljniji od uslova koje nude komercijalne banke na tržištu. U periodu pre finansijske krize tj. jun 2007. godine, 140 centralnih banaka držalo je svoje devizne rezerve u BIS banci u iznosu od 186 milijardi SDR, što je predstavljalo oko 6% deviznih rezervi sveta.²⁴²

Sama Banka je mesto gde se prepliću mišljenja i predlozi centralnih banaka velikog broja zemalja. U okviru same Banke se vrše različita istraživanja i objavljuju statistički podaci o bankarskim uslugama širom sveta. S obzirom na to da su njene članice centrane banke, ona svoje usluge može da pruža samo centralnim bankama. U skladu sa Satutom Banke, Banci nije dozvoljeno da otvara tekuće račune na ime vlada zemalja članica. Takođe, Banka ne može da uzima depozite od građana ili kompanija i da im pruža finansijske usluge.²⁴³

Banci nije dozvoljeno da:

- ♦ izdaje novčanice koje se plaćaju po viđenju;
- ♦ „prihvati“ menice;
- ♦ daje zajmove vladama;
- ♦ otvora tekuće račune u ime vlada;
- ♦ stiče dominantni interes za bilo koji poslovni problem;
- ♦ osim u onoj meri u kojoj je potrebno za vođenje sopstvenih poslova.²⁴⁴

8.1.5. Uloga Bazelskog odbora za bankarsku superviziju

Bazelski odbor za bankarsku superviziju (BCBS)²⁴⁵ ima glavnu ulogu u harmonizaciji pravila koja su vezana za poslovanje banaka, naročito pravila koja se odnose na kontrolu i nadzor. Odbor je formiran od strane guvernera centralnih banaka grupe G10 krajem 1974. godine, zvanično je počeo sa radom 1975. godine. Krajem 2018. godine ima ukupno 45 institucionalnih predstavnika iz 28 zemalja.²⁴⁶ Odbor je prvenstveno zadužen za pitanja koja su vezana za kontrolu banaka. Osnovni cilj BCBS je poboljšavanje razumevanja ključnih supervizorskih izazova i unapređenje kvaliteta supervizije banaka širom sveta.

Odbor donosi određena pravila i standarde koje nemaju pravnu snagu sve do momenta dok se ne implementiraju u zakone koji se usvajaju u zemljama članicama. Na ovaj način, BCBS obezbeđuje istovetne principe i zajedničke standarde supervizije u različitim zemljama.

242 <https://www.bis.org/> (pristupljeno 21.11.2018)

243 <https://www.bis.org/> (pristupljeno 21.11.2018)

244 Član 24. Statuta Banke <https://www.bis.org/about/statutes-en.pdf>

245 Basel Committee on Banking Supervision

246 <https://www.bis.org/bcbs/membership.htm> (pristupljeno 21.11.2018)

Najpoznatiji sporazumi koji se prvenstveno odnose na adekvatnost kapitala su: Bazel I, Bazel II i Bazel III. Usvajanje i implementacija Bazelskih standarda su od ključnog značaja za poboljšanje otpornosti globalnog bankarskog sistema i promovi-
sanje poverenja u međubankarske odnose.

8.1.6. Odnosi Srbije sa BIS-om

Narodna banka Kraljevine Jugoslavije postala je članica BIS-a 1931. godine, kada je upisano 4.000 akcija. Posle toga, bivša SFRJ je povećala svoja kapital u BIS-u, tako da je 1969. godine posedovala 8.000 akcija. Ukupna vrednost akcija je iznosila 20 miliona zlatnih švajcarskih franaka, što je donosilo dividendu od 200 zlatnih švajcarskih franaka po akciji godišnje.²⁴⁷

Saradnja sa Bankom za međunarodne obračune prekinuta je u toku desetogodišnjeg perioda sankcija, da bi poziv za učešća na 71. Skupštini BIS-a 2001. godine, značio i formalno obnavljanje članstva Narodne banke SRJ u ovoj Banci. Na ovoj Skupštini BIS-a, na kojoj je doneta odluka o obnavljanju članstva SRJ, izvršena je i podela akcija, zlata i deviza bivše SFRJ, koji su u njoj bili deponovani.

Imovina bivše SFRJ kod BIS-a sastojala se od 46,07 tona zlata u vrednosti od 394,4 miliona USD, deviznih računa u vrednosti od 27,1 milionaa USD i akcija u vrednosti od 12,4 miliona USD.

Na osnovu prihvaćenog ključa MMF, države sukcesori bivše SFRJ dobile su sledeće iznose: SRJ 36,52%, Hrvatska 28,49%, Slovenija 16,39%, BiH 13,20% i Makedonija 5,40%.²⁴⁸ Tom podelom SRJ je dobila 2.920 akcija, čija je pojedinačna vrednost 16.000 švajcarskih franaka, kao i zlato i devize u vrednosti od oko 160 miliona dolara.²⁴⁹

U skladu sa odlukom Odbora direktora BIS-a, Narodna banka Srbije je 2009. godine nastavila članstvo Narodne banke SR Jugoslavije u BIS-u sa 2.920 akcija.

U maju 2012. godine, Narodna banka Srbije je postala član Mreže za unapređenje upravljanja centralnim bankama u okviru BIS-a, čiji je osnovni cilj razmena informacija od značaja za efikasnije poslovanje centralnih banaka.²⁵⁰

247 <http://www.nbs.rs/> (pristupljeno 21.11.2018)

248 <http://www.nbs.rs/> (pristupljeno 21.11.2018)

249 <http://www.nbs.rs/> (pristupljeno 21.11.2018)

250 <http://www.nbs.rs/> (pristupljeno 21.11.2018)

8.2. Međunarodni monetarni fond

8.2.1. Kejnsov model novog monetarnog poretka

Po okončanju velike ekonomske krize i Drugog svetskog rata, *John Maynard Keynes* je inicirao osnivanje novog svetskog monetarnog poretka koji bi zamenio raniji zlatno - devizni standard, a kreatori tog sistema bi bile zemlje - pobedničke sile.²⁵¹

Keynes je bio svetstan činjenice da je vraćanje ranijeg sistema zlatnog standarda nemoguće, jer zemlje nisu spremne da daju primat spoljnoj nad unutrašnjom ravnotežom, pa se zalagao da se osnuje svetska centralna banka koja bi bila zadužena da emituje svetski novac (*bankor*). Bankor bi u svetskom finansijskom sistemu imao ulogu svetske rezervne valute.²⁵² Valuta svake zemlje bi imala svoj paritet prema bankoru. Bankor bi se emitovao u skladu sa potrebama na svetskom tržištu. Na ovaj način bi se izbeglo deflatorno dejstvo nedostatka zlata u zlatnom standardu i izbeglo da emisiju dobit prisvoji zemlja rezervne valute.²⁵³ Američki plan, (koji je zastupao *Harry White*) bio je zasnovan na pokušaju da se modifikuje raniji zlatno-devizni standard.²⁵⁴

Kejnsovog predlog je transformisan tako što je dolar postao svetska rezervna valuta. SAD su imale jedino pravo da izvrše konverziju dolara u zlato, po fiksnoj ceni od 35 USD po unci zlata. Ostale valute su bile dužne da izražavaju svoj paritet u odnosu na dolar. S obzirom na to da je odnos dolara i zlata bio fiksiran, samim tim su i kursevi ostalih valuta bili fiksirani.

U julu 1944. godine osnovan je Međunarodni monetarni fond na konferenciji u *Bretton Woods*. Saglasnost za osnivanje MMF-a je dalo 44 zemlje, među kojima i tadašnja Jugoslavija. MMF je osnovan kao specijalizovana agencija Ujedinjenih nacija sa sedištem u Vašingtonu. Statut fonda je stupio na snagu 1945. godine, a zvanično poslovanje fonda je počelo 1947. godine.

Međunarodni monetarni fond je počeo sa 44 zemlje članice 1944. godine, a krajem 2018. godine imao je 189 zemalja članica, među koje spada i Srbija.²⁵⁵

8.2.2. Specijalna prava vučenja umesto bankora

Zbog prevelike emisije dolara došlo je do njegovog slabljenja, pa su se monetaristi setili Kejnsove ideje – uvođenje svetskog novca. Nakon velikih debata o promenama koji je bilo potrebno izvršiti u međunarodnom monetarnom sistemu, održan je sastanak u *Rio de Janeiro* 1967. godine i tada je usvojeno da je potrebno da se kreira novi

251 Nemačka i Japan nisu bile uključene u formiranje novih finansijskih institucija.

252 Bankor bi se izračunavao na osnovu učešća 30 proizvoda među kojima bi bilo i zlato.

253 Stakić, B. (2012). *Međunarodne finansijske institucije*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 57

254 Kovač, O. (2003). *Međunarodne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet, str. 312.

255 <https://www.imf.org> (pristupljeno 21.11.2018)

oblik međunarodnog sredstva plaćanja u vidu tzv. *specijalnih prava vučenja* – SDR (*special drawing rights*). Specijalna prava vučenja su predstavljala obračunsku valutu koja se mogla upotrebljavati u međunarodnim plaćanjima (iz tog razloga je nastao popularni naziv: „papirno zlato“).²⁵⁶

Od 1. oktobra 2016. godine SDR čine: USD 41,73%; evro 30,93%; kineski juan 10,92%; japanski jen 8,33% i engleska funta 8,09%.²⁵⁷ To je prvi put da je juan uključen u SDR.

8.2.3. Kraj Bretonvudskog sistema

Kada je došlo do hladnog rata 1947. godine, SAD su prihvatile dominaciju u međunarodnom monetarnom sistemu, jer su na taj način videle mogućnost da se povežu sa zemljama Evrope, kao i Pacifika. Američko ministarstvo finansija je preuzelo upravljanje Međunarodnim monetarnim fondom. Na ovaj način, Amerika je dobila superiornost, Francuska je dobila rukovodeća mesta, a Nemačka i Japan su bili finansijeri. Dolarske obaveze amerike prema svetu, su još 1960. godine, prekoračile njihove zlatne rezerve. Ovo je uticalo na gubitak poverenja u američku valutu, a samim tim i u međunarodni monetarni sistem. Francuska je imala viziju da oživi nekadašnji zlatni standard, tako da su počeli da rastu zahtevi za konverzijom. Zemlje su počele da po toj nižoj ceni traže zlato iz monetarnih rezervi SAD i to je kulminiralo ukidanjem konvertibilnosti dolara u zlato 15.08.1971. godine. Zlato je postalo komercijalna roba čija se cena utvrđuje na berzi i isključeno je iz monetarnog sistema.

Posle ovog perioda, u međunarodnom monetarnom sistemu svaka država je gledala svoje interese uz težnju da se neizvesnosti od „prekomernih“ oscilacija kurseva ublaže.

8.2.4. Organi i upravljanje fondom

Upravljanje Međunarodnim monetarnim fondom se sprovodi preko sledećih organa: Odbor guvernera, Odbor izvršnih direktora (Izvršni odbor), Generalni direktor i osoblje.

Odbor guvernera je najviši organ odlučivanja MMF-a. Sastoji se od jednog guvernera i jednog zamenika za svaku državu članicu. Guvernera imenuje država članica i obično je guverner centralne banke ili ministar finansija. Odbor guvernera se sastaje jednom godišnje. Na tim godišnjim sastancima se guverneri međusobno konsultuju i prezentuju stavove svojih zemalja o aktuelnim pitanjima u međunarodnoj ekonomiji i finansijama. Takođe se donose odluke o tome kako treba rešavati tekuća međunarodna monetarna pitanja i odobriti odgovarajuće rezolucije.

²⁵⁶ Stakić, B. (2012). *Međunarodne finansijske institucije*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 63

²⁵⁷ Dana 19.10.2018. godine US\$ je vredeo 6,921964 <https://www.x-rates.com/table/?from=USD&amount=1>

Odbor izvršnih direktora je zadužen da vodi svakodnevne poslove MMF-a. Izvršni odbor ima 24 člana, od čega osam zemalja sa najvećom kvotom imenuje svoje predstavnike (SAD, Japan, Kina, Nemačka, Francuska, Velika Britanija, Rusija, Saudijska Arabija), a ostalih šesnaest izvršnih direktora biraju preostale 181 zemlje po principu konstitucije tj. grupisanja. Srbija je u konstituciji Švajcarske (zajedno sa Poljskom, Turkmenistanom, Kazahstanom, Azerbejdžanom, Kirgizijom, Tadžikistanom i Uzbekistanom). U ovoj konstituciji pozicija izvršnog direktora pripada Švajcarskoj, a zamenika Poljskoj.²⁵⁸

Generalnog direktora fonda imenuje Izvršni odbor. U skladu sa Statutom MMF-a, generalni direktor „je šef operativnog osoblja Fonda i vodi, pod rukovodstvom Izvršnog odbora, redovne poslove Fonda. Generalni direktor je odgovoran za organizaciju, imenovanje i otpuštanje osoblja Fonda.“

Međunarodni monetarni fond ima međunarodno osoblje koje broji oko 2.600 zaposlenih: ekonomisti, statističari, istraživači, stručnjaci iz oblasti javnih finansija i oporezivanja, stručnjaci za finansijski sistem i bankarstvo, lingvisti, pisci i urednici, osoblje za podršku. Njima rukovodi generalni direktor.

Rezolucijom Odbora guvernera broj 66-2, došlo je do ukupnog povećanja kvota Fonda za 100% tj. sa oko 238,4, na oko 475,4 mlrd. SDR i najveće je u istoriji ove institucije. Sprovođenje povećanja kvota, koje je uslovljeno stupanjem na snagu izmene Statuta Fonda o reformi Odbora izvršnih direktora, doprinelo je značajnom uvećanju obima finansijskih sredstava Fonda raspoloživih za podršku zemljama članicama, pod povoljnim uslovima u slučaju platno bilansnih potreba. Kvota Srbije je povećana sa 467,7 na 654,8 miliona SDR, dok je učešće u ukupnim kvotama Fonda smanjeno sa 0,22% na 0,14%.

8.2.5. Kvote - redovni prihodi fonda

Finansijska sredstva MMF-a se izražavaju u kvotama, koje su od centralnog značaja za svaku zemlju članicu. MMF dodeljuje kvotu zemlji članici na osnovu njenog položaja u svetskoj ekonomiji. Kvota zemlje članice određuje njenu maksimalnu finansijsku obavezu u MMF-u, njenu glasačku moć i njen uticaj pristupu finansijama MMF-a.

Kvote su denominirane u specijalnim pravima vučenja (SDR), obračunskoj jedinici MMF-a. Najveću kvotu imaju SAD 82,99 milijardi SDR (oko 118 milijardi USD), a najmanju Tuvalu 2,5 miliona SDR (oko 3,5 miliona USD).

Svaka zemlja članica je dužna da do 25% kvote uplati u SDR ili stranim valutama koje su prihvatljive za MMF (kao što su američki dolar, evro, kineski juan, japanski jen ili britanska funta), a ostatak nacionalnoj valuti.

258 <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.aspx> (pristupljeno 24.11.2018)

Kvota u velikoj meri određuje glasačku moć zemlje članice u odlukama MMF-a. Glasovi svake zemlje članice MMF-a se sastoje od osnovnih glasova plus jedan dodatni glas na svakih 100.000 SDR. Reforme iz 2008. godine fiksirale su broj osnovnih glasova na 5,502 odsto ukupno glasova. Trenutni udeo osnovnih glasova u ukupnom broju glasova predstavlja skoro utrostručavanje njihovih glasova pre implementacije reformi iz 2008. godine.

Iznos finansiranja koji zemlja članica može dobiti od MMF-a je zasnovano na njenoj kvoti. Na primer, ukoliko zemlja uzima Stand By aranžman ili Aranžman za produženo finansiranje, može godišnje da pozajmi do 145% svoje kvote i 435% kumulativno. Međutim, pristup može biti veći u izuzetnim okolnostima.

8.2.6. Vrste pozajmica fonda

Pozajmice MMF-a možemo klasifikovati kao:

- ♦ Nepovlašćeni krediti;
- ♦ Kreditni aranžmani pod povlašćenim uslovima;
- ♦ Kreditna pomoć u vanrednim situacijama;
- ♦ Posebne olakšice i otpis duga prezaduženim zemljama.

Nepovlašćeni krediti se uglavnom javljaju u vidu stend baj aranžmana, fleksibilnih kreditnih linija i proširenih olakšica Fonda. Stend Baj aranžmane (*Stand By Arrangements* - SBA) koriste zemlje kada imaju kratkoročne platnobilansne poteškoće. Aranžman traje od 12-24 meseca, ali ne više od 36 meseci, a otplata pozajmljenih sredstava dospeva u roku od 3¼ do 5 godina.²⁵⁹ Fleksibilnu kreditnu liniju (*Flexible Credit Line* - FCL) uglavnom koriste zemlje sa dobrim ekonomskim karakteristikama za sprečavanje nastanka krize. Ovi aranžmani traju od 6 meseci do jedne godine. Proširena olakšica Fonda (*Extended Fund Facility* - EFC) se uglavnom koristi za dugoročne potrebe.

Kreditni aranžmani pod povlašćenim uslovima se javljaju kroz proširene kreditne olakšice, stend baj kreditne olakšice i mehanizam ubrzanog kreditiranja. Proširena kreditna olakšica (*Extended Credit Facility* - ECF) pruža pomoć najsiromašnijim zemljama, za rešavanje dugotrajnih problema u platnom bilansu. Stend baj kreditna olakšica (*Stand By Credit Facility* - SCF) obezbeđuje finansijsku pomoć isto najsiromašnijim zemljama, ali za prevazilaženje kratkoročnih poteškoća u platnom bilansu. Mehanizam ubrzanog kreditiranja (*Rapid Credit Facility* - RCF) omogućuje ubranu finansijsku pomoć najsiromašnijim zemljama, pod ograničenim uslovima, za rešavanje hitnih platnobilansnih problema.

259 <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/20/33/Stand-By-Arrangement> (pristupljeno 24. 11.2018)

Kreditna pomoć u vanrednim situacijama se javlja kroz sledeće modalitete: aranžman za produženo finansiranje, kreditna linija predostrožnosti i ublažavanje tereta dugova nakon katastrofa. Osnovni zadatak svih ovih aranžmana je da pruže podršku oporavku zemalja članica od prirodnih katastrofa i konflikata.

Posebne olakšice i otpis duga prezaduženim zemljama se javljaju u vidu: inicijative za pomoć prezaduženim siromašnim zemljama i inicijative za multilateralne olakšice. Kroz ove inicijative se prezaduženim siromašnim zemljama otpisuje deo duga ili se otpiše 100% vrednost duga.

8.2.7. Saradnja Srbije sa fondom

Članstvo Republike Srbije u MMF-u

Jedna od 44 zemlje osnivača Međunarodnog monetarnog fonda 1944. godine je bila i bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Usled političkih dešavanja u našoj zemlji u decembru 1992. godine, Odbor Izvršnih direktora je zaključio da je SFRJ prestala da postoji, pa je i samim tim prestalo i njeno članstvo u Međunarodnom monetarnom fondu. U isto vreme su utvrđeni uslovi pod kojima zemlje sukcesori (naslednici) mogu da naslede članstvo SFRJ u MMF-u. Od aktive i pasive SFRJ u MMF-u, SR Jugoslaviji je pripalo 36,52%.²⁶⁰

Odbor izvršnih direktora MMF-a je 20. decembra 2000. godine doneo odluku, s retroaktivnim dejstvom od 14. decembra 1992. godine,²⁶¹ da je SR Jugoslavija ispunila uslove za članstvo u tog instituciji.

Nakon osamostaljivanja Republike Crne Gore, Republika Srbija je nasledila međunarodno - pravni subjektivitet državne zajednice Srbija i Crna Gora i nastavila njeno članstvo u međunarodnim finansijskim organizacijama.²⁶²

MMF je 21. jula 2006. godine potvrdio kontinuitet Republike Srbije u odnosu na državnu zajednicu Srbija i Crna Gora,²⁶³ kao i da Republika Srbija nastavlja članstvo s postojećom kvotom od 467,7 miliona specijalnih prava vučenja i svim pravima i obavezama koje proističu iz tog članstva.

Predstavnik Srbije u Odboru guvernera MMF-a je guverner Narodne banke Srbije, a viceguverner Narodne banke Srbije je zamenik guvernera Republike Srbije u MMF-u.

Republika Srbija članica je konstituce Švajcarske, izborne grupacije preko koje ostvaruje svoje pravo glasa u MMF-u i Svetskoj banci od decembra 2000. godine. Zemlje članice koje čine konstituencu u MMF-u su: Švajcarska, Poljska, Srbija, Turkménistan, Kazahstan, Azerbejdžan, Kirgizija i Tadžikistan. Beograd je 2009. godine bio domaćin sastanka konstituce Švajcarske.

²⁶⁰ <https://www.nbs.rs> (pristupljeno 24.11.2018)

²⁶¹ IMF: Press Release No.00/75

²⁶² <https://www.nbs.rs> (pristupljeno 24.11.2018)

²⁶³ IMF: Press Release No.06/161

Redovna saradnja Republike Srbije s MMF-om odvija se u okviru godišnjih konsultacija po članu IV Statuta ove institucije. Ovakve konsultacije predstavljaju statutaru obavezu zemalja članica, na osnovu kojih MMF donosi ocenu o ekonomskoj situaciji u zemlji i adekvatnosti mera ekonomske politike.

Povećanje kvote Republike Srbije kod MMF-a

Sveobuhvatna reforma kvota i upravljanja MMF-a stupila je na snagu 26. januara 2016, čime je omogućeno povećanje ukupnih kvota MMF-a za 100% u okviru 14. opšte revizija kvota, uz prilagođavanje relativnog učešća zemalja članica.²⁶⁴

Republika Srbija je 10. februara 2016. godine izmirila obaveze po osnovu povećanja svoje kvote kod MMF-a, sa 467,7 na 654,8 miliona SDR. Na ovaj način, srazmerno je povećan obim moguće finansijske podrške u okviru budućih aranžmana sa MMF-om.

Programi saradnje Republike Srbije sa MMF-om

U periodu od 2000. godine, saradnja Republike Srbije sa MMF-om odvijala se u okviru sledećih aranžmana:²⁶⁵

20. decembra 2000. odobrena je Hitna postkonfliktna pomoć u iznosu od 116,92 miliona specijalnih prava vučenja, odnosno oko 167,19 miliona evra (24,99% kvote Republike Srbije u MMF-u), kao podrška programu ekonomske stabilizacije i obnavljanju institucija i administracije SR Jugoslavije.²⁶⁶ Iz ovih sredstava SR Jugoslavija je otplatila zajam za premošćavanje u iznosu od 101,1 milion specijalnih prava vučenja, tj. oko 144,57 miliona evra, koji su joj odobrile Švajcarska i Norveška, za izmirenje finansijskih obaveza prema MMF-u.

11. juna 2001. zaključen je stand-by aranžman u iznosu od 200 miliona specijalnih prava vučenja, tj. oko 293,7 miliona evra (42,76% kvote), kao finansijska podrška daljim makroekonomskim i strukturnim reformama.²⁶⁷ Odobrena sredstva su iskorišćena u četiri jednake tranše, a otplaćena su u periodu od marta 2004. do maja 2006. godine.

13. maja 2002. godine odobren je trogodišnji Aranžman za produženo finansiranje, u ukupnom iznosu od 650 miliona SPV, tj. oko 909,38 miliona evra što predstavlja 138,98% kvote,²⁶⁸ kojim je podržan ekonomski program stabilizacije i reformi. Odobrena sredstva su u potpunosti iskorišćena u 12 tranši, a prevremeno su otplaćena tokom 2006. i 2007. godine. Zaključivanje ovog aranžmana posebno je značajno, jer je omogućilo realizaciju prve faze smanjenja duga prema poveriocima Pariskog kluba u iznosu od 51% tj. za oko 2 milijarde dolara, a uspešan završetak aranžmana i preostali otpis od 15% reprogramiranog duga prema poveriocima Pariskog kluba u vrednosti od oko 700 miliona dolara.

264 IMF: Press Release No.16/25

265 <https://www.nbs.rs> (pristupljeno 24.11.2018)

266 IMF: Press Release No.00/75

267 IMF: Press Release No.01/31

268 IMF: Press Release No.02/25

16. januara 2009. zaključen je stand-by aranžman iz predostrožnosti u iznosu od 350,77 miliona SPV (oko 400,33 miliona evra), odnosno 75% kvote,²⁶⁹ koji je usled neočekivanog pogoršanja spoljnog finansijskog okruženja povećan 15. maja 2009. godine na 2.619,12 miliona SPV, tj. oko 2.941,95 miliona evra, što predstavlja 560% kvote.²⁷⁰ Od odobrenih sredstava, iskorišćeno je ukupno 1.367,74 miliona SPV, odnosno 1.536,33 miliona evra, što predstavlja 293% kvote Republike Srbije. Ovaj aranžman je uspešno okončan 8. aprila 2011. godine.

29. septembra 2011. odobren je osamnaestomesečni stand-by aranžman iz predostrožnosti, u iznosu od 935,4 miliona specijalnih prava vučenja (oko 1.076,75 miliona evra), što predstavlja 200% kvote. Ovaj aranžman zaključen je u cilju očuvanja makroekonomske i finansijske stabilnosti u zemlji i poboljšanja investicione klime (Press Release No. 11/353). Prva revizija aranžmana u februaru 2012. godine nije okončana pozitivno zbog odstupanja od dogovorenog fiskalnog programa, a odobrena sredstva nisu iskorišćena.

23. februara 2015. odobren je stand-by aranžman u trajanju od 36 meseci u iznosu od 935,4 miliona specijalnih prava vučenja, tj. oko 1.168,5 miliona evra, kao podrška dogovorenom ekonomskom programu za period od 2015-2017. godine. Aranžman je zaključen iz predostrožnosti, što znači bez namere da se odobrena sredstva koriste, osim u slučaju platnobilansnih potreba zemlje.²⁷¹ Aranžman je uspešno okončan 23. februara 2018. Sprovedenjem dogovorenog ekonomskog programa ostvareni su ciljevi u pogledu postizanja makroekonomske ravnoteže, uz uspešno sprovedenu fiskalnu konsolidaciju, unapređenje finansijskog sektora, jačanje konkurentnosti i privrednog rasta. Sredstva koja su bila na raspolaganju nisu korišćena.

18. jula 2018. odobren je Instrument za koordinaciju politike.

8.3. Grupa Svetske banke

8.3.1. Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)

Međunarodna banka za obnovu i razvoj - IBRD (*International Bank for Reconstruction and Development*) je globalna finansijska institucija u vlasništvu 189 zemalja članica.²⁷² Osnovana je 1944. godine, iste godine kad i Međunarodni monetarni fond, sa ciljem da pomogne Evropi da se ponovo izgradi nakon Drugog svetskog rata. Kao najveća razvojna banka u svetu, ona odobrava sredstva u vidu zajmova, garancija i pruža savetodavne usluge srednje razvijenim zemljama, kao i kreditno sposobnim zemljama sa niskim prihodima.

269 IMF: Press Release No.09/12

270 IMF: Press Release No.09/169

271 IMF: Press Release No.15/67

272 <http://www.worldbank.org/en/about/leadership/members> (pristupljeno 24.11.2018)

Međunarodna banka za obnovu i razvoj ima sedište u Vašingtonu. Članice banke mogu da budu samo one zemlje koje su prethodno učlanjene u MMF. U okviru IBRD je 1960. godine osnovano Međunarodno udruženje za razvoj – IDA (*International Development Association*). IBRD i IDA danas predstavljaju Svetsku banku i zajedničkim snagama pomažu zemljama u razvoju da smanje siromaštvo i izgrade zajednički prosperitet.

1956. godine osniva se Međunarodna finansijska korporacija – IFC (*International Financial Corporation*), 1988. godine Multilateralna agencija za garantovanje investicija – MIGA (*Multilateral Investment Guarantee Agency*) i 1966. godine Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova – ICSID (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*).

Grupu Svetske banke danas čine: Međunarodna banka za obnovu i razvoj – IBRD, Međunarodno udruženje za razvoj – IDA, Međunarodna finansijska korporacija – IFC, Multilateralna agencija za garantovanje investicija – MIGA i Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova – ICSID.

Slika 1. Grupa Svetske banke

Izvor: <http://www.worldbank.org> (pristupljeno 24.11.2018)

Međunarodna banka za obnovu i razvoj je osnovana kao akcionarsko društvo. Prilikom osnivanja, osnivački kapital je bio 10 milijardi dolara, podeljeno na 100.000 akcija, po 100.000 dolara vrednost svake akcije. Kvota svake zemlje članice se određivala u zavisnosti od ekonomske snage zemlje. Zemlje članice nisu uplaćivale 100% vrednost kvote: 20% su uplaćivale odmah (18% u nacionalnoj valuti, a 2% u zlatu,

ili dolarima), a ostalih 80% zemlje članice su držale na posebnom računu kod svoje centralne banke u nacionalnoj valuti. Ova sredstva se aktiviraju ukoliko bude potrebe i predstavljaju sigurnosnu rezervu.

Vremenom se osnivački kapital povećavao i vršene su promene kvota određenih zemalja članica, kako se menjao njihov ekonomski položaj na svetskom tržištu. Poslednjom izmenom je utvrđeno da zemlje članice uplaćuju odmah 3% svoje kvote, a 97% će se držati u vidu sigurnosnih rezervi.

Glasačka moć svake zemlje članice se određuje prema visini kvote koju zemlja poseduje. Glasovi svake zemlje članice IBRD se sastoje od osnovnih glasova plus jedan dodatni glas na svakih 100.000 SDR. Najveći broj glasova ima SAD i u skladu sa tim imaju i dominantan uticaj na poslovanje i politiku banke. Predsednik Banke je takođe iz SAD.

Bankom upravljaju sledeća tela: Odbor guvernera, Odbor izvršnih direktora i predsednik Banke.

Odbor guvernera je krajnji kreator politike u Svetskoj banci. Svaka zemlja članica imenuje svog predstavnika (guvernera centrale banke ili ministra finansija) u Odboru guvernera. Oni se sastaju jednom godišnje na godišnjim sastancima odbora guvernera Grupe Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda.

Odbor guvernera delegira posebne dužnosti na 25 izvršnih direktora - Odbor izvršnih direktora, koji rade u Banci. Pet najvećih akcionara imenuje svoje izvršne direktore, dok ostale zemlje članice se grupišu i svaka grupa imenuje svog predstavnika u odboru izvršnih direktora. Oni su zaduženi da odlučuju o zajmovima koje treba da odobre zemljama članicama, kao i da donesu odluku u vezi sa zaduživanjem na finansijskom tržištu.

U skladu sa Statutom Banke, izvršni direktori biraju predsednika Banke na period od pet godina.²⁷³

Banka odobrava srednjoročna i dugoročna sredstva zemljama članicama za finansiranje konkretnih projekata uz garanciju vlade, na period do 20 godina. *Grace period*, tj. period početka otplate kredita je obično 5 godina. Sredstva se odobravaju sa veoma niskim kamatama, u zavisnosti od dešavanja na samom finansijskom tržištu. Banka podržava široku lepezu investicija u oblastima kao što su: obrazovanje, zdravstvo, javna uprava, infrastruktura, razvoj finansijskog i privatnog sektora, poljoprivreda i upravljanje prirodnim resursima. Veliki broj projekata je, do sada, sufinansiran sa vladama, drugim multilateralnim institucijama, komercijalnim bankama, agencijama za izvozne kredite i investitorima iz privatnog sektora. Banka, takođe, obezbeđuje ili olakšava finansiranje kroz partnerstva sa bilateralnim i multilateralnim donatorima.

273 Na položaju predsednika do sada su bili: E. Meyer (1946), J.J. McCloy (1946 – 49), E.R. Black (1949 – 63), G.D. Woods (1963 – 68), R.S. McNamara (1968 – 81), A. W. Clausen (1981 – 86), B.B. Conable (1986 – 1991), Lewis T. Preston (1991 – 95), James D. Wolfersohn (1995 – 2005), Paul Wolfowitz (2005 – 2007), Robert Zoellick (2007-2012) i Jim Yong Kim (2012 – do danas)

Banka pruža podršku zemljama u razvoju kroz davanje političkih saveta, sprovođenje različitih istraživanja i analiza i pružanje tehničke pomoći.

IBRD je 1947. godine odobrila četiri kredita u iznosu od 497 miliona dolara, a u 2018. godini odobrila je kredite u iznosu od 23 milijarde dolara.²⁷⁴

8.3.2. Međunarodno udruženje za razvoj (IDA)

Međunarodno udruženje za razvoj - IDA (*International Development Association*), je deo Svetske banke, koja pomaže najsiromašnijim zemljama sveta. Osnovana 1960. godine, IDA ima za cilj da smanji siromaštvo tako što će odobravati kredite za programe koji podstiču ekonomski rast, smanjuju nejednakosti i poboljšavaju opšte uslove života ljudi.

IDA nadopunjuje izvornu kreditnu liniju Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD). IBRD i IDA imaju zajedničko osoblje i sedište i ocenjuju projekte s istim rigoroznim standardima.

IDA predstavlja jedan od najvećih izvora pomoći za 75 najsiromašnijih zemalja sveta, od kojih je 39 u Africi, i najveći je izvor donatorskih sredstava za osnovne socijalne usluge u tim zemljama.²⁷⁵

IDA odobrava sredstva pod koncesionim uslovima. To znači da IDA krediti imaju nultu ili vrlo nisku kamatnu stopu, a otplate kredita idu na period od 30 do 38 godina, uključujući i grejs period od 5 do 10 godina.

Da bi zemlja mogla da aplicira za sredstva kod IDA, neophodno je da ispuni sledeće kriterijume:

- ♦ nacionalni dohodak (GNI) po glavi stanovnika u fiskalnoj 2018. godini ispod 1.165 dolara;
- ♦ nedostatak kreditne sposobnosti za zaduživanje po tržišnim uslovima.

Prednost prilikom odobravanja sredstava imaju projekti kojima se poboljšava osnovno obrazovanje, zdravstvene usluge, kanalizacija, poljoprivreda, unapređuje poslovna klima, infrastruktura i sprovode institucionalne reforme.

Odobranjem sredstava najsiromašnijim zemljama u fiskalnoj 2018. godini, očekuje se da će oko 400 miliona ljudi imati osnovne zdravstvene i prehrambene usluge, da će 130-180 miliona dece biti vakcinisano, 45 miliona ljudi će imati pristup čistoj vodi za piće i više od 300 miliona dece će biti obrazovano od strane 9 do 10 miliona nastavnika.²⁷⁶

Pomažući rešavanje ovih problema, IDA podržava bezbednosne, ekološke i zdravstvene probleme i radi na sprečavanju da te pretnje postanu globalna pitanja.

274 <http://www.worldbank.org> (pristupljeno 24.11.2018)

275 <http://ida.worldbank.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

276 <http://ida.worldbank.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

U fiskalnoj 2018. godini koja se završila 30. juna 2018. godine, obaveze IDA iznosile su 24 milijarde dolara, od čega je 21% obezbeđen na osnovu kredita. Od 1960. godine, IDA je obezbedila 369 milijardi dolara za investicije u 113 zemalja. Godišnje obaveze su se stalno povećavale i iznosile su oko 20 milijardi dolara u poslednje tri godine.²⁷⁷

Danas, krajem 2018. godine, rad Međunarodnog udruženja za razvoj nadgledaju njene 173 zemlje članice, koje čine Odbor guvernera. Svakodnevnim radom IDA upravlja operativno osoblje Banke.²⁷⁸

8.3.3. Međunarodna finansijska korporacija (IFC)

Međunarodna finansijska korporacija – IFC (*International finance corporation*), članica Grupe Svetske banke, je najveća globalna razvojna institucija fokusirana isključivo na privatni sektor. Ona pomaže zemljama u razvoju da ostvare održivi rast putem finansiranja investicija, mobilizacijom kapitala na međunarodnim finansijskim tržištima i pružanjem savetodavnih usluga kompanijama i vladama. Osnovana je 1956. godine, IFC je u vlasništvu 184 zemalje članice.²⁷⁹ Sa globalnim prisustvom u više od 100 zemalja, mreži koja se sastoji od stotinu finansijskih institucija i više od 2.000 firmi klijenata, IFC je predvodila razvoj privatnog sektora.

Svrha osnivanja IFC-a je unapređenje ekonomskog razvoja kroz podsticanje rasta produktivnosti privatnih preduzeća u zemljama članicama, posebno u manje razvijenim regionima, čime se dopunjuju aktivnosti Međunarodne banke za obnovu i razvoj – IBRD. U ostvarivanju ovog zadatka IFC će:

- ♦ u saradnji sa privatnim investitorima, da pomaže u finansiranju uspostavljanja, unapređenja i širenja produktivnih privatnih preduzeća koja bi doprinela razvoju njenih zemalja članica. To će ostvarivati ulaganjem, bez garancije za otplatu od strane vlade članice;
- ♦ nastojati da poveže investicione mogućnosti, domaći i strani privatni kapital; i
- ♦ nastojati da stimuliše i pomogne u stvaranju povoljnih uslova za priliv privatnog kapitala, domaćeg i stranog, u produktivne investicije u zemljama članicama.

IFC posluje u više od 100 zemalja i pomaže lokalnim kompanijama da bolje iskoriste svoje znanje, usklađujući ga sa mogućnostima u drugim zemljama u razvoju. IFC primenjuje naučene lekcije u jednom regionu za rešavanje problema u drugom regionu. Regionu u kojima deluje su: Istočna Azija i Pacifik, Evropa i Centralna Azija, Bliski Istok i Severna Afrika, Latinska Amerika i Karibi, Južna Azija, Podsaharska Afrika i Zapadna Evropa.²⁸⁰

277 <http://ida.worldbank.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

278 <http://ida.worldbank.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

279 <https://www.ifc.org> (pristupljeno 24.11.2018)

280 <https://www.ifc.org> (pristupljeno 24.11.2018)

Principi poslovanja IFC su definisani njenim statutom:²⁸¹

- ♦ IFC neće preduzeti nikakvo finansiranje za koje bi se, po njenom mišljenju, mogao dobiti odgovarajući iznos privatnog kapitala pod razumnim uslovima;
- ♦ IFC neće finansirati preduzeće na teritoriji bilo koje zemlje članice, ako se zemlja članica protivi takvom finansiranju;
- ♦ IFC neće nametati nikakve uslove da se prihodi od njenog finansiranja troše na teritoriji bilo koje pojedinačne zemlje;
- ♦ IFC ne preuzima odgovornost za upravljanje bilo kojim preduzećem u koje je investirala i neće ostvarivati glasačka prava za tu svrhu ili za bilo koju drugu svrhu koja, po njenom mišljenju, odgovara propisima u okviru upravljačke kontrole;
- ♦ IFC će preduzeti finansiranje pod uslovima i rokovima koje smatra prikladnim, uzimajući u obzir zahteve preduzeća, rizike koje preduzima Korporacija i uslove koje obično postavljaju privatni investitori za slično finansiranje;
- ♦ IFC će nastojati da vrati svoja sredstva prodajom svojih investicija privatnim investorima kad god je to moguće;
- ♦ IFC će nastojati da održi razumnu diversifikaciju svojih investicija.

Za odobravanje sredstava privatnim investorima, IFC prikuplja sredstva na sledeći način:

- ♦ akcionarski kapital – kvote zemalja članica;
- ♦ akumulirani dohodak – rezerve koje služe da bi se pokrili dugovi;
- ♦ pozajmljivanje sredstava od zemalja članica.

Upravljanje IFC se obavlja preko sledećih organa: Odbor guvernera, Odbor direktora, predsedavajući Odbora direktora, predsednik IFC i osoblje zaduženo za obavljanje dužnosti koje može odrediti korporacija.

Savetodavne usluge su ključan deo strategije IFC-a za mobilizaciju privatnih investicija. Na ovaj način IFC pomaže u uspostavljanju neophodnih uslova koji će privući najveći deo privatnog kapitala i omogućiti rast privatnog sektora. Iz tog razloga je u okviru IFC osnovan Savetodavni servis za strane investicije (FIAS) koji nastoji da pomogne klijentima da razviju snažan i odgovoran privatni sektor koji doprinosi razvojnim rešenjima u mnogim oblastima, uključujući inkluzivni rast i smanjenje siromaštva, radna mesta, pružanje usluga, ublažavanje klimatskih promena i održivost prirodnih resursa. Servis se zasniva na sledećim stubovima: poboljšanje poslovnog okruženja, proširivanje tržišnih mogućnosti i ojačavanje konkurentnost preduzeća. Ova tri stuba su podržana kroz četiri programske teme koje pokrivaju svi projekti koje podržava FIAS. To su: rod i inkluzija; transparentnost, politička ekonomija i održivost reformi; zelena konkurentnost i pristup kompanijama sa velikim rastom.

281 <https://www.ifc.org> (pristupljeno 24.11.2018) - Article III - Operations

IFC nudi širok spektar finansijskih proizvoda za projekte privatnog sektora zemljama u razvoju. Da bi projekat bio podoban za finansiranje od strane IFC-a, neophodno je da zadovolji sledeće kriterijume:

- ♦ mora biti lociran u zemlji u razvoju koja je članica IFC-a;
- ♦ mora biti u privatnom sektoru;
- ♦ mora biti tehnički ispravan;
- ♦ mora da ima dobre izgleda da bude profitabilan;
- ♦ mora da koristi lokalne kompanije; i
- ♦ mora biti ekološki i društveno opravdan, da zadovoljava ekološke i socijalne standarde, kao i one standarde u zemlji domaćinu.

IFC finansira projekte na period od 7 do 12 godina. Sredstva uglavnom odobrava direktno kompaniji, ali vrlo često odobrava kredite i bankama posrednicima, lizing društvima i drugim finansijskim institucijama koje ova sredstva dalje prosleđuju za razvoj malih i srednjih preduzeća. IFC uglavnom ulaže između 5 i 20 procenata kapitala kompanije. Garancija države nije neophoda da bi se dobio kredit od IFC

IFC sarađuje sa više od 30 vlada, 20 fondacija i korporacija, kao i sa raznim multilateralnim i institucionalnim partnerima. U fiskalnoj 2018. godini, izdvojeno je više od 268 miliona dolara za podršku savetodavnim uslugama IFC-a i 469 miliona dolara za kombinovane finansijske inicijative.²⁸²

Naša zemlja je član IFC od 1968.godine tj. tadašnja Jugoslavija je postala član. U periodu do kraja 1989. godine 25 naših preduzeća je koristilo kredite od strane IFC. 1969. godine je formirana Međunarodna korporacija za investicije u Jugoslaviju (IICY): 12% IFC, 29% su imale dvanaest naših banaka i 59% su imale četrdeset dve banke iz zapadnih zemalja. Međunarodna korporacija za investicije u Jugoslaviju je prestala sa radom 1988. godine. 25. februara 1993. godine Srbija postaje član IFC.

Tokom fiskalne 2018. godine, Međunarodna finansijska korporacija (IFC), investirala je u razvoj privatnog sektora u Srbiji 190,5 mil dolara. Jedna od najvažnijih investicija je 108 mil evra za finansiranje u cilju povećanja proizvodnje obnovljive energije preko vetroparkova u Srbiji.²⁸³

Tokom sledeće fiskalne godine, IFC će, kako je saopšteno, nastaviti da se fokusira na projekte koji imaju veliki uticaj i mogu da pomognu da se ublaže klimatske promene, promoviše finansijska inkluzija i otvore nova radna mesta.

8.3.4. Multilateralna agencija za garantovanje investicija (MIGA)

Ideja o osiguranju od političkog rizika nastala je mnogo pre nego što je osnovana osnivanje MIGA, davne 1948. godine. Međutim, ta ideja je tek postala realnost u

282 <https://www.ifc.org> (pristupljeno 24.11.2018)

283 <https://www.ifc.org> (pristupljeno 24.11.2018)

septembru 1985. godine. U to vreme, Odbor guvernera Svetske banke je započeo proces stvaranja novog ogranka za osiguranje investicija, podržavajući konvenciju MIGA koja je definisala njegovu osnovnu misiju: "da poveća priliv kapitala i tehnologije u zemlje u razvoju u proizvodne svrhe pod uslovima koji su u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, politikama i ciljevima."²⁸⁴

12. aprila 1988. godine osnovana je MIGA (*Multilateral Investment Guarantee Agency*), kao najnovija članica Grupe Svetske banke. Agencija je poslovala kao posebno pravno lice i finansijski je bila nezavisna. Članstvo je bilo otvoreno za sve članove IBRD-a, a agencija je počela sa kapitalom od 1 milijarde dolara. Prvobitnih 29 zemalja članica su bili: Bahrein, Bangladeš, Barbados, Kanada, Čile, Kipar, Danska, Ekvador, Egipat, Nemačka, Grenada, Indonezija, Jamajka, Japan, Jordan, Koreja, Kuvajt, Lesoto, Malavi, Holandija, Nigerija, Pakistan, Samoa, Saudijska Arabija, Senegal, Švedska, Švajcarska, Velika Britanija i Sedinjene Američke Države.²⁸⁵ Danas, krajem 2018. godine MIGA ima 181 zemlju članicu.²⁸⁶ Zemlje članice su podeljene u dve grupe: razvijene zemlje (25) i zemlje u razvoju (156).

Cilj osnivanja MIGA je promocija prekograničnih ulaganja u zemljama u razvoju, tako što će investitorima i zajmodavcima davati garancije (osiguranje od političkog rizika i kreditno poboljšanje). Garancije MIGA štite investicije od nekomercijalnih rizika i mogu pomoći investitorima da dobiju pristup izvorima finansiranja sa poboljšanim finansijskim uslovima. Agencija ima punu podršku od Grupe Svetske banke i njene strukture. Takođe, MIGA pruža zemljama članicama široko znanje o tržištima u razvoju i najboljoj međunarodnoj praksi u upravljanju životnom sredinom i društvom.

Strategija MIGA je usmerena na:

- ♦ najsiromašnije zemlje, kroz podršku projektima u zemljama IDA;
- ♦ kontinuirano naglašavanje konfliktnih država, gde MIGA ima priliku da informiše koje su to zemlje koje imaju visok politički rizik;
- ♦ proširena posvećenost ublažavanju klimatskih promena i njihovo prilagođavanje.

Multinacionalne kompanije i banke, danas se suočavaju sa nizom rizika kada obavljaju poslove u inostranstvu. Neke od rizika je moguće predvideti i ublažiti korišćenjem određenih metoda, ali zato postoje i rizici koje je teško predvideti. U ovu kategoriju spadaju neki komercijalni i nekomercijalni ili politički rizici.

Osiguranje od političkog rizika (*Political risk insurance - PRI*) je metoda (alat) kojom kompanije mogu ublažiti i upravljati rizicima koji proizilaze iz negativnih akcija ili neaktivnosti vlada. Kao alat za ublažavanje rizika, PRI pomaže da se obezbedi stabilnije okruženje za investiranje u zemlje u razvoju i da se otvori bolji pristup finansijama. Multinacionalne kompanije koriste PRI kako bi povećale svoje poverenje na tržišta za koje se smatra da su rizičnija od domaćih tržišta.

284 <https://www.miga.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

285 <https://www.miga.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

286 <https://www.miga.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

PRI omogućava investitorima da se usresrede na komercijalne aspekte investicija, uz pogodnost da će im neko drugi - pružaoci PRI - pomoći da izbegnu potencijalne gubitke, ili da ih nadoknade u slučaju pokrivenog gubitka u vezi sa političkim uzrocima.

Osiguranje od političkog rizika pomaže multinacionalnim kompanijama i zajmodavcima da ublaže rizik kroz osiguranje od nepovoljnih vladinih akcija ili rata, građanskih sukoba i terorizma. Privatni pružaoci PRI, koji su profitno orijentisani, nude pokrivenost za zemlje u razvoju i razvijene zemlje. Većina javnih pružaoca osiguranja od političkog rizika su nacionalne izvozne kreditne agencije, koje mogu pokrivati i izvozne kredite/trgovinske transakcije, kao i dugoročne investicije. Izvozne kreditne agencije obično podržavaju investitore i zajmodavce iz svojih matičnih zemalja kada ulažu u zemlje u razvoju. Takođe, MIGA pruža osiguranje od političkog rizika na multilateralnom nivou, i često ima posebne programe za male i srednje investitore, kompanije i banke iz zemalja u razvoju.

Cene, rokovi, pokrivenost i podobnost variraju u velikoj meri od strane pružaoca osiguranja od političkog rizika, zemlje domaćina (odredište investicije) i sektora ili vrste ulaganja. Investitorima i zajmodavcima se savetuje da kontaktiraju različite pružaoce kako bi pronašli pokrivenost koja im najviše odgovara.²⁸⁷

Bernska unija, ili zvanično, Međunarodna unija osiguravača kredita i investicija, vodeća je međunarodna organizacija za izvozno kreditiranje i osiguranje investicija. Bernska unija olakšava prekograničnu trgovinu podržavajući međunarodno prihvatanje dobrih principa u izvoznim kreditima i stranim ulaganjima i pružajući forum za profesionalnu razmenu informacija između svojih članica. MIGA se pridružila Bernskoj uniji 1994. godine.

Multilateralnom agencijom za garantovanje investicija - MIGA upravljaju: Odbor guvernera, Odbor direktora i izvršni potpredsednik MIGA. Odbor guvernera ima korporativnu vlast, ali sva svoja ovlašćenja prenosi na Odbor direktora. Odbor direktora se sastoji od 25 direktora i glas svakog od direktora se ponderiše sa ukupnim akcijskim kapitalom koji ima država članica koju direktor predstavlja. Svakodnevним poslovima upravlja izvršni potpredsednik koga imenuje predsednik Grupe Svetske banke.

Srbija je član MIGA i uglavnom je odobrala garancije bankama sa stranim kapitalom za poslovanje u našoj zemlji.²⁸⁸

8.3.5. Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (ICSID)

Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (ICSID) je međunarodna institucija osnovana 1966. godine, za rešavanje pravnih sporova i pomirenje između

287 <https://www.miga.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

288 <https://www.miga.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

međunarodnih investitora. ICSID je deo Grupe Svetske banke sa sedištem u Vašingtonu. ICSID ima jedinstvenu ulogu u okviru Grupe Svetske banke, on je jedina nefinansijska institucija. ICSID predstavlja forum za nepristrasno i efikasno rešavanje sporova između stranih investitora i države domaćina u koje oni investiraju.

ICSID ne vodi sam postupak arbitraže ili mirenja, već nudi institucionalnu i proceduralnu podršku sudovima i drugim odborima koji vode takva pitanja. Centar ima dva seta pravila koja određuju kako će se predmeti inicirati i sprovoditi, bilo prema ICSID-ovoj Konvenciji, propisima i pravilima ili ICSID-ovim Dodatnim pravilima. Da bi se postupalo u skladu sa ICSID Konvencijom, pravni spor mora postojati između jedne od ugovornih država članica i državljana druge države ugovornice. On takođe mora biti pravne prirode i direktno se odnositi na investiciju. Slučaj se može obraditi u skladu sa ICSID Dodatnim pravilima ako jedna od strana u sporu nije država ugovornica ili državljanin države ugovornice. Međutim, većina slučajeva se arbitrira prema Konvenciji ICSID. Prihvatanje ICSID mirenja i arbitraže je potpuno dobrovoljno.²⁸⁹

Krajem 2018. godine, 154 ugovorne države članice su se dogovorile da primene i podrže arbitražne odluke u skladu sa ICSID konvencijom. Srbija je član od 2007. godine.²⁹⁰

289 <https://icsid.worldbank.org> (pristupljeno 24.11.2018)

290 <https://icsid.worldbank.org> (pristupljeno 24.11.2018)

PITANJA ZA DISKUSIJU

1. Navedite ciljeve osnivanja Banke za međunarodne obračune u Bazelu, njenom kapitalu, organima i radnim telima, poslovima i zadacima?
2. Objasnite ulogu BIS banke u kreiranju međunarodne regulative za poslovanje banaka?
3. Objasnite ulogu Bazelskog odbora za banakarsku superviziju i odnose Srbije sa BIS?
4. Objasnite uvođenje specijalnih prava vučenja-SDR i navedite valute koje ih čine?
5. Navedite organe upravljanja i kvote članica MMF-a?
6. Objasnite vrste pozajmica MMF-a – nepovlašćeni krediti?
7. Objasnite vrste kreditnih aranžmana MMF-a pod povlašćenim uslovima?
8. Objasnite vrste kreditne pomoći MMF- a u vanrednim situacijama?
9. Objasnite posredne olakšice MMF-a i otpis duga prezaduženim zemljama?
10. Obasnite saradnju Srbije sa MMF-om i članove njene konstituce?
11. Objasnite ciljeve osnivanja Međunarodne banke za obnovu i razvoj, osnivački kapital, kvote članica i njene organe?
12. Navedite ciljeve osnivanja Međunarodnog udruženja za razvoj (IDA), kapital i uslove odobravanja kredita članicama?
13. Objasnite ciljeve osnivanja Međunarodne finansijske korporacije, uslove kreditiranja i namene odobravanja kredita i druge aktivnosti IFC?
14. Objasnite ciljeve osnivanja Multilateralne agencije za garantovanje investicija od nekomercijalnih rizika (MIGA) i Međunarodnog centra za rešavanje investicionih sporova (ICSID)?

IX

REGIONALNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE

CILJ POGLAVLJA

Cilj izučavanja u ovom poglavlju su najvažnije regionalne finansijske institucije, koje pomažu regionima u kojima deluju. U izlaganjima će se čitaoci upoznati sa:

- ♦ *Ciljevima osnivanja Evropske investicione banke (EIB);*
- ♦ *Uslovima i nameni odobravanja zajmova od strane EIB, ulaganja u Srbiju;*
- ♦ *Ciljevima osnivanja Evropske banke za obnovu razvoj (EBRD);*
- ♦ *Odobravanjem kredita i saradnjom Srbije sa EBRD;*
- ♦ *Ciljevima osnivanja Azijske banke za razvoj, Grupe Afričke banke za razvoj i Interameričke banke za razvoj i članstvu Srbije u tim bankama;*
- ♦ *Ciljevima osnivanja Islamske banke za razvoj.*

9. REGIONALNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE

9.1. Evropska investiciona banka (EIB)

9.1.1. Ciljevi osnivanja i članstvo

Evropska investiciona banka (*European Investment Bank - EIB*) osnovana je u Briselu 1958. godine kada je stupio na snagu Rimski ugovor. Godine 1968. preselila se u Luksemburg, gde je i sadašnje sedište. Kao “banka koja je zasnovana na politici”, njeni akcionari su države članice EU, EIB koristi svoje finansijske operacije kako bi ostvarila evropske integracije i socijalnu koheziju.

EIB je banka Evropske unije. To je jedina banka u vlasništvu i zastupanju interesa država članica Evropske unije. Blisko sarađuje i sa drugim institucijama EU za sprovođenje politike EU. Banka je najveći multilateralni zajmoprimac i zajmodavac na svetu. Ona pruža finansiranje i ekspertizu za održive investicione projekte koji doprinose ciljevima politike EU. Više od 90% njenih aktivnosti je u Evropi, ali ulaže i širom sveta.²⁹¹

EIB podržava projekte koji značajno doprinose rastu i zapošljavanju u Evropi. Njene aktivnosti se fokusiraju na sledećim područjima:

- ♦ inovacije;
- ♦ pristup finansijama za mala preduzeća;
- ♦ infrastruktura;
- ♦ klima i okruženje.

Grupa EIB (*EIB Group*) formirana je 2000. godine, a sastoji se od EIB-a i Evropskog investicionog fonda (*European Investment Fund - EIF*). Evropski investicioni fond je specijalizovan za finansiranje malih i srednjih preduzeća. EIB je većinski akcionar EIF-a, sa 62% učešća, a preostali kapital je u vlasništvu Evropske unije (koju predstavlja Evropska komisija) i drugih evropskih privatnih i javnih tela.²⁹²

U 2012. godini osnovan je EIB Institut, sa ciljem da promoviše “Evropske inicijative za opšte dobro” u državama članicama EU i zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima, kao i zemljama EFTA (*European Free Trade Association*).

9.1.2. Kapital EIB

Početkom devedesetih, ukupan kapital banke je bio manji od 30 milijardi evra, a početkom 2017. godine, kapitalna osnova se povećala na 243 milijarde evra.²⁹³ Kapital EIB-a se praktično udvostručio između 2007. i 2009. godine kao odgovor na krizu. Šefovi vlada EU složili su se da u junu 2012. godine povećaju uplaćeni kapital za 10 milijardi evra. Zauzvrat je banka pozajmila dodatnih 60 milijardi evra. Ovo dodatno kreditiranje omogućilo je banci da poveća podršku ekonomskom oporavku Evrope i da ima značajan uticaj na životni standard građana.

EIB je finansijski samostalna institucija. Banka prikuplja sredstva izdavanjem obveznica na međunarodnim tržištima kapitala.

291 <http://www.eib.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

292 <http://www.eib.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

293 European Investment Bank Financial Report 2017 <http://www.eib.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

9.1.3. Odobravanje zajmova

Glavna aktivnost Banke je davanje kredita. Banka pruža podršku svojim klijentima u cilju održivog rasta i stvaranja novih radnih mesta. Podrška banke je često od ključnog značaja za privlačenje drugih investitora. Glavne aktivnosti kreditiranja su:²⁹⁴

- ♦ dugoročni individualni krediti iznad 25 miliona evra;
- ♦ posrednički krediti koji se realizuju preko lokalnih banaka;
- ♦ preduzetnički kapital koji pomaže menadžerima fondova da ulažu u mala i srednja preduzeća;
- ♦ „*venture debt*“ koji podrazumeva finansiranje malih, visokorizičnih i inovativnih projekata;
- ♦ mikrofinansiranje;
- ♦ ulaganja u kapital i fondove.

Dugoročni individualni krediti iznad 25 miliona evra pokrivaju do 50% ukupnih troškova, ali u proseku ovo učešće iznosi oko jedne trećine. Kamatne stope mogu biti fiksne ili fluktuirajuće. Sredstva se odobravaju prvenstveno u evrima, ali mogu biti i u nekoj drugoj valuti.

Banka odobrava posredničke kredite lokalnim bankama i drugim posrednicima koji naknadno “daju kredite” krajnjim korisnicima: malim i srednjim preduzećima, velikim kompanijama, lokalnim samoupravama, organima javnog sektora. Ovi krediti su namenjeni za povećanje zapošljavanja, održivost životne sredine, povezivanje regionalne i nacionalne transportne infrastrukture.

Preko Evropskog investicionog fonda (EIF), koji je deo EIB grupe, i koji radi sa fondovima rizičnog kapitala (koji deluju kao posrednici), ulaže se u inovativna mala i srednja preduzeća (SME) u njihovim ranim fazama i fazama rasta.

Evropska investiciona banka ima jedinstven stav o standardnom tržišnom proizvodu poznatom kao “*venture debt*”. EIB ima za cilj da popuni tržišni jaz koji pogađa evropske kompanije srednje veličine, gde je potrebno finansiranje između 7,5 i 50 miliona evra.

Mikrofinansiranje je namenjeno za kompanije koje zapošljavaju manje od 10 ljudi, zarađuju manje od 2 miliona evra godišnje ili imaju do 2 miliona evra u svom bilansu stanja. EIB posebnu pažnju posvećuje osobama koje su izgubile posao, imaju poteškoća sa ulaskom na tržište rada ili kojima pretila socijalna isključenost.

Takođe, EIB posebno stimuliše privatni kapital kroz ulaganja u fondove. Prednost kod ulaganja u fondove imaju projekti koji su fokusirani na investicionu strategiju koja se bavi prioritetnim ciljevima EU.

294 <http://www.eib.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

Krajem 2017. godine ukupan iznos zajmova iznosio je 449,6 milijardi evra, što u poređenju sa 470,9 milijardi evra krajem 2016. godine, predstavlja smanjenje od 21,3 milijarde evra ili 4,5%.²⁹⁵

9.1.4. Organizaciona struktura EIB

EIB ima tri tela za donošenje odluka: Odbor guvernera, Odbor direktora i Menadžment komitet. Odbor guvernera određuje opšte direktive EIB-a, Odbor direktora je odgovoran za strateško upravljanje, a Menadžment komitet je zadužen za svakodnevno upravljanje EIB-om.

Ukupnu upravljačku i operativnu strukturu EIB čine:²⁹⁶

Akcionari - 28 država članica EU;

- ♦ Statutarni organi - radna dinamika i odgovornosti odbora guvernera, odbora direktora, revizorskog komiteta i menadžment komiteta;
- ♦ Kontrola i evaluacija - kontrola kako bi se garantovao integritet i ispravnost poslovanja Banke;
- ♦ Organizaciona struktura - unutrašnja organizacija departmana i članova Banke.

Akcionari Evropske investicione banke su 28 država članica Evropske unije. Udeo svake zemlje članice u kapitalu Banke zasniva se na njenoj ekonomskoj moći unutar Evropske unije (izraženo u BDP-u) u trenutku pristupanja.²⁹⁷ Najveći akcionari su Nemačka, Francuska, Italija i Velika Britanija.

EIB ima četiri statutarne organe. Tri organe su za donošenje odluka: Odbor guvernera, Odbor direktora i Menadžment komitet i jedan kontrolni organ: Revizorski komitet.

Odbor guvernera sastoji se od ministara koje imenuje svaka od 28 država članica, obično ministara finansija. Odbor guvernera je zadužen za utvrđivanje smernica kreditne politike, odobravanje godišnjih računa, bilans stanja, odlučuje o učešću Banke u finansiranju operacija izvan Evropske unije, kao i o povećanju kapitala. Takođe, imenuje članove Odbora direktora, Menadžment komiteta i Revizorskog komiteta.

Odbor direktora ima isključivo ovlašćenje da donosi odluke o zajmovima, garancijama i pozajmicama.

Kada je EIB osnovana 1958. godine imala je 66 zaposlenih, krajem devedesetih preko 1.000, a danas ukupan broj prelazi preko 2.900 zaposlenog osoblja. Većina njih radi u Luksemburgu, ali ih ima i u inostranim kancelarijama u Evropskoj uniji i širom regiona u kojima je banka aktivna.

295 European Investment Bank Financial Report 2017 <http://www.eib.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

296 <http://www.eib.org/en/about/governance-and-structure/index.htm> (pristupljeno 24.11.2018)

297 <http://www.eib.org/en/about/governance-and-structure/index.htm> (pristupljeno 24.11.2018)

9.1.5. Ulaganje EIB u razvoj Srbije

EIB je aktivna na Zapadnom Balkanu od 1977. godine. Od 2000. godine EIB je uložila u Srbiju više od 5 milijardi evra. Glavni fokus je bio na transportu kako bi se obezbedile bolje veze za zemlju i region. Mala i srednja preduzeća takođe su prioritetni cilj. Samo 2017. godine odobrili su preko 160 miliona evra za mala i srednja preduzeća, kako bi pomogli rastu i stvaranju novih radnih mesta.²⁹⁸

U javnom sektoru, EIB je odobravao kredite u cilju unapređenja infrastrukture za projekte u oblasti auto-puteva, puteva i železnica, kao i drugih ulaganja, kao što su ulaganja u istraživanje i razvoj, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, pravosuđe, energetiku, lokalne opštine i vodosnabdevanje, kanalizaciju i odvođenje otpadnih voda. U privatnom sektoru sredstva su odobravana malim i srednjim preduzećima preko lokalnog bankarskog sektora.

Tokom 2010. godine EIB je otvorila Regionalnu kancelariju u Beogradu kako bi olakšala i pospešila razvoj svojih aktivnosti u regionu, istovremeno naglašavajući opredeljenost evropskih institucija za pružanje podrške zemljama regiona koje su kandidati i potencijalni kandidati za članstvo u EU na njihovom putu ka članstvu u Evropskoj uniji.²⁹⁹

9.2. Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD)

9.2.1. Ciljevi osnivanja i članstvo

Evropska banka za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development – EBRD*) je međunarodna finansijska institucija osnovana 1991. godine sa sedištem u Londonu. EBRD je osnovana u trenutku kada je trebalo da se suoči sa velikim izazovom u evropskoj istoriji, kolapsom komunizma na istoku. Glavni zadaci EBRD-a su bili da brzo reaguje i odgovori na važne događaje kao što su kraj Sovjetskog Saveza, finansijska kriza ili „arapski ustanak“. Tokom ranih 1990-ih, naglasak EBRD-a je bio na privatnom sektoru, koji je bio glavni pokretač promena u Centralnoj i Istočnoj Evropi. EBRD se zalagala za prelazak na otvoreno tržište tj. tržišno zasnovane ekonomije u zemljama u kojima posluje. Oblasti u kojima je banka sprovodila reforme su: reforma bankarskih sistema, liberalizacija cena, privatizacija i stvaranje odgovarajućih zakonskih okvira za imovinska prava.

EBRD služi interesima svih svojih akcionara - 67 zemalja sa pet kontinenata plus Evropska unija i Evropska investiciona banka. Istovremeno, broj akcionara EBRD-a i dalje raste; nove članice uključuju Kinu i Indiju, znači ukupno 69 akcionara.³⁰⁰

298 <http://www.eib.org/en/projects/regions/enlargement/the-western-balkans/serbia/index.htm> (pristupljeno 24.11.2018)

299 http://www.eib.org/attachments/country/factsheet_serbia_2017_sr.pdf (pristupljeno 24.11.2018)

300 <https://www.ebrd.com> (pristupljeno 24.11.2018)

Danas EBRD posluje u više od 30 zemalja, od centrale Evrope do centralne Azije i zemljama južnog i istočnog Mediterana.

9.2.2. Kapital banke

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) je u vlasništvu 69 akcionara, 67 zemalja i dve međunarodne organizacije. Kada je svaka zemlja ili organizacija postala akcionar ona je dala svoj doprinos ukupnoj kapitalnoj bazi. Dodatni doprinosi, kao i obaveze, u obliku kreditnih garancija koje se mogu opozvati, takođe su napravljene u periodu od osnivanja EBRD-a, što je doprinelo njenoj vrlo snažnoj kapitalnoj bazi, a za uzvrat je dovelo do snažnog kreditnog rejtinga banke.

9.2.3. Odobravanje kredita

Jedan od ključnih ciljeva EBRD-a je da podrži razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća (MSP) koja su ključna za negovanje privrede privatnog sektora. Da bi se to postiglo, Banka omogućava finansiranje kapitala i odobravanje zajmova malim i srednjim preduzećima preko posrednika. Posrednici uključuju banke u kojima EBRD ima udeo u kapitalu ili sa kojim je potpisala kredit i investicioni fondovi u koje je EBRD investirala. EBRD, takođe može da obezbedi direktno finansiranje i podršku za mala i srednja preduzeća kroz brojne zajmove i kapitalna sredstva. Projekti se mogu razmatrati za pomoć EBRD-a ako:

- ♦ se nalaze u zemlji u kojoj EBRD posluje;
- ♦ imaju dobre izglede da budu profitabilni;
- ♦ imaju značajan kapitalni doprinos u gotovini;
- ♦ imaju korist za lokalnu ekonomiju i
- ♦ zadovoljavaju ekološke standarde EBRD-a kao i standarde zemlje domaćina.

EBRD finansira do 35% ukupnih troškova projekta za *greenfield* ulaganja ili 35% za dugoročnu kapitalizaciju prilikom osnivanja kompanije. Za ostatak projekta potrebno je dodatno finansiranje od strane drugih finansijera. Oni bi trebalo imaju većinsko vlasništvo ili odgovarajuću operativnu kontrolu. EBRD ne finansira projekte u sektorima vezanim za odbranu, duvansku industriju, supstance zabranjene međunarodnim pravom i kockarnice.³⁰¹

U 2017. godini investirano je rekordnih 9,7 milijardi evra kroz 412 projekata i potpisano je ukupno 5000 projekata od osnivanja Banke 1991. godine. Prvi put, preko 40% godišnjih investicija EBRD-a je bilo u zelenom finansiranju.³⁰²

301 <https://www.ebrd.com> (pristupljeno 24.11.2018)

302 EBRD Annual Review 2017 <https://www.ebrd.com/> (pristupljeno 24.11.2018)

EBRD ulaže u projekte u oblasti energetike, finansija, korporacija i infrastrukture. Banka obezbeđuje i finansiranje duga, kao i direktne i indirektne investicije u kapitalu preduzeća. U 2017. godini EBRD je obezbedila 435 miliona evra kapitala.³⁰³

9.2.4. Upravljanje EBRD

Bankom upravljaju: Odbor guvernera, Odbor direktora, Predsednik Banke i akcionari.

Svaki akcionar je pojedinačno zastupljen u Odboru guvernera EBRD-a koji ima nadležnost nad Bankom. Odbor guvernera je preneo većinu svojih ovlašćenja na Odbor direktora. Međutim, Odbor guvernera ostaje isključivo odgovoran za utvrđivanje članstva u Banci, promene u kapitalu, imenovanje direktora i predsednika Banke i odluke o finansijskim izveštajima i utvrđivanje rezervi i dodeljivanje dobiti.

Odbor direktora je odgovoran za strateški razvoj EBRD-a. On odlučuje o strategijama, politikama i projektima. Odbor direktora ima 23 člana.

Odbor guvernera bira predsednika Banke na period od četiri godine.³⁰⁴

9.2.5. Saradnja Srbije sa EBRD

Odbor Guvernera je 1995. godine doneo odluku da preraspodeli ranije učešće Jugoslavije u EBRD prema novostvorenim državama. 2001. godine tadašnjoj SRJ je odobreno članstvo u EBRD. Neposredno posle toga odobrena su prva sredstva i u Beogradu je otvorena kancelarija EBRD.

U Srbiji EBRD se usmerava na jačanje uloge i konkurentnosti privatnog sektora, posebno u oblasti poljoprivrede, jačanje bankarskog sektora, podrška privatizacionim procesima, produbljivanje finansijskog posredovanja i poboljšanje komunalnih usluga i energetske efikasnosti.

Od početka rada u Srbiji 2001. godine, Banka je pomogla preko 625 kompanija, zahvaljujući finansiranju iz Austrije, Kanade, Danske, Evropske unije, specijalnog fonda akcionara EBRD, Grčke, Italije, Japana, Luksemburga, Holandije, Švedske i Velike Britanije. Trenutno, projekte u Srbiji finansiraju Evropska unija, Luksemburg, Švedska i specijalni fond akcionara EBRD-a.³⁰⁵

Krajem 2017. godine neto kumulativni obim poslovanja je dostigao iznos od 4,838 miliona evra.

303 EBRD Annual Review 2017 <https://www.ebrd.com/> (pristupljeno 24.11.2018)

304 EBRD structure and management <https://www.ebrd.com/> (pristupljeno 24.11.2018)

305 <https://www.ebrd.com/where-we-are/serbia/data.html> (pristupljeno 24.11.2018)

Struktura ulaganja u Srbiju je sledeća: 38% u projekte infrastrukture, 21% u finansijske institucije, 20% ulaganja u preduzeća (uglavnom mala i srednja), 20% u energetiku.³⁰⁶

EBRD ima 25% učešća u kapitalu Komercijalne banke a.d. Beograd.

9.3. Azijska banka za razvoj

Azijska banka za razvoj (*Asian Development Bank – AsDB*) osnovana je početkom šezdesetih godina kao finansijska institucija koja će biti zadužena da podstiče ekonomski rast i saradnju u jednom od najsiriromašnijih regiona u svetu, Aziji. Na prvoj Ministarskoj konferenciji o ekonomskoj saradnji Azije, koju je 1963. godine održala Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Aziju i Daleki istok, usvojena je ideja o osnivanju Azijske banke za razvoj. Filipinska prestonica Manila izabrana je da bude sedište ove institucije.³⁰⁷

19. decembra 1966. godine, Banka je počela sa radom. Imala je ukupno 31 člana, čiji je zadatak bio da pomogne pretežno poljoprivrednom regionu. Tokom šezdesetih godina prošlog veka, ADB je mnogo pažnje usmerila na proizvodnju hrane i ruralni razvoj.

Danas banka ima 67 članova - od kojih je 48 iz Azije i Pacifika i 19 izvan regiona (Evropa i Severna Amerika).³⁰⁸

Azijska banka za razvoj ulaže velike napore da iskoreni ekstremno siromaštvo u regionu. Takođe, u partnerstvu sa vladama članica, nezavisnim stručnjacima i drugim finansijskim institucijama je fokusirana na pružanje pomoći projektima u zemljama u razvoju koji stvaraju ekonomski i razvojni uticaj. Kao multilateralna institucija za finansiranje razvoja, ADB pruža kredite, tehničku pomoć i grantove. Prednost u finansiranju imaju projekti kojima se:

- ♦ rešava preostalo siromaštvo i smanjuje nejednakost;
- ♦ ubrzava napredak u rodnoj ravnopravnosti;
- ♦ povećava ekološka održivost;
- ♦ promoviše ruralni razvoj;
- ♦ podstiče regionalna saradnja i integracija.

U okviru Banke je 1974. godine osnovan Azijski fond za razvoj (*Asian Development Fund – ADF*) koji obezbeđuje sredstva za zemlje članice ADB-a u razvoju sa niskim prihodima. Aktivnosti podržane od strane ADF-a pomažu u smanjenju siromaštva i poboljšanju kvaliteta života u siromašnijim zemljama Azije i Pacifika.³⁰⁹

Srbija nije član Azijske banke za razvoj.³¹⁰

306 <https://www.ebrd.com/where-we-are/serbia/data.html> (pristupljeno 24.11.2018)

307 <https://www.adb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

308 <https://www.adb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

309 <https://www.adb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

310 <https://www.adb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

9.4. Grupa Afrička banka za razvoj

Grupa Afrička banka za razvoj (*African Development Bank Group - AfDB*) je multilateralna institucija za finansiranje razvoja afričkog kontinenta. AfDB je osnovana 1964. godine i sastoji se od tri entiteta: Afričke razvojne banke (matična institucija osnovana 1964. godine u Sudanu), Afričkog razvojnog fonda (osnovan 1972. godine od strane Afričke razvojne banke) i Nigerijskog fonda (osnovan 1976. godine od strane Savezne vlade Nigerije). Cilj osnivanja AfDB je da podstakne održivi ekonomski razvoj i društveni napredak u zemljama Afrike i da doprinese smanjenju siromaštva.³¹¹

Nacrt sporazuma o osnivanju AfDB je predstavljen na Konferenciji koju je sazvala Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Afriku (UNECA) u Kartumu u Sudanu 1963. godine. Sporazum je potpisan od strane 23 afričke vlade i stupio je na snagu 10. septembra 1964. godine.

U početku svog poslovanja, članice AfDB su mogle da budu samo države sa afričkog kontinenta, ali je 1983. godine doneta odluka da i države izvan afričkog kontinenta mogu da postanu članice. Uslov je bio da njihovo učešće u kapitalu banke ne prelazi jednu trećinu. Krajem 2018. godine AfDB je imala 80 zemalja članica: 54 zemlje članice sa afričkog kontinenta (regionalne zemlje članice) i 26 iz ostalih delova sveta (ne regionalne zemlje članice).³¹²

Primarni zadatak AfDB-a je davanje zajmova za društveno - ekonomski napredak regionalnih zemalja članica. Banka, takođe, pruža i tehničku pomoć za razvojne projekte i programe. Ona promoviše ulaganje javnog i privatnog kapitala u razvoj i pomaže u organizovanju razvojnih politika regionalnih zemalja članica. Od AfDB se takođe očekuje da posveti posebnu pažnju nacionalnim i multinacionalnim projektima koji su potrebni za promovisanje regionalne integracije. Najveći deo projekata koje je banka finansirala su bili projekti u: infrastrukturni sektor, uključujući snabdevanje električnom energijom, vodom i kanalizacija, transport i komunikacije.

Banka se trenutno nalazi u Abidžanu, Obala Slonovače (*Côte d'Ivoire*).

Srbija nije član Banke.

9.5. Interamerička banka za razvoj

Interamerička banka za razvoj (*The Inter-American Development Bank - IADB*) je jedan od primarnih izvora finansiranja razvoja za Latinsku Ameriku i Karibe. Osnovana 1959. godine, IADB podržava ekonomski razvoj Latinske Amerike i Kariba, društveni razvoj i regionalnu integraciju kreditiranjem vlada i vladinih agencija, uključujući i državne korporacije.

311 <https://www.afdb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

312 <https://www.afdb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

Kroz finansijsku i tehničku podršku zemljama koje rade na smanjenju siromaštva i nejednakosti, IADB pomaže poboljšanju zdravlja i obrazovanja i unapređenju infrastrukture. Banka odobrava zajmove, grantove, pruža tehničku pomoć i snažnu posvećenost postizanju merljivih rezultata i najviših standarda integriteta, transparentnosti i odgovornosti.

Sadašnja fokusna područja Banke uključuju tri razvojna izazova - socijalno uključivanje i jednakost; produktivnost i inovacije i ekonomsku integraciju - i tri pitanja koja se odnose na: rodnu ravnopravnost i različitost, klimatske promene i održivost životne sredine; i institucionalni kapaciteti i vladavina prava.³¹³

Banka ima oko 2000 zaposlenih na četiri kontinenta, sa sedištem u Vašingtonu. IADB je u vlasništvu 48 suverenih država, koje su njeni akcionari i članovi. Samo 26 zemalja članica može da aplicira za kredite (Argentina, Bahami, Barbados, Belize, Bolivija, Brazil, Čile, Kolumbija, Kostarika, Dominikanska Republika, Ekvador, Salvador, Gvatemala, Gvajana, Haiti, Honduras, Jamajka, Meksiko, Nikaragva, Panama, Paragvaj, Peru, Surinam, Trinidad i Tobago, Urugvaj, Venecuela). Ostalih 22 nema pravo da koristi kredite od IADB (Austrija, Belgija, Kanada, Kina, Hrvatska, Danska, Finska, Francuska, Nemačka, Izrael, Italija, Japan, Koreja, Holandija, Norveška, Portugal, Slovenija, Španija, Švedska, Švajcarska, Velika Britanija, SAD), one obezbeđuju kapital i imaju glasačku zastupljenost u skladu sa upisom kapitala.³¹⁴

IADB odobrava kredite vladama svojih zemalja članica po standardnim komercijalnim kamatnim stopama i ima status povlašćenog poverioca, što znači da će zajmoprimci otplatiti kredite banke pre nego što otplaćuju druge obaveze drugim zajmodavcima, kao što su komercijalne banke.

Većina projekata IADB-a i programa tehničke saradnje finansira se putem kredita. Krediti mogu biti namenjeni za:

- ♦ Javni sektor - krediti sa garancijom države - IADB nudi finansiranje za vlade i institucije koje kontroliše vlada da podrže razvojne i socijalne projekte;
- ♦ Privatni sektor - zajmovi bez garancije - IADB nudi finansiranje projekata privatnog sektora koji doprinose razvoju.

Naša zemlja nije više član IADB, članstvo je prekinuto 1993. godine zbog političke situacije i uvođenja sankcija našoj državi.

9.6. Islamska banka za razvoj

Islamska banka za razvoj (*The Islamic Development Bank - IsDB*) je multilateralna institucija za finansiranje razvoja sa sedištem u Džedi, Saudijska Arabija. Osnovana je 1973. godine od strane ministara finansija na prvoj Organizaciji islamske konferencije

313 <https://www.iadb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

314 <https://www.iadb.org/> (pristupljeno 24.11.2018)

(koja se sada zove Organizacija za islamsku saradnju) uz podršku kralja Saudijske Arabije u to vreme. Banka je započela svoje aktivnosti 20. oktobra 1975. godine. Cilj osnivanja banke je da radi na poboljšanju životnog standarda u muslimanskim zemljama, u skladu sa principima šerijata (islamsko pravo), Misija banke je promovisanje sveobuhvatnog razvoja ljudi, sa fokusom na prioritetne oblasti ublažavanja siromaštva, poboljšanje zdravlja, promovisanje obrazovanja, poboljšanje upravljanja i prosperitet ljudi.

U odnosu na tradicionalno bankarstvo, islamsko bankarstvo zasniva sve ekonomske aktivnosti na šerijatu tj. islamskom pravu. U skladu sa tim nisu dozvoljene aktivnosti koje su same po sebi zabranjene šerijatom, ili su štetne za društvo (finansiranje kockarnica, alkohol).³¹⁵

Sadašnje članstvo IsDB sastoji se od 57 zemalja. Osnovni uslov za članstvo je da buduća zemlja članica treba da bude članica Organizacije za islamsku saradnju (*Organization of the Islamic Cooperation - OIC*). Odbor guvernera ima ovlašćenje da odredi uslove za upis i uplatu u kapital Banke. Najveći udeo u kapitalu ima Saudijska Arabija (23,5%), zatim slede Libija (9,43%), Iran (8,25%), Nigerija (7,66%).

Prilikom finansiranja, IsDB prednost daje sledećim oblastima: nauka, tehnologija i inovacije; infrastruktura; obrazovanje; zdravstvo; humanitarna pomoć; emancipacija žena.

Islamska banka za razvoj je razvila grupu od pet entiteta, koju čine Islamska razvojna banka (IsDB), Islamski institut za istraživanje i obuku (IRTI), Islamska korporacija za razvoj privatnog sektora (ICD), Islamska korporacija za osiguranje investicija i izvoznih kredita (ICIEC) i Međunarodna korporacija za islamsku trgovinu (ITFC). Grupa se bavi širokim spektrom specijalizovanih i integrisanih aktivnosti kao što su: projektno finansiranje u javnom i privatnom sektoru; razvojna pomoć za smanjenje siromaštva; ekonomska i trgovinska saradnja među zemljama članicama; finansiranje trgovine i malih i srednjih preduzeća; direktne investicije u islamske finansijske institucije; programe istraživanja i obuke u islamskoj ekonomiji i bankarstvu; posebna pomoć i stipendije za zemlje članice i muslimanske zajednice u zemljama koje nisu članice.

Srbija nije član IsDB.

315 Iqbal Z., Mirakhor, A. (2009) *Uvod u islamske financije: Teorija i praksa*. Zagreb: Mate i Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta

PITANJA ZA DISKUSIJU

1. Objasnite ciljeve osnivanja, članstvo i kapital Evropske investicione banke (EIB)?
2. Navedite uslove i namenu odobravanja zajmova od strane EIB, ulaganja u Srbiju?
3. Navedite ciljeve osnivanja Evropske banke za obnovu razvoj (EBRD) i kapital banke?
4. Odobravanje kredita i saradnja Srbije sa EBRD?
5. Objasnite ciljeve osnivanja Azijske banke za razvoj?
6. Objasnite ciljeve osnivanja Grupe Afričke banke za razvoj?
7. Objasnite ciljeve osnivanja Interameričke banke za razvoj?
8. Objasnite ciljeve osnivanja Islamske banke za razvoj?

X

REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE RAZVIJENIH ZEMALJA

CILJ POGLAVLJA

Cilj učenja ovog poglavlja je sticanje znanja o sledećim pitanjima:

- ♦ *O stvaranju Evropske unije;*
- ♦ *O jedinstvenom evropskom tržištu;*
- ♦ *O zakonodavstvu, tj. o pravnim tekovinama, (acquis communautaire) Evropske unije;*
- ♦ *O harmonizaciji nacionalnih standarda „CE“ radi slobodnog protoka robe;*
- ♦ *O razvoju trgovinskih odnosa između Srbije i Evropske unije;*
- ♦ *O ciljevima uklanjanja zemalja u Severno-američku zonu slobodne trgovine - NAFTA.*

10. EKONOMSKE INTEGRACIJE RAZVIJENIH ZEMALJA

10.1. Evropska unija

10.1.1. Od Evropske ekonomske zajednice do Evropske unije

Nakon drugog svetskog rata, kako bi se okončali učestali ratovi između susednih zemalja, dolazi se do ideje osnivanja Evropske unije. Evropska zajednica za uglj i čelik (*The European Coal and Steel Community*) je bila početak ujedinjavanja zemalja Evrope: Belgija, Francuska, Nemačka, Italija, Luksemburg i Holandija. Pedesetih godina dvadesetog veka dolazi do hladnog rata između Istoka i Zapada. Ugovorom iz Rima, 1957. godine osniva se Evropska ekonomska zajednica (EEZ), odnosno tzv. zajedničko tržište. U okviru EEZ tokom šezdesetih godina, dolazi do ukidanja naplaćivanja carina u međusobnoj trgovini i uspostavlja se zajednička kontrola u proizvodnji hrane, što ubrzo dovodi do nastanka viška poljoprivrednih proizvoda.

Pristupanjem Danske, Irske i Velike Britanije Evropskoj ekonomskoj zajednici EEZ, 1973. godine, povećava se broj država članica na devet. Tokom sedamdesetih godina carine su postepeno snižavane, do 1977. godine, kada su potpuno eliminisane i nove tri članice prelaze na zajedničku Carinsku tarifu. Parlament EEZ, 1979. godine, donosi odluku o novom nazivu Evropska zajednica EZ, koji je podrazumevao formiranje i političke i monetarne unije. Godine 1981. Grčka postaje deseta država članica, a pet godina kasnije pridružuju se Španija i Portugalija.³¹⁶

1986. godine potpisan je Jedinstveni evropski akt. Ovo je ugovor koji pruža osnovu za široki šestogodišnji program koji ima za cilj da reši probleme sa slobodnim protokom trgovine preko granica EU i na taj način stvori „jedinstveno tržište“. Veliki politički preokret nastaje 1989. godine padom Berlinskog zida, što dovodi do ponovnog ujedinjenja Istočne i Zapadne Nemačke 1990. godine.

Pad komunizma u centralnoj i istočnoj Evropi, dovodi do toga da se Evropljani sve više ujedinjuju. 1993. godine jedinstveno tržište je završeno sa „četiri slobode“: kretanje roba, usluga, ljudi i kapitala. Ovaj period su obeležila i dva ugovora: Ugovor o Evropskoj uniji, donet u *Maastrichtu* 1993. godine i Ugovor iz Amsterdama iz 1999. godine. U *Schengenu*, mali grad u Luksemburgu, se potpisuje sporazum koji omogućava da građani putuju bez provere pasoša na granicama. Milioni mladih ljudi počinju da studiraju u drugim zemljama uz podršku EU.³¹⁷

Euro postaje nova valuta za mnoge Evropljane. Tokom decenije sve više zemalja usvaja novu valutu. Posle 2001. godine zemlje EU počinju sve više da rade zajedno u borbi protiv terorizma. Deset novih članica se pridružuje 2004. godine: Kipar, Češka, Mađarska, Estonija, Litvanija, Letonija, Malta, Poljska, Slovenija i Slovačka. Tri godine kasnije, od 2007. godine u članstvo EU su primljene Rumunija i Bugarska, čime prestaje politički jaz između istoka i zapada Evrope.

Globalna finansijska kriza 2008. godine pogađa i Evropu. Lisabonski ugovor stupi na snagu 2009. godine i njime su omogućene moderne institucije i efikasnije metode rada. EU pomaže pojedinim zemljama da se suoče s poteškoćama i uspostavlja „bankovnu uniju“ radi uspostavljanja sigurnijeg i pouzdanijeg bankarskog sektora. 2013. godine Hrvatska pristupa članstvu EU. Klimatske promene su i dalje jedan od prioriteta i lideri EU postižu dogovor o smanjenju štetnih emisija. Evropski izbori se održavaju 2014. godine i više evroskeptika je izabrano u Evropski parlament. Nova bezbednosna politika uspostavljena je nakon što je Rusija pripojila Krim. Na Bliskom istoku i u drugim zemljama sve se više širi verski ekstremizam, što dovodi do nemira i ratova, zbog kojih mnogo ljudi odlazi iz svojih domova i traže utočište u Evropi. EU se suočava ne samo sa dilemom kako da se brine o njima, već i kako da spreči terorističke napade.

316 <https://europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

317 <https://europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

Danas unija ima 28 država članica, s tim što je Velika Britanija, nakon referenduma najavila izlazak iz tog ekonomskog bloka (poznat pod nazivom *Brexit - British exit from the European Union*).³¹⁸

Dana 23. juna 2016. građani Ujedinjenog Kraljevstva (UK) su glasali da napuste Evropsku uniju (EU). Dana 29. marta 2017. godine, Velika Britanija je zvanično obavestila Evropski savet o svojoj nameri da napusti EU tako što će pokrenuti član 50 Lisabonskog ugovora. Velika Britanija će napustiti EU do 29. marta 2019. godine.

10.1.2. Jedinstveno Evropsko tržište

Jedinstveno tržište predstavlja Evropsku uniju kao jednu teritoriju, bez unutrašnjih granica ili drugih regulatornih prepreka slobodnom kretanju roba i usluga. Funkcionalno jedinstveno tržište stimulise konkurenciju i trgovinu, poboljšava efikasnost, podiže kvalitet i pomaže u snižavanju cena. Jedinstveno evropsko tržište je jedno od najvećih postignuća EU, koje čini 500 miliona potrošača i 21 milion malih i srednjih preduzeća. Osnovni cilj postojanja ovakvog tržišta je da obezbedi slobodno kretanje robe unutar tržišta i da postavi visoke standarde sigurnosti za potrošače i zaštitu životne sredine.³¹⁹

Unutar jedinstvenog tržišta usluge su dobile dominantnu ulogu. One čine više od 70% ukupne ekonomske aktivnosti unutar EU. Takođe, sve veća pažnja se posvećuje standardima. Standardi su dobrovoljne tehničke specifikacije koje se odnose na različite proizvode, materijale, usluge i procese. Oni mogu pomoći u smanjenju troškova, poboljšanju sigurnosti, povećanju konkurencije i olakšanom prihvatanju inovacija.

Unutar jedinstvenog tržišta sve se više radi na uklanjanju ili smanjenju prepreka za trgovinu i sprečavanju stvaranja novih tako da preduzeća mogu slobodno da trguju unutar EU i šire. Primenuju se pravila Ugovora kojima se zabranjuju kvantitativna ograničenja uvoza i izvoza i upravlja procedurama o tehničkim propisima i tehničkim preprekama u trgovini.

Na jedinstvenom evropskom tržištu je uvedena oznaka „CE“ kako bi se pokazalo da proizvod ispunjava visoke zahteve za sigurnost, zdravlje i zaštitu životne sredine i da se može prodavati u celom Evropskom ekonomskom prostoru.³²⁰

EU radi na tome da javne nabavke budu pravedne, konkurentne i pogodne za jedinstveno tržište. Javne nabavke predstavljaju nabavke dobara i usluga od strane državnih vlasti na nacionalnom, regionalnom ili lokalnom nivou.

Na samom tržištu se vodi stroga kontrola o primeni prava EU.

318 <https://europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

319 <https://ec.europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

320 <https://ec.europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

10.1.3. Zakonodavstvo Evropske unije

Rimskim ugovorom iz 1958. godine definisan je glavni cilj osnivanja Evropske ekonomske zajednice EEZ (kasnije Evropske unije EU), a to je stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta, putem eliminisanja trgovinskih prepreka između zemalja članica. Ideja je bila da se stvori carinska unija, da se eliminišu kvantitativne prepreke i da se obezbedi sloboda kretanja robe, usluga i kapitala.

Evropska unija se danas, zasniva na vladavini prava. To znači da se svaka akcija koju preduzima EU zasniva na ugovorima koje su dobrovoljno i demokratski odobrile sve zemlje članice EU.

Ugovor je obavezujući zakonodavni akt između zemalja članica EU. On postavlja ciljeve EU, pravila za institucije EU, kako se donose odluke i odnos između EU i njenih zemalja članica. Ugovori se dopunjuju kako bi EU učinili efikasnijom i transparentnijom, pripremili se za nove zemlje članice i uveli nove oblasti saradnje - kao što je jedinstvena valuta.³²¹

Direktiva je zakonodavni akt koji postavlja cilj koji sve zemlje EU moraju postići. Međutim, na svakoj zemlji je da osmisli na koji način će realizovati ove ciljeve.

Odluka je obavezujuća za one kojima je upućena (npr. zemlja članica EU ili pojedinačna kompanija) i direktno se primenjuje.

Preporuka nije obavezujuća. Preporuka dozvoljava institucijama da iznesu svoje stavove i predlože pravac delovanja bez nametanja bilo kakve zakonske obaveze onima koji je upute.³²²

Mišljenje je instrument koji omogućava institucijama da daju izjavu na neobavezujući način, drugim rečima, bez nametanja bilo kakve zakonske obaveze onima koji ga upute. Mišljenje nije obavezujuće. Mogu ga izdati glavne institucije EU (Komisija, Veće, Parlament), Odbor regija i Evropski ekonomski i socijalni odbor. Odbori daju mišljenja sa svog specifičnog regionalnog ili ekonomskog i socijalnog stanovišta.

Glavni ugovori su:³²³

- ♦ Lisabonski ugovor;
- ♦ Ugovor iz Nice;
- ♦ Ugovor iz Amsterdama;
- ♦ Ugovor o Evropskoj uniji - Ugovor iz Maastrichta;
- ♦ Jedinstveni evropski akt;
- ♦ Ugovor o spajanju - Briselski sporazum;
- ♦ Rimski ugovori: ugovori EEZ i EURATOM;
- ♦ Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za ugalj i čelik.

321 <https://europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

322 <https://europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

323 <https://europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

10.1.4. Oznaka CE (European Conformity)

U skladu sa harmonizacijom nacionalnih standarda u okviru Evropske unije uvedena je CE oznaka. CE oznaka predstavlja sertifikacioni znak koji ukazuje na usaglašenost sa standardima zaštite zdravlja, sigurnosti i zaštite životne sredine za proizvode koji se prodaju u Evropskom ekonomskom prostoru (*European Economic Area* - EEA). CE oznaka se takođe nalazi na proizvodima koji se prodaju izvan EEA i koji su proizvedeni u EEA ili su dizajnirani da se prodaju u EEA. To čini CE oznaku prepoznatljivom širom sveta čak i ljudima koji nisu upoznati sa Evropskim ekonomskim prostorom.

CE oznaka je nastala 1985. godine, kao skraćenica od francuskog izraza *Conformité Européenne*, što znači evropska usklađenost. Oznaka CE je simbol slobodne prodaje u Evropskom ekonomskom prostoru.³²⁴

Prednosti CE označavanja su višestruke:

- ♦ Sa aspekta proizvođača, CE označavanje je obaveza da se za odgovarajući proizvod ispune i dokažu postavljeni zahtevi koji su definisani direktivama EU.
- ♦ Sa aspekta kupca, CE označavanje je deklaracija da je proizvođač prozveo proizvod u skladu sa zahtevima odgovarajuće direktive EU.
- ♦ Sa aspekta nadležnog lica EU, CE označavanje podrazumeva da se proizvod može legalno staviti u promet na tržište.

Opšti principi CE označavanja su:³²⁵

- ♦ Oznaku CE stavlja samo proizvođač ili njegov ovlašćeni predstavnik.
- ♦ Oznaka CE se stavlja samo na proizvode na koje je njihovo stavljanje predviđeno posebnim zakonom.
- ♦ Postavljanjem ili stavljanjem CE znaka, proizvođač navodi da preuzima odgovornost za usaglašenost proizvoda sa svim važećim zahtevima utvrđenim u odgovarajućem zakonodavstvu EU.
- ♦ Nije dozvoljeno da se na proizvod stavi oznaka, znak ili natpis koji bi mogli dovesti u zabludu treću stranu u vezi sa značenjem ili oblikom CE oznake.
- ♦ Države članice osiguravaju pravilnu primenu režima kojim se uređuje oznaka CE i preduzimaju odgovarajuće mere u slučaju nepravilne upotrebe oznake.

CE oznaka je obavezna za određene grupe proizvoda unutar Evropskog ekonomskog prostora (EEA; 28 država članica EU plus EFTA zemlje Island, Norveška i Lihtenštajn) plus Švajcarska i Turska.

Od 2013. godine, CE oznaka nije bila obavezna za zemlje članice CEFTA (*Central European Free Trade Agreement*), ali su članice Srbija, Republika Makedonija i Crna

324 <https://ec.europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

325 <https://ec.europa.eu/> (pristupljeno 26.11.2018)

Gora podnele zahtev za članstvo u Evropskoj uniji i usvajale su mnoge njene standarde u okviru svojih zakonodavstava (kao što je to učinila većina bivših zemalja CEFTA iz Centralne Evrope koje su se pridružile EU, pre nego što su postale članice).

10.1.5. Srbija i EU

Delegacija Evropske komisije u Beogradu osnovana je u tadašnjoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) 1982. godine, nakon potpisivanja sporazuma o saradnji između SFRJ i tadašnje Evropske ekonomske zajednice (EEZ). Ime Delegacije se od decembra 2009. godine promenilo u „Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji“ u skladu sa stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora. Ova promena takođe odražava povećanu političku ulogu naše kancelarije u skladu sa političkim i ekonomskim razvojem u pogledu odnosa između EU i Srbije tokom poslednjih godina.³²⁶

U oktobru 2000. godine, Srbija je preduzela važan korak da okonča svoju političku i ekonomsku izolaciju i krene na put evropskih integracija, kao što je to učinila cela Centralna i Istočna Evropa i njeni susedi na Zapadnom Balkanu.

Ključni datumi u odnosima EU i Srbije su:³²⁷

01.06.2000: Evropski savet održan u Feiri objavljuje da su sve zemlje PSP (proces stabilizacije i pridruživanja) „potencijalni kandidati“ za članstvo u EU.

01.06.2003: Na Solunskom samitu, PSP je potvrđen kao politika EU za zapadni Balkan. Potvrđena je evropska perspektiva ovih zemalja.

01.10.2004: Zaključcima Saveta EU otvara se postupak za zaključivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

01.10.2005: Početak pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju - SSP.

03.05.2006: Pregovori o SSP obustavljeni zbog nedostatka napretka u saradnji Srbije sa Haškim tribunalom.

13.06.2007: Nastavak pregovora o SSP sa Srbijom, nakon jasno iskazane rešenosti zemlje da ostvari punu saradnju sa Haškim tribunalom.

07.11.2007: Parafiran SSP sa Srbijom.

01.01.2008: Stupanje na snagu Sporazuma o viznim olakšicama i readmisiji između Srbije i EU.

18.02.2008: Savet EU – Odluka o principima, prioritetima i uslovima sadržanim u Evropskom partnerstvu sa Srbijom uključujući Kosovo.

29.04.2008: Potpisivanje SSP i Prelaznog sporazuma sa Srbijom u Luksemburgu.

19.12.2009: Bezvizni režim za Srbiju stupa na snagu.

326 <https://europa.rs> (pristupljeno 26.11.2018)

327 <https://europa.rs> (pristupljeno 26.11.2018)

22.12.2009: Srbija zvanično podnela zahtev za članstvo u Evropskoj uniji.

14.06.2010: Evropska komisija odlučuje da otpočne ratifikaciju SSP.

31.01.2011: Srbija uručuje odgovore na Upitnik EU.

14.10.2011: Evropska komisija preporučila da Srbija postane država kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, kao i da će ova zemlja biti spremna da započne pregovore o pristupanju čim bude ostvaren dalji dobar napredak u jednoj ključnoj oblasti.

01.03.2012: Srbija je postala kandidat za članstvo u Evropskoj uniji.

28.06.2013: Evropski savet usvojio preporuku Komisije da otvori pregovore sa Srbijom.

01.09.2013: Stupanje na snagu Sporazuma EU-Srbija o stabilizaciji i pridruživanju.

17.12.2013: Evropski savet usvoja pregovaračku okvir sa Srbijom i odlučuje da Prva međuvladina konferencija sa Srbijom održi u januaru 2014.

21.01.2014: Prva Međuvladina konferencija između Evropske unije i Srbije.

14.12.2015: Druga Međuvladina konferencija o pristupanju Srbije EU, na kojoj su otvorena prva dva od ukupno 35 pregovaračkih poglavlja. Otvoreni su pregovori o Poglavlju 32 o finansijskom nadzoru i Poglavlju 35 (ostala pitanja).

18.07.2016: Treća Međuvladina konferencija na kojima su Otvorena pregovaračka poglavlja: 23 koje se odnosi na reformu pravosuđa i osnovna prava i 24 koje se odnosi na pravdu, slobodu i bezbednost.

13.12.2016: Četvrta Međuvladina konferencija na kojoj su Otvorena pregovaračka poglavlja: 5 koje se odnosi na javne nabavke i 25 koje se odnosi na nauku i istraživanje i koje je istog dana zatvoreno.

27.02.2017: Na Međuvladinoj konferenciji otvorena su dva poglavlja: Poglavlje 26 koje se odnosi na kulturu i obrazovanje i Poglavlje 20 – preduzetništvo i industrijsku politiku. Istog dana privremeno je zatvoreno Poglavlje 26.

20.06.2017: Na šestoj Međuvladinoj konferenciji u Luksemburgu otvorena su dva poglavlja: 7 – o intelektualnoj svojini i Poglavlje 29 – o carinskoj uniji.

11.12.2017: Na međuvladinoj konferenciji u Briselu otvorena su dva poglavlja: 6 – Kompanijsko pravo i 30 – Ekonomski odnosi sa inostranstvom.

06.02.2018: Evropska komisija je usvojila “Verodostojnu perspektivu proširenja i pojačano angažovanje EU na Zapadnom Balkanu”.

10.12.2018: Na međuvladinoj konferenciji u Briselu otvorena su dva poglavlja: 17 – Ekonomska i monetarna politika i 18 – Statistika.

10.1.6. Liberalizacija trgovine između Srbije i EU

EU je od 2000. godine ukinula plaćanje carinskih dažbina na sve industrijske i poljoprivredne proizvode koji se izvoze iz Srbije u EU, primenom autonomnih

trgovinskih mera (osim za mali broj poljoprivrednih proizvoda koji su zaštićeni preferencijalnim tarifnim kvotama). Režim koji je EU jednostrano odobrila Srbiji 2000. godine predstavljao je najobimniji sistem trgovinskih povlastica koji je EU ikada odobrila nekoj zemlji ili grupi zemalja. Ovo je značilo trenutno ukidanje svih carinskih dažbina i kvantitativnih ograničenja na uvoz svih industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, osim malog broja poljoprivrednih proizvoda koji su ograničeni preferencijalnim tarifnim kvotama (konkretno šećer, junetina, vino i nekoliko vrsta ribe).³²⁸

Srbija je otpočela sa smanjivanjem uvoznih dažbina na robu iz EU devet godina kasnije, u januaru 2009. godine kada je samostalno inicirala primenu trgovinskog dela Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, nazvanog Prelazni sporazum. Ovaj Sporazum je omogućio asimetričnu liberalizaciju trgovine u korist Srbije, na uvoz industrijskih i poljoprivrednih proizvoda. Drugim rečima, trgovinsku liberalizaciju sa srpske strane od 2009. u narednih šest godina prati postepeni i predvidivi šestogodišnji plan liberalizacije koji odražava nivo osetljivosti proizvoda za srpske proizvođače. Istovremeno su postepeno uvođena jednaka pravila igre na tržištu, kroz primenu predvidivog carinskog režima, borbu protiv monopola, uvođenje pravila za kontrolu državne pomoći, kao i kroz režim zaštite intelektualne i industrijske svojine. Ovaj plan postepene trgovinske liberalizacije je trebalo da omogući srpskim proizvođačima postupnu pripremu za sve veću konkurenciju koja dolazi iz EU.

Srbija i EU su od prvog januara 2014. godine zakoračile u šestu, odnosno završnu godinu plana trgovinske liberalizacije. Međutim, najosetljiviji proizvodi za srpske poljoprivrednike će ostati zaštićeni plaćanjem carinskih dažbina do ulaska Srbije u EU: to se odnosi na sve vrste mesa, jogurt, puter, određene vrste sira, med, neke vrste povrća i brašno, a carinske zaštite na ove proizvode variraju od 20 do 50% u odnosu na MFN carinske dažbine koje Srbija primenjuje u trgovini sa ostakom sveta.³²⁹

Stupanjem na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u septembru 2013. godine dodatno je osigurana ekonomska korist predviđena Prelaznim sporazumom. Niz novih odredaba ovog Sporazuma su doprinele unapređenju poslovnog okruženja u Srbiji u oblastima kao što su slobodno kretanje kapitala, javne nabavke, standardizacija, pravo na uspostavljanje i pružanje usluga. Ove odredbe obezbeđuju jasniji i sigurniji okvir za investitore i kompanije, čime se u srpskoj privredi stvara novi zamah u privlačenju investicija i daljem unapređenju standarda koji obezbeđuju jednaka pravila igre za sve učesnike na tržištu. Primena Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju bi trebalo da podigne standarde poslovanja u Srbiji, postepeno pripremajući srpska preduzeća za nadmetanje sa kompanijama iz EU na jedinstvenom tržištu, ali i povećavajući njihovu konkurentnost na duže staze.

328 <https://europa.rs> (pristupljeno 26.11.2018)

329 <https://europa.rs> (pristupljeno 26.11.2018)

Korist za građane Srbije se ostvaruje raznovrsnijom ponudom robe i padom cena. Konačno, postepeno otvaranje tržišta javnih tendera za kompanije iz EU bi trebalo da rezultira većom konkurencijom u postupcima javnih nabavki i tako donese veću vrednost za novac srpskih poreskih obveznika – bolji javni radovi, nabavke i usluge sa manje novca poreskih obveznika.

10.2. Severnoamerička zona slobodne trgovine (NAFTA)

Sjedinjene Američke Države započele su bilateralne trgovinske pregovore sa Kanadom pre više od 30 godina, što je rezultiralo Sporazumom o slobodnoj trgovini SAD i Kanade, koji je stupio na snagu 1. januara 1989. godine. Početkom 1990. godine, razmatrana je ideja o sporazumu između SAD i Meksika. Ovo je bio uvod za donošenje Sporazuma o slobodnoj trgovini Severne Amerike (NAFTA) između SAD, Kanade i Meksika koji je stupio na snagu 1. januara 1994. godine.

Sporazum NAFTA (*North American Free Agreement*) je sistematski eliminisao većinu tarifnih i necarinskih barijera za slobodnu trgovinu i investicije između tri NAFTA zemlje. Tarife su postepeno eliminisane i sve carine i kvantitativna ograničenja, osim onih na određenom broju poljoprivrednih proizvoda kojima se trguje sa Kanadom.³³⁰

U okviru NAFTA sporazuma su precizno definisana pravila koja se odnose na: pravila o poreklu, carinske procedure, sanitarne i fitosanitarne mere, vladine nabavke, investicije, trgovinu uslugama, zaštitu prava intelektualne svojine i procedure rešavanja sporova.

30. septembra 2018. godine objavljeno je da su Sjedinjene Američke Države, Meksiko i Kanada postigli sporazum da zamene NAFTA sa Sporazumom SAD – Meksiko - Kanada (*United States – Mexico – Canada Agreement USMCA*). USMCA je rezultat ponovnih pregovora o NAFTA koje su države članice preduzele od 2017. do 2018. godine. NAFTA će ostati na snazi dok USMCA ne budu ratifikovan od strane njenih članova.

“Ideološko opredeljenje” SAD u posleratnom periodu bilo je za ekonomski poredak zasnovano na liberalizaciji kretanja robe i kapitala i multilateralno regulisanje svetske trgovine obzirom da je SAD dolar igrao ulogu svetskog novca. Izmenom odnosa snaga u svetskoj privredi i smanjenjem udela SAD, one su stavljene pred opciju - ili se zalagati za otvorenu privredu sa visokim deficitom, ako se ne želi pribеći rešavanju unutrašnjih problema (budžetski deficit), ili uvoditi barijere trgovini uz rizik svetske recesije i zatvaranja tržišta drugih zemalja. Izlaz se nalazi u “fer i slobodnoj trgovini” umesto ranije “slobodnoj i fer trgovini” proklamovanoj od strane predsednika

330 <http://www.naftanow.org/> (pristupljeno 26.11.2018)

Reagan-a. Fer trgovina u suštini znači uravnoteženu trgovinu sa ograničenim korišćenjem konkurentskih prednosti ostalih zemalja. Krajem 1985. godine SAD su pokrenule ukupno 40 akcija nefer trgovinske prakse drugih zemalja. Predsednik SAD je čak formirao radnu grupu (*Trade Strike Force*) za borbu protiv takve prakse (akcije uključuju antidamping i kompenzatorne dažbine, slobodu pristupa američke robe stranim tržištima, obezbeđenje prava svojine američkih proizvoda i dr.). Ova akcija SAD rezultirala je nizom bilateralnih trgovinskih pregovora i bilateralnim ugovorima o trgovini u koje su uključene i na bazi reciprociteta regulisane i druge oblasti ekonomskih odnosa a ne samo trgovina.

Efekat ovih mera i aktivnosti SAD bio je trostruk. Prvo, SAD su dobrim delom zahvaljujući ovim aktivnostima smanjile trgovinski deficit, drugo, na "mala vrata", putem bilateralnih pregovora pokrenule su pitanja poljoprivrede, usluga, zaštite životne sredine, intelektualne svojine kao i druga pitanja od važnosti za SAD o kojima nije bilo saglasnosti sa najznačajnijim spoljnotrgovinskim partnerima u toku multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru GATT-a, neminovno utičući na svoje partnere. Treće, regulisanjem pojedinih pitanja iz ovih oblasti, naročito oblasti usluga i investicija, stekle su pozicionu prednost u odnosu na druge zemlje potencijalne konkurente.

I pored ranijih pokušaja integracije (sa Kanadom) koji datiraju još iz prošlog veka SAD nisu pokazivale interes za regionalnim integracijama budući da su se zalagale za slobodnu utakmicu na svetskom tržištu, a integracija predstavlja odstupanje od klauzule najpovlašćenije nacije, jednog od kamena temeljaca GATT-a.

Interes Kanade za Sporazumom ogleđa se u otvaranju meksičkog tržišta za kanadsku robu i investicije. U odnosu na SAD Kanada je većinu svojih interesa ostvarila bilateralnim sporazumom o slobodnoj trgovini. Meksiko svoj interes vidi, prvenstveno, u uklanjanju nekarinskih barijera severnih suseda i većoj sigurnosti za priliv inostranog kapitala.

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Objasnite proces stvaranja Evropske unije od ranije Evropske ekonomske zajednice?
2. Objasnite pojam jedinstvenog evropskog tržišta?
3. Objasnite strukturu zakonodavstva, tj. pravne tekovine (*acquis communautaire*) Evropske unije?
4. Objasnite postupak harmonizacije nacionalnih standarda „CE“ radi slobodnog protoka robe?
5. Objasnite razvoj trgovinskih odnosa između Srbije i Evropske unije?
6. Navedite ciljeve učlanjivanja zemalja u Severno-američku zonu slobodne trgovine - NAFTA i nabrojte članove?

XI

EKONOMSKE INTEGRACIJE ZEMALJA U UBRZANOM EKONOMSKOM RAZVOJU I ZEMALJA U TRANZICIJI

CILJ POGLAVLJA

Cilj ovog poglavlja je da čitaocima pruži osnovna znanja o ekonomskim integracijama zemalja u ubrzanom ekonomskom razvoju i zemljama u tranziciji, s tim što je posebna pažnja usmerena na:

- ♦ *Pružanje objašnjenja o ciljevima osnivanja regionalnih ekonomskih integracija;*
- ♦ *Navođenje najvažnijih regionalnih integracija u svetu;*
- ♦ *Zajedničke ekonomske i druge politike regionalnih ekonomskih integracija;*
- ♦ *Objašnjenja pitanja prenošenja dela suvereniteta na regionalne integracije;*
- ♦ *Razloge osnivanja i članstvo BRIKS-a;*
- ♦ *Glavne teme na održanim samitima BRIKS-a;*
- ♦ *Razloge osnivanja Razvojne Banke BRIKS-a;*
- ♦ *Ciljeve osnivanja regionalne organizacije CEFTA i članstvo;*
- ♦ *Sadržinu CEFTA Sporazuma;*
- ♦ *Karakteristike i pogodnosti Sporazuma CEFTA;*
- ♦ *Značaj potpisivanja CEFTA za Srbiju;*
- ♦ *Ciljeve osnivanja i članstvo zemalja MERKOSUR-a;*
- ♦ *Procese koji se odvijaju u okviru MERKOSUR-a;*
- ♦ *Vrste institucija MERKOSUR-a;*
- ♦ *Regionalni i međunarodni značaj MERKOSUR-a;*
- ♦ *Ciljeve i osnivanja i članstvo zemalja ASEAN-a i ekonomsku snagu tog regiona;*
- ♦ *Pružanju informacija o ciljevima osnivanja i članstvo u ZND.*

11. INTEGRACIJE ZEMALJA U RAZVOJU

11.1. Regionalne ekonomske integracije

Danas je u svetskoj privredi ostvaren zavidan nivo regionalne ekonomske integracije, ali i međunarodne trgovinske institucionalizacije - i ovo su sve procesi opšte tendencije globalizacije svetske privrede.³³¹

Savremeni tokovi svetske privrede često se označavaju kao proces njene globalizacije. Praktično, ovaj proces podrazumeva jačanje ekonomskih veza među nacionalnim privredama u svetu - u trgovinskom, investicionom i regulatornom smislu. Nikada do sada u istoriji ljudskog društva ta ekonomska interakcija nije bila na ova-ko visokom nivou. U procesu globalizacije, upravo trgovinska integracija igra naj-značajniju ulogu. Privrede se ekonomski povezuju kako bi proširile svoje domaće tržište, koje je za većinu zemalja postalo suviše usko.

Regionalno ekonomsko povezivanje je jedna od primarnih tendencija savremeno-
nog procesa globalizacije. Države se ekonomski integrišu najčešće u okviru svojih
geografskih regiona, iz razloga jer su troškovi transporta veoma niski, ukusi potroša-
ča su sličniji, kulturne barijere su niže. Taj stepen trgovinskog povezivanja zemalja u
jednom regionu može biti različit i on se kreće od blagog snižavanja carina za zemlje
u regionu, do osnivanja trgovinskih blokova sa zajedničkom spoljnotrgovinskom
politikom i jedinstvenom valutom.

Povećanje sopstvene globalne konkurentnosti na svetskom tržištu je, svakako, još
jedan razlog zbog koga se države povezuju putem regionalnih ekonomskih integraci-
ja. Svaka nacionalna privreda kao okvir poslovanja preduzeća, koliko god da je velika,
postaje u jednom trenutku preuska za dalji razvoj tih preduzeća, zbog iscrpljivanja
prirodnih sirovina, nedostatka radne snage, skučenosti nacionalnog tržišta za pla-
sman proizvoda. Zbog toga se nacionalne privrede udružuju u regionalne trgovinske
integracije i tako nastaju šira, regionalna tržišta, koja omogućavaju širi plasman pro-
izvoda, ali i konkurentsku borbu sa više konkurenata iz regiona. Ali su ta preduzeća
ipak zaštićena od velike inostrane konkurencije van ove regionalne integracije.

331 Bjelić, P., (2008). *Trgovinska integracija Srbije: CEFTA, EU ISTO*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 83

Tabela 1. Najznačajnije regionalne trgovinske integracije u svetu

	Naziv integracije	Datum stupanja na snagu	Vrsta integracije
EU	Evropska unija	1. januar 1958.	carinska unija
EFTA	Evropsko udruženje slobodne trgovine	3. maj 1960.	zona slobodne trgovine
CACM	Zajedničko tržište Srednje Amerike	12. oktobar 1961.	carinska unija
CARICOM	Karipska zajednica	1. avgust 1973.	carinska unija
BA	Bangkongški sporazum	17. jun 1976.	preferencijalni sporazum
SPARTECA	Sporazum o regionalnoj trgovini i ekonomskoj saradnji u Južnom Pacifiku	1. januar 1981.	preferencijalni sporazum
LAIA	Latinoameričko udruženje za integraciju	18. mart 1981.	preferencijalni sporazum
GCC	Savet za saradnju u Zalivu	25. maj 1981.	preferencijalni sporazum
CER	Sporazum o bližim ekonomskim odnosima Australije i Novog Zelanda	1. januar 1983.	zona slobodne trgovine
CAN	Andska zajednica	25. maj 1988.	preferencijalni sporazum
ECO	Organizacija za ekonomsku saradnju	1985.	preferencijalni sporazum
CEFTA	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini	1. mart 1993.	zona slobodne trgovine
MSG	Melanezijska trgovinska grupa	22. jul 1993.	preferencijalni sporazum
NAFTA	Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini	1. januar 1994.	zona slobodne trgovine
BAFTA	Baltički sporazum o slobodnoj trgovini	1. april 1994.	zona slobodne trgovine
COMESA	Zajedničko tržište Istočne i Južne Afrike	8. decembar 1994.	preferencijalni sporazum
CIS	Zajednica Nezavisnih Država	30. decembar 1994.	zona slobodne trgovine
SAPTA	Preferencijalni trgovinski sporazum SAARC	7. decembar 1995.	preferencijalni sporazum
EAEC	Istočnoazijska ekonomska osovina	8. oktobar 1997.	carinska unija

CEMAC	Centralnoafrička carinska i ekonomska unija	24. jun 1999.	preferencijalni sporazum
WAEMU	Zapadnoafrička ekonomska i monetarna unija	1. januar 2000.	ekonomska unija
EAC	Evro-azijska zajedica	7. jul 2000.	preferencijalni sporazum

Izvor: <https://www.worldbank.org> (pristupljeno 29.11.2018)

Stvaranjem trgovinskih blokova povećava se njihova konkurentnost. SAD se sve do devedesetih godina XX veka protivio regionalnom trgovinskom povezivanju i insistirao na međunarodnoj trgovinskoj liberalizaciji, pod okriljem GATT-a. Ali kako je narastao broj trgovinskih blokova u svetu i kako su od osamdesetih godina XX veka oni postali aktivniji - da bi američka preduzeća zadržala svoju konkurentsku poziciju na svetskim tržištima, koja nisu savršeno konkurentna - inicirano je stvaranje Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (NAFTA). Na taj način američke kompanije dobile su ekskluzivan izvor radne snage iz Meksika i značajni izvor kapitala i sigurno tržište u Kanadi.

Neke zemlje opredelile su se za regionalnu trgovinsku integraciju, jer im je tempo multilateralne trgovinske integracije postao suviše spor. Mnoge zemlje koje se nalaze na listi najkonkurentnijih privreda sveta ne mogu da pristanu na - za njih - suviše spor tempo multilateralne trgovinske liberalizacije koja se odvija pod okriljem Svet-ske trgovinske organizacije (WTO), pa su se posvetile višem stepenu liberalizacije u svojim regionima, kao što su Evropa, Severna Amerika i Jugoistočna Azija. Liberalizacija trgovine koja se dogovara u okviru regionalnih trgovinskih integracija ide dalje od multilateralne trgovinske liberalizacije, a trgovinski preferencijalni proširuju se i na nove oblasti, osim robe - kao što su usluge, intelektualna svojina, investicije i slično.

Danas se regionalne trgovinske integracije povezuju na višim nivoima integracije koji podrazumevaju postojanje jedinstvene spoljnotrgovinske politike u okviru integracije. Ti nivoi podrazumevaju uspostavljanje carinske unije, zajedničkog tržišta, ili ekonomske unije. To znači da nacionalne privrede članice jedne regionalne trgovinske integracije prenose deo svog suvereniteta, u trgovinskoj sferi, na integraciju koja u međunarodnoj trgovini istupa kao jedinstveni subjekt - jedna privreda. Kada taj entitet istupa u multilateralnim trgovinskim privredama, ima veću pregovaračku moć i može da sklapa povoljnije trgovinske ugovore.

Iako su prve regionalne trgovinske integracije nastale između dva svetska rata, njihov broj naročito je porastao posle 1945. godine, ali su mnoge bile neaktivne sve do osamdesetih godina XX veka, kada je proces multilateralne trgovinske liberalizacije usporen. Najnovija tendencija u razvoju regionalnih trgovinskih integracija jeste stvaranje integracija koje obuhvataju šire geografske regione pa čak i čitave

kontinente, kao što su Evropski ekonomski prostor (EEA) u Evropi, Afrička ekonomska unija (AEU), Zona slobodne trgovine Amerika (FTAA), ili Sporazum o slobodnoj trgovini u Južnom Pacifiku (SPARTECA) u Okeaniji.³³²

Zbog svega navedenog, danas je za svaku nacionalnu privredu u svetu veoma značajno da bude član neke regionalne trgovinske integracije. Na taj način poboljšava se konkurentska pozicija jedne nacionalne privrede na globalnom tržištu, povećava se pregovaračka moć u međunarodnim trgovinskim forumima, optimizira korišćenje resursa na regionalnom nivou i slično. Danas, gotovo da nema regiona u svetu koji nema svoju regionalnu trgovinsku integraciju, a mnoge od njih postale su jedinstveni subjekti međunarodne trgovine. Sve više, regionalne integracije pojavljuju se kao subjekt u trgovinskim ugovorima, ostvaruju članstvo u međunarodnim trgovinskim institucijama i slično.

Region Jugoistočne Evrope dugo je bio jedan od retkih regiona u svetu koji nije imao regionalnu trgovinsku integraciju, zbog čega je bio ograničen privredni razvoj u ovom regionu. Usled brojnih ratova tokom raspada Jugoslavije, mogućnost bilo kakvog regionalnog trgovinskog povezivanja bila je usporjena. A upravo je većina zemalja u ovom regionu bila privredno komplementarna, budući da su nastale raspadom SFR Jugoslavije.

Deo svog suvereniteta u oblasti trgovine, države prenose i na međunarodne trgovinske organizacije, od kojih je najznačajnija Svetska trgovinska organizacija. Kada neka zemlja postane članica ove organizacije, multilateralno reguliše svoje trgovinske odnose sa svim članicama ove Organizacije. Ona postaje deo jednog značajnog međunarodnog trgovinskog režima koji joj garantuje da neće biti diskriminisana i da će se u odnosima sa svim ostalim članicama WTO-a primenjivati trgovinski režim na nivou MFN klauzule (*most favoured nation* - klauzula najpovlašćenije nacije). Članstvo u ovoj organizaciji podrazumeva prihvatanje velikog broja opštih akata koji tehnički regulišu spoljnotrgovinski sistem, kao što je carinsko vrednovanje, sanitarne i fitosanitarne mere i slični propisi, koji čine spoljnotrgovinsku saradnju zemlje regulisanom, predvidljivom i uređenom.

11.2. Zemlje BRIKS-a

11.2.1. Razlozi osnivanja i članstvo

Počev od raspada Sovjetskog Saveza, pa do pre desetak godina, svet je konstantno „klizio“ u krizu, za koju su, najvećim delom „zaslužne“ SAD. Jasno se uvidelo da put koji predvode SAD nije put blagostanja, kako je to predstavljano, nego put u neizvesnost.

332 Antevski, M. (2008). *Slobodna trgovina: pro et contra*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 31

Sa druge strane okeana, u Evropi, moto EU „Ujedinjeni u različitosti“, suprotno tom sloganu, pokušava da nivelišu te različitosti, prisiljavanjem država da prihvate jedinstvene zakone i regulative.

BRICS (*Brazil, Russia, India, China, South Africa*), sa druge strane dokazuje da zemlje koje ne samo da su kulturološki, geografski, klimatski pa i privredno dosta drugačije, mogu da rade zajedno na zajedničkom planu za opšte dobro, bez obzira na sve te različitosti njihovih članica.

Neoliberalna i ucjenjivačka politika banaka prema mnogim zemljama u razvoju, koja dolazi od monopola MMF-a i Svetske banke, koje su prema ucjenjivačkim modelima pozajmljivale sredstva državama, a zauzvrat su odlukama uticali na sve pore društvenog i privrednog života jedne zemlje. Na primerima mnogih zemalja, počev od Italije preko Grčke pa do Argentine, možemo da vidimo posledice politike MMF-a. Zemlje BRICS-a su, zbog toga, osnovale Novu razvojnu banku, kao odgovor na ovakvu politiku, koja neće služiti samo za kreditiranje zemalja članica, već i drugih zemalja u razvoju.

U Izveštaju Komisije eksperata, Predsednika Generalne skupštine UN, o reformama međunarodnog monetarnog i finansijskog sistema, od 21. septembra 2009. godine, na čijem čelu je bio prof. *Joseph Stiglitz*, navedeni su glavni uzroci krize.³³³

„Ovo je najznačajnija globalna kriza posle osamdeset godina. Kriza nije udes koji se javlja jednom u sto godina, nešto što se desilo ekonomiji, nešto što nije bilo moguće predvideti, a kamoli izbegnuti. Verujemo nasuprot tome da je krizu stvorio čovek: ona je rezultat grešaka privatnog sektora i pogrešnih i neuspelih politika javnog sektora“, glasi prva tačka u Zaključku pomenutog izveštaja.

„Neuspele politike, pomogle su stvaranju krize i pomogle su ubrzanju širenja krizne zaraze iz zemlje porekla širom sveta,“ navedeno je, pored ostalog, u drugoj tački Zaključaka. Nije teško odgonetnuti, o kojoj zemlji - uzročniku krize, je reč.

„Ali, u osnovi mnogih od ovih grešaka u javnom i privatnom sektoru, bile su ekonomske filozofije (nekad nazivane neoliberalizam, ili tržišni fundamentalizam). Ove pogrešne teorije poremetile su odluke u privatnom i javnom sektoru, vodeći do politika koje su tako mnogo doprinele krizi i konceptu, na primer, da su tržišta samokorektivna i da je u skladu sa tim regulativa nepotrebna. Ove teorije su isto tako doprinele neuspelim politikama centralnih banaka“, navedeno je u tački 3. Zaključaka UN. Dovoljno je samo navesti mere deregulacije poslovanja banaka, koje su uvedene u vreme svetske krize iz tridesetih godina prošlog veka.

Zaključak broj 4. Izveštaja UN, glasi: „Neuspešne institucije i institucionalni aranžmani na nacionalnom i međunarodnom nivou takođe su doprinele krizi. Nedostaci međunarodnih institucija, njihovo upravljanje i ekonomske filozofije i modeli na

333 Report of the Commission of Experts of the President of the United Nations General Assembly on Reforms of the International Monetary and Financial System, September 21, 2009 dostupno na http://www.un.org/ga/econcrisissummit/docs/FinalReport_CoE.pdf

koje su se one oslanjale, doprineli su njihovom neuspehu da spreče izbijanje krize, otkrivanje problema koji su proizveli krizu i davanje adekvatnog ranog upozorenja, kao i da se na adekvatan način nose sa krizom kada više nije bilo moguće ignorisati je. Zaista, neke od politika koje su se sprovodile imale su ulogu u stvaranju krize i njenom brzom širenju u svetu. Sve je to olakšavalo izvoz toksičnih proizvoda, neuspelih regulatornih filozofija i pogrešne institucionalne prakse iz zemalja koje su sebe smatrale primerom koji drugi treba da prate.“

Odsustvo kontrole bankarskog sistema, gde je kompletni bankarski sektor sveta u rukama nekolicine zemalja, je upravo doveo do finansijske krize. Neke od ekonomija iz G20 su nakon svetske krize tražile promene, pre svega u načinu glasanja u svet-skim finansijskim institucijama. Cilj je bio povećati ulogu i drugih ekonomija sveta u odlučivanju i kreiranju finansijske politike, prvenstveno zemalja kao što su Indija, Kina, Rusija, Brazil, Južna Afrika, Turska, Indonezija, Meksiko. Međutim, do promena nije došlo, pa su poluge odlučivanja i dalje ostale u rukama SAD, Velike Britanije, Nemačke, Japana i Francuske. Upravo je cilj BRICS-a da ponudi drugačiji, pošteniji sistem vrednosti svetu, umesto dosadašnjeg zapadnog kapitalističkog sistema koji, gledajući dešavanja u manjim ekonomijama sveta, prilično agresivno i nepošteno nastupa.³³⁴

„Debata o odgovarajućoj institucionalnoj praksi i aranžmanima i ekonomskim, političkim i socijalnim teorijama na kojima počivaju, nastaviće se godinama. Ideje i ideologije koje su u osnovi ključnih aspekata koje se različito nazivaju neoliberalizmom, tržišnim fundamentalizmom, ili doktrinom Vašingtonskog konsenzusa nisu bile zadovoljavajuće. Zanimarene su bile druge ideje, koje su mogle biti od veće pomoći u izbegavanju krize i ublažavanju njenog intenziteta“, navodi se u tački 5. Zaključka UN, koji takođe, upućuje na „epicentar“ aktuelne krize – Vašington.

„Ali, mada su jedne zemlje dobro prolazile, druge nisu. Međunarodni finansijski i ekonomski aranžmani u mnogim slučajevima delovali su na štetu zemalja u razvoju. Globalni aranžmani koji su olakšavali ubrzani rast u mnogim delovima sveta nisu došli bez cene: rast nejednakosti u mnogim zemljama i u nekim slučajevima, izuzetno brzo osiromašenje prirodnih izvora i degradacija životne sredine“, deo je tačke 6. Zaključka UN. To ukazuje na činjenicu da su siromašne zemlje postajale sve siromašnije, a bogate, još bogatijim.

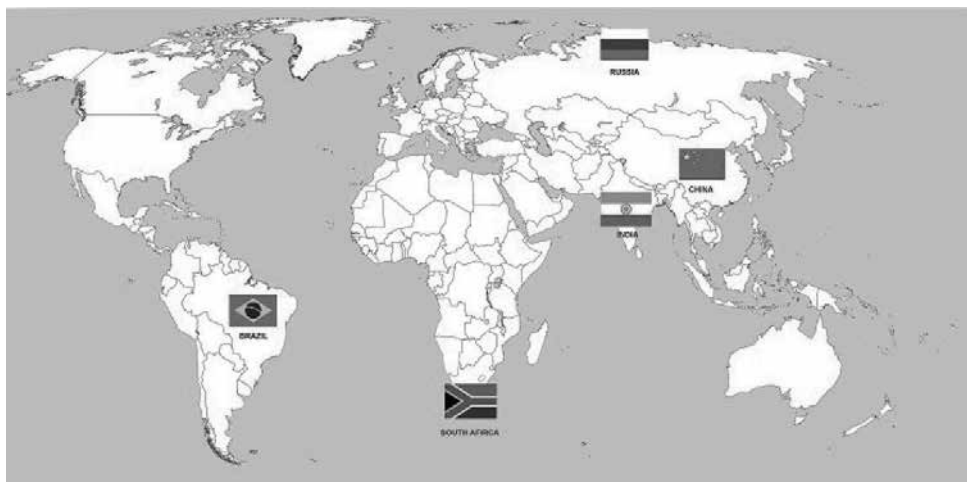
U tački 7. Zaključka UN, navodi se da su „neke zemlje u sprečavanju kriza koje su nastajale u zemljama u razvoju da postanu globalne, došli su uz visoku cenu, tako što su se mnoge zemlje suočile sa nepotrebno ostrim recesijama i čak depresijama i dobile pomoć koju je nekad pratio gubitak nacionalnog suvereniteta u pitanjima od vitalnog značaja za građane u tim zemljama.“ Znači, umesto da poprave svoj ekonomski položaj, neke zemlje u razvoju su upale u još veće siromaštvo i gubitak sopstvenog suvereniteta.

334 Chum, K., (2013). *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*. Ashgate Publishing.

Mada je obećavala veću ekonomsku stabilnost, globalizacija je umesto toga vodila u veću nestabilnost, pa se došlo na ideju formiranja nove ekonomske grupacije - BRIKS.

BRICS je akronim koji dolazi od prvih slova naziva zemalja članica na engleskom jeziku, *Brasil, Russia, India, China, South Africa*, a predstavlja ekonomski savez pet velikih zemalja u ubrzanom ekonomskom razvoju, koji je nastao zbog njihovih političkih i ekonomskih sličnosti i rešenosti da utiču na procese u međunarodnim ekonomskim odnosima, koji su doveli do aktuelne krize.

Slika 1. Zemlje BRICS-a

Izvor: <http://www.brics2018.org.za> (pristupljeno 29.11.2018)

Interesovanje za učlanjivanje u ovu organizacije je sve veće, utoliko više što svetska ekonomska i finansijska kriza uzima sve više maha. Želju za pristupanje BRICS-u za sada su izrazile Avganistan, Argentina, Bangladeš, Grčka, Indonezija, Meksiko, Turska, Egipat, Iran, Nigerija, Sirija i Sudan.

Tržište BRICS-a³³⁵ ima oko 3,6 milijardi stanovnika, odnosno skoro 40% svetske populacije, a njihov BDP iznosi oko 16.600 milijardi USD, što je oko 22% svetskog BDP-a i 4.000 milijardi USD deviznih rezervi.

Prvi neoficijelni sastanak BRIC-a je bio, susret njihovih ministara spoljnih poslova na marginama rasprave Generalne Skupštine UN-a, septembra 2006. godine u Njujorku. To je značilo istovremeno i početak susreta na visokom nivou.

335 <http://www.brics2018.org.za> (pristupljeno 29.11.2018)

11.2.2. Glavne teme na održanim samitima

Prvi zvanični sastanak je održan u Rusiji u gradu Jekaterinburgu 16. juna 2009. godine. Tom skupu su prisustovali predsednik Brazila *Luiz Inácio Lula da Silva*, predsednik Ruske Federacije *Dmitry Medvedev*, premijer Indije *Manmohan Singh* i predsednik Narodne Republike Kine *Hu Jintao*. Glavna tema samita je bila poboljšanje globalne ekonomske situacije i reforma svetskih finansijskih institucija uz pomoć ove četiri zemlje. Istovremeno je bilo reči i o kreiranju nove rezervne valute, pošto prilikom osnivanja MMF-a nije uspeo Kejnsov, nego Vajtov plan, pa je umesto bankora, usvojen američki dolar. Nova rezervna valuta bi bila stabilna i predvidiva, umesto nestabilnog i nepredvidivog američkog dolara.

Drugi Samit je održan u Brazilu 16. aprila 2010. godine, na koji su pozvani i predsednik Južne Afrike i ministar spoljnih poslova Palestine. Lideri su razgovarali o pitanjima koja uključuju međunarodnu situaciju, globalnu finansijsku krizu, mehanizam za izbor višeg rukovodstva Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), poslova grupe G20, klimatskih promena, reforme Ujedinjenih nacija (UN), međunarodnih i regionalnih ključnih pitanja i saradnja BRIC-a.³³⁶

Južnoafrička Republika je pozvana da se pridruži BRIC-u u decembru 2010. godine, nakon čega je grupa usvojila akronim BRICS. Bivši predsednik *Jacob Zuma* je u martu 2011. godine prisustvovao trećem sastanku BRICS-a u Sanji u Kini. Tema je bila „Široka vizija, zajednički prosperitet“. Stavovi dnevnog reda uključivali su međunarodnu situaciju, globalnu ekonomiju i međunarodne finansije, razvoj i saradnju sa BRICS-om.

Četvrti samit BRICS-a održan je u martu 2012. godine u Nju Delhiju u Indiji. Tema je bila „Partnerstvo BRICS za globalnu stabilnost, sigurnost i prosperitet.“ Lideri su razgovarali o pitanjima koja uključuju globalno upravljanje i održivi razvoj, a glavna tema je bila formiranje Nove Razvojne Banke. Nova Razvojna Banka bi trebalo da finansira razvoj infrastrukturnih projekata u zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama, kao i kreditiranje nacionalnih banaka zemalja članica u vreme krize.³³⁷

BRICS je postao nova nezavisna međunarodna organizacija sa ciljem podsticanja ravnopravne saradnje i kooperacije između zemalja - članica, da bi već 2013. godine na petom Samitu održanom u Durbanu u Južnoafričkoj Republici, postigle dogovor o kreiranju globalne finansijske institucije – BRICS Razvojna Banka (kasnije nazvanu Nova Razvojna Banka).

Na šestom Samitu, održanom u Fortalezu u Brazilu od 14. do 16. jula 2014. godine, obelodanjeno je formiranje Nove Razvojne Banke koja je trebala da bude protivteža MMF-u. Na tom sastanku su održani i brojni sastanci sa predstavnicima

336 <http://www.brics2018.org.za> (pristupljeno 29.11.2018)

337 Aurobinda Mahapatra, Debidatta (11 March 2012). *Expectations from the New Delhi BRICS Summit*. Russia and India Report

UNASUR-a³³⁸ (organizacija koja bi po modelu EU bila formirana za zemlje Latinske Amerike), na kome je specijalni gost bila predsednica Argentine *Cristina Fernández de Kirchner*. Na tom Samitu, južnoameričke države su podržale napore BRICS-a u pokušaju da pripreme put zemljama trećeg sveta.

Sedmi Samit je održan u ruskoj Ufi 8. i 9. jula 2015. godine. Glavna tema razgovora bila je formiranje BRICS rezrevi. Istovremeno uz samit BRICS-a, održan je i zajednički samit sa predstavnicima Evroazijske Ekonomske Unije i zemalja Šangajske Kooperacije.

Osmi Samit, održan je u indijskom gradu Benaulim u državi Goa 15. i 16. oktobra 2016. godine. Osim predstavnika BRICS-a, prisustovali su i predstavnici država BIMSTEC-a.³³⁹ Potpisano je niz ugovora o finansiranju projekata u Bangladešu i Burmi sredstvima banaka BRICS-a.

U kineskom gradu *Xiamen* od 3. do 5. septembra 2017. godine održan je deveti Samit BRICS-a pod sloganom „Jače partnerstvo za svetliju budućnost“. Pre tog istorijskog sastanka, u nemačkom gradu Baden-Baden, održan je prvi sastanak ministara finansija i guvernera centralnih banaka članica BRICS-a.³⁴⁰

Poslednji, deseti Samit održan je u Johanesburgu od 25-27. jula 2018. godine, a glavni moto Samita je bio „BRICS u Africi: Saradnja za inkluzivni razvoj i zajedničko učešće u prosperitetnoj četvrtoj industrijskoj revoluciji.“ Lideri zemalja BRICS-a su usvojili deklaraciju kojom su potvrdili posvećenost principima demokratije, uzajamnog poštovanja, suverene jednakosti i trajne i sveobuhvatne saradnje. Oni zagovaraju principe globalne trgovine, a ujedno su dali obećanje da će se boriti protiv unilateralizma i protekcionizma nakon „carinskih pretnji“ SAD. Tom prilikom potpisana je i odvojena deklaracija kojom se podržava otvoren i inkluzivan multilateralni trgovinski sistem, kakav je predvidela Svetska trgovinska organizacija i memorandumu o životnoj sredini i regionalnom vazdušnom partnerstvu.

11.2.3. Osnivanje Razvojne Banke BRIKS-a

Odluka o osnivanju Nove Razvojne Banke BRIKS-a, doneta je na Četvrtom Samitu, održanom u Nju Delhiju marta 2012. godine.

338 UNASUR (*Union de Naciones Suramericanas*) ili kako se još može naći UZAN (*Unie van Zuid-Amerikaanse Naties*) je politička organizacija koja obuhvata sve zemlje Južne Amerike i koja bi u skorije vreme mogla da preraste u uniju sličnu EU.

339 *The Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation* - inicijativa Bengalskog zaliva za multisektorsku tehničku i ekonomsku saradnju (BIMSTEC) je regionalna organizacija koja se sastoji od sedam država članica koje leže u obalnim i susednim područjima Bengalskog zaliva i predstavljaju susedno regionalno tržište.

340 <http://www.brics2018.org.za> (pristupljeno 29.11.2018)

Na Petom Samitu održanom u Durbanu u Južnoafričkoj Republici postignut je dogovor o kreiranju nove finansijske institucije, BRIKS - Razvojne banke. To je odgovor na svetski bankarski i finansijski sektor. Upravo je taj sektor i doveo do svetske bankarske krize, jer su Svetska banka i MMF pod kontrolom najrazvijenih zemalja, na čelu sa SAD. Zato je Banka i osnovana po ugledu na IBRD i MMF.³⁴¹ Obelodanjivanje Nove Razvojne Banke je izvršeno jula 2014. godine na Samitu u Brazilu. Kao odgovor na ovakav način poslovanja i politike, zemlje članice BRIKS-a su formirale Novu Razvojnu Banku koja, za razliku od MMF-a, posluje na fer i transparentan način.³⁴²

Nova razvojna banka BRIKS-a ima standardnu organizacionu strukturu: Odbor guvernera, Odbor direktora, Predsednik banke i zamenici predsednika banke.³⁴³

Osnivačka skupština guvernera Razvojne banke bila je početkom jula 2015. godine u Rusiji, kada je potpisan ugovor o radu Fonda deviznih rezervi, koji je počeo da važi 30. jula i iznosio je 100 milijardi dolara. Početni udeo od 41 milijardu dolara obezbedila je Kina, po 18 milijardi Brazil, Indija i Rusija, a pet milijardi obezbedila je Južnoafrička Republika.

Članice BRIKS-a planiraju da kapitalizacija Banke bude 200 milijardi dolara, čime bi ona bila ozbiljan konkurent MMF-u, čiji je kapital 350 milijardi dolara.

Cilj banke je ulaganje u izgradnju infrastrukture i podrška razvojnim projektima, a pomoć će biti usmerena, ne samo članicama BRIKS-a, nego i zemljama u razvoju, kada predstave svoje projekte.

Na desetom Samitu, održanom u Južnoafričkoj Republici krajem jula 2018. godine, Banka je Rusiji odobrila kredit za infrastrukturu u vrednosti od jedne milijarde dolara. Rusi se nadaju da će u realizovanju tih projekata biti pretežno ruske firme, što bi povećalo njihovu uposlenost, a time i privredni razvoj zemlje.

Bio je to dokaz da postoje alternativni izvori finansiranja u svetu, pored MMF-a i Svetske banke. Na ovom Samitu potpisan je Sporazum između Brazila i Nove razvojne banke BRIKS-a, o osnivanju njene filijale u Brazilu. Očekuje se osnivanje njene filijale i u Rusiji.

Kina, kao druga po veličini nacionalna ekonomija na svetu, želi da igra veću ulogu na svetskoj političkoj sceni, pa je posebno osnovala Azijsku infrastrukturnu i investicionu banku (AIIB), u kojoj učestvuje 57 zemalja, a vrednost osnivačkog kapitala banke je 100 milijardi dolara.

341 „What the BRICS are building“. The Harvard Crimson. <https://www.thecrimson.com> (pristupljeno 29.11.2018)

342 „NDP Approves 1,4 bn USD loan for projects in India, China and Russia“ Indianexpress, <https://economictimes.indiatimes.com> (pristupljeno 29.11.2018)

343 Stojković, R., (2016). Nova razvojna banka BRICS. *Bankarstvo*, vol.45, br.2, pp. 76-91

11.3. CEFTA sporazum

11.3.1. Potpisnice CEFTA sporazuma

CEFTA (*Central European Free Trade Agreement*) predstavlja trgovinski sporazum koji je zaključen između Albanije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Moldavije, Srbije, Crne Gore i UNMIK-a u ime Kosova i Metohije. Sporazum je nastao 06. aprila 2006. godine u Bukureštu, na osnovu Deklaracije usvojene na Samitu premijera Jugoistočne Evrope, a potpisan je 19. decembra 2006. godine. Do ratifikacije je došlo 31. marta 2007. godine i novi sporazum je stupio na snagu 01. maja 2007. godine.

Potpisnice CEFTA 2006 bile su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Srbija i UNMIK u ime Kosova i Metohije u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

Kao što je predviđeno Sporazumom, Bugarska i Rumunija povukle su se iz CEFTA-e nakon pristupanja EU 2007. godine, a Hrvatska se povukla nakon pristupanja EU u julu 2013. godine.

Potpisivanjem CEFTA 2006. godine, strane su iskazale opredeljenje da unaprede trgovinsku i investicionu politiku zemalja Jugoistočne Evrope. Njime je osnovana zona slobodne trgovine u skladu s odredbama ovog Sporazuma i pravilima i procedurama Svetske trgovinske organizacije.

Potpisnice CEFTA Sporazuma su tokom jedanaest godina njegove primene probubile i unapredile svoje odnose, kroz usvajanje odluka na sastancima zajedničkog odbor i usvajanjem dodatnih protokola sporazuma. Tako je Odlukom CEFTA Zajedničkog odbora broj 2/2009 i broj 3/2013, izmenjen Aneks II Protokola koji se odnosi na definiciju pojma „proizvodi s poreklom“ i metodama administrativne saradnje, kako bi se prilagodili Pan-Evro-Meditranskoj Konvenciji o preferencijalnim pravilima (kumulativnog) porekla. Dodatnim protokolom 3 koji je stupio na snagu 1. decembra 2014. godine, Bosna i Hercegovina i Republika Albanija su ukinule sve carine na uvoz, sve takse jednakog učinka, kao i sve uvozne takse fiskalne prirode u trgovini između njih koje su bile preostale, čime je postignuta potpuna liberalizacija trgovine poljoprivrednim proizvodima BiH sa Albanijom. Dodatnim protokolom 5 o olakšavanju trgovine, koji su sve CEFTA strane prihvatile 26. maja 2017. godine, pojednostaviće se inspekcije koje se odnose na sve carinske postupke i smanjiti formalnosti u najvećoj mogućoj meri, te dogovoriti načine razmene podataka između carinskih organa CEFTA strana, u skladu sa njihovim propisima i omogućiti uzajamno priznavanje njihovih Programa, ovlašćenih privrednih subjekata, usklađenih sa EU propisima. Osnovni cilj Dodatnog protokola 6 o liberalizaciji trgovine uslugama,

koji je prihvaćen na sastanku Zajedničkog Odbora krajem novembra 2017. godine, jeste jačanje ekonomske saradnje i trgovine kroz liberalizaciju trgovine uslugama u sektorima u kojima su sve strane prepoznale zajedničke interese.³⁴⁴

11.3.2. Karakteristike i pogodnosti sporazuma CEFTA

CEFTA sporazum omogućava određeni okvir procedura koje doprinose stvaranju pozitivnog poslovnog okruženja:

- ♦ mogućnost primene dijagonalne kumulacije porekla robe;
- ♦ uvođenje liberalizacije u trgovini uslugama;
- ♦ uravnoteženje investicionih uslova kroz primenu pravila STO-a i isti status domaćim i stranim investitorima iz regiona;
- ♦ otvaranje tržišta javnih nabavki;
- ♦ garantovanje zaštite prava intelektualne svojine u skladu sa međunarodnim standardima;
- ♦ unapređenje mehanizama za rešavanje sporova koji proističu iz implementacije Sporazuma;
- ♦ posvećenost obavezivanju prema pravilima STO bez obzira na članstvo u STO.

Dijagonalna kumulacija porekla robe bila je jedno od najvažnijih dostignuća Sporazuma o slobodnoj trgovini koja je unapredila povećanje proizvodnje i izvoza.

Dijagonalna kumulacija, podrazumeva kumuliranje porekla robe više zemalja u regionu koja će imati status domaćeg porekla. Ukoliko proizvod ili neka sirovina, iz jedne zemlje CEFTA u drugoj zemlji bude dorađen ili obrađen promeniće svoje poreklo i u drugu zemlju u okviru CEFTA biće izvezen kao proizvod te zemlje. Ako bi sledeća uvoznica ponovo taj proizvod doradila opet bi promenio poreklo. Poreklo proizvoda je iz države članice CEFTA u kojoj je proizvod dovršen.

Jedna od bitnih karakteristika CEFTA Sporazuma je i da podstiče zemlje članice na proces integracije u EU (usklađivanje sa pravnim tekovinama i standardima EU, odnosno ispunjavanje ekonomskih, političkih i socijalnih preduslova).

11.3.3. Značaj CEFTA sporazuma za Srbiju

Spoljnotrgovinska razmena Srbije za poslednjih deset godina je povećana dva i po puta sa zemljama CEFTA sporazuma.

344 <http://cefta.int/> (pristupljeno 29.11.2018)

Prema zvaničnim statističkim podacima Srbije za 2017. godinu, sa zemljama CEFTA Srbija je ostvarila suficit u robnoj razmeni od 1,8 mlrd evra, izvezeno je robe za 2,62 mlrd. evra, a uvezeno 820,0 mil. evra. Ista tendencija nastavljena je i u 2018. godini. Za prvih šest meseci izvoz je iznosio 1.351,5 mlrd. evra, a uvoz 424,0 mlrd. evra, tako da je suficit ostvaren u iznosu od 927,5 mlrd. evra. To je rezultat uglavnom izvoza poljoprivrednih proizvoda (žitarice i proizvodi od njih i razne vrste pića), gvožđa i čelika, drumskih vozila, nafte i naftnih derivata. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 318,8%. Posebno je visok suficit u razmeni sa Bosnom i Hercegovinom u koju više izvozimo nego zajedno u SAD, Rusiju i Kinu, a tri puta više nego u Francusku.³⁴⁵

Spoljnotrgovinska robna razmena bila je najveća sa zemljama sa kojima Srbija ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini. Zemlje članice Evropske unije čine 64,7% ukupne razmene.

11.4. Ekonomska grupacija zemalja Južne Amerike (MERKOSUR)

11.4.1. Ciljevi osnivanja i članstvo

Zajedničko tržište Južne Amerike (*Mercado del Sur*), osnovano je 26. marta 1991. godine, a čine ga Argentina, Brazil, Paragvaj i Urugvaj, a potpisivanje ugovora obavljeno je u *Asunción*, glavnom gradu Paragvaja. Sedište ove asocijacije je u *Montevideo*, u Urugvaju. Merkosur je najveće zajedničko tržište Latinske Amerike, a po značaju četvrta ekonomska integracija na svetu.

Na prostoru Amerike postoje sledeće ekonomske integracije:

- ♦ Udruženje karipskih država – AEC;
- ♦ Andska zajednica (Bolivija, Kolumbija, Ekvador, Peru i Venecuela);
- ♦ Centralnoameričko zajedničko tržište – MCCA (Kostarika, El Salvador, Gvatemala, Honduras i Nikaragva);
- ♦ Karipska zajednica, odnosno karipsko zajedničko tržište – CARUCOM (Antigva i Barbuda, Barbados, Belize, San Kristobal, Dominika, Grenada, Gvajana, Jamajka, Montserrat, St. Kitts i Nevis, St. Lucia, St. Vincent i Grenada, Trinidad i Tobago);
- ♦ Centralnoamerička grupa 4 (El Salvador, Gvatemala, Honduras i Nikaragva);
- ♦ Grupa 3 (Meksiko, Kolumbija i Venecuela);
- ♦ Latinoameričko integraciono udruženje – ALADI (Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Kolumbija, Ekvador, Meksiko, Paragvaj, Peru, Urugvaj i Venecuela);
- ♦ Zajedničko tržište Juga-Merkosur (Argentina, Brazil, Paragvaj i Urugvaj);

345 Republički zavod za statistiku Srbije - <http://www.stat.gov.rs/> (pristupljeno 29.11.2018)

- ♦ Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini – NAFTA (SAD, Kanada i Meksiko).

Osnovni ciljevi Merkosura su:

- ♦ Povećanje regionalne trgovine kroz smanjenje tarifnih i netarifnih barijera u međusobnoj spoljnotrgovinskoj razmeni;
- ♦ Zamena razvojnog modela zasnovanog na supstituciji uvoza sa modelom više otvorenog tržišta zasnovanog na trgovini i izvozu;
- ♦ Promovisanje zajedničke regionalne ekonomske politike;
- ♦ Razvoj društvenih institucija koje se bave raznovrsnim društvenim pitanjima kao što su: obrazovanje, kultura, rad i uslovi rada, životna sredina i zaštita potrošača;
- ♦ Stvaranje carinske unije kroz primenu zajedničkog spoljnog tarifnog sistema;
- ♦ Izbegavanje konfliktih tehničkih propisa za plasman proizvoda na tržištu;
- ♦ Ujednačavanje dohotka per capita;
- ♦ U srednjoročnom periodu, stvaranje, po ugledu na Evropsku uniju, zajedničkog tržišta i zajedničke ekonomske politike u nekim oblastima.

Nakon potpisivanja osnivačkog Ugovora iz Asunsiona, zemlje Merkosura su krenule ubrzanim tempom ka integraciji, prvenstveno u liberalizaciji međusobne trgovine uspostavljanjem carinske unije.

Ugovor je u osnovi imao dva cilja integracije: kratkoročni - stvaranje potpune i efektivne carinske unije i srednjoročni - stvaranje zajedničkog tržišta i zajedničke ekonomske politike u nekim oblastima.

Na Samitu u Montevideu održanom decembra 2005. godine, zemlje Merkosura su zvanično prihvatile prijavu Venecuele za punopravno članstvo, a naredne, 2006. godine Venecuela je postala punopravni član. Tek krajem 2009. godine brazilski Senat je potvrdio odluku o prijemu Venecuele u ovo udruženje.

Kao pridruženi članovi Merkosuru su pristupili Čile, Bolivija, Peru, Kolumbija, Ekvador, Gvajana, Peru i Surinam, s tim što one nemaju pravo glasa. Posmatrači su Novi Zeland i Meksiko.

Venecuela je suspendovana iz članstva od 1. decembra 2016. godine.

Merkosur ukupno sa pet punopravnih članica ima površinu od 13,2 miliona kvadratnih kilometara, zatim oko 265 miliona stanovnika, ukupan BDP oko 2.900 miliona dolara i per capita oko 16.800 dolara.³⁴⁶

Merkosur predstavlja četvrtu ekonomsku integraciju na svetu, posle Evropske unije, NAFTA i zemalja ASEAN-a.

346 <https://www.mercosur.int/en/> (pristupljeno 29.11.2018)

11.4.2. Procesi unutar Merkosura

Zajedničko tržište Mekosura obuhvata oko 50% domaćeg bruto društvenog proizvoda Latinske Amerike, oko 43% njegovog stanovništva, oko 59% njene kopnene površine, 50% industrijske proizvodnje i intraregionalne trgovine i oko 33% ukupne trgovine tog kontineta. U toku prvih godina postojanja, Merkosur je ostvario značajne rezultate, jer je za osam godina od osnivanja, trgovina između članica povećana za četrina puta – sa 4,7 mlrd. dolara u 1991. godini, na oko 18,0 mlrd. dolara u 1998. godini.

Nakon Ugovora iz Asunsiona, izvršeno je oblikovanje institucija Merkosura, kada su osnovani Savet zajedničkog tržišta, sastavljen od ministara ekonomije i spoljnjih poslova i Grupa za tržište. Savet je imao zadatak da usmerava procese integracije, a Grupa da razradi detalje ekonomskog povezivanja. Godine 1994. Protokol *Ouro Preto* stvorio je jednu privremenu Trgovačku komisiju kao ad hoc telo za arbitražu koje nije imalo nadležnosti nadnacionalne institucije.

Početa nedovoljno razvijena organizacija Merkosura stvarala je brojne probleme, jer su se sporovi morali rešavati kroz bilateralne diplomatske kanale. Zbog nepostojanja arbitraže kao posebnog mehanizma za rešavanje sporova, poslovanje među članicama prolazilo je kroz krizne periode, naročito u prvih desetak godina. Kriza je naročito eskalirala kada je Brazil, usled velike ekonomske krize, devalvirao svoju valutu i uveo plivajući kurs, što je dovelo do jačanja valuta ostalih članica, naročito argentinskog pezosa.

Kao posledica promena valutne politike Brazila, jeftina roba te članice preplavila je argentinsko tržište, naročito automobilske industrije. Zbog toga su primorali Brazil da dozvoli privremeno uvođenje izvoznih kvota i tarifnih barijera u 2001. godini, iako je to predstavljalo kršenje zajedničkog tarifnog sistema.

U cilju sprečavanja sličnih situacija, četiri članice Merkosura usvojili su u februaru 2002. godine Protokol *Olivos*, kao mehanizam za rešavanje sporova, na osnovu kojeg je osnovan Tribunal od pet članova sa nadležnošću da vrši reviziju odluka ad hoc tribunala, ili arbitražnih organa i donosi konačne presude. Tribunal je postao nadnacionalna institucija sa ciljem da osnaži pregovaračku poziciju Merkosura kao celine i tako spreči preveliki uticaj velikih ekonomija, kao što su EU i SAD.

Junu 2003. godine predsednici država Merkosura sastali su se ponovo u Asunsionu i obavezali se na stvaranje regionalnog parlamenta, sličan nadnacionalnom telu u Evropskoj uniji. Istovremeno su se saglasili na širenje Unije kroz prijem Venecuele i Perua u punopravno članstvo i nastupu u pregovorima sa Zonom slobodne trgovine dve Amerike (*Free Trade Area of the Americas* – FTAA), kao jedinstveno telo. Protokol *Olivos* (2002) i kasniji samiti Merkosura jasno su definisali potrebu i saglasnost njegovih lidera za razvoj novog modela društvenog razvoja u kome su ekonomski rast, socijalna pravda i ljudsko dostojanstvo međusobno povezani. Integracija Merkosur se sve više ističe, ne samo kao ekonomski blok, već i kao zaštitnik prirodnih bogatstava, tradicije i kulture njegovih država - članica.

U poslednjih nekoliko godina došlo je do jačanja političkog uticaja Merkosura, koji je osnažio svoje integracione procese i ostvario značajne prodore ka višim, potpunijim i sadržajno kvalitetnijim odnosima, usvajanjem zvaničnih dokumenata i to:

- ♦ Protokol Olivos (2002) – Stavaranje arbitražnog i revizionog tribunala;
- ♦ Brazilija samit (decembar 2002) – Promena Administrativnog sekretarijata u Tehnički sekretarijat;
- ♦ Asunion (2003) – Formirana Komisija stalnih predstavnika Merkosura (SPRM);
- ♦ Igauzu samit (2003) – Prijem pet novih pridruženih članica;
- ♦ Montevideo samit – Usvajanje novog vremenskog okvira za eliminisanje zajedničkih spoljnjih tarifa najkasnije do 2010. godine;
- ♦ Ouro Preto samit (2004) – Stvaranje Merkosurovog fonda za strukturne promene;
- ♦ Asunion samit (2005) – Usvajanje novog Protokola o ljudskim pravima;
- ♦ Montevideo samit (decembar 2005) – Usvajanje protokola za stvaranje parlamenta Merkosura do 31. decembra 2006. godine;
- ♦ Kordoba samit (juli 2006) – Usvajanje šeste runde liberalizacije usluga i stvaranje grupe na visokom nivou za izradu nacrtu zajedničkog carinskog koda;
- ♦ Juli 2006. Protokol o pridruživanju Venecuele Merkosuru.

Lista aktivnosti deluje veoma progresivno, međutim, u praksi se stvari sporo kreću u pravcu stvaranja istinske unije, prvenstveno zbog velike demografske, geografske, industrijske i ekonomske asimetrije ovog regiona i njegovih davnih trgovinskih trzavica. Na primer, mnoge unilateralne trgovinske mere donošene su od strane pojedinih država sa malo, ili nedovoljno konsultacija drugih članica, što je vodilo do rasprostranjenog osećanja razočarenja članova unutar tog regionalnog bloka.

11.4.3. Institucije Merkosura

Tri godine nakon osnivanja Merkosura, Ugovor iz *Ouro Preta* dodatno je oblikovao njegovu organizacionu strukturu i dao današnji oblik.

Ova organizacija danas ima četiri institucije za donošenje najvažnijih odluka, a to su:³⁴⁷

- ♦ Savet za zajedničko tržište, ili Ministarski savet;
- ♦ Grupa za zajedničko tržište;
- ♦ Parlament Merkosura i
- ♦ Komisija za trgovinu Merkosura.

347 <https://www.mercosur.int/en/> (pristupljeno 29.11.2018)

Prva dva organa osnovani su Ugovorom iz Asunsiona, a Komisija za trgovinu protokolom iz Ouro Pretoa. Na vrhu organizacione piramide Merkosura nalazi se Povremeni predsednički samit. Ovo telo do sada nije uključeno u šemu Merkosura, ali u praksi ono je donosilo strateške odluke i uputstva tokom procesa integrisanja članica.

Savet za zajedničko tržište (Ministarski savet) je najviše zakonodavno telo i ima nadležnosti da sprovodi zajedničku politiku Merkosura vezanu za proces integracija. Savet čine ministri spoljnih poslova i ekonomije, članica.

Grupa za zajedničko tržište je izvršni organ Merkosura, zadužen da obezbedi ispunjenje svih odredbi Ugovora iz Asunsiona i kasnije donetih protokola. Sastav grupe čine 4 titulara i četiri člana zemalja članica, odnosno ministar spoljnih poslova, trgovine, pravde i guverner centralne banke.

Komisija za trgovinu sprovodi dogovorene zajedničke trgovinske politike i upravlja Carinskom unijom. Ona je sastavljena, kao Grupa za zajedničko tržište, na paritetnoj osnovi.

Savet i Komisija Merkosura, imaju više pomoćnih tela koja su zadužena za sva-kodnevne aktivnosti eksperimenta iz odgovarajućih ministarstava članica.

Sve odluke u okviru Merkosura se donose jednoglasno.

Na osnovu Ugovora iz Asunsiona osnovano je još jedno telo – Sekretarijat za Merkosur kao čisto administrativni organ.

Ouro Preto protokol iz 1994. godine osniva još dva savetodavna tela: Društveno ekonomski forum i Zajednički parlamentarni komitet.

Parlament Merkosura je začat 2002. godine tokom procesa osnivanja zajedničkih tela i procedura usmerenih ka institucionalizaciji i političkoj autonomiji ovog ekonomskog bloka. Prva sednica parlamenta održana je maja 2007. godine i ima 81 poslanika. Prvi izbori za Parlament održani su 2015. godine.

11.4.4. Regionalni i međunarodni značaj Merkosura

U proteklih četiri decenije na prostoru Latinske Amerike i Kariba osnovano je čak devet regionalnih integracija. Na internacionalizaciji poslovanja najviše je do sada učinio Merkosur, naročito posle proširenja prijemom u pridruženo članstvo još nekoliko država. Glavni problem sporije integracije čitavog kontinenta u jednu ekonomsku integraciju po modelu Evropske unije, su međusobno neusaglašene carinske, trgovinske i monetarne politike, zaštita intelektualne svojine, sloboda investiranja, politika ljudskih prava i poštovanja demokratskih principa i drugih međunarodnih standarda. Drugim rečima, reč je o sporom prihvatanju osnovnih načela na kojima počivaju Svetska trgovinska organizacija i pravne tekovine Evropske unije: sloboda i zaštita kretanja robe, usluga, kapitala i radne snage.

U cilju povećanja obima razmene i investiranja između članica Merkosura i NAFTA (poseno sa SAD i Kanadom), članice ove asocijacije traže slobodni pristup poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda na tržište SAD i Kanade, dok ta dva severna bogata suseda, traže pravo slobodnog investiranja, zaštitu intelektualne svojine i slobodnog protoka usluga.

Saradnja Merkosura i Evropske unije započeta je 1995. godine potpisivanjem u Madridu, Okvirnog ugovora o intraregionalnoj saradnji. Taj ugovor je u potpunosti primenjen nakon četiri godine, kada je otpočela svestrana saradnja između ove dve ekonomske grupacije. Na Samitu šefova država oba regiona u Rijju, doneta je odluka da se počne sa procesima pregovaranja u sledećim oblastima:

- ♦ Liberalizacija ukupne trgovinske razmene roba i usluga;
- ♦ Uspostavljanje viših oblika međusobne saradnje;
- ♦ Jačanje političkog dijaloga između dva ekonomska bloka.

Dosadašnji pregovori, koji su vođeni i na tlu EU i na tlu članica Merkosura, išli su u pravcu dosledne implementacije i primene pravila i principa Svetske trgovinske organizacije, u svim segmentima. Posebna pažnja je posvećena osetljivom poljoprivrednom sektoru, jer Merkosur je zainteresovan da što više svojih proizvoda plasira u EU, a EU želi da zaštiti svoje poljoprivrednike, ali i da plasira što više svojih industrijskih proizvoda i usluga na tržište Merkosura.

Vrednost obima razmene između ova dva ekonomska bloka se rapidno povećala, od skromnih 19 mlrd. dolara 1990. godine, na 47,2 mlrd. dolara 2000. godine, što je uvećanje od 15% godišnje, s tim što je veliki deficit na strani Merkosura, a suficit na strani EU.

U strukturi uvoza u EU iz Merkosura, prevlađuju hrana i žive životinje (oko 28%), što čini oko 19% ukupnog uvoza tih proizvoda u EU, zatim sirovine, mineralna goriva, maziva i slični proizvodi oko 37%, što čini oko 18% ukupnog uvoza tih proizvoda u EU, dok oko 10% otpada na mašine i transportna sredstva, što je samo oko 1% uvoza tih proizvoda u EU.

Što se tiče uvoza robe iz EU u Merkosuru, mašine i transportna sredstva čine oko 50% od ukupnog uvoza iz EU, a samo oko 2,3% izvoza EU, zatim hemijski proizvodi oko 20% uvoza iz EU u Merkosur i samo oko 3% izvoza iz EU i industrijski proizvodi oko 13% uvoza u Merkosur iz EU, ili oko 2% ukupnog izvoza iz EU.

U okviru međunarodne saradnje Merkosur je zaključio veći broj bilateralnih i međunarodnih ugovora kako sa pojedinim državama tako i sa ekonomskim integracijama.

Što se tiče saradnje Srbije sa pojedinim zemljama Merkosura, ona je veoma skromna, što se može videti iz sledećih podataka:

Tabela 2. Podaci o spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije sa Argentinom i Brazilom u periodu od 2015-2017. godinu u 000 US\$

Zemlja	Izvoz			Uvoz			Saldo		
	2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.
Argentina	2,0	2,0	4,0	19,0	17,0	31,0	-17,0	-15,0	-27,0
Brazil	7,0	9,0	14,0	77,0	85,0	110,0	-70,0	-76,0	-96,0
Ukupno:	9,0	11,0	18,0	96,0	102,0	141,0	-87,0	-91,0	-123,0

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije, Statistički godišnjak za 2018. str. 305-306. <http://www.stat.gov.rs/> (pristupljeno 29.11.2018)

Iz navedenih podataka može se zaključiti da je robna razmena sa dvema najvećim zemljama - članicama Merkosura, na strani izvoza u 2017. godini svega 18,0 miliona dolara, dok je uvoz znatno veći i iznosi 141,0 milion dolara. Deficit je iznosio 123,0 miliona dolara.

Razlozi ovakvog deficita su: nedovoljno poznavanje tržišta Latinske Amerike, odsustvo informacija sa tog područja, nestanak velikih spoljnotrgovinskih preduzeća (GENEKS, INEKS) i građevinskih preduzeća, nedostak kadrova i znanja za poslovanje na tom specifičnom području i na kraju geografska udaljenost koja prouzrokuje visoke transportne troškove (bez ranijih refakcija transportnih troškova).

11.5. Zemlje ASEAN-a

11.5.1. Ciljevi osnivanja i članstvo

Udruženje zemalja Jugoistočne Azije (*Association of Southeast Asian Nations*) - ASEAN, je ekonomska, politička i kulturna organizacija osnovana 08. avgusta 1967. godine na sastanku ministara pet zemalja: Indonezije, Malezije, Filipina, Singapura i Tajlanda. Ovoj asocijaciji su se naknadno priključile Brunei, Kambodža, Laos, Mjanmar i Vijetnam. U osnivačkom aktu i naknadnim sporazumima zacrtani su sledeći ciljevi:³⁴⁸

- ♦ Ubrzanje ekonomskog rasta, društvenog napretka u regionu;
- ♦ Održavanje mira u regionu;
- ♦ Pružanje međusobne pomoći o pitanjima od zajedničkog interesa, posebno u vidu obuke i istraživačkih objekata;
- ♦ Sarađivanje na polju industrije i poljoprivrede u cilju podizanja životnog standarda stanovnika;

³⁴⁸ <https://asean.org/> (pristupljeno 29.11.2018)

- ♦ Promovisanje jugoistočno azijskih studija;
- ♦ Saradnja u domenu proizvodnje sirovina i davanje uzajamne prednosti u snabdevanju sirovinama u uslovima oskudice, kao i koordinacija izvoza;
- ♦ Industrijska kooperacija radi zajedničkog korišćenja prednosti ekonomije obima;
- ♦ Preferencijalni tretman u trgovini na osnovu jednoglasno usvojenog sporazuma zemalja - članica;
- ♦ Zajednički naponi da se obezbedi prisustvo na tržištima izvan ASEAN-a;
- ♦ Održavanje bliske saradnje sa postojećim međunarodnim organizacijama sa sličnim ciljevima.

11.5.2. Ekonomska snaga regiona

ASEAN pokriva teritoriju od 4,4 miliona kvadratnih kilometara, što čini oko 3% ukupne površine Zemlje. Članice imaju oko 650 miliona stanovnika, što čini oko 8,8% populacije sveta i BDP (2018. godine) od 2.800 mlrd. dolara (šesti po visini BDP, posle SAD, Kine, Japana, Francuske i Nemačke), per capita je oko 4.400 USD.

Zemlje ASEAN-a se konstantno suprostavljaju rastućem uticaju SAD u njihovom regionu.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije, u statističkom godišnjaku Srbije za 2017. godinu, od članica ASEAN-a, dati su podaci samo za razmenu sa Vijetnamom, iz kojeg je uvezeno robe u vrednosti od 176,0 miliona dolara, dok izvoz nije registrovan.

11.6. Zajednica Nezavisnih Država (ZND)

Posle raspada Sovjetskog Saveza, veći broj zemalja, bivših njegovih republika, želeo je da sačuva ekonomski prostor i ranije uspostavljene poslovne veze, pa su odlučile da formiraju Zajednicu Nezavisnih Država – ZND (*Commonwealth of Independent States*). Zajednica je osnovana 18. decembra 1991. godine, sa sedištem u Minsku, Belorusija. Tri zemlje, Rusija, Belorusija i Kazahstan su uspostavile carinsku uniju koja je stupila na snagu 2010. godine.³⁴⁹

Punopravne članice su: Azerbejdžan, Belorusija, Jermenija, Kazahstan, Kirgistan, Moldavija, Rusija, Tadžikistan i Uzbekistan. Pridružena članica je Turkmenistan. Gruzija je povukla svoje članstvo 2008. godine.

Nakon događaja u Ukrajini i nakon parlamentarnih izbora u toj zemlji 2014. godine, usvojen je zakon kojim se odbacuje sporazum zaključen sa ZND. Ipak septembra

349 <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> (pristupljeno 29.11.2018)

2015. godine, Ukrajina je potvrdila da će sarađivati sa ZND, ali na selektivnoj osnovi. Međutim, od tada Ukrajina nije imala svog predstavnika u ZND i definitivno je prekinula svoje učešće u statutarnim telima 19. maja 2018.

Članice ZND su do sada potpisale veći broj sporazuma o zajedničkoj saradnji prvenstveno u oblasti ekonomije, ali i u odbrani i spoljnoj politici.

PITANJA ZA DISKUSIJU

1. Objasnite ciljeve osnivanja regionalnih ekonomskih integracija?
2. Navedite najvažnije regionalne integracije u svetu?
3. Navedite zajedničke ekonomske i druge politike regionalnih ekonomskih integracija?
4. Navedite osnovne razloge osnivanja i nabrojite članove BRIKS-a?
5. Navedite razloge osnivanja Razvojne Banke BRIKS-a?
6. Navedite ciljeve osnivanja regionalne organizacije CEFTA i članstvo?
7. Koje su karakteristike i pogodnosti Sporazuma CEFTA?
8. U čemu je značaj potpisivanja CEFTA za Srbiju?
9. Navedite ciljeve osnivanja i članstvo zemalja MERKOSUR-a?
10. U čemu je regionalni, a u čemu međunarodni značaj MERKOSUR-a?
11. Navedite ciljeve osnivanja i članstvo zemalja ASEAN-a i njihovu ekonomsku snagu?
12. Objasnite ciljeve osnivanja i članstvo u ZND?

XII

TRANZICIJA U MEĐUNARODNOJ EKONOMIJI

CILJ POGLAVLJA

Osnovni ciljevi izučavanja u ovom poglavlju su sledeći:

- ♦ *Upoznavanje sa pojmom tranzicije;*
- ♦ *Objašnjenjima ciljeva tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama;*
- ♦ *Objašnjenje pojma privatizacije;*
- ♦ *Upoznavanje sa modelima privatizacije;*
- ♦ *Upoznavanje pojma liberalizacije i deregulacije;*
- ♦ *Upoznavanje sa pojmom i merama makroekonomske stabilizacije;*
- ♦ *Upoznavanje sa dometima i rezultatima tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama.*

12. TRANZICIJA

12.1. Dva savremena procesa u međunarodnoj ekonomiji

Glavno obeležje međunarodnog tržišta, poslednjih nekoliko decenija, su dva procesa koja su se uporedo dešavala: globalizacija i tranzicija. Početak globalizacije je vezan za osamdesete godine dvadesetog veka, a tranzicije za devedesete.

Na samom međunarodnom tržištu dolazi do sledećih promena:

- ♦ nestaje podela između istoka i zapada, dva ekonomski i politički suprotna bloka;
- ♦ SAD su nosilac globalizacije u dvadesetom veku i zalažu se za najrazvijenije zemlje;

- ♦ zemlje koje su u ubrzanom ekonomskom razvoju, predvođene Kinom, sve više postaju ekonomski snažnije;
- ♦ podela zemalja, umesto ranije na socijalističke i kapitalističke, je sada na: razvijene zemlje, nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju.

Sa ekonomskog aspekta, glavne karakteristike su:³⁵⁰

- ♦ orijentacija ka tržištu i regulacija ekonomskih aktivnosti putem samog tržišta;
- ♦ uvođenje novih mera i instrumenata ekonomske politike: niska inflacija, politika zdravog novca, politika smanjivanja poreskih stopa i uvođenje deregulacije u ekonomiji;
- ♦ internacionalizacija ekonomskih aktivnosti i ekspanzija transnacionalnih kompanija.

U drugoj polovini dvadesetog veka i ekonomski razvijene zemlje sveta prihvataju novi pristup za rešavanje problema privrednog rasta i privrednog razvoja. Promoviše se liberalizam i uključivanje zemalja u globalno svetsko tržište. Takođe, daje se značaj multinacionalnim kompanijama, što ranije nije bio slučaj. Menja se stav prema stranim investicijama i podstiče se privatizacija. Razvija se preduzetničko restruktuiranje kompanija i radi se na promociji malih i srednjih preduzeća. Nastanak malih i srednjih preduzeća je direktan efekat tržišnog privređivanja i privatnog kapitala.

Na međunarodnom tržištu dolazi do globalizacije svetske privrede, u kome više ne postoji podela između dva ekonomski i politički suprotna sistema. Globalizacija na prvo mesto stavlja multinacionalnu kompaniju, koja postaje osnovni subjekat u svetskoj privredi. Proces globalizacije je neminovno izmenio i politiku u nacionalnim ekonomijama. Globalizacija svetskog tržišta je povezana sa tekućim procesom tranzicije, gde su dva ekonomski i politički suprotna sistema, transformisana u formiranje sistema komparativnih ekonomskih politika: američki, azijski i evropski. Formiranjem ova tri bloka konkurencija na svetskom tržištu postaje sve žustrija, ali će sa transnacionalizacijom svetskog tržišta doći do potpune globalizacije, gde nestaje potreba za komparativnim ekonomskim politikama.

Tranzicija je proces, čiji se počeci vezuju za razvijene tržišne privrede. Ona predstavlja prelazni period sa industrijskog u postindustrijsko (informatičko) društvo - nazvano četvrta industrijska revolucija. Tranzicija nije vezana samo za ekonomiju, već za sve oblasti ljudskog života. U procesu tranzicije dolazi do značajnih promena u procesima proizvodnje, uvodi se pluralizam u svojinske odnose, kao i kooperacija rada i kapitala. U tranziciji osnovni pokretač razvoja je inovacija koja postaje i glavno obeležje prelaska sa industrijske na informacionu tehnologiju.

Tranziciju treba posmatrati na globalnom nivou, a ne samo vezivati za radikalne promene u bivšim socijalističkim zemljama i njenu suštinu u potpunosti poistovećivati sa tržišnim načinom privređivanja.

350 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 312

12.2. Tranzicija u bivšim socijalističkim zemljama

12.2.1. Pojam, značaj i dometi tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama

Skoro sve bivše socijalističke zemlje su u procesu tranzicije, koja predstavlja osnov za sprovođenje ekonomskih promena. Tranzicija je njima omogućila da napuste stari sistem privređivanja i da postave novi koji je zasnovan na tržištu i tržišnim aktivnostima.

Tranzicija podrazumeva reformsku strategiju, transformacije socijalističkih privreda i njihovog prestrukturiranja u privrede koje su otvorene ka tržištu, kao i njihovo ravno-pravno uključivanje u konkurenciju na svetskom tržištu.

Novi tržišni sistem privređivanja omogućava državama da obezbede veću proizvod i alokativnu efikasnost tj. da ostvare maksimalan rezultat uz minimalna ulaganja. Tranzicija je na ovaj način omogućila da se ekonomski resursi valorizuju na tržištu i da se ostvari pozitivan rezultat na osnovu tržišne konkurencije ekonomskih subjekata tj. preduzeća.

Sa aspekta institucija na samom tržištu tranzicija podrazumeva:

- ♦ garanciju ekonomskih sloboda, pravne i poslovne sigurnosti, posebno u delu zaštite svojine i ugovora, kako za domaće, tako i za inostrane učesnike;
- ♦ postojanje pluralizma u svojinskim odnosima, gde prednost ima privatna svojina;
- ♦ postojanje jedinstvenog tržišta roba, kapitala i rada, koje se zasniva na konkurenciji;
- ♦ samostalnost kompanija prilikom donošenja odluka;
- ♦ garancija socijalne sigurnosti.

U praksi tranzicija podrazumeva:

- ♦ za neefikasno poslovanje kompanije posledice snosi sam vlasnik;
- ♦ dužnik je odgovoran za neizmirenje svojih obaveza;
- ♦ ukoliko kompanija ode u stečaj, radnik ostaje bez posla;
- ♦ brigu o nezaposlenim radnicima privremeno preuzima država;
- ♦ tržište samo pravi izbor između sposobnih i nesposobnih učesnika;
- ♦ osnova ekonomske stabilnosti zemlje je zdrav novac;
- ♦ država ne bi trebalo da troši više nego što stvara.

Proces tranzicije se odvija u svim bivšim socijalističkim zemljama na sledeći način:

- ♦ privreda se otvara ka slobodnim tržišnim odnosima, uvodi se liberalizacija u trgovini;
- ♦ vrši se transformacija državnog i društvenog kapitala u privatni;
- ♦ menja se uloga države u privredi, njena odgovornost za sprovođenje pravnih okvira za slobodno delovanje tržišta;
- ♦ uvode se pravne i institucionalne osnove za poštovanje privatne svojine.

Tranzicija u bivšim socijalističkim zemljama, pored ekonomskog ima i šire značenje. Dolazi do političkih i socijalnih reformi, kao i promena u sistemu društvenih vrednosti. Ove promene vode ka stvaranju liberalno - demokratskog poretka i društva.

Tranzicija je donela sveobuhvatnu transformaciju bivšeg socijalističkog društva u moderno preduzetničko društvo koje se zasniva na principima ekonomskih sloboda, deregulaciji, dinamičnosti i samoregulaciji.

12.2.2. Ciljevi tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama

Svrha tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama podrazumeva prelazak na tržišnu privredu i istovremeno izgradnju demokratskog političkog sistema.

Glavni cilj tranzicije - izgradnja tržišne strukture privređivanja – sadrži u sebi i pojedinačne ciljeve čija realizacija treba da omogući siguran i uspešan proces tranzicije.

Pojedinačni ciljevi tranzicije, koji predstavljaju u isto vreme nužne pretpostavke za ostvarivanje njenog osnovnog cilja su:³⁵¹

1. Privatizacija državne i društvene imovine;
2. Liberalizacija ekonomskih odnosa;
3. Deregulacija, nova uloga države;
4. Makroekonomska stabilizacija.

Glavna orijentacija bivših socijalističkih zemalja koje su u procesu tranzicije je da izgrade tržišni mehanizam privređivanja. Ovakav sistem sa sobom nosi decentralizaciju u načinu donošenja odluka svih učesnika na tržištu, koji mogu samostalno da odlučuju o svom poslovanju. Tržišni mehanizam poslovanja je daleko efikasniji od centralizovanog sistema. Danas, poslovanje ne možemo da zamislamo bez tržišnog mehanizama funkcionisanja.

351 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 313

Da bi omogućili da tržišni mehanizam funkcioniše, veoma je važna uloga tržišnih subjekata, kao i definisanje zakonskih normi koje obezbeđuju ekonomsku slobodu u poslovanju. Potpuna sloboda u poslovanju preduzeća, nepodrazumeva i potpunu slobodu tržišta. Čuveni ekonomista *John Maynard Keynes* je to davno potvrdio. Tržište koje je potpuno slobodno tj. na kome postoji apsolutna konkurencija u praksi ne postoji. Više je teorijska pretpostavka, nego što je izvodljivo u praksi. Međutim, u praksi se javljaju monopoli, kao odgovor na stihijsku prirodu slobodnog tržišta i dolazi do visokog stepena nejednakosti, nezaposlenosti i inflacije. Iz ovog razloga razvijene privrede danas uvode kontrolisanu ulogu države i time je njihovo poslovanje zasnovano za vidljivoj ruci države zajedno sa nevidljivom rukom tržišta. Uloga države na ovaj način pomaže funkcionisanje tržišta sa ciljem da ukloni sve manjkavosti koje tržište prouzrokuje.

12.2.2.1. Privatizacija

Odnos prema svojini je jedno od dominantnih pitanja velikih reformskih promena u bivšim socijalističkim zemljama u procesu tranzicije. Suština i osnovna pretpostavka ovih reformi je upravo privatizacija. Ukoliko se sprovede bez uspeha, kao posledica se javlja nemogućnost stvaranja tržišne ekonomije koja se bazira na čvrstoj finansijskoj disciplini, preduzetništvu, tržištima radne snage i kapitala, konkurenciji i slobodnom formiranju cena.

Osnovni cilj privatizacije predstavlja kreiranje uslova koji bi omogućili preduzećima da bolje upravljaju u tržišnim uslovima privređivanja i da postignu optimalnu diperziju svojine.

Privatizacija sa sobom nosi veliki broj prednosti i sa mikroekonomskog i sa makroekonomskog aspekta.

Sa mikroekonomskog aspekta privatizacija donosi novi kapital za investiranje tj. svež kapital ulazi u preduzeće. Do novog kapitala se dolazi ili prodajom ili investiranjem novih vlasnika, često stranih investitora. Takođe, dolazi do toga da se troškovi u poslovanju smanjuju i da se povećeva efikasnost samog preduzeća. Upravljačka struktura je okrenuta preduzetničkoj filozofiji i liderstvu, koji predstavljaju presudne faktore u tržišnoj privredi.

Sa makroekonomskog aspekta privatizacija donosi veću konkurenciju, koja stvara veliki pritisak na preduzeća da budu efikasnija u proizvodnji i da pružaju kvalitetnije usluge. Takođe, privatizacija sa sobom nosi i fiskalnu stabilnost. Prodajom državnih i društvenih preduzeća smanjuju se veliki izdaci koje je država imala, jer je subvencionisala ta preduzeća i pokrivala njihove gubitke. Prihod koji se ostvari od prodaje ovih preduzeća bi trebalo reinvestirati u privredu kako ne bi došlo do inflacije. Privatizacija predstavlja osnov za privlačenje stranih investicija. Kako bi se privukli strani direktni investitori potrebno je postići stabilno makroekonomsko

okruženje, koje je osnov za uspešnu tranziciju u bivšim socijalističkim zemljama. Strane direktne investicije sa sobom donose i transfer tehnologije, nova radna mesta, povećanje izvoza. Domaća privreda se otvara ka svetskoj privredi i svetskom tržištu.

12.2.2.1.1. Modeli privatizacije

Proces privatizacije u bivšim socijalističkim zemljama zasniva se na sledećim načelima:

1. U samom sprovođenju procesa privatizacije neophodno je da se odvoji privatizacija malih od privatizacije srednjih i velikih preduzeća. Privatizaciju malih preduzeća treba sprovesti po pojednostavljenoj proceduri i na taj način omogućiti povećanu efikasnost ovih preduzeća.
2. Posebnim pogodnostima je potrebno stimulisati učešće stranog kapitala.
3. Posebno stimulisati nastanak privatnih preduzeća (osnovana od početka kao privatna).

Različiti metodi privatizacije su se koristili u bivšim socijalističkim zemljama. Izbor metode je zavisio od stepena razvijenosti zemlje ili od postojanja neke tradicije iz prošlosti te zemlje.

Postoje dve osnovne grupe metoda koje su se koristile. Prva grupa se zasniva na samim učesnicima u procesu privatizacije, a druga grupa zavisi od toga da li nosioci tog procesa postaju besplatno vlasnici tog kapitala, koji se privatizuje, ili su obavezni da za to plate. U prvoj grupi imamo internu tj. unutrašnju privatizaciju gde učestvuju zaposleni, odnosno eksternu tj. spoljašnju privatizaciju gde učestvuju svi zainteresovani građani. Druga grupa se zasniva na privatizaciji sa naknadom, ili privatizaciji bez naknade, uz mogućnost njihovog višestrukog kombinovanja sa vrstama iz prve grupe.

U praksi se do sada koristilo sledećih pet metoda privatizacije:³⁵²

1. Akcionarstvo zaposlenih;
2. Besplatna (vaučerska) privatizacija;
3. Prodaja državnih/društvenih preduzeća;
4. Konverzija duga u imovinu;
5. Reprivatizacija (vraćanje imovine starim vlasnicima).

Akcionarstvo zaposlenih podrazumeva besplatnu podelu ili prodaju akcija zaposlenim radnicima i menadžerima u preduzeću, uz mogućnost uključivanja bivših radnika tj. penzionera. Radnici dobijaju veću motivaciju, jer im sada pored zarade motiv postaje i povećanje profita i imovine. Ovaj metod je primenljiv u svim preduzećima

352 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 314-315

i sprovodi se na dosta brz način. U praksi se pokazalo da kao glavni nedostatak ovog modela je nedovoljan priliv sredstava u državni budžet, jer se akcije mogu prodavati radnicima i sa popustom.

Besplatna (vaučerska) privatizacija podrazumeva da građani dobijaju vaučere tj. kupone, novčane bonove, koji imaju ograničen rok važenja. Pomoću tih vaučera oni mogu da izvrše kupovinu akcija kompanija koja se privatizuju i koja su unapred određena. Na taj način oni mogu da postanu manjinski vlasnici određenog dela kapitala tog preduzeća. Većinski deo kapitala ovih preduzeća se prenosi u ruke nekoliko novoformiranih investicionih fondova. Ovi investicioni fondovi emituju svoje akcije, koje građani mogu da kupe svojim vaučerima (kuponima). Na ovaj način građani postaju akcionari investicionih fondova, koji u njihovo ime profesionalno upravljaju preduzećima čije akcije poseduju. Ovaj model privatizacije objedinjuje male vlasnike akcija i time omogućuje kontrolu nad preduzećima koja su privatizovana.³⁵³

Prodaja državnih/društvenih preduzeća podrazumeva kompletno restruktuiranje preduzeća, i svojinski i poslovno. Ovim metodom se državi obezbeđuju državni prihodi koji mogu biti u domaćoj valuti, ili deviznim sredstvima. Privatni vlasnici preduzeća koja se prodaju, postaju svi oni koji su zainteresovani za njihovu kupovinu, uključujući tu i strane investitore. Osnovni nedostatak kod ovog modela je pitanje kome pripada prihod od prodaje državnog/društvenog preduzeća i u koje svrhe se on koristi.

Konverzija duga u imovinu (ulog) podrazumeva da se umesto vraćanja duga poveriocu ustupa imovina. Ovaj metod ima smisla samo u slučaju inostranih poverilaca, kreditora. U slučaju domaćih kreditora, banaka, ovaj metod je primenjiv samo na osnovu njihove prethodne privatizacije.³⁵⁴

Reprivatizacija je vraćanje imovine starim vlasnicima, koja im je oduzeta najčešće po nekom političkom osnovu u prošlosti. Tamo gde nije moguće vratiti konkretnu imovinu, vraća se njena realno procenjena tržišna protivvrednost.

12.2.2.2. Liberalizacija

Osnov za nastanak liberalizacije je nova uloga države u bivšim socijalističkim zemljama u tranziciji, koja se zasnivala na principu deregulacije. Liberalizacija predstavlja napuštanje planske regulative u primarnim privrednim segmentima. Liberalizaciju je potrebno izvršiti na domaćim cenama i tržištu, na spoljnoj trgovini i otvaranju mogućnosti za osnivanje novih privatnih preduzeća.³⁵⁵

Liberalizacija je osnov za stvaranje integralnog tržišta. Na osnovu ponude i tražnje, formiraju se cene proizvoda i usluga i oni podležu tržišnoj valorizaciji. Slobodno formiranje cena ključan je uslov za tržišno ponašanje proizvođača, jer one određuju vrstu i količinu proizvodnje koja je potrebna, odnosno definišu konstituciju tražnje.

353 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 315

354 Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str. 315

355 Labus, M., Vukadin, E. (2012). *Ekonomska politika za pravnike*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 259

Liberalizacija u međunarodnoj ekonomiji podrazumeva da preduzeća samostalno izlaze na svetsko tržište. Takođe, liberalizacijom se ukudaju ili ublažavaju strogi kriterijumi koji su važili za bivše socijalističke zemlje (tačno određivanje obima uvoza i izvoza, unapred određene cene, visoke carine, specijalne dozvole, kontingenti i kvote) u spoljnotrgovinskoj razmeni.

Karakteristika liberalizacije je i razvoj privatnog sektora, tj. osnivanje preduzeća od početka kao privatna. U bivšim socijalističkim zemljama u tranziciji ovo je bila novina, koju je trebalo stimulisati određenim merama. Te mere su podrazumevale pojednostavljenje proceduru osnivanja, davanje poreskih olakšica, davanje subvencije za ulaganja u manje atraktivne sektore.

Jedinstven aspekt liberalizacije predstavlja osnivanje stranih kompanija u nacionalnim ekonomijama bivših socijalističkih zemalja. Ovaj aspekt je posebno bitan jer je postojala velika rezervisanost stranog kapitala za njegovo učešće u privredama bivših socijalističkih zemalja, kao posledica loše ekonomske i razvojne situacije u tim zemljama. Iz ovih razloga je potrebno dodatnim merama stimulacije omogućiti učešće stranog kapitala u osnivanju novih preduzeća.

12.2.2.3. Nova uloga države u bivšim socijalističkim državama

Aktivna uloga države je jedna od glavnih odlika procesa tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama. Elementarno pitanje od koga se polazi je kakva je svrha nove savremene ekonomske politike u procesu tranzicije? Tržišni način privređivanja sa sobom nosi savremenu, modernu državu koja se zasniva na demokratskim načelima. Glavni regulator privrednih tokova je upravo tržište, mesto gde se ostvaruje efikasnost i racionalnost u poslovanju. Iz ovoga proizilazi da se država angažuje onoliko koliko je potrebna samim privrednim sektorima tj. zasniva se na njihovoj međusobnoj uslovljenosti. Ovo nedvosmisleno potvrđuje činjenicu da tržišni način privređivanja zahteva modernu državu. Jedino se u takvoj državi može formirati tržište koje je zasnovano na prirodi svojih dešavanja i objektivnosti svojih funkcija. Na ovaj način, uz tržišno definisanu ekonomsku politiku, može se izostaviti mogućnost da država iznova ne preuzme funkciju regulatora svih privrednih aktivnosti.

Da bi se sa uspehom sproveo proces tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama, uloga države je neizostavna. Država je ta koja treba da obezbedi uslove kako bi se sproveo tržišni način privređivanja, a da sa druge strane onemogući veliki pad privrenih aktivnosti i da osigura ekonomsku stabilnost. Na samoj državi je da uspostavi takve institucionalne principe za rad samog tržišta u kome će proizvođači da realizuju dobit u skladu sa regulativom, da budu motivisani za usavršavanje same proizvodnje i da poštuju osnovne principe koji vladaju na tržištu.

Sprovođenje procesa tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama podrazumeva promenu dosadašnjeg administrativnog mešanja države u privredne aktivnosti sa

regulativom koja je zasnovana na tržišnoj ekonomiji. Iz ovog razloga uloga državne intervencije u bivšim socijalističkim zemalja se zasniva na sledećim funkcijama:

1. *Definisanje zakonske regulative za funkcionisanje tržišta.* Ovo podrazumeva utvrđivanje i poštovanje tržišnih pravila, koja se odnose na definisanje vlasništva, regulative o ugovorima, likvidaciji, stečaju. Na osnovu ovih pravila omogućava se ekonomska sloboda u poslovanju preduzeća, ali sa druge strane oni imaju zakonsku odgovornost za svoje odluke i postupke.
2. *Delovanje na alokaciju resursa u privredi.* Država mora da interveniše u procesu alokacije privrednih resursa jer savršena konkurencija na tržištu ne postoji. Intervencija podrazumeva definisanje antimonopolske politike, onemogućavanje diskriminacije radne snage na samom tržištu, suzbijanje negativnih procesa koji utiču na životnu sredinu.
3. *Ravnomerna distribucija dohotka.* Jedna od najosetljivijih funkcija države je da omogućiti jednaku raspodelu dohotka uz neometano funkcionisanje tržišta.
4. *Praćenje procesa privatizacije od strane države.* Kroz ovu funkciju država bi trebalo da onemogućiti razne malverzacije prilikom prelaska na privatnu svojinu.
5. *Makroekonomska stabilizacija.* Putem kreiranja mera i instrumenata makroekonomske stabilizacije, zadatak države je da ublaži privredni ciklus, tako što će omogućiti ogroman rast nezaposlenosti, smanjiti inflaciju, umanjiti socijalne tenzije. Ovo se ostvaruje putem instrumenata monetarne, fiskalne i socijalne politike.

Ove funkcije koje država sprovodi u tržišnoj privredi su u ulozi otklanjanja manjkavosti na tržištu i normalnog funkcionisanja tržišne privrede. Iz ovog razloga intervencija države dopunjuje samo tržišno privređivanje.

12.2.2.4. Makroekonomska stabilizacija

Politika makroekonomske stabilizacije je jedan od ključnih principa u sprovođenju procesa tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama. Ona podrazumeva definisanje mera i instrumenata za sprovođenje tržišnog načina privređivanja. Stepen strukturne neravnoteže jedne privrede je određen sa merama i instrumentima makroekonomske stabilizacije.

Definisanje mera makroekonomske stabilizacije u bivšim socijalističkim zemljama koje su u procesu tranzicije se zasnivalo na sledećim principima:

- ♦ promena odnosa između preduzeća i države (preduzeća su se finansirala uz pomoć države);
- ♦ smanjenje agregatne tražnje;
- ♦ smanjenje inflacije;
- ♦ liberalizacija cena i spoljne trgovine;
- ♦ finansijska stabilizacija.

Uvođenje i sprovođenje mera makroekonomske stabilizacije u zemljama koje su nekada bile pod socijalističkim režimom je predstavljalo na neki način proveru države u sprovođenju nove uloge za tržišni način privređivanja.

U praksi je to značilo da se ekonomski razvoj preduzeća zasniva na ekonomskoj prinudi i da su vlasnici preduzeća sami odgovorni za neefikasno poslovanje i upravljanje.

Mere makroekonomske stabilizacije koje su se odnosile na poslove sa inostranstvom vezane su za regulisanje deviznog kursa nacionalne valute, koji direktno utiče na platni bilans države. U bivšim socijalističkim zemljama je trebalo sprovesti devaluaciju nerealnog i po pravilu precenjenog deviznog kursa, koji je obično glavni uzrok platnobilansne neravnoteže, i uvesti konvertibilnost domaće valute.

Monetarna politika je jedna od ključnih oblasti u definisanju makroekonomske stabilizacije u bivšim socijalističkim ekonomijama. Centralna banka ovde ima glavnu ulogu da reguliše tržište vezano za definisanje eskontne stope, realne kamatne stope, da kontroliše rad banaka. Cilj je da se stvori zdrav novac kako bi mogao da održava ponudu i tražnju na tržištu novca.

Sprovođenje mera makroekonomske stabilizacije je bilo različito u bivšim socijalističkim zemljama i zavisilo je od stanja koje je zatečeno i uslova koji su vladali na tom tržištu.

12.3. Rezultati tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama

Dosadašnja praksa u bivšim socijalističkim zemljama je pokazala da se proces tranzicije sprovodio različitom dinamikom i da su ostvareni različiti rezultati. Ukoliko posmatramo kako se pristupalo tranziciji, a protekli period ukazuje da se tranziciji različito pristupalo od zemlje do zemlje, sve bivše socijalističke zemlje u tranziciji bi se, uslovno govoreći, mogle svrstati u sledeće grupe:

- ♦ U prvu grupu spadaju one zemlje u kojima se u potpunosti prešlo na tržišni način privređivanja i u kojima je proces privatizacije ušao u završnu fazu (Mađarska, Poljska, Slovenija, Češka Republika, Istočna Nemačka i pribaltičke zemlje).
- ♦ U drugu grupu spadaju one zemlje u kojima se proces prelaska na tržišni način privređivanja i sama privatizacija odvijali veoma sporo. Razlog tome su veliki otpori unutar država (Rumunija, Bugarska, Hrvatska, Rusija, Slovačka, Moldavija, Makedonija i Albanija).
- ♦ U treću grupu spadaju one zemlje u kojima je proces tranzicije (promene vlasti) počeo tek posle 1994. godine i sprovođenje same tranzicije nije bilo u značajnijoj razmeri (Belorusija, Ukrajina).

Naša zemlja predstavlja posebnu kategoriju, iz razloga dešavanja višegodišnjeg rata tokom devedesetih godina u njenom okruženju, potupune ekonomske blokade tj. uvođenja sankcija od strane Ujedinjenih nacija, zatim bombardovanja tokom 1999. godine, kao i snažnog otpora političkih struktura unutar zemlje, čime je bilo obeleženo opšte stanje u privredi i čime su zaustavljeni započeti procesi tranzicije sa početka 90-ih godina.

Bazična pretpostavka u razvoju pune tržišne ekonomije i njenih institucija predstavlja proces privatizacije u bivšim socijalističkim zemljama. Sam proces privatizacije se modifikuje u skladu sa svojstvenošću pojedinih zemalja i predstavlja pokretač za razvoj efikasnosti ekonomija tih zemalja. Iz tog razloga dometi i rezultati u ostvarivanju tog procesa u bivšim socijalističkim zemljama mogu biti dovoljno pouzdan pokazatelj uspešnosti tranzicije u tim zemljama.

Počeci tranzicije u gotovo svim bivšim socijalističkim zemljama bili su obeleženi konceptijskim lutanjima, nerealnim očekivanjima i posebno doktrinarnim sugestijama sa zapada koje nisu imale baš mnogo veze sa realnošću u tim zemljama.

U početku, proces privatizacije je bio prilično decentralizovan, stihijski, i brzina bogaćenja pojedinaca dovela je u pitanje elementarnu društvenu opravdanost samog procesa. Reakcija je bila u uspostavljanju čvrste centralizacije privatizacije, kroz osnivanje raznih oblika državnih agencija (posebno u Mađarskoj i Poljskoj) i u insistiranju na kompletnoj prodaji preduzeća. To je rezultiralo usporenu same prodaje. Iz ovog razloga, rešenje se nalazi u decentralizovanoj privatizaciji, koja ima snažnu državnu kontrolu.

U praksi se pokazala upešna podela na mali i veliki proces privatizacije. Mali proces se odnosio na mala preduzeća, a veliki na srednja i velika preduzeća. Za mala preduzeća su pojednostavljenje same zakonske procedure i privatizacija se završavala u roku od dve ili tri godine. Na ovaj način su privatizovane delatnosti u kojima ima veliki broj malih preduzeća (zanatstvo, ugostiteljstvo).

Prema analizi Svetske banke, bivše socijalističke zemlje koristile su razne metode u periodu privatizacije, ali najčešće metod direktne prodaje akcija, metod otkupa akcija unutar preduzeća i metod izdavanja vaučera.

U okviru prvog metoda postoje više oblika direktne prodaje akcija van preduzeća koje se privatizuje. Tako, na primer, u Mađarskoj je korišćen takav metod privatizacije ad hoc, od slučaja do slučaja. Drugi oblik direktne prodaje obavljao se kroz učešće u formalno obavljenom tenderu (oglas ili konkurs) kao što je to slučaj bio u Estoniji, Istočnoj Nemačkoj i Letoniji. Korišćen je i oblik javne ponude radi kupovine akcija preduzeća koje se privatizuje, kao u Poljskoj.

Drugi metod u okviru interne privatizacije, je prodaja akcija unutar preduzeća u korist menadžmenta, ili u korist rukovodećeg tima i zaposlenih, koji postaju novi vlasnici (Čehoslovačka dok je bila jedinstvena država i Estonija). U Rusiji je taj metod korišćen, ali bez konkurencije. Podvarijanta istog metoda je, zabeležena u Letoniji, gde je bilo konkurencije, ali su prednost imali zaposleni i to u pogledu niskih cena, ili specijalnih kreditnih aranžmana.

Treći metod kod tzv. masovne privatizacije je podela vaučera po niskoj ceni, ili besplatno najširoj publici, s tim što imaoci vaučera mogu za te papire da nabave akcije preduzeća, ili investicionih fondova. Ovaj metod je u prvoj fazi bio prisutan kod velikog broja bivših socijalističkih zemalja (Rusija, Čehoslovačka, Rumunija, Slovenija, Albanija).³⁵⁶

U pogledu metoda privatizacije, danas uglavnom dominiraju dva osnovna metoda: klasična prodaja i besplatna podela vlasništva. Besplatnoj podeli vlasništva (vaučerska privatizacija) u mnogome je doprineo uspeh tog modela u Češkoj Republici, posebno uvažavajući dinamiku i pravednost privatizacije. U osnovi su ga preuzeli, često u kombinaciji sa klasičnom prodajom, gotovo sve bivše socijalističke zemlje u tranziciji. Može se reći da i danas, dominantan položaj zauzima vaučerska privatizacija. Uobičajena je podela vlasništva svim stanovnicima zemlje i davanje pogodnosti zaposlenima u preduzećima koja se privatizuju.

Metoda vaučerske privatizacije ima dve podvarijante: neposrednu i posrednu u kojoj se vaučeri (novčani bonovi) upotrebljavaju za kupovinu učešća, kupovinu akcija u vlasništvu preduzeća koja se privatizuju, ulaganje u investicione fondove, koji su posrednici između vlasnika (akcionara) i preduzeća.

Učešće stranog kapitala u privatizaciji je u svim bivšim socijalističkim zemljama u tranziciji bilo mnogo manje od očekivanog. Značajnija strana ulaganja realizovana su samo u Češkoj Republici i Mađarskoj. Strani investitori pokazuju daleko veći interes za ulaganja u nova privatna preduzeća u ovim zemljama, nego u privatizaciju državnih/društvenih preduzeća. Zato se slobodno može reći da su se strana ulaganja u privatizaciji u bivšim socijalističkim zemljama u osnovi, manje, ili više, svodila na tehničku pomoć i skupe konsalting usluge zapadnih kompanija na čisto komercijalnoj osnovi.

Prema procenama OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) tj. Centra za kooperaciju sa ekonomijama u tranziciji, privatizacija je u nekim bivšim socijalističkim zemljama u tranziciji ušla u finalnu fazu. Takav je slučaj sa nekadašnjom Nemačkom, gde je privatizovano, ili likvidirano gotovo 97% preduzeća, ili Češkom Republikom, gde je privatizacija takođe postigla veliki uspeh (preko 90%). Prema istom izvoru privatizacija je u Estoniji izvršena u 85% preduzeća, Rusiji 75%, Mađarskoj 75%, Litvaniji 57%, Slovačkoj 55%, Poljskoj 41%, Bugarskoj 20%, Belorusiji 15%. Posebno je naglašeno da je još u martu 1994. godine učešće privatnog sektora u formiranju društvenog proizvoda zemlje, bilo veće od 50% u Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Rusiji i Estoniji, što znači da je danas, pod logičnom pretpostavkom da je proces privatizacije još i ubrzan, to učešće daleko veće.

Može se reći da se proces privatizacije u većem broju bivših socijalističkih zemalja koje se nalaze u tranziciji odvija zadovoljavajućom dinamikom. Pošto se i drugim zemljama, posebno u onima gde se taj proces odvija sporije, preduzimaju mere za njegovo ubrzavanje, očekivati je u budućnosti progresiranje privatizacije.

356 Trajković, M. (1997). Privatizacija – osnova tržišne reforme u zemljama u tranziciji. *Pravo i privreda*, vol. 35, iss. 5-8, pp. 237-243

Međutim, ključno pitanje privatizacije u bivšim socijalističkim zemljama, je pitanje koje se odnosi na efekte koje je privatizacija ostavila, s obzirom na to da su se u praksi javili značajni postprivatizacioni problemi. Privatizacija jeste jedna od bitnih pretpostavki prelaska na tržišni način privređivanja, ali nije jedini preduslov. Ona će dati efikasne rezultate samo ukoliko je prate i reforme u svim ostalim segmentima ekonomskog sistema: bankarski sistem, poreski sistem, politika konkurencije, liberalizacija, likvidacija preduzeća.

U zemljama u tranziciji u isto vreme se odvija proces strukturnih reformi u privredi i proces makroekonomske stabilizacije. Makroekonomska stabilizacija podrazumeva promene u potrošnji, a reforme u privredi se odnose na bankrot i likvidaciju preduzeća. Ovi procesi dovode do zaoštavanja i socijalnih i političkih tenzija. Većina zemalja je za prevazilaženje ovih problema, našla izlaz u osnivanju i razvoju malih i srednjih preduzeća, koja će amortizovati negativne efekte koji se ogledaju u povećanju nezaposlenosti i smanjenju socijalne sigurnosti u vremenu tranzicije. Ovo je posebno značajno istaći u bivšim socijalističkim zemljama, zbog toga što se proces preduzetničkog prestrukturiranja preduzeća intenzivno odvija i u zemljama sa razvijenim tržišnim ekonomijama. Reafirmacija tržišta u tim zemljama, kao i ogroman značaj malog biznisa za ukupni socijalno - ekonomski razvoj zemalja u tranziciji nužno su izvršili pritisak na bivše socijalističke zemlje da se okrenu politici forsiranja razvoja malih i srednjih preduzeća, te preduzetništvu, kao ključnom faktoru u njihovom ekonomskom razvoju.

PITANJA ZA VEŽBANJE

1. Definišite pojam tranzicije?
2. Navedite i objasnite ciljeve tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama?
3. Objasnite pojam privatizacije?
4. Navedite i objasnite metode (modele) privatizacije?
5. Objasnite pojam liberalizacije?
6. U čemu se sastoji nova uloga države u procesu tranzicije?
7. Sta znači pojam makroekonomske stabilizacije?
8. Koji su dometi i rezultati tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama?

LITERATURA

LITERATURA:

- Antevski, M. (2008). *Slobodna trgovina: pro et contra*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu
- Bjelić, P. (2008). *Trgovinska integracija Srbije: CEFTA, EU I STO*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu
- Chun, K. (2013). *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*. Ashgate Publising
- Ćatić, P. (2017). Valutna klauzula u ugovorima o kreditu između dva susreta pravni-ka Kopaoničke škole prirodnog prava. *Pravni život*, Vol.11
- Drucker, P. (2001). *Inovacije i preduzetništvo*. Beograd: Grmeč, Privredni pregled
- Đurović, R., Stakić, B. (1991). *Zaključivanje spoljnotrgovinskih ugovora*. Beograd: Ek-sportpres
- Fleming, J. (1972). Towards a New Regime for International Payments. *Journal of International Economics*, Vol.2
- Held, D., (1995). *Democracy and Global Order*, England: Stanford
- Iqbal Z., Mirakhor, A. (2009) *Uvod u islamske financije: Teorija i praksa*. Zagreb: Mate i Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta
- Jobber, D., Fahy, J. (2006). *Osnovi marketinga*. Beograd: Data status
- Jovanović Gavrilović, P. (2010). *Međunarodno poslovno finansiranje*, Beograd: Eko-nomski fakultet
- Kotler, F., Keler, K. (2006), *Marketing menadžment*, Beograd: Data Status
- Kotler, P., (1991). *Marketing Management*. London: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 7th edition
- Kovač, O. (2003). *Međunarodne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet
- Kozomara, J., Stojadinović Jovanović, S. (2011). *Međunarodno poslovno finansiranje*. Beograd: Ekonomski fakultet
- Krugman, P., Obstfeld, M. (2009). *Međunarodna ekonomija – teorija i politika*. Beo-grad: Data Status – prevod

- Kuznets, S. (1967). Quantitative Aspects of the Economics Growth of Nations: X. Level and Structure of Foreign – Trade; Long-Term Trends. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 15. No 2. Part II.
- Labus, M., Vukadin, E. (2012). *Ekonomska politika za pravnike*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Marks, K., Engels, F. (1977). *Kapital I*. Beograd: Institut za izračunavanje radničkog pokreta, Prosveta
- Marks, K., Engels, F. (1979). *Anti Diring - Dela, tom 30*. Beograd: Institut za izračunavanje radničkog pokreta, Prosveta
- Mašić, B. (2009). *Strategijski menadžment*. Beograd: Univerzitet Singidunum
- Mill, J. S. (1848). *Principles of Political Economy*. United Kingdom: John W. Parker
- Nehru, Dž. (1984). *Otkriće Indije*, Beograd: Rad
- Ohlin, B. (1955). *La Politique du commerce extérieur*, Paris: Dunad
- Popović, T. (1999). *Aktuelna kretanja u međunarodnom okruženju i Jugoslavija - modeli tranzicije i tranzicioni potencijal Jugoslavije*, in: Petrović Milenko (ed) *Izazovi razvoja na prelazu u XXI vek*, Beograd: Institut ekonomskih nauka
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Palgrave
- Porter, M. (1998). Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Governments, and Institutions. *Harvard Business School Working Paper*, No. 98-080
- Porter, M. (2007). *Konkurentska prednost*. Novi Sad: Asee
- Porter, M. (2008). *O konkurenciji*. Beograd: Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju
- Rikardo, D. (2012). *Principi političke ekonomije i oporezivanja*. Beograd: Službeni glasnik, prevod
- Samjuelson, P. (1969). *Ekonomija*. Beograd: Vuk Karadžić
- Smith, A. (1970). *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Beograd: Kultura, Knjiga I
- Smith, A. (2007). *Bogatstvo naroda*. Zagreb: Masmedija, prevod
- Stakić, B. (2012). *Međunarodne finansijske institucije*, Beograd: Univerzitet Singidunum
- Stakić, B., Jezdimirović, M. (2012). *Javne Finansije*, Beograd: Univerzitet Singidunum
- Stiglitz, J. (2002). *Protivurečnosti globalizacije*. Beograd: SBM-x
- Stiglitz, J. (2013). *Slobodan pad – Amerika, slobodna tržišta i slom svetske privrede*. Novi Sad: prevod Akademska knjiga
- Stiglitz, J. (2016). *Evro. Kako zajednička valuta ugrožava budućnost Evrope*. Novi Sad: prevod Akademska knjiga

- Stojković, R. (2016). Nova razvojna banka BRICS. *Bankarstvo*, vol.45, br.2
- Trajković, M. (1997). Privatizacija – osnova tržišne reforme u zemljama u tranziciji. *Pravo i privreda*, vol. 35, iss. 5-8
- Unković, M. (1991). *Međunarodna trgovinska politika*. Beograd: Savremena administracija
- Unković, M. (2014). *Konkurentnost privrede*. priredio B. Stakić, Beograd: HESPERIAedu
- Unković, M., Kordić, N. (2014). *Međunarodna ekonomija*, Beograd: Univerzitet Singidunum
- Unković, M., Stakić, B. (1996). *Međunarodni ekonomski odnosi*, Bijeljina: FTS
- Unković, M. (1980). *Međunarodno kretanje i položaj Jugoslavije*. Beograd: Naučna knjiga
- Unković, M., Stakić, B. (2011). *Spoljnotgovinsko i devizno poslovanje*, Beograd: Univerzitet Singidunum

Elektronski izvori:

<http://fortune.com/global500/>
<https://www.imf.org/>
<http://www.worldbank.org/>
<http://ida.worldbank.org/>
<https://www.ifc.org/>
<https://www.miga.org/>
<https://icsid.worldbank.org/>
<https://www.bis.org/>
<https://www.wto.org/>
<http://www.eib.org/>
<https://www.ebrd.com/>
<https://www.adb.org/>
<https://www.afdb.org/>
<https://www.iadb.org/>
<https://www.isdb.org/>
<https://europa.eu/>
<https://ec.europa.eu/>
<https://europa.rs/>
<http://www.naftanow.org/>

<http://www.brics2018.org.za/>
<http://cefta.int/>
<https://www.mercosur.int/en/>
<https://asean.org/>
<http://www.cisstat.com/eng/cis.htm/>
<https://unctad.org/>
<https://www.thecrimson.com/>
<https://economictimes.indiatimes.com/>
<https://www.weforum.org/>
<http://www.shanghairanking.com/>
<https://www.census.gov/popclock/>
<https://www.x-rates.com/>
 World Trade Statistical Review 2018 - https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm
 World Trade Organization - https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm
 Standard International Trade Classification - Revision 4 -https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4E.pdf
 The Global Competitiveness Report 2018 - <https://www.weforum.org>
 Vodič kroz svetsku trgovinsku organizaciju WTO, ISAC Fund, 2015. <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2017/11/WTO.pdf>
 Report of the Commission of Experts of the President of the United Nations General Assembly on Reforms of the International Monetary and Financial System, September 21, 2009 - http://www.un.org/ga/econcrisissummit/docs/FinalReport_CoE.pdf
 Uprava carine Srbije <http://www.upravacarina.rs/>
 Republički zavod za statistiku Srbije <http://www.stat.gov.rs/>

Neautorizovani izvori:

Zakon o ulaganjima, „Sl. glasnik RS“, br. 89/15 i 95/18
 Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 36/2009, 36/2011 dr. zakon, 88/2011 i 89/2015 dr. zakon
 Carinski zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2010, 111/2012, 29/2015, 108/2016 i 113/2017 - dr. zakon
 Zakon o Carinskoj tarifi, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2005, 61/2007, 05/2009
 Zakon o slobodnim zonama, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006

Zakon o deviznom poslovanju, „Sl. glasnik RS“, br. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 i 30/2018

Zakon o bankama, „Sl. glasnik RS“, br. 107/2005, 91/2010 i 14/2015

Zakon o platnim uslugama, „Sl. glasnik RS“, br. 139/2014 i 44/2018

Zakon o obligacionim odnosima „Sl. list SFRJ“, br. 29/1978, 39/1985, 57/1989, „Sl. list SRJ“, br. 31/1993 i „Sl. list SCG“, br. 1/2003 – Ustavna povelja (ZOO)

Zakon o porezu na dobit pravnih lica, „Sl. glasnik RS“, broj 25/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 91/2015 - dr. propis, 112/2015, 113/2017

Zakon o menici, „Sl. list FNRJ“, br. 104/46, „Sl. list SFRJ“, br. 16/65, 54/70 i 57/89, „Sl. list SRJ“, br. 46/96 i „Sl. list SCG“, br. 1/2003 - Ustavna povelja

Odluka o davanju ovlašćenja bankama za obavljanje poslova sa inostranstvom, kao i u uslovima za oduzimanje tog ovlašćenja, „Sl. glasnik RS“, br. 5/2007

Odluka o načinu prebijanja i dugovanja po osnovu kreditnih poslova sa inostranstvom u devizama, „Sl. glasnik RS“, br. 50/2013

Odluka o uslovima pod kojima i načinu na koji rezidenti mogu držati devize na računu kod banke u inostranstvu, „Sl. glasnik RS“, 31/2012, 71/2013, 98/2013, 125/2014, 102/201 i 37/2018

Odluka o uslovima i načinu rada deviznog tržišta, „Sl. glasnik RS“, br. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 i 37/2018

Odluka o vrstama deviza i efektivnog stranog novca koje se kupuju i prodaju na deviznom tržištu, „Sl. glasnik RS“, br. 3/2018

Odluka o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2007, 31/2007, 38/2010 i 111/2015

Odluka o slučajevima i uslovima plaćanja, naplaćivanja, uplata i isplata u efektivnom stranom novcu, „Sl. glasnik RS“, br. 51/2015, 3/2016, 29/2016, 91/2016, 24/2017 i 29/2018

Odluka o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova, „Sl. glasnik RS“ br. 84/2018

Uputstvo za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja menjačkih poslova, „Sl. glasnik RS“, br. 51/2015 i 3/2016

Uputstvo za sprovođenje Odluke o uslovima i načinu obavljanja platnog prometa sa inostranstvom, „Sl. glasnik RS“, br. 24/2007, 31/2007, 41/2007, 3/2008, 61/2008, 120/2008, 38/2010, 92/2011, 62/2013, 51/2015, 111/2015 i 82/2017

Uredba o načinu prebijanja dugovanja i potraživanja po osnovu realizovanog spoljnotrgovinskog prometa robe i usluga, „Sl. glasnik RS“, br. 59/2013

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

339.9(075.8)

РАДОЈЕВИЋ, Тијана, 1977-

Međunarodna ekonomija / Tijana Radojević. - 3. izd. - Beograd : Univerzitet
Singidunum, 2024 (Beograd : Caligraph). - XIII, 229 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Tiraž 1.500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 225-229.

ISBN 978-86-7912-697-9

а) Међународна трговина б) Међународне финансије в) Међународне економске
организације

COBISS.SR-ID 148435721

© 2024.

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan u bilo kom vidu i
putem bilo kog medija, u delovima ili celini bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.

Tijana Radojević

MEĐUNARODNA EKONOMIJA

Udžbenik Međunarodna ekonomija napisan je prema Nastavnom planu i programu Univerziteta Singidunum u Beogradu i prevashodno je namenjen studentima Poslovnog fakulteta u Beogradu. Međutim, udžbenik mogu koristiti i studenti drugih ekonomskih fakulteta, na redovnim i posleddiplomskim studijama, kao i stručna lica zaposlena u privredi.

Osnovni cilj ovog udžbenika je da kroz teoriju i praktične primere predstavi aktuelna dešavanja na svetskom tržištu. Takođe, posebna pažnja je posvećena ulozi naše zemlje u međunarodnim dešavanjima. Kao krajnji ishod, studenti će steći i usvojiti znanja iz ove oblasti, koja će moći da primene u svojim budućim poslovnim aktivnostima.

Udžbenik obuhvata nekoliko oblasti, a pre svega: međunarodne ekonomske transakcije, spoljnotrgovinsku politiku i devizni režim, devizno poslovanje, konkurentnost na međunarodnom tržištu, međunarodne i regionalne finansijske institucije, regionalne ekonomske integracije, kao i proces tranzicije u međunarodnoj ekonomiji. Na taj način, studentima i drugim korisnicima udžbenik pruža široki spektar znanja iz navedenih oblasti.